

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

REVISTA
DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

2 (183)
2020

Chișinău, 2020

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor JUC, doctor habilitat în științe politice

REDACTORI ȘTIINȚIFICI ADJUNCȚI

Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent

Serghei SPRINCEAN, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Ruslana GROSU, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru N. Roșca, academician

Gheorghe Paladi, academician

Arcadie Ursul, academician (Rusia)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobâna, doctor habilitat în filosofie

Olga Gagauz, doctor habilitat în sociologie

Valeriu Cușnir, doctor habilitat în drept

Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept

Dumitru Popa, doctor în drept, profesor universitar (România)

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Veaceslav Ungureanu, doctor în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 73.25)

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara OSMOCHESCU

Prepress: Olesca BALAȘA

Procesare computerizată: Elena CURMEI

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2020

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Eugen STRĂUȚIU. Analiză și relații internaționale. Analiza relațiilor internaționale	7
Ruslana GROSU. Politica externă a Republicii Islamice Iran: între relațiile cu actorii-cheie ai scenei politice globale și ponderea sa în mediul regional de securitate	15
Галина РОГОВАЯ. Православная церковь в светском государстве: ситуация Республики Молдова и Украины (III)	32
Юнель АЛИЕВА-МАМЕДОВА. О некоторых аспектах внешнеэкономической торговли Турции со странами Ближнего и Среднего Востока	52

ȘTIINȚE POLITICE

Ion RUSANDU. Democrația, rezistența instituțiilor statale și opoziția politică în condițiile pandemiei COVID-19 în Republica Moldova: analiză și sinteză	59
Ion COROPCEAN. Serviciul militar în rezervă - actualitatea și perspectiva pentru Republica Moldova	71
Mihai LESCU. Securitatea informațională a Republicii Moldova în contextul proceselor geopolitice actuale	87
Iurie ȚАР. Deconcentrarea serviciilor statului - premisă de modernizare a prestării serviciilor și facilitare a descentralizării puterii	104

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Victor MOCANU. Andrei DUMBRĂVEANU. Angela MOCANU. Transformări de stratificare și de coeziune socială în trei decenii de suveranitate a Republicii Moldova	111
Valeriu MÎNDRU. Republica Moldova în contextul integrării europene	125
Andrei DUMBRĂVEANU. Solidaritatea umană - produs emanat de inteligența individuală și conștiința colectivă	136
Valentina COTELNIC. O privire analitică asupra situației pieței forței de muncă din Republica Moldova	149

FILOSOFIE

Ana PASCARU. Refracția filosofică a problemelor din societate în două decenii de secol XXI	167
Andrei PERCIUN. Stratificarea obiectului experienței vizuale în contextul digitalizării comunicării umane	178
Lidia TROIANOWSKI. Estetica totalitarismului: realismul socialist - proiectul ideologic al puterii (II)	188
Iulia INGLIS. Noi perspective în epistemologiile raționaliste din sec. XX	210

MOȘTENIRE

Lidia TROIANOWSKI.

Alexandru Babii și Grigorii Berghiner: reversul mitului despre om 225

RECENZII

Cristina EJOVA.

Veaceslav Ungureanu. Redimensionarea arhitecturii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece: adversități geostrategice și replieri de securitate. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2020. 236 p. 231

Valentin CONSTANTINOV.

Maria Diacon. Politica educațională și de formare profesională a Uniunii Europene. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2020. 152 p. 235

Пантелимон ВАРЗАРЬ.

Лилия Брага. Политическая культура в Республике Молдова. Chișinău: ÎS FEP «Tipografia Centrală», 2020. 336 с. 237

Ion RUSANDU.

Vladimir Sterpu. Contribuții ale organizației internaționale Interpol la asigurarea securității. Cazul Republicii Moldova. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2020. 216 p. 239

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI 242

CONTENTS

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

Eugen STRĂUȚIU. Analysis and international relations. Analysis of international relations	7
Ruslana GROSU. The foreign policy of the Islamic Republic of Iran: between relations with the key actors of the global political scene and its weight in the regional security environment	15
Galina ROGOVAIA. The ortodox church in the secular state: the situation of the Republic of Moldova and Ukraine (III)	32
Gunel ALIYEVA-MAMEDOVA. On some aspects of Turkey's foreign trade with the countries of the near and Middle East	52

POLITICAL SCIENCES

Ion RUSANDU. Democracy, the endurance of state institutions and political opposition in the conditions of the COVID-19 pandemic in the Republic of Moldova: analysis and synthesis	59
Ion COROPCEAN. Reserve military service - current status and perspectives of the Republic of Moldova	71
Mihai LESCU. Information security of the Republic of Moldova in the context of current geopolitical processes	87
Iurie ȚAP. Deconcentration of state services – a premise for modernizing the providing of services and facilitating the decentralization of power	104

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Victor MOCANU. Andrei DUMBRĂVEANU. Angela MOCANU. Stratification and social cohesion transformations into three decades of sovereignty of the Republic of Moldova	111
Valeriu MÎNDRU. The Republic of Moldova in the context of European Integration	125
Andrei DUMBRĂVEANU. Human solidarity – a product emanated from individual and collective intelligence	136
Valentina COTELNIC. An analytical review after the situation of the work force market in the Republic of Moldova	149

PHILOSOPHY

Ana PASCARU. Philosophical refraction on the society issues into two decades of the XXI century	167
Andrei PERCIUN. The stratification of the object of visual experience in the context of the digitalization of human communication	178
Lidia TROIANOWSKI. The aesthetics of totalitarianism: socialist realism - the ideological project of power	188
Iulia INGLIS. New perspectives in the rationalist epistemologies of the 20 th century	210

HERITAGE

Lidia TROIANOWSKI.

Alexandru Babii and Grigorii Berghiner: the reverse of the myth about man 225

REVIEWS

Cristina EJOVA.

Veaceslav Ungureanu. Redimensionarea arhitecturii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece: adversități geostrategice și replieri de securitate. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2020. 236 p. 231

Valentin CONSTANTINOV.

Maria Diacon. Politica educațională și de formare profesională a Uniunii Europene. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2020. 152 p. 235

Pantelimon VARZARI.

Лилия Брага. Политическая культура в Республике Молдова. Chișinău: ÎS FEP «Tipografia Centrală», 2020. 336 с. 237

Ion RUSANDU.

Vladimir Sterpu. Contribuții ale organizației internaționale Interpol la asigurarea securității. Cazul Republicii Moldova. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2020. 216 p. 239

INFORMATION FOR AUTHORS 242

ANALIZĂ ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE.
ANALIZA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE
ANALYSIS AND INTERNATIONAL RELATIONS.
ANALYSIS OF INTERNATIONAL RELATIONS

Eugen STRĂUȚIU, *doctor în istorie,*
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu,
eugen.strautiu@ulbsibiu.ro

Rezumat

Analiza relațiilor internaționale reprezintă un exercițiu permanent de aplicare a analizei (ca procedeu fundamental al gândirii, uneori elaborat și ca metodă de cercetare științifică) actorilor internaționali și relațiilor dintre aceștia.

Până în prezent, această preocupare nu s-a concretizat într-o direcție de cercetare, chiar dacă în multe programe de studii universitare figurează ca disciplină obligatorie. În lipsa clarificărilor fundamentale (conceptuale în primul rând), în mediul academic se întâlnesc confuzii importante - analiza relațiilor internaționale fiind echivalată cu teoriile și doctrinele relațiilor internaționale, paradigmele relațiilor internaționale, sociologia sau chiar istoria relațiilor internaționale.

Din punctul nostru de vedere, analiza relațiilor internaționale reprezintă o problemă (componentă) a metodologiei de cercetare a relațiilor internaționale, iar teoriile, doctrinele, modelele, paradigmele și scenariile sunt produsul final al aplicării analizei în domeniul relațiilor internaționale.

Cuvinte-cheie: *analiză, relații internaționale, analiza relațiilor internaționale, teoria relațiilor internaționale, metodologie de cercetare.*

Summary

The analysis of international relations is a permanent exercise of applying analysis (as a fundamental process of thinking, sometimes developed as a method of scientific research), to the international actors and the relations between them.

To date, this concern has not materialized into a direction of research, although it is included in many university curricula as a compulsory discipline. In the absence of some fundamental clarifications (conceptual in the first place), in the academic environment there are important confusions - the analysis of international relations being equivalent to theories and doctrines of international relations, paradigms of international relations, sociology or even the history of international relations.

From our point of view, the analysis of international relations is a problem (component) of the research methodology of international relations, and theories, doctrines, models, paradigms and scenarios are the final product of the application of analysis in the field of international relations.

Keywords: *analysis, international relations, analysis of international relations, theory of international relations, research methodology.*

In urmă cu mai bine de cincisprezece ani, Agenția Română pentru Evaluarea Calității în Învățământul Superior (ARACIS) a introdus disciplina „Analiza Relațiilor Internaționale” în curriculumul obligatoriu al programului de studii de licență „Relații Internaționale și Studii Europene”. Managementul facultăților care

organizau acest program de studii s-a văzut nevoit să ia decizii importante și urgente cu privire la conținuturi, titulari și poziționarea noii discipline în cadrul procesului de învățământ. În general, s-a optat pentru programarea „Analizei Relațiilor Internaționale” în ultimul an de studiu, în simetrie cu disciplina „Introducere în studiul Relațiilor Internaționale”. Dacă în primul an de studiu studenții primeau noțiuni fundamentale pe care le precizau și dezvoltau suplimentar în anii următori, ciclul de studii se putea încheia, apoteotic, cu o disciplină care sumariza și depășea cunoștințele și aptitudinile dobândite, certificând absolventul în calitatea lui de „analist în relații internaționale”.

Primele decizii manageriale au trebuit să surmonteze câteva dificultăți, care nici astăzi nu sunt pe deplin și în consens depășite. În literatura de specialitate românească, dar și în cea universală, nu există o delimitare a unei direcții de cercetare intitulată „Analiza Relațiilor Internaționale”. Singura temă conexă care beneficiază de cărți, studii și articole se referă la nivelurile de analiză în relațiile internaționale – această temă este abordată inclusiv în Republica Moldova, spre exemplu de către Al. Burian [1]. În schimb, ne stau la dispoziție numeroase produse de cercetare care fundamentează ori sunt rezultatul analizei relațiilor internaționale, și care se referă la metodologia cercetării relațiilor internaționale [2], teorii ale relațiilor internaționale [3], doctrine ale relațiilor internaționale [4], paradigme în relațiile internaționale [5] sau sociologia relațiilor internaționale [6]. Toate acestea au fost transferate, ca atare, în fișele disciplinelor (păcatul nu este doar al mediului academic românesc – cazurile sunt numeroase chiar la universități străine prestigioase), astfel încât sub denumirea disciplinei „Analiza Relațiilor Internaționale” studenții au beneficiat, în fapt, de elemente de teorii, doctrine, paradigme sau fragmente de istorie a relațiilor internaționale. De cele mai multe ori, aceste conținuturi se regăsesc în alte discipline susținute în cadrul programului de studiu sub denumirea lor consacrată.

În aceste condiții, în prezent, „Analiza relațiilor internaționale” nu mai este nici impusă, nici recomandată de către ARACIS [7, p. 52-53]. Unele universități românești au păstrat disciplina ca opțiune proprie (Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu), dar majoritatea au abandonat-o. Din punctul nostru de vedere, s-a pierdut o oportunitate.

Precizări terminologice: „analiză” și „relații internaționale”

În România, de referință pentru verificarea și înțelegerea terminologiei rămâne „Dicționarul limbii române literare contemporane”, coordonat de către Dimitrie Macrea și Emil Petrovici, redactat de către un colectiv condus de către Al. Rosetti și apărut în 1955-1957. Astfel: „*analizá, analizez, vb. I. Tranz. 1. A examina un întreg descompunându-l în părțile lui componente; a identifica (prin procedee științifice) compoziția unei substanțe (...). 2. (Cu privire la fenomene sociale, procese de gândire etc.) A cerceta îndeaproape, examinînd fiecare element în parte, pentru a trage concluzii documentate (...). ♦ A cerceta un text din punct de vedere gramatical, descompunîndu-l în părțile lui constitutive.*” [8]

Sensul este același în dicționarele recente, precum cel oferit de „Dicționarul Explicativ al Limbii Române” (ediția a II-a revăzută și adăugită), publicat în 2009:

„*analiză, analize, s. f. 1. Metodă științifică de cercetare care se bazează pe studiul sistematic al fiecărui element în parte; examinare amănunțită a unei probleme. ♦ Expr. În ultimă analiză = în concluzie. 2. (Chim.) Identificare, determinare a compoziției unei substanțe prin descompunerea ei în elementele constitutive. 3. (În sintagma) Analiză matematică = ramură a matematicii care studiază funcțiile, limitele, derivatele și aplicațiile lor. – Din fr. analyse.*” [9]

Reținem, așadar, că analiza are două sensuri. Cel primar, fundamental, prin care înțelegem analiza ca un procedeu (proces) al gândirii, pe care îl aplicăm în mod curent în toate activitățile noastre, când avem nevoie să înțelegem natura și modul de funcționare al unui lucru - fie el material sau imaterial: îl descompunem (efectiv sau mental) în părțile componente, pentru a înțelege părțile separate și relațiile dintre acestea. Sensul secundar, complex, ne prezintă analiza ca procedeu (proces) științific, ca metodă fundamentală a oricărei științe, care în final formulează legi, teorii, doctrine, modele ș.a.

În ce privește „relațiile internaționale”, acestea reprezintă un domeniu de cunoaștere și cercetare (este vie dezbateră dacă s-au constituit deja într-o știință socială prin desprinderea categorică de științele politice) [10, p. 12-41] care analizează relațiile între actorii internaționali. „Actorii internaționali” sunt instituțiile formale (state, organizații de state, organizații neguvernamentale internaționale, corporații) sau informale (organizațiile teroriste, mafiele) care sunt relevante pentru modul în care se constituie și funcționează sistemul internațional [11, p. 7-9].

Așadar, ce înseamnă să analizezi relațiile internaționale? Din punctul nostru de vedere, înseamnă a aplica analiza în ambele sensuri menționate mai sus:

1. ca metodă uzuală a gândirii destinată a înțelege, evalua și prognoza probleme de rezolvat în domeniul relațiilor internaționale, similar cu orice alt domeniu, și

2. ca metodă elaborată, complexă, științifică, aplicată atât actorilor internaționali, cât și faptelor, fenomenelor și proceselor internaționale.

Sensul primar nu ne interesează în perspectiva formării analistului de relații internaționale. Capacitatea de a formula corect o inferență (deducție) sau o generalizare (inducție), o abstractizare sau o concretizare, precum și competența de a demonstra un fapt sunt bunuri câștigate încă din educația primară, și reprezintă instrumentarul logic care definește însăși natura umană.

Sensul secundar este cel care este propriu cercetătorului relațiilor internaționale, este specific necesității de a explica și prognoza domeniul investigat. Astfel se realizează formarea competențelor specifice pe care învățământul superior de relații internaționale le inoculează viitorilor analiști.

Tipuri de analiză științifică utile cercetării relațiilor internaționale

Definițiile formulate în majoritatea dicționarilor fac deja trimitere la una dintre categoriile analitice cele mai utilizate, indiferent de obiectul investigat: *analiza sistemică*. Acest tip de abordare a realității a dat naștere „teoriei sistemelor”, care este foarte profitabilă filozofiei, domeniului social, automaticii și calculatoarelor [12].

Existența materială (dar și cea imaterială) sunt văzute ca sisteme complexe, formate din elemente care, la rândul lor, au calitatea de sisteme - și astfel pot fi descompuse în elemente care pot fi și trebuie studiate ca sisteme. Și în sens superior, fiecare sistem este element al unui sistem mai complex. Acest model este excelent pentru a înțelege ansamblul relațiilor internaționale, ca sumă de elemente (sub-sisteme) pe care le denumim actori internaționali, care interacționează permanent între ele. Este evidentă o preferință a cercetătorilor de a aborda sistemele internaționale în evoluția lor, așa cum fac Barry Buzan și Richard Little [13] sau Immanuel Wallerstein [14]. Menționăm contribuția excepțională a lui Hans Morgenthau, care în opera sa monumentală „Politica între națiuni” atrage atenția că natura sistemului internațional este dată de natura relațiilor între state (el folosește conceptul de „suprastructură”); suprastructura determină comportamentul internațional al elementelor sistemului (statele) [15].

O altă categorie analitică intens utilizată în abordarea relațiilor internaționale este *analiza cauzală*. Și aceasta se sprijină pe o teorie proprie – teoria cauzalității, care este formulată în mod coerent încă de la David Hume, în „A Treatise of Human Nature” (1739), „An Abstract of a Treatise of Human Nature” (1740) și „An Enquiry Concerning Human Understanding” (1748) [16].

Sintetizând la maximum: orice fapt, fenomen sau proces (dar și orice obiect material sau imaterial) este determinat în aspectul, comportamentul și evoluția sa de către un complex de cauze. Dintre acestea, o cauză este principală, iar celelalte sunt secundare, cerând a fi ierarhizate. *Output*, obiectul cercetării noastre este și el cauză principală sau secundară pentru alte obiecte și evoluții. Utilitatea acestei metode în abordarea relațiilor internaționale nu mai trebuie explicată: războaiele, crizele, sistemele internaționale, creșterea și descreșterea actorilor internaționali pot și trebuie înțelese prin cauzele care le-au creat și prin efectele pe care le-au produs [17].

Atunci când căutăm cauzele relațiilor internaționale în timp, ne situăm pe terenul metodologiei istorice, utilizând *analiza cronologică* (sau diacronică). Cauzele evoluțiilor internaționale le aflăm în anterioritatea în timp, iar efectele le vedem în posterioritate. Lucrând astfel, cercetătorii sunt istorici deplasați pe terenul relațiilor internaționale sau se declară experți ai relațiilor internaționale lucrând cu metodologia istorică – deja diferența se șterge. Istoricul Gheorghe I. Brătianu este cel mai consacrat cercetător al relațiilor internaționale în regiunea Mării Negre [18], iar sociologul Immanuel Wallerstein ne oferă cea mai completă privire evolutivă asupra sistemului mondial modern [19].

Între metodele analizei istorice, poate cea mai profitabilă pentru relațiile internaționale este *analiza de document* [20], care a fost preluată și aprofundată în mod deosebit de către sociologi [21]. Istoricii au investigat relațiile internaționale în evoluția lor temporală, insistând asupra tratatelor, acordurilor, protocoalelor, declarațiilor – a actelor internaționale în general. Tot acest patrimoniu a intrat deja în inventarul cercetării relațiilor internaționale, care extinde demersul asupra actelor internaționale contemporane, sau le proiectează pe cele fezabile și utile în viitor.

Unul dintre cele mai profitabile genuri de analiză în explicarea relațiilor internaționale este *analiza comparativă*. Aceasta a fost revendicată de către științele politice încă de la primele teoretizări filozofico-politice ale lui Platon [22] și Aristotel [23], care atunci când clasifică regimurile politice în vederea stabilirii utilității lor fac un prim exercițiu de abordare comparativă a actorilor și relațiilor internaționale. Putem înțelege războaie, revoluții, alianțe, tipuri de politici internaționale, comportamente ale actorilor internaționali [24] ș.a., dacă facem, în oglindă, suma asemănărilor și deosebirilor între instituții, fenomene sau procese care aparțin aceleiași categorii. Condiția minimală este ca asemănările să fie suficient de multe și relevante, pentru a nu cădea în eroarea denumită „comparativism”, când trăsăturile comune sunt mai puține și mai puțin relevante decât trăsăturile care deosebesc.

Între toate categoriile analitice, analiza comparativă s-a specializat cel mai mult la nevoile științelor pe care le servește, iar relațiile internaționale nu fac excepție.

Astfel, *analiza de caz* (studiul de caz) este o formă specializată de investigare comparativă [25], care întregeste în mod necesar orice teorie, model sau scenariu în relațiile internaționale. Ideea centrală a acestui demers este delimitarea unor categorii de instituții sau fapte pe baza trăsăturilor comune. Dintr-o categorie, prin asemănare sau deosebire, vom identifica un caz (reprezentativ, prototipic, deviant, crucial, arhetipal ș.a.), care va fi analizat prin comparație cu celelalte, dar și în specificul său.

Cu implicarea esențială a matematicii, analiza comparativă a specializat pentru numeroase științe genul *analizei statistice* [26]. În relațiile internaționale, prin utilitatea statisticii se subînțelege: capacitățile generale ale statelor, capacitățile militare ale statelor și alianțelor, forța economică a statelor sau blocurilor economice ș.a. care pot fi înțelese cu maximă acuratețe; raporturile cantitative sunt evidente, și pot astfel fundamenta cu maximă obiectivitate deciziile de politică externă. Pentru investițiile economice în străinătate, analiza statistică reprezintă minimum necesar în fundamentarea deciziilor.

Elementul comparativ este puternic implicat în elaborarea *analizei SWOT* [27]. Analiza comparată a punctelor tari (Strength – „S”), punctelor slabe (Weaknesses – „W”), oportunităților (Opportunities – „O”) și amenințărilor (Threats – „T”) ne oferă o imagine clară asupra capacității actorilor internaționali sau a instituțiilor decidente în politica externă, care astfel își fundamentează planificarea strategică a obiectivelor și activităților.

Scopul de planificare strategică a politicii externe este servit și de către *teoria jocurilor* [28], model analitic ce ne permite să prognozăm comportamentele participanților la „joc” (în cazul nostru – ale actorilor internaționali), prezumând deciziile acestora ca fiind raționale, și comparând cu deciziile lor anterioare în cazuri similare. În acest sens vorbim despre „joc repetat” sau „joc infinit”, care ne oferă o bună prognoză, de exemplu, asupra viabilității alianței germano-române într-un nou război mondial (în primul caz), sau asupra comportamentului României și Ungariei într-un context internațional care va redeschide problema Transilvaniei (în al doilea caz). „Jocurile” pot fi de sumă nulă (ceea ce pierde unii parteneri de joc reprezintă

întocmai câștigul celorlalți), pot duce la pierderi pentru toți sau pentru majoritatea participanților, dar se și pot finaliza în mult dorita situație „win-win” - în care toată lumea câștigă. Aplicația cea mai utilă politicii externe este „dilema prizonierului” [29], care presupune că doi deținuți sunt anchetați în mod separat pentru o ilegalitate făptuită în comun, fără a cunoaște fiecare mărturia celuilalt. A mărturisi pare decizia cea mai profitabilă personal (reduce din pedeapsă), dar împovărează suplimentar partenerul. Dacă ambii parteneri refuză mărturia, probele vor lipsi iar suma pedepselor va fi mai mică. Cea din urmă (solidaritatea) este alegerea rațională corectă. Ne amintim că noi lucrăm cu actori internaționali, puși în fața unei „judecăți” care poate fi un arbitru sau judecător internațional, sau a unor obiective comune care pot fi realizate prin decizia a terțe părți (spre exemplu, obiectivul României și Bulgariei de a adera la Uniunea Europeană: România ar fi putut înainta pe cont propriu, iar șansele Bulgariei s-ar fi diminuat consistent; cele două state au decis să înainteze împreună, România întârziind, iar Bulgaria devansând – per ansamblu acțiunea comună a profitat ambelor). „Dilema prizonierului” reprezintă o formulă excelentă de a înțelege cursa înarmărilor sau competiția pentru leadership global.

Cooperarea și conflictul pot fi abordate cu succes și prin *analiza de conflict* [30]. Preocuparea este intensă în termenii teoriei organizațiilor, dar rămâne necesară înțelegerii și orientării relațiilor internaționale și politicii externe [31]. Autorii de cărți și studii în domeniu propun diverse soluții de identificare a fazelor conflictelor (în esență: tensionare / escaladare / de-escaladare / acord), diferite grile de analiză a factorilor declanșatori și a efectelor, modele analitice de evaluare a capacităților actorilor implicați sau interesați în conflict, dar și modele de prognozare a comportamentelor acestora. De aici s-a născut o întreagă știință cu privire la gestionarea crizelor și prevenirea conflictelor, care este la maximum operaționalizată de către organizațiile internaționale [32] și chiar de către state.

Abordarea conflictelor internaționale ne introduce în tema centrală a domeniului nostru, care investighează sursele puterii și modul de exercitare a acesteia în raporturile dintre actorii internaționali. *Analiza de putere* nu este nici ea proprietatea relațiilor internaționale; de multe decenii, este instrumentul necesar al sociologiei, științelor politice, psihologiei (nu insistăm asupra originii sale în știința fizicii). În sens social, așa cum arată soluția clasică a lui Robert Dahl, „A are putere asupra lui B în măsura în care îl poate face pe B să facă ceva ce B, altfel, nu ar face” [33, p. 2]. Considerăm „A”, „B” și „C” ca fiind actori internaționali, și am deschis un câmp de cercetare extrem de profitabil pentru a înțelege și prognoza lumea internațională [34]. Teoriile și modelele care au pretenția că au descoperit regulile funcționării puterii sunt dintre cele mai diverse: „echilibrul puterii”, „balanța de putere”, „puterea hard” și „puterea soft”, „hegemonia”, „interdependența” și multe altele.

Fără îndoială, se pot adăuga alte exemple cum diferitele tipuri de analiză pot contribui (mai degrabă punctual decât sistematic) la întregirea complexului metodologic utilizat în cercetarea relațiilor internaționale, dar, credem noi, esențialul a fost menționat mai sus.

Concluzii

Prima (și poate cea mai importantă) observație este aceea că domeniul relațiilor internaționale nu are drept de proprietate pe niciuna dintre categoriile analitice pe care le utilizează. Acestea provin din istorie, sociologie, științe politice, drept, științe economice ș.a. – toate sunt științe care și-au câștigat acest statut, fără drept de apel, în concepția cercetătorilor și a opiniei publice. De altfel, științele de unde expertii în relațiile internaționale au împrumutat și perfecționat sistemul analitic, au construit demult propriile ramuri cu trimitere internațională: drept internațional, economie internațională, istoria relațiilor internaționale, sociologia relațiilor internaționale, care se predau în discipline și programe de studii în cadrul facultăților de profil. Aici avem și cea mai serioasă piedică în calea evoluției relațiilor internaționale – de la domeniul de cercetare și disciplină academică la știința socială (situația este similară cu cea a studiilor de securitate). Deși avem un domeniu de cercetare distinct și un corp de cercetători specializat și recunoscut ca atare, lipsa metodologiei proprii împiedică ridicarea statutului științific al domeniului.

A doua observație se referă la capacitatea ansamblului analitic de a realiza cu succes investigarea domeniului. Da, tipurile de analiză cu care lucrează cercetătorii oferă cam tot ceea ce are nevoie acest domeniu. Concluziile sunt suficient de profunde, complexe și integratoare, pentru a produce imaginea detaliată și utilă a problematicii lumii internaționale, și pot fi utilizate ca atare atât de către colegii de breaslă (pentru verificare și avansarea cercetării), cât și de către practicienii domeniului. Cercetarea specifică a produs și produce o cantitate impresionantă de cărți, studii, reviste și proiecte, care sunt opera cercetătorilor individuali sau a colectivelor care lucrează în think-tankuri sau universități.

Și aici am introdus deja a treia concluzie: punerea în lucru a complexului analitic a condus la modele, scenarii, teorii, paradigme și curente de gândire (așezând lucrurile de la simplu spre complex). Așa s-au constituit realismul, idealismul, structuralismul (sau marxism-leninismul), behaviorismul, constructivismul și alte opțiuni teoretico-ideologice de explicare și proiectare a relațiilor internaționale.

În fine, necesitatea și utilitatea analizei de relații internaționale (la fel ca în orice domeniu al cunoașterii) nu are o rațiune în sine; ea reprezintă instrumentul teoretic care conduce, prin asumarea de către decidenții politici, la soluții de politică externă și de relaționare internațională în general. Președinții (acolo unde au atribuții constituționale de asumare și conducere a relațiilor internaționale), guvernele (în primul rând prin ministerele afacerilor externe), organizațiile internaționale și chiar corporațiile își proiectează activitatea internațională pe baza acestor analize. Atunci când nu dispun de ele, tema de rezolvat fiind extrem de specifică și cu grad ridicat de nouitate, analizele pot fi comandate pe bază de proiect (finanțat corespunzător), ceea ce ne arată că analistul de relații internaționale poate fi și un profesionist bine plătit, pe care guvernele și-l doresc chiar și angajat permanent, în calitate de consilier sau consultant.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Burian Alexandru. Metodele și nivelurile analizei politicii externe (Methods and Levels of the Foreign Policy Analysis). În: *Moldavian Journal of International Law and International Relations*, 2011, Vol. 20, Issue 2, pp. 57-66.
2. Lamont Christopher. *Research Methods in International Relations*. Tokio: Tokio International University, 2015. 200 p.
3. Burchill Scott, Linklater Andrew, Devetak Richard, Donnelly Jack, Paterson Matthew, Reus-Smit Christian, True Jacqui. *Theories of International Relations*. Third Edition. New York: Palgrave MacMillan, 2005. 321 p.
4. Gartner David. Foreign Relations. Strategic Doctrine and Presidential Power. În: *Alabama Law Review*, 2012, Vol. 63, No. 3, pp. 499-534.
5. Pettman Ralph. Competing Paradigms in International Politics. În: *Review of International Studies*, 1981, Vol. 7, Issue 1, pp. 39-49.
6. Callis Helmut G. The Sociology of International Relations. În: *American Sociological Review*, 1947, Vol. 12, No. 3, pp. 323-334.
7. Agenția Română pentru Evaluarea Calității în Învățământul Superior, Standarde specifice privind evaluarea calității academice a programelor de studii... 2019-2020 (online: https://www.aracis.ro/wp-content/uploads/2019/07/Standarde_specifice_C4.pdf, accesat la: 20.08.2020).
8. Macrea Dimitrie, Petrovici Emil (coordonatori), Rosetti Alexandru et al. (colectiv). *Dicționarul limbii române literare contemporane*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955-1957.
9. *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*. București: Univers Enciclopedic Gold, 2009.
10. Juc Victor. *Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice*. Chișinău: Tipografia Sirius SRL, 2011.
11. Străuțiu Eugen. *Teme introductive în relațiile internaționale*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2007.
12. Voicu Mihail. *Teoria sistemelor*. București: Editura Academiei Române, 2008. 420 p.
13. Buzan Barry, Little Richard. *Sistemele internaționale în istoria lumii*. Iași: Polirom, 2009. 472 p.
14. Wallerstein Immanuel. *World-Systems Analysis*. Durham and London: Duke University Press, 2004. 109 p.
15. Morgenthau Hans. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, 1948. 489 p.
16. Bălan Sergiu. Categoria cauzalității la David Hume. În: *Studii de teoria categoriilor*. Vol. IV, București: Editura Academiei Române, 2012, pp. 155-176.
17. Wendt Alexander. On Constitution and Causation in International Relations. În: *Review of International Studies*, 1998, Vol. 24, The Eighty Years' Crisis 1919-1999, pp. 101-117.
18. Brătianu Gheorghe I. *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*. Iași: Polirom, 1999. 504 p.
19. Wallerstein Immanuel. *Sistemul mondial modern*. 4 vol. București: Meridiane, 1992.
20. Baechler Michael, Fischer Andreas, Naji Nada, Ingold Rolf, Bunke Horst, Savoy Jacques. *HisDoc: Historical Document Analysis, Recognition, and Retrieval*, 2012 (online: https://www.researchgate.net/publication/267026532_HisDoc_Historical_Document_Analysis_Recognition_and_Retrieval/link/56b32b7508ae56d7b06da9b7/download, accesat la 10.08.2020).
21. Șandor Sorin Dan. *Metode și tehnici de cercetare în științele sociale*. București: Tritonic, 2013, pp. 147-156.
22. Platon. *Republica*. București: Antet, 2005. 336 p.
23. Aristotel. *Politica*. București: Univers Enciclopedic, 2015. 575 p.
24. Andriole Stephen J., Wilkenfeld Jonathan, Hoppo Gerald W. A Framework for the Comparative Analysis of Foreign Policy Behavior. În: *International Studies Quarterly*, 1975, Vol. 19, Issue 2, pp. 160-198.
25. Hamel J., Dufour S., Fortin D. *Case Study Methods*. Newbury Park. CA: Sage Publications, 1993. 88 p.
26. Begu Liviu Stelian. *Statistică internațională (analize comparative)*. București: Editura Universitaria, 2009. 220 p.
27. Ivorschii Rodica. Analiza SWOT - instrument managerial pentru eficientizarea activității. În: *Romanian Statistical Review*, 2012, No. 5, pp. 58 - 65.
28. Ciucu George, Iosifescu Marius, Theodorescu Radu. *Teoria jocurilor*. București: Editura Tehnică, 1965. 248 p.
29. Rapoport Anatol, Chammah Albert M. *Prisoner's Dilemma: A Study in Conflict and Cooperation*. Michigan: University of Michigan Press, 1965. 258 p.
30. Chifu Iulian. *Analiza de conflict*. București: Politeia / SNSPA, 2004. 232 p.
31. Marian Mihai-Bogdan. *Analiza conflictelor internaționale*. București: Ideea Europeană, 2016. 228 p.
32. Bușe Dorel. *Managementul crizelor și conflictelor regionale*. București: Editura Fundației „România de Măine”, 2006. 368 p.
33. Dahl Robert. The Concept of Power. În: *Behavioral Science*, 1957, Vol. 2, Issue 3.
34. Baldwin David A. *Power and International Relations: A Conceptual Approach*. Princeton: Princeton University Press, 2016. 240 p.

**POLITICA EXTERNĂ A REPUBLICII ISLAMICE IRAN:
ÎNTRE RELAȚIILE CU ACTORII-CHEIE AI SCENEI POLITICE GLOBALE
ȘI PONDEREA SA ÎN MEDIUL REGIONAL DE SECURITATE**

**THE FOREIGN POLICY OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN: BETWEEN
RELATIONS WITH THE KEY ACTORS OF THE GLOBAL POLITICAL SCENE
AND ITS WEIGHT IN THE REGIONAL SECURITY ENVIRONMENT**

**Ruslana GROSU, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
ruslana.grosu@gmail.com**

Rezumat

Autorul elucidează principiile politicii externe a Iranului după anul 2014, cu unele incursiuni în istoria acestei țări, identificând particularitățile sale și caracterul în funcție de variate contexte și interese, fie unilaterale, fie bilaterale. Diplomația nucleară a Iranului reprezintă subiectul-cheie, în jurul căruia au fost articulate interesele marilor actori ai scenei politice globale – SUA, UE, Rusia și China, care, începând cu anul 2015, și-a dobândit un contur propriu. Studiul conține o analiză a anumitor animozități dintre actorii majori din Orientul Mijlociu, cu pretenții de dominanță în lumea musulmană – Iran, Arabia Saudită și Turcia, dar și relațiile Iranului cu marile puteri și cu Statul Israel. Analiza problematicii abordate pe coordonata intrasistemică a fost realizată din câteva perspective, inclusiv din cea a unui „război rece islamic”.

Competiția geopolitică pentru dominarea în Orientul Mijlociu rămâne atât între actorii intrasistemic, cât și cei extrasistemic. Cercetătorul a prezentat detaliat angajamentul UE față de Iran într-un context politico-economic agravat de sporirea măsurilor de restricție, demonstrând caracterul mai predictibil al raporturilor cu UE, pe când relațiile cu SUA le-a catalogat ca fiind mai degrabă imprevizibile. Anul 2019 a fost unul productiv în dezvoltarea relațiilor ruso-iraniene, deși pe unele probleme la nivel global sau regional actorii au avut viziuni diametral opuse.

Cercetătorul a concluzionat că amplificarea sancțiunilor și restricțiile din partea SUA în perioada pandemiei COVID-19 ar putea dobândi un caracter neașteptat, adică nu este exclus să apropie cele două state atât prin proiecte umanitare, cât și prin acțiuni care ar diminua tensiunile din Orientul Mijlociu.

Cuvinte-cheie: Iran, politică externă, SUA, UE, mediu regional de securitate.

Summary

The author elucidates the principles of Iran's foreign policy after 2014, with some presentations of the country's history, identifying its particularities and character according to various contexts and interests, either unilateral or bilateral. Iran's nuclear diplomacy is the key topic, around which were articulated the interests of the major actors on the global political scene - the US, EU, Russia, China, which since 2015 has acquired its own shape. The study contains an analysis of certain animosities among the major actors in the Middle East, with claims of dominance in the Muslim world - Iran, Saudi Arabia and Turkey, but also Iran's relations with the great powers and the State of Israel. The analysis of the issue approached on the intrasystemic coordinate was carried out from several perspectives, including that of an „Islamic Cold War”.

The geopolitical competition for domination in the Middle East remains between both intrasystemic and extrasystemic actors. The researcher presented in detail the EU's commitment to Iran in the political and economic contexts aggravated by the increase in austerity measures, demonstrating the more predictable nature of relations with the EU, while categorizing relations with the US as rather unpredictable. The year 2019 was a productive one in the development

of Russian-Iranian relations, although on some issues at global or regional level the actors had diametrically opposed visions.

The researcher concluded that the increase in US sanctions and restrictions during the COVID-19 pandemic could be unexpected, ie it is possible to bring the two states closer together through both humanitarian projects and actions that would reduce tensions in the Middle East.

Keywords: Iran, foreign policy, USA, EU, regional security environment.

Dezbaterile asupra definirii politicii externe a Republicii Islamice Iran continuă să-și păstreze caracterul profund politizat și ideologic, pe motiv că acestea sunt purtate de experți de diversă factură, unii cu predilecție spre normele laice, iar alții spre cele religioase, toți împreună urmărind stabilirea unui consens privind o definiție complexă și exhaustivă. Literatura de specialitate abundă în definiții ale subiectului vizat, acestea variind, după cum menționează expertul în analiză politică F. Rezaei, „de la islamofascism la teocrație democratică”. [32, p. 1] Nu ne propunem să formulăm prescripții sau instrucțiuni cu referire la numărul sau complexitatea acestora, însă considerăm importantă semnificația lor în politica regională și globală, pornind de la conceptualizare, cadrul obiectual și compatibilitatea cu obiectivele și pericolele reale. Pe lângă aceasta, am identificat o tendință destul de redusă de a elucida structura de organizare și particularitățile în exercitarea noii politici a Iranului.

Unii experți precum S. Akberzadeh [2], K. Barzegar și A. Divsallar [9] sau H. El Berni [15] au venit cu demersuri privind politica externă a Iranului fundamentate pe teorii ale relațiilor internaționale. În acest sens, Th. Juneau și-a expus poziția mai ferm, considerând o asemenea abordare pe termen lung grație unei analize pertinente, cu recomandări elaborate într-o manieră obiectivă. Tentativele de a elucida subiectul prin prisma „realismului neoclasic” sau a „realismului structural” nu întotdeauna s-au pliat pe obiectivele politicii externe iraniene și oportunitățile de a-și confirma semnificația în regiune. [21, pp. 3-6] Reprezentările mediatice ale Iranului, de rând cu obiectivele sale de politică externă, dar și profilul acestui stat pe agenda structurilor Nord-Atlantice, îi reduc considerabil șansele de a-și „reabilita” ponderea în calitate de centru regional de putere, această oportunitate fiind privită drept una pierdută. În contextul discrepanțelor dintre recunoașterea realităților concrete din jurul politicii Iranului și dezaprobarea din partea unor puteri decidente a poziției Iranului. Dincolo de predicțiile promițătoare ale unor experți, dar și unele pesimiste, dacă nu chiar sumbre ale altora, subliniem că în perioada 2001-2009 Iranul a avut ocazia de a-și spori semnificativ influența, însă din cauza unor factori atât obiectivi, cât și subiectivi acesta din urmă s-a axat pe victorii pe termen scurt, declanșând reacții prea „costisitoare” pentru pierderea ponderii și influenței pe termen lung.

De aceea, considerăm indispensabilă analiza riguroasă a direcțiilor de politică externă a Iranului, în special după revoltele arabe din 2011, care au fost calificate de P. Akpınar ca fiind declanșatoare a trei dispute semnificative în Orientul Mijlociu [3, p. 252], și mai ales de la 2015 până în prezent, luând în calcul dimensiunile economică, geopolitică, militară și socială. Fără a opera cu statistici, deseori contradictorii sau incomplete, constatăm că pe unele segmente vitale pentru un stat, fie cel politic,

social sau economic, este absent suportul metodologic, care să faciliteze înțelegerea fundamentală a problemelor stringente, ce-și au originile în rivalitățile istorice cu tentă politică și situația socioeconomică, împreună sau separat, profund marcând actuala politică iraniană atât pe plan intern, cât și pe cel extern. Considerăm că metodologia nedefinitivă reduce la tăcere anumite aspecte și omite din discursul public problematica cu caracter sensibil, astfel perenizând problemele reale, în timp ce pe tapet sunt puse subiecte de interes pentru grupuri minoritare, atrăgând în dezbateri o serie de pseudo-experti mai vocali. Fenomenul de acceptare necondiționată a opiniilor convenționale este cauzat de credința puerilă că acestea sunt construite de experți pornind de la niște delimitări clare și bazate pe o analiză factuală argumentată.

Reperete metodologice și cadrul analitic al cercetării propuse sunt axate pe coroborarea demersurilor istoric și actual privind politica externă a Iranului. În ceea ce privește abordarea analitico-structurală a studierii dimensiunilor respective, am recurs la analiza discursului politic, în tradiția constructivistă – un fundament solid în științele politice, pentru care predicțiile rămân prioritare. Din cele relatate nu reiese neapărat că cercetarea va conține studii axate pe importanța istoriei în prezent, însă o astfel de analiză a asigurat demersului academic un caracter predictiv. Cele menționate vor reflecta particularitățile identificate în comportamentul unor actori ai sistemului internațional și reacțiile altor actori reflectate în retorica politică, vectorii geopolitici, capacitățile militare și practicile discursive ale liderilor acestora. Demersul propus va fi unul interdisciplinar, cu presupuziții teoretice și modele de cauzalitate, care alternează între dimensiunea explicativă și cea argumentativă privind anumite evoluții în Orientul Mijlociu din 2014 până în prezent, cu accent pe ponderea Iranului.

Dezbaterea ideilor relevante, identificate în literatura de specialitate, în abordare critică și comparativă, asigură cercetării ponderea unui studiu științifico-analitic, în scop explicativ, secvențial apelându-se la elementul narativ, inerent analizei politicii contemporane, și explicarea fenomenelor politice la nivel regional și global, precum și a contradicțiilor la nivel de politică internă a Iranului. Ținând cont de faptul că relațiile cauzale corelează cu cele funcționale, am fost determinați să recurgem la o analiză post-structurală, deoarece interacțiunile dintre actorii din Orientul Mijlociu și relațiile lor fie separate, fie la nivel de organizații/alianțe/coaliții [2] configurează structural atât sistemele subregionale, cât și subsistemele regionale, astfel influențând dinamica sistemelor în interacțiunile cu alte sisteme pe verticală sau pe orizontală.

Revenind la perspectiva constructivistă în cercetarea calitativă, care constituie fundamentul acestui studiu, ne-a determinat să reflectăm asupra punctelor epistemologice de plecare. Valorificarea multiplelor analize privind vectorii de politică externă a Iranului constituie o rigoare absolută pentru construirea unui câmp contextual complex, în care sunt utilizate metodele clasice și postneclasice, ca de exemplu metoda analizei strategice ce presupune o combinație între „realismul neoclastic” și teoriile „realismului structural”, cu pricepere aplicate și de Th. Juneau.

Trimiterea la acest autor este una relevantă prin faptul că recurge la un model cu identificarea variabilelor pertinente analizei subiectului în tradiție politologică, cu

suport cantitativ. Prin urmare, cele două teorii propuse susțin că ponderea unui actor în cadrul sistemului internațional este determinată de factori favorizanți și distractori de la cursul geopolitic stabilit în promovarea politicii externe, iar modelul rezultat este mediat sau triat de politica internă a statului. În termeni proprii analizei statistice, Th. Juneau identifică „puterea relativă” a statului cu variabila independentă în aceste abordări teoretice, „politica externă” cu variabila dependentă, iar „politica internă” a statului fiind „variabila care intervine”, adică variabila mediatoare. [21, p. 31]

Este important de remarcat faptul că orice efort pentru aplicarea unei asemenea abordări teoretice a analizei politicii externe iraniene ar întâmpina o problemă fundamentală: abordările „realismului neoclasic” și „realismului structural”, deși sunt operaționalizate într-un cadru limitat [21, p. 155], au fost concepute în vederea analizei politicii externe a statelor ce concurează cu una sau o serie de puteri mai mari pentru poziția dominantă sau cel puțin paritatea puterii în sistemul politic global. Fiecare caz citat în explicitările lui Th. Juneau despre construcția teoretică aleasă se referă la situațiile când o putere majoră fie concurează pentru dominare sau paritate cu alte mari puteri în politica mondială, fie amenință puteri medii relativ slabe [21, p. 51], mai concret se raportează și la Iran.

Cercetarea noastră cuprinde analize ale diverselor elemente prezente în promovarea politicii externe a Iranului și a unor teme sau virtuți instrumentalizate pentru exercitarea acesteia, fundamentate pe modele autohtone de cooperare și securitate, constituind mai degrabă o alternativă sau chiar o formă mai radicală în relațiile internaționale contemporane atât sub aspect teoretic, cât și practic. O condiție indispensabilă este renunțarea la etichetări sau stigmatizări ale reprezentanților elitei politice non-laice, care continuă să propage „credințe islamice fundamentale irevocabile”, inspirate din Coran, precum și discursurile imamilor. Doar că, atâta timp cât modelele comportamentale reactante ale Iranului în raport cu alte state cu pondere pe arena politică internațională vor continua să se bazeze pe aceste fundamente islamice, expectanțele privind percepția evenimentelor, valabilă atât pentru actorii intra-sistemici, cât și pentru cei extra-sistemici, tind să genereze în timp și spațiu disfuncționalități în diverse sfere. Apelurile prea frecvente la gloria de altădată și aspirațiile ambițioase pentru un viitor actor cu pretenții hegemonice în regiune pot crea o disonanță cu prezentul marcat de tensiuni interne, rivalități geopolitice, sancțiuni economice și grave probleme sociale.

Prin prisma preceptelor psihologiei sociale, tendința Iranului spre a opune rezistență își are originile în opresiunea din perioada colonială, ce continuă să-și găsească loc în retorica politică a liderilor iranieni laici și religioși, audiența ambelor categorii de oponenți fiind profund marcată la nivel de conștient și subconștient. Mai exact, modelul arhetipal al rezistenței, indiferent de final (fie glorios, fie fatal), în pofida unui potențial impunător al inamicului, este complementat de sentimentul unei datorii prescriptive sub aspect politico-moral de a rezista contra la tot ce poate fi perceput ca tiranic sau opresiv. Ulterior, asupra acestei viziuni psihologice s-a expus Ayatollahul Khomeini, explicând fenomenul drept obligație de a se opune dominației

și hegemoniei sub toate formele. Conceptul de rezistență a fost operaționalizat și validat atât în interiorul ummei islamice, cât și pentru comunitatea internațională, cu referire la statele care prin opresiune își demonstrează dominanța. Sensul prescriptiv al conduitei, dar și datoria de a rezista opresiunii se bazează pe o înțelegere particulară a ceea ce în islam este perceput în conceptele paradigmei realiste hard power și soft power, adică dominarea și hegemonia prin amenințarea cu forța sau recursul la violențe directe și utilizarea capacității de a alia sau coaliza prin putere indirectă, simbolică și culturală.

Aversivunile unor actori extrasistemici și intrasistemici față de politica externă și cea de securitate a Iranului, dar și contradicțiile generate de ea sau cu privire la aceasta, au origini ideologice și istorice. Cu referire la idiosincrazii în cazul Iranului, cercetătorul W. Posch a remarcat demersurile strategice occidentale și literatura ideologică, inclusiv a lucrările teoreticienilor J. Nye, F. Fukuyama și S. Huntington, care au condus la preluarea și adaptarea conceptului de soft power și a politicii culturale ca elemente ale strategiei iraniene. În general, Iranul nu doar că a acceptat, chiar a reușit să operaționalizeze conceptul lui J. Nye soft power, pe care factorii de decizie din Iran îl aplică în domeniul politicii externe și pe coordonata strategică. [31, p. 77]

Rezistența Iranului opusă presiunilor din partea SUA nu reprezintă un punct nou pe agenda de politică externă, ci constituie o problemă, perenizarea căreia numără decenii, și prezintă interes științific confirmat printr-o serie de elaborări academice [12; 25], iar soluționarea acesteia, în opinie, nu ar fi posibilă doar prin scoaterea sancțiunilor. Această conjunctură are o explicație pentru politica sa internă, mai exact alianța cu conservatorii tradiționali în perioada 2001-2009, fapt care a generat confruntarea deschisă cu SUA, schimbând astfel cursul politicii externe a Iranului. Un moment crucial în această conjunctură l-a jucat Președintele M. Ahmadinejad, cu o retorică critică la adresa Israelului [14], deși liniile directorii ale politicii de securitate națională, inclusiv programul său nuclear și politica față de Irak, au fost adoptate cu mult înainte ca acesta să acceadă la putere.

Nu pot fi negate argumentele liderilor Iranului privind programul său nuclear, mai ales că aceștia au avut motive întemeiate să ia în considerare conjunctura nefavorabilă, fapt care a orientat factorii de decizie să-și canalizeze eforturile spre obținerea armei nucleare. Oficialii iranieni au evaluat capacitățile militare ale Republicii Iran ca fiind insuficiente, iar vulnerabilitatea la un atac din exterior, în special din partea SUA, despre care se credea că urmăresc schimbarea regimului, dar și a altor trei puteri regionale ce dețin arme nucleare, a servit ca punct de plecare pentru elaborarea programului nuclear.

Amintind de teoria „realismului structural” a lui K. Waltz, Th. Juneau a argumentat în mod explicit raționamentul de la care pornesc statele când ajung să pledeze pentru programele nucleare, iar într-un asemenea context opțiunea se arată a fi rațională din mai multe considerente. [21, p. 42] Unul ar fi politica sa internă marcată de rivalități, care prin lipsa unui algoritm logic are un impact negativ asupra politicii sale externe deja calificată ca fiind agresivă. Altul se referă la o conjunctură din

2014, când Iranul a fost forțat să negocieze un acord prin care se intenționa limitarea programului său nuclear ca urmare a sancțiunilor impuse după lansarea acestuia. Într-un asemenea context, Iranul se poziționa ca fiind obligat să accepte un acord ce-l constrângea prin sancțiuni presante pentru mulți ani de zile sau discuțiile purtate își vor pierde din valoare, ceea ce putea declanșa un atac al SUA sau al Israelului asupra instalațiilor nucleare ale Iranului sau putea determina factorii de decizie iranieni să testeze arme nucleare. Planul de Acțiune Comun și Cuprinzător în iulie 2015 a demonstrat că Iranul ocupa o poziție puternică în negocieri. Menționăm că Iranul nu negocia la acel moment doar pentru că era forțat din cauza situației economice precare, ci se pregătise pentru un asemenea scenariu cu mult înainte de impunerea sancțiunilor din 2012 și doar refuzul administrației Obama de a accepta programul nuclear iranian până în 2013 a împiedicat semnarea unui acord cu ani mai devreme.

Abordând poziția Iranului în raport cu Israelul și Palestina, subliniem că aceasta este marcată printr-o serie de contradicții între retorica declarativă și comportamentul factual. De aceea nu putem trece cu vederea sprijinul Iranului acordat pentru Hezbollah ca un avans în maximizarea securității iraniene în fața unei diferențe semnificative dintre capacitățile ce în mod constant demonstrează superioritatea militară a Israelului și SUA [14]. Cu referire la SUA, amintim despre amenințările din partea administrației Bush de a ataca Iranul, declarații care în mod indirect au confirmat efortul israelian nevalorificat în a anihila acțiunile organizației Hezbollah în războiul din 2006 [25]. Cu toate acestea, considerăm că reușita în a descuraja atacul a avut importanță, însă nu și rezonanță, deoarece ceea ce se câștigă pe termen scurt pentru o parte, iar în cazul acesta este Iranul, lasă timp de revanșă pentru cealaltă parte. Th. Juneau exprimă convingerea că „respingerea” iraniană față de Israel înstrăinează Iranul de majoritatea vecinilor și își mărește izolarea diplomatică, contribuind în același timp la construirea regională a armatei americane. [21, p. 25] Această concluzie rezultă ca un efort forțat de a salva o teză extrem de discutabilă.

În relațiile cu actorii intrasistemici, cum ar fi cele cu Irak, Iranul și-a consolidat ponderea sa și a reușit să maximizeze nivelul de securitate la frontieră cu acesta, ca răspuns la invazia SUA. În acest context, politica sa agresivă prin forțele miliției šiite în Irak a reprezentat un succes în consolidarea capacităților de represalii imediate, considerat un instrument eficient în descurajarea SUA de a ataca Iranul. [33]

Pe parcursul ultimelor două decenii ale sec. XXI, ponderea Iranului pe arena politică internațională, dar și regională, a fost asigurată prin implicarea a doi alți actori extrasistemici – Federația Rusă și China, politica ultimei mai puțin va fi elucidată în acest studiu, deși rămâne alături de Rusia interesată de dialogul iranio-american. În timpul președinției lui H. Rouhani, N. Kozhanov a identificat două direcții principale în dialogul politic ruso-iranian: situația din Siria și viitorul Planului Comun și Cuprinzător de Acțiune. În ambele cazuri, cele două țări s-au străduit să consolideze cooperarea și s-au obținut rezultate substanțiale. Cu toate acestea, cercetătorul recunoaște că dialogul ruso-iranian a avut și limitele sale, ambele state fiind forțate de circumstanțe să devină parteneri în Siria în conjuncturi ceva mai diferite. În orice

caz, cooperarea lor a fost ocazional limitată de acele situații în care ambii actori au fost interesați să interacționeze. Formarea în continuare a unei alianțe a fost împiedicată de neîncrederea reciprocă și de îngrijorarea că acest lucru ar putea prejudicia relațiile Rusiei și ale Iranului cu țările terțe. Prin urmare, dialogul ruso-iranian asupra problemei siriene a ajuns deja la un anumit nivel al potențialului său până la sfârșitul perioadei președinției lui H. Rouhani. [24, p. 152]

Avansând cronologic în analiză, menționăm că evenimentele de politică externă din 2019 s-au remarcat prin diversitate și un grad înalt de gravitate, deseori tensiunile atingeau punctul în care declanșarea unui război între Iran și Statele Unite părea să fie inevitabil, mai ales după asasinarea generalului Q. Soleimani la începutul lunii ianuarie 2020. Sunt de apreciat eforturile titanice ale diplomaților iranieni pe parcursul anului 2019 în vederea diminuării impactului sancțiunilor americane și atragerii sprijinului unui număr mai mare de actori, printre care se număra Uniunea Europeană și Japonia. Deși liderii acestor state, de rând cu politicienii și diplomații din aceste țări, au pledat pentru păstrarea Planului Comun și Cuprinzător de Acțiune [n.n – PCCA (JCPOA în engleză)] privind dosarul nuclear iranian și acordarea sprijinului pentru Iran, totuși reprezentanții mediului de afaceri la nivel internațional au preferat evitarea riscurilor cauzate de presiunea puternică a sancțiunilor americane și nu au demonstrat interes pentru o cooperare strânsă cu Iranul.

În același an, finalizarea celorlalte patru faze de 60 de zile pentru eliminarea treptată a obligațiilor sale în cadrul PCCA nu a produs o detensionare în relațiile dintre Iran și SUA. Pe 5 ianuarie 2020 a fost anunțată începerea celei de-a cincea faze, prin care se intenționa eliminarea limitărilor. Deși conjunctura se arăta nu tocmai cea mai favorabilă Iranului, cooperarea cu Agenția Internațională pentru Energie Atomică reprezenta un avantaj de lungă durată, mai ales că Iranul a demonstrat disponibilitate să revină la onorarea obligațiilor sale, în condițiile în care sancțiunile ar fi ridicate. În asemenea circumstanțe incerte, totuși iranienii au lăsat loc și pentru relansarea unui dialog constructiv, deși asasinarea generalului Q. Soleimani a redus din această posibilitate.

Totalurile privind rezultatele obținute din 2019 pe coordonata politicii externe și primele luni ale anului 2020 demonstrează că situația din jurul PCCA a rămas extrem de dificilă. Iranul, în pofida tuturor declarațiilor și amenințărilor dure împotriva Statelor Unite, este în situația să continue negocierile cu SUA, iar SUA își va mai tempera retorica, în pofida represaliilor din partea Iranului. În primul trimestru al anului 2020, relațiile iranio-americeane erau destul de tensionate în plan politico-diplomatic, părțile justificându-și pozițiile prin raționamente destul de dure, în scopul negocierii a cât mai multe preferințe și beneficii posibile în perspectivă. Explicația acestei insistențe constă în percepția că starea de lucruri amenințătoare pe de o parte, însă promițătoare pe de altă parte, ar permite Iranului să adune dividende politice pe plan regional și internațional, aplicând diverse strategii, iar victoria va fi acceptată sub orice formă, fie doar una cu încărcătură simbolică sau una pur propagandistică.

Pornind de la premisa că rezultatul negocierilor nu reprezintă altceva decât un compromis, situația actuală nu permite președintelui american și celui iranian să

ajungă la acesta din motive politice, dar și logice, deoarece un conflict armat deschis în perioada pandemiei ar putea avea consecințe fatale pentru ambele părți beligerante. Rezumând cele enunțate, este important de menționat că nu oricare dintre posibilele concesii pe partea planului de propagandă trebuie prezentate ca o victorie necondiționată a diplomației. Astfel, după cum amintesc unii cercetători despre animozitățile americano-iraniene după 1979 [5; 34], trebuie recunoscut caracterul ambiguu al unor studii și analize care reflectau confruntările dintre Statele Unite și Iran (amplificate mai ales după asasinarea lui Q. Soleimani), mai mulți dintre experți fiind interesați în a se face „vizionari peste noapte” decât să ofere o analiză pertinentă. Deși, la prima vedere, pare a fi o misiune irealizabilă de a face prognoze pentru perioada imediată, totuși numărul cercetărilor crește exponențial la acest subiect, iar scenariile sunt variate.

Analizele elaborate cu referire la relațiile Iranului cu puterile decidente ale scenei politice globale în perioada 2001-2009, dar și mai târziu, conțin abordări în manieră comparativă cu privire la contrastul dintre ponderea reală a Iranului la scară regională și nivelul de influență pe care statul l-ar fi obținut dacă s-ar fi conformat unei politici externe ce maximizează teoretic puterea rațională. [3] Acest actor s-a remarcat pe arena regională prin conflagrațiile cu Irakul și în conflictul arabo-israelian, iar pe plan internațional - cu programul său nuclear. Disfuncționalitățile în plan politic, alături de cele socioeconomice, au condus Iranul spre eșec în a ocupa un loc de frunte în topul puterilor regionale, adică influențele politico-culturale și sociale interne denaturează politicile în domeniile vitale pentru stat, cum ar fi cel al securității și apărării, și-l îndepărtează de la interesele prioritare ale țării. [4; 7; 35]

În ideea de a fi mai expliciti analizând disonanțele pe plan intern, subliniem că elitele securistă și militară din Iran acționează pe baza unor ideologii contradictorii, de care se conduc apărând zonele unde Iranul are interese strategice sau sunt importante pentru a-și asigura securitatea. [19; 20] Este firesc ca regimurile din statele arabe să-și fundamenteze retorica pe argumente pan-arabe și pan-islamice, de rând cu ideile unei identități naționale în devenire (siriană, irakiană, yemenită) în funcție de circumstanțe și oportunități politice. Cu privire la Iran, acesta a elaborat un model logic fundamentat pe elementele ideologiei sale, împărțite după criteriile geografice: patru piloni ideologici sunt aplicați, cu diferite accente, pe trei zone geografice distincte (proximitatea imediată, lumea islamică (în special Orientul Mijlociu) și comunitatea internațională extinsă, care include statele slab dezvoltate). Pilonii ideologici nu se disting prin similitudine, deosebindu-se în funcție de ponderea în regiune, și adesea se apelează la o serie de abordări ideologice pentru a justifica aceeași politică, ca în cazul Siriei. De regulă, granițele dintre abordările ideologice și cele pe criterii geografice devin estompate.

Cu referire la politica externă, aceasta este prezentată de Th. Juneau ca variabila dependentă de altele trei: atitudinea față de statut, identitatea regimului și politica fașională. [21, pp. 33-34] Analizând prima variabilă, concentrare pe aceasta pare a fi una paradoxală, deoarece abordarea teoretică presupune automat că un stat ar

trebui să caute în mod rațional să-și amplifice ponderea, astfel consolidându-și statutul său. Percepția justificată a elitei politice iraniene în privința faptului că Iranul a fost exclus în mod sistematic de către SUA din negocierile oficiale la nivel de regiune pe o serie de probleme vitale pentru toți actorii din Orientul Mijlociu pare să fie în concordanță cu o aspirație rațională a statului de a pune capăt unei astfel de situații. Însă, există și opinii când Iranul se victimizează, iar Th. Juneau sugerează că sentimentele de victimă ale iraniienilor, cum că ar fi lipsiți de statut, fac parte din seria disfuncționalităților iraționale ce denaturează consecințele politicii externe iraniene în detrimentul adevăratelor interese ale statului [21, pp. 142, 182, 194], considerând ca această victimizare are duble standarde. [21, p. 278]

De menționat ar fi că unele derivate ideologice pe coordonatele politico-securitară și strategică sunt reflectate în Constituția Republicii Islamice Iran, după cum urmează: în art. 3/16 fiind stipulată respectarea principiilor islamului în politica externă; art. 11 conceptualizează fraternitatea popoarelor musulmane; în conținutul art. 152–54 este interzisă aderarea la diverse alianțe militare și crearea bazelor militare internaționale pe teritoriul Iranului, sau implicarea în mișcări revoluționare la nivel mondial. Cu referire la aceste mișcări, SUA interpretează o asemenea poziție ca acordarea sprijinului pentru terorismul internațional, căutând să diminueze influența iraniană în regiune. Aceste articole din Constituție nu s-au regăsit vreodată într-un document de strategie națională, cum ar fi Carta Albă, în schimb a avut semnificație sub aspect economic și developmental, devenind un exportator de resurse energetice și o punte între Asia Centrală și Orientul Arab, precum între India, Rusia și Europa.

În opinia lui W. Posch, programul nuclear iranian este un caz special: acesta poate fi interpretat ca fiind o realizare atât la nivel național – consolidarea suveranității statului, cât și printre țările în curs de dezvoltare și drept confirmare a progresului tehnologic. Cercetătorul consideră ca astfel Iranul își promovează într-un fel prestigiul în mai multe zone geografice, pregătindu-se să suporte consecințele unor sancțiuni dure pentru o asemenea poziție. [30, p. 79]

Politica Uniunii Europene în Orientul Mijlociu cuprinde câteva direcții, iar relațiile cu Iranul au dobândit un caracter dependent de locul acestuia în agenda politică a SUA. În relațiile cu acest actor, UE și SUA au elaborat planuri de acțiuni separate în comparație cu alte state din regiune, care între timp au demonstrat loialitate și chiar obediență. Operând cu mai multe variabile, unii cercetători au investigat sub aspect statistic publicațiile din mass-media franceză, britanică și americană, ce examinează trei momente cruciale în angajamentul Uniunii Europene cu Iranul. Momentele selectate de unul dintre experți, L. McCloskey-Gholikhany, sunt impunerea de măsuri restrictive asupra Iranului în decembrie 2006, încheierea Acordului în iulie 2015 și retragerea SUA din Acord în mai 2018. [27, p. 5]

Retorica pe alocuri mai agresivă a SUA, în comparație cu una indulgentă pentru alte țări din proximitatea Iranului, rămâne tributara propriului obiectiv strategic – menținerea intactă a zonei de influență în Orientul Mijlociu, politica continuând să rămână axată exclusiv pe izolarea și sancționarea acestuia. După cum afirmă

E. Geranmayeh, direcțiile politicii americane par a fi mai „edificatoare” în comparație cu cele europene, în special cu privire la cea de non-proliferație, iar ca rezultat poate spori instabilitatea în Orientul Mijlociu și diminua eficiența instrumentelor diplomatice în relațiile cu Iranul, aplicate pentru rezolvarea problemelor în regiune. [15] Același autor a identificat un liant în relațiile dintre SUA și Iran care avea ca obiectiv depășirea la nivel regional, cu impact internațional, a anumitor probleme de ordin securitar – lupta anti-ISIS. În acest sens, forțele conduse de SUA și Iranul au stabilit, prin intermediul guvernului irakian din Bagdad, un sistem de coordonare militară de facto.

Cu referire la relațiile dintre UE și Iran, E. Geranmayeh le-a catalogat ca fiind „departe de normalitate”, ca impediment intervenind o combinație de factori ce variază de la persistența neîncrederii, dezamăgirii reciproce generată de lipsa progresului în negocieri, iar pozițiile diametral opuse pe mai multe probleme din regiune, dar și restricțiile [26], au limitat apropierea. Pe lângă aceasta, ineficiența mecanismelor legale, politice și economice aplicate de companiile europene privind măsurile de restricționare în respectarea sancțiunilor americane au redus șansele și mai mult. Această conjunctură explică tendințele UE de a-și conjuga eforturile cu unii aliați care susțin modelul dur în diplomația cu Iranul pe probleme non-nucleare, axat pe libertatea de navigație în Golful Persic și conflictele din Yemen și Irak, deși își exprimă îngrijorările cu privire la pericolul rachetelor balistice iraniene într-un cadru regional. [15] Prin urmare, într-un asemenea angajament este necesară identificarea pragmatismului, unde atât UE, cât și Iranul își pot adapta interesele și crea un spațiu favorabil pentru cooperare și concurență adecvată.

În timpul negocierilor, dar și în urma retragerii SUA din PCCA în mai 2018, problema rolului Iranului în perturbarea stabilității din regiune prin aceasta și sprijinul acordat grupurilor din Siria [32; 35; 36], Yemen sau Irak [33] a oferit mai mult conținut relațiilor dintre UE și Iran. Analizând situația creată, este clar de la sine că Iranul trebuie să înceteze acțiunile de destabilizare, însă există cauze trecute sub tăcere care ar explica un asemenea comportament. Cu toate acestea, UE a ales să separe problemele menționate anterior, în timp ce exprima înțelegere pentru acțiunile Iranului în zonă, soluția fiind dialogul la nivel regional. Prin urmare, UE s-a confruntat cu multe critici pentru adoptarea unei asemenea poziții în raport cu Iranul.

Această poziție este înscrisă în ceea ce F. Mogherini numește „dialogul celor 4C”: „cuprinzător, cooperant, critic la necesitate și întotdeauna constructiv cu Iranul”. [27, p. 8] Angajarea Iranului prin intermediul PCCA stabilește un punct de contact instituțional pentru a construi o relație bilaterală. În plus, declarațiile repetate ale liderilor UE privind angajamentul față de PCCA în urma retragerii SUA a consolidat eforturile angajate în cooperarea dintre Iran și UE. Din acest motiv, UE a adoptat un pachet de 50 de milioane de euro în 2018 pentru „Dezvoltare economică durabilă” a Iranului, cu un „accent pe asistența în sectorul privat”. Această alocare variază de la cooperarea pentru dezvoltare axată pe probleme de mediu, pentru a sprijini întreprinderile iraniene mici și mijlocii iraniene și combaterea traficului de droguri, urmărindu-se facilitarea integrării Iranului în economia globală și în sistemul

internațional. [27, p. 8] În cele din urmă, decizia Președintelui american D. Trump de a se retrage din PCCA anume la 8 mai 2018 nu a fost întâmplătoare, la acel moment erau unele disensiuni în cadrul parteneriatului transatlantic. De asemenea, nu au lipsit și anumite presiuni asupra Administrației lui D. Trump până în săptămâna dinaintea declarației oficiale ca să rămână în PCCA, deoarece în joc era pusă una din valorile europene - multilateralismul eficient, iar într-o asemenea conjunctură ponderea UE ca actor influent în sistemul internațional devenea deja discutabilă.

În angajamentul cu Iranul, UE a încercat să-și demonstreze identitatea sa în politica externă, care rămâne mai mult decât suma statelor membre. Fidelitatea în respectarea principiilor politicii sale externe, atunci când vine vorba de angajamentul cu Iranul și de rolul UE în PCCA, a fost prezentată elocvent în mass-media internațională, precum și în interviurile cu experți, în scopul identificării sensibilității la subiectul respectiv în afara cercurilor de decizie, dar și pentru evaluarea politicii externe a UE pe coordonata amintită. Dincolo de unele disensiuni, UE își exprimă un angajament consistent față de Iran cu privire la multilateralism și dialogul diplomatic, pentru care SUA sau unele statele membre ale UE în particular manifestă un soi de absentism.

Această radiografie face vizibile anumite laturi vulnerabile ale politicii externe a UE, deși indică în angajamentul cu Iranul și dosarul nuclear capacitatea de a juca un rol distinct în sistemul internațional. Având în vedere retragerea SUA și reimpunerea de sancțiuni extrateritoriale asupra companiilor europene care încearcă să lucreze și să investească în Iran, identitatea politicii externe a UE în calitate de garant al ordinii internaționale va continua să fie pusă la îndoială. Pentru a rezolva cu adevărat această provocare, UE va trebui să lucreze la afirmarea independenței sale economice față de sistemul financiar dominat de SUA. Păstrarea PCCA a alertat UE cu privire la limitele puterii sale economice, fapt care a determinat-o să caute strategii mai pe termen lung pentru internaționalizarea propriului său sistem financiar. Asemenea inițiative precum INSTEX, un instrument cu scop special menit să eludeze sancțiunile americane, reprezintă un prim pas în această direcție. În contextul ideilor expuse, F. Caba-Maria susține că, deși INSTEX-ul a fost lansat în ianuarie 2019, niciuna din tranzacții nu a fost finalizată până la sfârșitul lunii martie 2020, fapt care a provocat autoritățile iraniene să critice lipsa de determinare a UE în utilizarea acestui mecanism. [11] Prin urmare, rezultatele acestei politici vor fi implementate gradual, iar între timp Iranul va depune eforturi să supraviețuiască pe tranzacțiile din interior, astfel confruntându-se cu o inflație și un șomaj rampante. UE va trebui să-și continue investițiile în Iran ca să dovedească că este în beneficiul său să rămână în PCCA și în calitate de garant al ordinii internaționale bazată pe normele de drept.

Dacă raporturile cu UE poartă un caracter mai predictibil, atunci în relațiile cu SUA acesta este unul mai degrabă imprevizibil în opinia unor experți, în special după asasinarea generalului Q. Soleimani. F. Caba-Maria, expunându-și poziția cu privire la reacția SUA, a menționat că în timpul apogeului pandemiei ambele părți au recurs la o retorică de culpabilizare reciprocă asupra situației umanitare și economice critice din Iran. Sancțiunile americane au limitat considerabil acțiunile factorilor

de decizie, care au întâmpinat dificultăți majore în stoparea răspândirii COVID-19, până la imposibilitatea de a avea acces internațional la echipamente medicale de protecție, medicamente și materii prime necesare pentru producția medicală internă, dezavantajând populația iraniană, după cum afirmă expertul. [11]

Dacă abordăm problema sub aspect militar, este clară intenția SUA de a limita programul de rachete balistice în scopul protejării intereselor aliaților-cheie din regiune, adică Israel [13] și Arabia Saudită. [7; 16; 25] Pe lângă aceasta, programele nucleare și cele balistice practic nu pot fi continuate sub sancțiuni, care automat presupun reducerea capacităților economice. Acumularea dividendelor politice și electorale, dar și menținerea poziției de lider la nivel global privind agenții energetici, l-au determinat pe președintele SUA să renegocieze Acordul nuclear iranian. În acest context, amintim că diminuarea ponderii Iranului în regiune constituie un alt obiectiv al politicii externe americane, fiind invocat motivul că interesele SUA în regiune sunt afectate. [12; 27]

Contraproductivitatea conflictelor în regiune și a sancțiunilor impuse devine indiscutabilă, iar acestea volens nonlens implică și statele din proximitate. În acest sens, F. Caba-Maria, identificând o distincție explicită dintre sancțiunile economice și conceptele de război economic și război comercial, a subliniat că sub aspectul economiei iraniene relația UE cu Iranul este mai atractivă decât cea cu SUA. [11] Prin urmare, predilecția Iranului de a se orienta din ce în ce mai mult spre Est, adică spre Federația Rusă și China, inclusiv pe coordonata de politică externă, pare a fi mai mult decât clară, mai ales că există câteva mecanisme regionale.

Același cercetător a remarcat eforturile diplomatice ale autorităților guvernamentale iraniene în vederea facilitării accesului la un sprijin umanitar internațional prin anumite presiuni asupra SUA pentru ridicarea sancțiunilor. În acest context, F. Caba-Maria susține că în Orientul Mijlociu există o competiție strategică dintre SUA și Iran, aducând ca argumente cheltuielile militare în operațiuni din Orientul Mijlociu și Asia (6,4 trilioane de dolari, începând cu 11 septembrie 2001 și până la sfârșitul lunii iunie 2019). [11]

Cu referire la relațiile dintre actorii regionali, cel mai elocvent exemplu de animozitate îl reprezintă relațiile dintre Iran și Arabia Saudită. În acest sens, D. Hiro a elucidat rivalitatea toxică dintre cele două țări, investigând subtilitățile premiselor și exprimând interes pentru finalitatea acestor tensiuni, supranumite „război rece islamic”, cu evenimente evocate pe parcursul a patru decenii. Rivalitățile accentuate dintre Arabia Saudită și Iran – actori majori, cu pretenții de dominanță în lumea musulmană, au ajuns în epicentrul acestui război rece regional cu implicarea comunităților sunnite și šiite. Autorul și-a direcționat demersul pornind de la două blocuri de probleme: din perspectiva saudită, tensiunile sunt cauzate de un conflict dintre sunniți și šiiti; din perspectiva iraniană, clericii - liderii Iranului, consideră că este un conflict dintre o Republică Islamică și o monarhie nelegitimă. [18] Considerăm că această schismă fundamentală a avut impact asupra competiției geopolitice pentru dominarea regiunii: Iranul și-a extins influența în Siria, Irak și Liban, în timp

ce regele saudit, Muhammad bin Salman, a intervenit în Yemen, a izolat Qatarul și a destabilizat Libanul.

Programul nuclear a devenit un subiect dezbătut pe larg în cercurile academice prin diverse prisme, de la metaanalize la lucrări fundamentale [10; 21; 23; 24; 28; 31]. Promovarea ideii privind indispensabilitatea programului nuclear iranian printre tânăra generație s-a desfășurat pe diverse canale, unii cercetători surprinzând implicarea celor mai de popularitate cântăreți din diverse genuri de muzică. Un exemplu elocvent a rămas acela când cu o zi înainte de finalizarea „afacerii” nucleare iraniene, la 15 iulie 2015, a fost lansat clip-ul la piesa „Nuclear Energy”, cu secvențe în care apărea armata și flota iraniană în exercițiu, scandându-se de pe o navă de război „este dreptul nostru absolut de a avea un Golf Persic înarmat”. Părerile cetățenilor au fost împărțite privitor la acest videoclip, mai ales participarea armatei alături de un cântăreț într-o ținută, ce i-a lăsat nedumeriți pe un număr mare de spectatori. N. Bajoghli recunoaște în acest gest deja o practică preluată de producătorii mass-media ai revoluțiilor, iar în cazul Iranului aceștia folosesc strategia dată încă de la apariția Mișcării Verde. [8, p. 105]

Tot în anul 2015, divizia lui Q. Soleimani era responsabilă de operațiunile militare și clandestine extrateritoriale, ceea ce însemna că el se ocupa de lupta contra ISIS și forțele de coordonare din Siria. Apariția sa pe scena internațională a fost una bruscă, generalul Q. Soleimani fiind numit de către jurnaliștii occidentali „comandantul din umbră”, deoarece se lupta pe furiș cu ISIS în Siria și Irak în numele Iranului. Imaginea sa era promovată în cadrul emisiunilor de știri și pe rețelele de socializare în timp ce poza pentru selfie-uri pe primele linii, în documentare îi era etalată priceperea militară, iar în videoclipurile muzicale îi erau elogiuate puterea și curajul. Avansarea rapidă a ISIS, un inamic al Iranului și al musulmanilor șiiți, pe parcursul 2014 și 2015 a ținut Iranul în stare de alarmă. După ce în 2015 serviciile de informații iraniene au făcut publice informațiile despre operațiunea de descoperire a comploturilor prin detonarea bombelor din Teheran, în rândurile populației s-a instaurat un tip de psihoză în masă. În vederea contracarării acestei atmosfere de frică și groază cu privire la potențialele atacuri teroriste interne, producătorii din domeniul culturii au creat campanii de socializare, piese de televiziune, filme și afișe naționaliste despre Garda Revoluționară și generalul Q. Soleimani. [8, p. 109]

Presupoziția din 2017 a expertei în analiză politică E. Geranmayeh cu privire la escaladarea relațiilor dintre Iran și SUA s-a confirmat, iar eforturile conjugate pe plan multilateral dintre SUA și UE pe soluționarea situației în jurul programului nuclear iranian a reprezentat un model de cooperare transatlantică. Preferința pentru bilateralism a Administrației lui D. Trump ar putea limita oportunitățile pentru ca acest model să continue, iar opinia predominantă a acestuia poate să constrângă sau să coopteze țările europene să urmeze SUA în implementarea politicilor direcționate contra Iranului, însă europenii au declarat alte opțiuni. În schimb, poate fi instrumentalizată convergența dintre Rusia și China cu privire la Iran pentru a împinge SUA să adere la PCCA, presupunându-se că va oferi o alternativă la retenția strategică înaintată de către Administrația lui D. Trump. [15]

Reiterând unele subiecte, precum reziliența poporului iranian și identitatea națională a acestuia în raport cu unele aspecte mai sensibile, cu pricepere elucidate de H. Karimfard [22], dar și cu imaginea în exterior, unii autori, printre care și A. Pirzadeh, prezintă tematica enunțată prin prisma unor probleme perpetue ca sărăcia și corupția, subliniind că divergențele au un rol vital în elaborarea politicilor [29, p. 40], inclusiv cea externă, considerăm noi. Cercetătorul exprimă convingerea că în Iran nu există probleme fără soluție, iar despre cultura în decadentă s-a pronunțat într-o manieră critică, însă nu mai dur decât a categorizat propriul popor numindu-l „incult” și trăind o decadentă socială atât sub aspect fizic (case abandonate sau străzi în condiții precare), psihologic (ca suferinzi de narcisism, anxietate socială, paranoia etc.) și moral (distrugerea patrimoniului cultural). Cu referire la trecutul glorios, A. Pirzadeh susține că procesul de recuperare a trecutului și de edificare a propriului viitor este unul lung și anevoios, necesită perseverență, trăsătură străină celor ce simt frica în fața eșecului, însă iraniienii nu doar că au eșuat, ci eșecul rezidă în mentalitatea lor. Explicațiile aduse au fost convingătoare, dar ca argument de necombătut a fost recunoașterea că atribuirea unor calități și etichete precum ne-loialitatea, înșelăciunea, profilul de jefuitor etc. altor comunități, aproape niciodată nu le revendică pe ale comunității sale. [29, p. 42] Cu referire la elite și incompatibilitatea ideologică, cercetătorul a identificat opinii dihotomice cu rădăcini adânci în cultură, iar interpretările eronate privind cultura politică de masă sunt consecințe inevitabile, motivele principale fiind considerate necunoașterea istoriei propriiei țări și lipsa de înțelegere elementară a ideologiilor adoptate, de exemplu, liberalismul, idealizat ca manifest pentru schimbare. [29, p. 63]

Printre agenții schimbării cercetătorii au inclus și alte variabile. Un argument justificativ cu referire la perioada 2013-2017 a fost adus de V. Golmohammadi, care a exprimat convingerea că sub președinția lui H. Rouhani caracterul politicii externe a fost unul moderat din cauza evoluțiilor din Orientul Mijlociu și Golful Persic. Influența Iranului nu a fost salutăată de unii vecini și rivali regionali precum Arabia Saudită, Turcia și Israel. [17, p. 99]

Conjunctura regională ilustrată ar fi una incompletă fără a releva relațiile cu un alt actor major din regiune – Turcia, raporturile bilaterale fiind erodate de ambițiile hegemonice divergente în Orientul Mijlociu. În timp ce secularismul militant al Turciei fusese în mod tradițional înțeles în calitate de alternativă la ideologia islamică a Iranului, interacțiunile bilaterale în perioada Președintelui M. Ahmadinejad a demonstrat că acesta nu a fost un impediment pentru relațiile de prietenie atunci când interesele pe anumite probleme regionale s-au aliniat. În acea perioadă, Turcia aspira la o îndepărtare de Occident, urmărind o politică de „zero probleme cu vecinii”, în timp ce Iranul a căutat aliați în lupta sa cu Statele Unite pentru programul său nuclear. Însă concurența care s-a amplificat în urma „primăverii arabe” a dus la o distanțare considerabilă între Iran și Turcia, evidențiind diferențele strategice cheie. În cazul Siriei, sprijinul de lungă durată acordat regimului Assad de către Iran nu a putut fi reconciliat cu poziția Turciei, care se concentra asupra răsturnării acestuia.

În acest sens de idei, S. Akbarzadeh a menționat o particularitate distinctă a acestor doi actori – ambii sunt state musulmane non-arabe și ambii luptă pentru dominanță în lumea arabă [1, p. 980], iar pe lângă coliziunile și disputele pe o serie de subiecte sensibile, considerăm că există o problemă comună ce ar putea apropia acești actori, și aceasta rămâne problema kurdă.

Mai mult ca atât, imaginea negativă a Iranului, ilustrată de anumiți concurenți zonal, a fost orientată spre destabilizarea regiunii și extinderea influenței acestuia prin actori sub-statali, în special ca urmare a sprijinului din partea Iranului atât pentru milițiile Shi'a, cât și pentru Hezbollah. [17, p. 99] Există și alte opinii cu privire la dinamica politicii externe iraniene în perioada lui H. Rouhani, doctrina acestuia fiind numită pragmatică atât pe coordonata conceptuală, cât și pe cea operațională [6, p. 15-16], dar și în relațiile cu Federația Rusă [24, p. 131-156]. Analizând discursul său politic, retorica Președintelui H. Rouhani a fost fundamentată pe convingerea că Iranul parcurge gradual pașii spre stabilitate și asigurarea securității prin angajament economic, în speranța unei înțelegeri politice, încurajând cooperarea în materie de securitate „structurală”.

În ultimele două decenii, cercetătorii au demonstrat cât de importantă este reprezentarea statelor pentru înțelegerea dinamicii politicii mondiale. Cu toate acestea, există foarte puține cercetări în literatura de specialitate referitoare la modul în care reprezentarea unui stat de către altul influențează comportamentul în elaborarea politicii externe. Rolul reprezentării și a recunoașterii în cadrul relației Iran-SUA este unul esențial sub aspect binar, adică cea proprie și a Celuilalt, uneori conducând spre o recunoaștere greșită, ceea ce creează un sentiment de lipsă de respect, exacerbând tensiunile dintre Iran și SUA (de exemplu, când se așezau la masa de negocieri pe problema programului nuclear).

Reflectând asupra politicii externe a Iranului după anul 2014, diplomația iraniană nu a parcurs o perioadă de glorie în acest sens: nu și-a sporit capabilitățile militare convenționale, în timp ce armatei irakiene i-a reușit să-și consolideze treptat capacitatea de acțiune împotriva Iranului, iar Hezbollah nu s-a dovedit a fi cel mai fidel și funcțional instrument pentru a servi ca parte a politicii de descurajare. Diplomația nucleară a Iranului începând cu anul 2015 și-a dobândit propriile nuanțe, deși nu putem susține, chiar dacă facem trimitere la unele teorii ale relațiilor internaționale în vederea explicării reușitei nesemnificative sau a unui eșec nerecunoscut, cu toate că sprijinul acordat din partea Chinei și Rusiei face să nu ne grăbim prin a trage concluzii.

Deși unii experți consideră că presiunea SUA asupra Iranului se va menține în continuare, totuși incertitudinea anului 2020 lasă liderii iranieni în expectanță până la perioada electorală, deoarece își leagă speranța de schimbări în raporturile bilaterale. La prima vedere, aspirația este generată din realitatea că pandemia COVID-19 a amplificat caracterul sancțiunilor și restricțiile din partea americană, însă pandemia poate avea un impact semnificativ asupra politicii interne atât a SUA, cât și a Iranului, astfel presând ambele țări să se apropie prin proiecte umanitare, dar și prin acțiuni care ar diminua tensiunile din Orientul Mijlociu. Pe lângă cele enunțate, nu

excludem un conflict militar direct, însă datorită complexității mediului de securitate regională pare a fi puțin probabil din cauza unor consecințe grave pentru ambele părți. Relevând ponderea Iranului în regiune, fără a o diminua pe cea a SUA, totuși acesta rămâne capabil să influențeze fluxul de petrol în zonă, ceea ce îi este absolut inconvenabil americanilor.

Anul 2019 este considerat unul de succes în dezvoltarea relațiilor ruso-iraniene, deși pe unele probleme la nivel global sau regional actorii și-au expus viziuni diametral opuse. Această stare de lucruri nu afectează relațiile dintre Rusia și Iran, mai ales că ambele state mai puțin se axează pe diferențele de opinii și dezacorduri, ci mai mult pe consolidarea încrederii, inclusiv pe parcursul primelor șase luni ale anului 2020. Caracterul pragmatic al politicii Federației Ruse în Orientul Mijlociu și interdependența dintre actorii din regiune, indiferent de divergențele dintre aceștia, se arată a fi pe post de facilitatori în dezvoltarea cooperării ruso-iraniene, mai ales că menținerea nivelului actual în ascendență a relațiilor bilaterale rămâne în interesul ambelor state.

Sumarizând opiniile și argumentele cercetătorilor, clarificarea unei poziții obiective devine foarte dificilă, mai ales când apare necesitatea formulării unor recomandări sau predicții pe termen lung. În asemenea cazuri, cea mai indicată rămâne schimbarea mentalității elitelor și a populației iraniene pentru a stopa regresia, care afectează sistemul de valori, în favoarea imitării ideilor incompatibile cu cultura și istoria Iranului, fără aplicabilitate în condițiile socioeconomice ale țării.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Akbarzadeh S., Barry, J. Iran and Turkey: not quite enemies but less than friends. În: *Third World Quarterly*, 2017, nr. 38(4), pp. 980–995.
2. Akbarzadeh S. Iran and the Shanghai Cooperation Organization: Ideology and Realpolitik in Iranian Foreign Policy. În: *Australian Journal of International Affairs*, 2015, February, nr. 69(1), pp. 88-103.
3. Akpınar P. Mediation as a Foreign Policy Tool in the Arab Spring: Turkey, Qatar and Iran. În: *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2015, nr. 17(3), pp. 252–268.
4. Al-Shboul H. A., Al-Rawashdeh M. S. Iran's Foreign Policy and the Balance of Power in the Region. În: *Journal of Politics and Law*, 2015, nr. 6(4), pp. 200–209.
5. Amanat Abbas. *Iran: A Modern History*. Londra: Yale University Press. 2017. 992 p.
6. Ahouie Mahdi. Exploring President Rouhani's Foreign Policy Doctrine 2013–2017. În: Zaccara Luciano (ed.). *Foreign Policy of Iran under President Hassan Rouhani's First Term (2013–2017)*. Palgrave Macmillan, 2020, pp. 15-41.
7. Bahgat G., Ehteshami A., Quilliam N. Security and Bilateral Issues Between Iran and Its Arab Neighbours. În: Ehteshami A., Quilliam N., Bahgat G. (ed). *Security and Bilateral Issues between Iran and its Arab Neighbours*. Palgrave Macmillan, 2017, pp. 1–10.
8. Bajoghli Narges. *Iran reframed: anxieties of power in the Islamic Republic*. California: Stanford University Press, 2019. 162 p.
9. Barzegar K., Divsallar A. Political rationality in Iranian foreign policy. *Washington Quarterly*, 2017, nr. 40(1), pp. 39–53.
10. Blockmans S., Viaud A. EU Diplomacy and the Iran Nuclear Deal: Staying power? 2017. <https://www.ceps.eu/system/files/PI2017-28-SBandAVonIran.pdf> (accesat la: 12.05.2020).
11. Caba-Maria Flavius. Iranul în fața pandemiei COVID-19. (interviu realizat de Adelina Toader pentru Ziarul BURSA), publicat la 13 aprilie 2020. <https://www.bursa.ro/iranul-in-fata-pandemiei-covid-19-82983934> (accesat la: 27.04.2020).

12. Duncombe C. Representation, recognition and foreign policy in the Iran–US relationship. În: *European Journal of International Relations*, 2016, 22(3), pp. 622-645.
13. Eilam Ehud. *Israel, the Arabs and Iran. International Relations and Status Quo, 2011-2016*. New York: Routledge, 2019. 137 p.
14. El Berni H. M. Iran's Security Dilemma in The Middle East: A Neorealist Approach to Iran's Foreign Policy in Syria. În: *The Journal of Iranian Studies*, 2018, nr. 1(2), pp. 115–139.
15. Geranmayeh Ellie. The coming clash: why Iran will divide Europe from the United States. În: *European Council on Foreign Relations*, 2017, www.jstor.org/stable/resrep21535. (accesat la: 25.05.2020).
16. Ghattas Kim. *Black Wave: Saudi Arabia, Iran, and the Forty-Year Rivalry That Unraveled Culture, Religion, and Collective Memory in the Middle East*. New York: Henry Holt&Co. 400 p.
17. Golmohammadi V. The foreign policy of the Islamic Republic of Iran: Prospects for change and continuity. În: *All Azimuth*, 2019, nr. 8(1), pp. 93–102.
18. Hiro Dilip. *Cold War in the Islamic World: Saudi Arabia, Iran and the struggle for supremacy*. Oxford: Oxford University Press, 2019. 432 p.
19. *Iran Military Power. Ensuring Regime Survival and Securing Regional Dominance*. 2019/08. https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Iran_Military_Power_LR.pdf. (accesat la: 21.06.2020)
20. *Iran's Foreign and Defense Policies*. Congressional Research Service. <https://crsreports.congress.gov>. (accesat la: 28.05.2020).
21. Juneau Thomas. *Squandered Opportunity: Neoclassical Realism and Iran's Foreign Policy*. 1st ed., Stanford University Press, 2015. JSTOR, www.jstor.org/stable/j.ctvqsf1bv. (accesat la: 27.07.2020).
22. Karimifard H. Constructivism, National Identity and Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran. În: *Asian Social Science*, 2012, nr. 8(2), pp. 239–246.
23. Kazemzadeh M. Foreign policy decisionmaking in Iran and the nuclear program. În: *Comparative Strategy*, 2017, nr. 36(3), pp. 198–214.
24. Kozhanov Nikolay. *Iran and Russia: Between Pragmatism and Possibilities of a Strategic Alliance*. În: Zaccara Luciano (ed.). *Foreign Policy of Iran under President Hassan Rouhani's First Term (2013–2017)*. Palgrave Macmillan, 2020, pp. 131-156.
25. Mabon S. Muting the trumpets of sabotage: Saudi Arabia, the US and the quest to securitize Iran. În: *British Journal of Middle Eastern Studies*, 2017, 0194, pp. 1–18.
26. Măsuri restrictive ale UE împotriva Iranului. <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/sanctions/iran/>. (accesat la: 01.06.2020).
27. McCloskey-Gholikhany Leah. *EU Foreign Policy Identity: A Case Study on the EU's Engagement of the Islamic Republic of Iran*. În: *EU Diplomacy Paper*, 2019 nr. 6. https://www.coleurope.eu/system/tdf/research-paper/edp_6_2019-mccloskey-gholikhany.pdf?file=1&type=node&id=53300&force=. (accesat la: 14.07.2020)
28. Perthes Volker. *Ambition and Fear: Iran's Foreign Policy and Nuclear Programme*. În: *Survival: Global Politics and Strategy*, 2010, nr. 52(3), pp. 37–41.
29. Pirzadeh Ali. *Modern Iran in Perspective*. Cham: Springer, 2019. 111 p.
30. Posch Walter. *Ideology and Strategy in the Middle East: The Case of Iran*. În: *Survival*, 2017, 59(5), pp. 69-98.
31. Rezaei F. *Iran's Foreign Policy After the Nuclear Agreement Politics of Normalizers and Traditionalists*. New York: Palgrave Macmillan, 2019. 255 p.
32. Risseuw Rafke. *The Syrian-Iranian Nexus: a Historical Overview of Strategic Cooperation*. Brussels International Center For Research And Human Rights. 2018, December. 16 p.
33. *Rivista Italiana di Geopolitica*. „Dopo Soleimani comincia la vera partita. Il primo fronte è l'Iraq. La posta è l'impero persiano” *America Contro Iran*. 2020, nr. 1.
34. Seliktar O., Rezaei F. *Iran, Revolution and Proxy Wars*. New York: Palgrave Macmillan. 2019. 245 p.
35. Stein E. *Ideological Codependency and Regional Order: Iran, Syria, and the Axis of Refusal*. În: *Political Science and Politics*, 2017, nr. 50(3), pp. 676–680.
36. Wastnidge E. *Iran and Syria: An Enduring Axis*. În: *Middle East Policy*, 2017, nr. 24(2), pp. 148–159.

**ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ В СВЕТСКОМ ГОСУДАРСТВЕ:
СИТУАЦИЯ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА И УКРАИНЫ (III)***

**THE ORTODOX CHURCH IN THE SECULAR STATE:
THE SITUATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND UKRAINE (III)**

**Галина РОГОВАЯ, доктор философии,
Институт Юридических, Политических и Социологических Исследований,
svitanoktv@yahoo.com**

Rezumat

Statul secular presupune separarea bisericii de stat și delimitarea sferelor sale de activitate. În statele democratice, de regulă, sunt recunoscute drepturile egale ale religiilor și bisericilor, libertatea de conștiință și religie. Biserica este separată de stat, orice privilegii și orice discriminare bazată pe motive religioase sunt interzise. În statele în curs de dezvoltare a democrației, care includ Republica Moldova și Ucraina, se creează situații în care instituțiile bisericii și ale statului își depășesc puterile, astfel politica intervine în viața bisericii, iar organizațiile religioase sunt în exces politizate. Ca urmare a unor astfel de excese, apare o criză de credință. În Moldova și Ucraina, religia dominantă este Ortodoxia. Starea actuală a Bisericilor Ortodoxe din Moldova și din Ucraina este caracterizată de permanente conflicte. În acest articol s-a încercat o sistematizare a cauzei și o evaluare politică a situației împărțirii Ortodoxiei în Mitropolia Moldovei și Mitropolia Basarabiei, istoria împărțirii Ortodoxiei din Ucraina în Biserica Ortodoxă Ucraineană canonică a Patriarhiei Moscovei și a Bisericii Ortodoxe Ucrainene non-canonice a Patriarhiei de la Kiev și a Bisericii Ortodoxe Autocefale Ucrainene.

Cuvinte-cheie: stare seculară, stat democratic, relațiile dintre biserică și stat, Mitropolia Moldovei, Mitropolia Basarabiei, Biserica Ortodoxă Ucraineană a Patriarhiei Moscovei, Biserica Ortodoxă Ucraineană a Patriarhiei din Kiev, Biserica Ortodoxă Autocefală Ucraineană.

Summary

Secular state involves the separation of the church from the state, the delimitation of their fields of activity. In democratic states, as a rule, the equal rights of religions and churches, freedom of conscience and religion are recognized, the church is separated from the state, any privileges and any discrimination on religious grounds are prohibited. In the states of developing democracy, which include the Republic of Moldova and Ukraine, unfortunately, from time to time, situations are created where the institutions of the church and state exceed their powers, politics interferes in the life of the church, and religious organizations are excessively politicized. As a result of such excesses, a crisis of faith occurs. In Moldova and Ukraine, the dominant religion is Orthodoxy. The current state of the Orthodox Church in Moldova and Ukraine is characterized by permanent conflicts. This article attempts to systematize the causes and give a political assessment of the situation of the division of Orthodoxy into the Moldavian Metropolis and the Bessarabian Metropolis in Moldova; to reveal the history of the division of Orthodoxy in Ukraine into the canonical Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate and the non-canonical Ukrainian Orthodox Church of the Kiev Patriarchate and the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church.

Keywords: State secular, status, democratic state, church-state relations, Metropolitan of Moldova of the Patriarchate of Moscow, The Metropolitan Church of Bessarabia of the Romanian Orthodox Church, The Ukrainian Orthodox Church of the Patriarchate of Moscow, The Ukrainian Orthodox Church of the Patriarchate of Kiev, The Ukrainian Autocephalic Orthodox Church.

* Începutul vezi în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice nr. 3/2019, nr. 1/2020.

По прошествию достаточного времени с момента предоставления Томоса Украине нетерпимая риторика в православном мире идет на убыль. В первую очередь, проявление осторожности и лояльности со стороны Поместных Церквей обуславливается нежеланием углубления раскола мирового Православия. Взвешенность в высказывании мнений, побуждаемых Московским Патриархатом, обуславливается каноническими и церковно-организационными факторами. Наместники Поместных Церквей улавливают в прецеденте раскола преобладание политической подоплеки. Потому лидеры Поместных Церквей, в одних случаях, воздерживаются от оценочных характеристик, в других, сменяют резкую непримиримую риторику на более подобающую устоям христианства. Более того ультимативную риторику типа «мировому Православию придется определяться, с кем оно - верными христианами или лишенными благодати торговцами» [1] меняет и сама Русская Православная Церковь. Время вынуждает Московский Патриархат в большей степени, чем прежде, соотносить собственные действия в странах «канонической ответственности» с внутривнутриполитической ситуацией православных стран.

Самой большой проблемой для мирового Православия сегодня является состояние Православных Церквей в самой Украине. После получения Томоса настоящего объединения и настоящей Автокефалии в Украине сразу не случилось. Наоборот, усилился раскол и противостояние Православных Церквей. Прежде всего, не произошло единовременное объединение, заявленное как создание Единой Поместной Независимой Церкви под названием Православная Церковь Украины (ПЦУ). В Объединительном соборе, который прошел в Софийском соборе приняли участие 41 архиерей Киевского Патриархата, 12 – Автокефальной Церкви, и только 10 – Московского Патриархата, среди которых 2 Митрополита. Прежде всего, фундаментом Автокефалии, должно быть единогласное мнение в самой Церкви, которая претендует на этот статус. А потом, по процедуре, уже ее решение должно быть утверждено Кириархальной Церковью, то есть, той Церковью, в состав которой она входит. После этого Кириархальная Церковь сообщает свое решение Константинопольскому Патриарху, который, в свою очередь, сообщает об этом всем Поместным Православным Церквям. И только когда будет единогласное положительное мнение по этому вопросу всех Церквей, принимается решение о даровании Автокефалии. Именно на эти нарушения указывает сессия Священного Архиерейского Собора Сербской Православной Церкви от мая 2019 года: В итоговом сообщении Собора отмечается, что самой большой проблемой Православной Церкви сегодня является церковный раскол в Украине, а также неудачная попытка Константинопольского Патриархата решить проблему «без диалога с канонической Церковью в Украине (УПЦ МП-авт.) и с Русской Православной Церковью как единого целого, и без общеправославных консультаций» [2].

Сам процесс создания ПЦУ, непременно проходящий через процесс перехода парафий из Московского Патриархата, приобретает агрессивный характер,

не подкрепленный законодательно, Архиереи, отмечая, что процесс формирования ПЦУ сейчас не имеет защитников «ни в лице прокуратуры, ни Верховной Рады, ни Президента, ни полиции, ни власти на местах» раздражаются характерными призывами, подобно призыву Митрополита Черновицкого Даниила: «Не переходите одиночно, а переходите массово - пятьдесят, сто приходо-в. Закидывайте, заваливайте недоброжелателей своими документами, они обессилятся судиться со всеми. Единичные переходы будут бить судами, титушками, а массовые заблокировать не смогут. Не будем терять надежды. Эти сложные условия развития Украинской Церкви прогнозируют ей большое будущее. Терпеливо и взвешенно боритесь, не отступайте от святого дела» [3]. Процесс перехода церковей в ПЦУ продолжается и сегодня, но массового и организованного перехода не происходит. Главе Православной Церкви Украины Епифанию приходится объяснять, почему такой оживленный в начале процесс перехода приходо-в церкви Московского Патриархата в ПЦУ стал несколько медленнее[4]. Причин тому немало.

Украинская Церковь Московского Патриархата и ее местоблюститель Митрополит Онуфрий всячески сопротивляются насильственному переходу парафий УПЦ МП в ПЦУ. Выступая на Всеукраинском Совете Церквей, Митрополит Онуфрий обратил внимание на непрекращающиеся захваты храмов на Украине и многочисленные факты вмешательства властей в церковные дела. В частности, как сообщил Митрополит, главы сельсоветов, горсоветов и администраций устраивают незаконные голосования по изменению подчинённости религиозных общин. «Это приводит к тому, что силой захватывают наши храмы, выгоняют наши общины на улицу, наши общины вынуждены молиться в сельских домах. Хочу подчеркнуть, что это не мы сами у себя захватываем храмы, это не наши общины срезают замки на своих храмах, как заявляет кое-кто иногда в наших СМИ. Это приходят чужие для церкви люди, которые не ходили в храм и не ходят», — сокрушается Митрополит Онуфрий [5]. Бороться ПЦУ есть за что. По данным Верховной Рады, заинтересованной в успехе Поместной Церкви, на 1 января 2019 года Православная Церковь Украины (ПЦУ) пока имела около 7000 приходо-в. В то же время, УПЦ Московского Патриархата насчитывает около 12 000 официально зарегистрированных приходо-в в Украине [6].

В напряженную ситуацию противостояния Православных Церквей Украины после получения Томоса, с намерением призвать к примирению, вмешиваются другие конфессии. В частности, Украинская Греко-Католическая Церковь заявила о своей поддержке позиции Украинской Православной Церкви Московского Патриархата. «Сегодня ни для кого не является секретом, что единственной канонической Православной Церковью в Украине, то есть такой, которая находится в полноте общения с мировым Православием, является Украинская Православная Церковь в единстве с Московским Патриархатом. Существуют и другие православные церковные общины, которые во времена независимости Украины, в разное время и по разным причинам, отлучились от этого Патриархата;

их другие Православные Церкви считают неканоническими», - отметил глава УГКЦ Блаженнейший Святослав (Шевчук). Более того, он уточняет: «лексика агрессии более популярна, чем язык мирного человека и призывы к примирению. Тот, кто не агрессивный, не нападает на своего оппонента, часто выглядит слабым, не колоритным, то, что он делает, говорит, не создает новости и не имеет общественного резонанса. Предстоятель Украинской Православной Церкви (МП) Митрополит Онуфрий неоднократно публично призывал страну к примирению и единению. Он благословил всех верных Церкви молиться за мир в Украине. При этом, Блаженнейший Владыка много раз обращался и к другим каноническим Православным Церквям усилить свои молитвы о нашей Родине. Просьбу Предстоятеля услышали и поддержали - за мир в нашей стране молились на Афоне и в Иерусалиме, в Болгарии и Румынии, в других православных странах» [7].

Отсутствие настоящего единства в достижении Автокефалии, прежде всего, демонстрируют Церкви Киевского Патриархата, который во главе с Патриархом Филаретом был главным двигателем процесса достижения Автокефалии. Именно назначенный пожизненным Почетным Патриархом ПЦУ Филарет первым открыто обратил внимание на несовершенство Томоса. По мнению Филарета, после получения Томоса УПЦ не получила желаемой независимости и назвал три пункта Томоса, с которыми он категорически не согласен: „Если Украинская Православная Церковь, то это означает, что все украинцы, которые живут на территории Украины или в эмиграции – в Европе, Америке, Канаде, Австралии, Латинской Америке, которые входят в Киевский Патриархат, – то они являются нашей паствой, нашей частью. А Томос нам говорит: „Нет, эти украинцы, которые вам принадлежали, теперь принадлежат не вам, а принадлежат теперь Константинопольскому Патриархату” - это первое, что отметил Филарет». Далее. «В Томосе сказано, что мы не имеем права варить миро. [Миро – специально приготовленное и освященное ароматическое масло, используемое в таинстве миропомазания. Правом приготовления мира обладает только глава Автокефальной церкви – авт.]. Миро - это святыня, без которой не совершается таинство миропомазания. Если мы миро должны получать из Константинополя, из Стамбула, то значит, мы зависимы. По названию мы – Автокефальная Церковь, а в действительности мы зависим от мира – дадут нам миро или не дадут. Третье. Если возникают конфликтные ситуации в Украинской Православной Церкви, то их разрешает Константинопольский Патриархат. Три пункта, которые отбирают у нас права Автокефальной Церкви», - заявил Филарет. При этом он отметил, что не будет отказываться от Томоса, но перечисленные три условия выполнять не будет [8]. «Томос дали Митрополии, а мы хотим Патриархат». Отставной владыка продлевает жизнь Киевскому Патриархату: собирает Поместный Собор, вручает награды своим последователям, общается со средствами массовой информации. В интервью 25 марта 2019 года Филарет заявил: «Киевского Патриархата нет юридически, но есть фактически. Потому что есть Патриарх. 15 мая 2019 года Глава Киевского Патриархата УПЦ Филарет обвинил главу

ПЦУ Епифания и экс-президента Украины Петра Порошенко в обмане и нарушении договоренности, из-за чего в новой церковной структуре зреет раскол. Перед «Объединительным Собором» главы объединяющихся церквей договорились, что руководителем новой церкви станет Митрополит Епифаний, однако управлять ею продолжит Филарет. Эта договоренность, по мнению Филарета, нарушена и не выполняется на деле [9]. Противоречия между Филаретом и ПЦУ приобретают неблагоприятный характер. Апологеты Поместной Православной Церкви Украины в стремлении обличить Филарета вынимают из анналов истории его КГБ-стское прошлое, уличают экс-Патриарха в создании неканонической «лжецеркви» (Киевского Патриархата-авт.) посредством неумеренных амбиций и шантажа, обвиняют его в «неправедном», далеком от монашеского, образе жизни [10]. Подобным содержанием наполнены и обвинения со стороны экс-Патриарха Филарета.

Абсолютная дезгармонизация отношений в православной религиозной жизни в Украине усугубилась еще и расстройством взаимоотношений Православной Церкви с властями. Дело в том, что Экс-Президент Петр Порошенко, делавший ставку на приобретение Томоса в успехе своей предвыборной кампании, однако, проиграл в апреле 2019 года, и новым Президентом Украины стал Владимир Зеленский. Новому Президенту посыпались многочисленные петиции от представителей ПЦУ и представителей УПЦ МП: одни просили Президента о содействии в продвижении процесса становления Поместной Автокефальной Соборной Православной Церкви Украины; другие жаловались на рейдерские захваты храмов, преданных Московскому Патриархату [11]. Украинская Православная Церковь Московского Патриархата не соглашалась выполнять Закон Президента Петра Порошенко от 22 декабря 2019 года, который обязывал УПЦ МП указывать в своем названии принадлежность к России (Русская Православная Церковь в Украине – авт.). Подтверждалось сетование приверженцев ПЦУ о том, что «ни прокуроры, ни судьи, ни адвокаты, ни полиция, ни власть не за ними» и «ожидаемых положительных результатов не дожидаться» [3]. Новая власть не спешила вмешиваться в дела Церкви, демонстрируя нейтралитет в религиозных делах. Еще до вступления в должность будущий Президент Владимир Зеленский заявлял, что религия для него – слишком интимное дело, чтобы выносить его в публичную плоскость: «Есть вещи, которые мы никогда не обсуждаем за столом нашей семьи. Так меня учил отец. Я никогда их ни с кем не обсуждаю. Вопросы религии – номер один. Мы никогда не обсуждаем вещи, которые раскалывают семьи и общество. Никогда этого не делаю. Но я верю в Бога» [12]. Ни до, ни после выборов Президент Зеленский не высказывался в пользу той или иной Церкви. Демонстративным было его неучастие в историческом рождественском «молебне за Украину» и Томос в Софийском соборе Киева.

Если отследить религиозные позиции и церковные симпатии других представителей власти Украины, то окажется, что и взгляды и симпатии не отлича-

ются однообразием. Экс-Премьер-Министр Украины доктор философии Алексей Гончарук заявлял о том, что не считает себя религиозным человеком и что Церковь в целом не любит. Однако, в отличие от «раннего» Президента Владимира Зеленского, не дистанцируется от церковных вопросов и, подобно бывшему Президенту Петру Порошенко, считает их делом государственной безопасности, поскольку считает усилия Петра Порошенко позитивными для Украины, так как обретение Томоса «важный шаг к укреплению независимости страны». «Томос подписан. Украина получила независимую Православную Церковь. Для меня это однозначно победа. Не религиозная, но безопасностная. Влияние агентов Москвы через Церковь в Украине будет уменьшаться. И это очень хорошо», - такова позиция нерелигиозного, но патриотичного Алексея Гончарука. [13]. Вряд ли и новоназначенного премьер-министра Украины Дениса Шмыгала в дальнейшем озаботят проблемы, создавшиеся в Православных Церквях страны. В его речи на вступление в должность в марте 2020 года им были озвучены приоритеты деятельности нового состава Правительства, и эти приоритеты достались от Правительства Гончарука: создание благоприятного инвестиционного климата, обретение энергоэффективности, развитие промышленности и аграрного сектора, победная война в Донбассе, возвращение Крыма [14].

Что касается спикера Верховной Рады Дмитрия Разумкова, то еще до своего избрания на высокий пост, в одном из интервью он вполне нейтрально высказался о создании ПЦУ, однако, подчеркнул, что правоохранительные органы должны пресекать церковное рейдерство: «Да простят меня верующие: государство сделало свое дело, мы получили Поместную Церковь – все. Теперь надо обеспечить правопорядок, чтобы не было манипуляций, рейдерства и еще чего-то, – тут должны четко отработать правоохранители. Пытаться на этом заработать политические баллы неправильно» [15]. «Государство должно обеспечивать интересы всех, независимо от того, в какую Церковь вы ходите и ходите ли вообще. Если же появляются горячие головы», - а их, по мнению Разумкова, - «хватает и с той, и с другой стороны, то в таких случаях должны включаться правоохранительные органы» [15].

Глава Парламентского Комитета по гуманитарной и информационной политике Александр Ткаченко - один из самых активных противников УПЦ МП - никогда не скрывал симпатии по отношению к УПЦ КП, а потом и ПЦУ. Канал 1+1, директором которого он являлся до избрания в Верховную Раду, уже много лет выпускает сюжеты соответственного характера.

Экс-Руководитель Службы Безопасности Украины Иван Баканов до его обвинения и отставки в 2020 году предпочитал молчать о своих религиозных взглядах. Однако по данным СМИ, он лично поздравлял Блаженнейшего Митрополита Онуфрия, Предстоятеля ЦПЦ МП, с днем тезоименитства. На фото гостей, прибывших в июне 2018 года поздравить Предстоятеля Украинской Православной Церкви Московского Патриарха, вездесущие журналисты запечатлели человека с цветами, очень похожего на Ивана Баканова. Впрочем, Иван Баканов всегда подозревался правыми силами в симпатиях ко всему «русскому».

Экс-Глава Офиса Президента Андрей Богдан, наверное, самый нейтральный к религии и Церкви человек. По крайней мере, он ни разу не высказался публично о своей вере в Бога или религиозных предпочтениях. Так называемый «объединительный Собор», дарование Томоса и другие события в церковной жизни, которые волновали украинское общество в последние месяцы правления Президента Порошенко, никак не повлияли на Андрея Богдана, а появления ПЦУ в общественной жизни он просто не заметил. И вновь назначенный на пост Главы Офиса Президента Андрей Ермак высказался в том же духе: «Я работаю с Президентом и на Президента. Другое мне не интересно» [16].

Как видим, в целом, с учетом всех «за» и «против», расклад сил в руководстве Украины, времен Владимира Зеленского (ожидаемо, что в любом его составе – авт.), которые близки к Президенту и которые могут существенно влиять на религиозную жизнь страны, приблизительно одинаковый. Понятно, что в конечном итоге все будут решать не личные предпочтения отдельных людей, а общая направленность украинской политики. Президент получил от народа невиданный доселе залог доверия, и во многом именно от Владимира Зеленского ожидается, куда двинется украинская власть – в сторону Конституции или в сторону поиска врагов, на которых можно было бы свалить все политические промахи. Но говорить, что все зависит только от Президента, нельзя. Есть масса факторов, которые могут повлиять на позицию Зеленского и изменить ее в одночасье – как в позитивном, так и в негативном для Церкви смысле. И вот мы уже в августе 2019 года видим, как под влиянием политических обстоятельств и экономических вызовов Президент Зеленский, ранее не проявлявший интереса к судьбе Церкви, в ходе визита в Стамбул встретился с Вселенским Патриархом Варфоломеем. В ходе той встречи Владимир Зеленский заявил: «Гордимся связью тысячелетней давности, которая объединила Украину с Константинопольским престолом и благодаря которой наше государство стало частью христианского мира». Также он заявил о готовности Киева укреплять отношения с Вселенским Патриархом, пообещал Патриарху защищать независимость церкви и поблагодарил Варфоломея за поддержку территориальной целостности страны [17], отметив, что вера должна объединять, а не разъединять жителей страны. Далее, в феврале 2020 года Владимир Зеленский поздравил Вселенского Патриарха с 80-летием [18]. Все выглядит как проявление вежливости и желания продемонстрировать правовое отношение к религии и церкви, искреннее стремление гармонизировать отношения между Церквями: в конце июля 2019 года по случаю 1031-й годовщины Крещения Киевской Руси Президент уже обращался к представителям украинских церквей и призывал их к диалогу: «чтобы вера объединяла, а не разделяла украинцев. В единстве наша сила и наше будущее» - заявлял Владимир Зеленский [19].

Но следует заметить, что все благие намерения Президента проявляются на фоне продолжающегося (если не развивающегося-авт.) религиозного конфликта. А именно на фоне того, что экс-Патриарх Филарет восстанавливает деятельность

ликвидированного Киевского Патриархата, пытаюсь вернуть свое влияние, внести смятение в ПЦУ. К тому же Киевский Административный Суд, в поддержку, запрещает ряду ведомств любые регистрационные действия в отношении имущества УПЦ КП из-за якобы незаконной ликвидации Киевского Патриархата, подтверждая своим решением противоправность приказа Министерства культуры о его ликвидации [20]. К тому же Министерство юстиции публикует данные о том, что документы о ликвидации Киевского Патриархата никто не подавал, так что структура юридически существует, и для нее есть пути отступления.

В то же самое время, внешними механизмами со стороны Московского Патриархата постоянно вбрасывается мнения о неканоничности и нелегитимности решений Вселенского Патриарха, с другой стороны конфликтный фон создают красноречивые проповеди Митрополита Одесского и Измаильского Агафангела (УПЦ МП) в зоне АТО, который обращается к верующим Донбасса с архипастырским словом. В этом архипастырском слове бросается в глаза очевидная антиукраинская и просепаратистская риторика. И, прежде всего, достается Томосу: „Мы видели, как тут живут люди. Разве нужен им Томос? Эта грязная бумажка, наполненная злом, желчью и ненавистью, которая не принесла мир, но разделила народ Украины на «своих» и «чужих»? Власть во главе с бывшим Президентом Порошенко, который издевался над своим народом, нарушив Конституцию и законы, приняла в этом участие» [21].

Чтобы правильно описать и объективно оценить сложившуюся в религиозной жизни Украины ситуацию, политики, представители средств массовой информации и общественные деятели обращаются к ученым-религиоведам. И это справедливо. Надо сказать, что в Украине, в отличие от Молдовы, за годы независимости и благодаря им сформировалась новая наука, которая конституировалась в Украине как академическая наука со своими методологическими подходами, принципами и категориями к познанию религиозных явлений и процессов. В Институте Философии Академии Наук Украины счастливо сохранилось научное подразделение - Отделение религиоведения – с филиалами во всех регионах страны, которое, взрастив плеяду блестящих исследователей и понимая важность для общественного развития позитивных знаний о религии, органично дистанцировалось от примитивного наследия атеизма и выделило эти знания в такую отрасль гуманитарного знания как религиоведение. Понятно, что роль религиоведов в Украине значительна и авторитет их в обществе высок. Благодаря своим наработкам эти исследователи вошли в европейский религиоведческий контекст, стали членами ряда международных религиоведческих ассоциаций. В своих объективных оценках религиозной ситуации в Украине, религиоведы исходят из тех принципов, что Украина – государство, прежде, всего светское, исторически многоконфессиональное, и, значит, должно исповедовать в обществе понятие отделения религии и церкви от государства, и воспитывать культуру толерантности, инклюзивности и неагрессивности по отношению человека иноверного, инакомыслящего.

Касаемо Православия то, к данному вероисповеданию и исследователям, и политикам следует относиться как к одному из имеющихся в стране. Проблемы Православной Церкви следует рассматривать с точки зрения ее независимости от политики. Безусловно, каждая нация, в том числе и украинская, имеет право на собственно Национальную Поместную Независимую Соборную Церковь. Конечно, в процессе достижения Поместной Церкви не должна доминировать политика. Как, в целом, и в других вопросах религиозной жизни. К созданию Поместной Церкви общество должно дозреть и осознать ее необходимость. В настоящий момент украинское общество только на пути к осознанию этой необходимости. Так считает Заведующая Отделением религиоведения доктор философских наук Людмила Филиппович: «Настоящая Поместность начинается не с Томоса, она им завершается. Сейчас наше общество только начало осознавать необходимость Поместности. Нельзя указом загнать всех в один институт и заставить молиться одними словами, на одном языке, читать одни тексты. Важно, чтобы это было инициативой и сверху, и снизу - от рядовых верующих. Поместность как проблема организационного устройства и юрисдикционного подчинения Церкви не поддается силовым решением. Как и большинство религиозных вопросов. Мы же знаем, что за свои религиозные убеждения человек способен пожертвовать собственной жизнью. И что тогда делать? - спросите вы, - ждать, пока все дозреют до Единой Поместной Украинской Церкви? Сегодня важно украинцам объяснять необходимость такой Церкви, последовательно и регулярно напоминать о духовном единстве, о совместной христианской традиции», - считает исследователь [22]. Понимали это и отдельные архиереи Православной Церкви. К примеру, в период пребывания на Киевской кафедре Митрополита Владимира (Сабодана), когда начались переговоры Церкви Московского Патриархата с Киевским Патриархатом об объединении, Предстоятеля спросили: готова ли руководимая им Церковь объединиться? Он ответил: «Мы готовы, а вот люди - нет». «Поэтому любые окончательные решения по данному вопросу сегодня являются преждевременными», - подчеркнул митрополит [23].

Теперь же, «после Томоса», Церкви оказались намного дальше от объединения, чем до 2014 года, то есть от времен служения Митрополита Владимира Сабодана. Как утверждают политики, даже симпатизирующие процессу строительства Автокефальной Православной Церкви Украины (ПЦУ), этот вопрос в настоящий момент является политическим и вопросы Церкви проявляются в той или иной мере в политической сфере. В условиях военного противостояния между Украиной и Россией, как, к примеру, может согласиться Украинская Православная Церковь Московского Патриархата после получения Томоса переименоваться в Русскую Православную Церковь в Украине, после аннексии Крыма и военных действий в Донбассе? Как это будет воспринято населением? Естественно - как очередное проявление агрессии.

В ситуации, где допущено уже так много и политических, и канонических ошибок, что можно предложить для ее разрешения? Очевидно то, что рекомен-

дуют ученые-религиоведы Украины. А они справедливо рекомендуют и политическим кругам, и религиозным лидерам, и масс-медиа: одним - смикшировать вмешательство в дела Церкви; другим - следовать христианскому принципу любви, а не враждовать; третьим - не раздувать конфликты. Имея в виду то, что Церковь, в том числе Православная, имеет среди населения значительный кредит доверия, ощутимо влияет на безопасность государства, во многом формирует общественное сознание, доктор философских наук Людмила Филиппович подчеркивает немалую роль сферы образования и средств массовой информации, которым исследователь рекомендует рассказывать не только о церковных скандалах, но и о том, что именно религия возвращает человеку утраченный или еще и не найден смысл жизни, извлекает из тяжелых жизненных ситуаций, делает человека оптимистом[22]. Сетую на низкий уровень религиозной грамотности не только среди обывателей, но и представителей власти, религиоведы Украины настаивают на популяризации востребованных в обществе тем свободы совести и вероисповедания, освещения вопросов межрелигиозного и межконфессионального диалога, гармонизации государственно-церковных взаимоотношений. Особую актуальность приобретают задачи уменьшения излишней политизации церковной жизни, сближения Православных Церквей и установления между ними истинно христианского взаимопонимания.

Всем вышеперечисленным структурам украинского общества ученые также рекомендуют набраться терпения и предоставить процессу создания Единой Поместной и Автокефальной Церкви (ПЦУ) развиваться толерантно и ненасильственно - без конфликтов и принуждения. Такому ходу событий, по нашему мнению, есть все предпосылки. Первой из них может быть модель поведения молодого наместника ПЦУ Митрополита Епифания. С одной стороны, молодой лидер Национальной Церкви уверенно (и справедливо-авт.) заявлял: „Рано или поздно, но народ Украины будет иметь свою Поместную Православную Церковь, как имеет Государство, Президента, Правительство, армию, гимн, герб, флаг ... Это неизбежно”, но с другой – предпочитает вести конструктивный диалог с инакомыслящими партнерами, с иноверными конфессиями, с представителями власти, стремясь стабилизировать ситуацию в Православии. Новоизбранный наместник ПЦУ обладает определенным авторитетом, его молодой возраст компенсируется стремительной карьерой и пятью годами работы (с 2013 года – авт.) в качестве Заместителя Экс-Патриарха Филарета. В отличие от многих своих коллег в украинских церквях, получивших образование в России новоизбранный Предстоятель ПЦУ выгодно отличается тем, что учился в Украине и в Греции, имеет управленческий опыт [24]. Следует признать, что даже такая традиционная Церковь, как Апостольская Православная, нуждается в современных лидерах, глубоко проникающих в современный исторический контекст. Возможно, это мнение демонстрируют различия политик Митрополита Епифания (39 лет) и других действующих лиц, проявившихся в судьбе Православия Украины, таких как Экс-Патриарх Филарет (91 год), Митрополит Одесский и Измаильский

Агафангел (82 года), Митрополит Киевский и всея Украины Владимир (Сабодан) (85 лет), Вселенский Патриарх Варфоломей (80 лет).

Рекомендации ученых вполне можно экстраполировать и на контекст Республики Молдова. Конечно, и для Православной Церкви Молдовы ситуация в Украине является «возмутителем спокойствия», что вполне объяснимо. И в Молдове исподволь зреет общественное мнение о Национальной Поместной Церкви, ведь, повторимся, каждая нация имеет право на собственно Национальную Поместную Независимую Церковь. Что касается последователей Бессарабской Митрополии, то они могут считать, что имеют свою Национальную Церковь, став частью Румынской Православной Церкви. Молдавская Митрополия же, канонически прилежащая Московскому Патриархату, и хранящая «верность Церкви и православной традиции», испытывает свою причастность к взглядам на ситуацию в Украине как к «расколу». И с этой позиции Молдавской Митрополии, как и всем Церквям мирового Православия, предстоял трудный выбор: будут они признавать Томос и Поместную Православную Церковь Украины, как их призывает Фанар или откажутся. Или, вслед за РПЦ, будут называть действия Константинопольского Патриархата неканоничными и нелегитимными. С другой стороны, Украина – ближайший сосед и стратегический партнер Молдовы, Государства, к тому же имеют общий исторический и настоящий опыт православной жизни, обмениваются православными паломниками. При столь близких взаимоотношениях осуждать стремление Украины, как независимого государства, к Национальной Церкви, политически некорректно, да и канонически недружественно. Тем более, что и в Молдове со стороны ряда священнослужителей, вдохновленных примером Украины, звучат призывы к Автокефалии Молдавской Митрополии. В первую очередь, это касается радикально-прозападного и антироссийского ресурса[25]. К чести лидеров Молдавской Митрополии из сложившейся патовой ситуации Церковь вышла достаточно достойно: ни Предстоятель Митрополит Владимир (Кантарян), ни его ближайшее окружение не допустили категоричных высказываний по вопросу «раскола». Из политесных же соображений, вследствие обостренного в данный момент восприятия православного фактора назначенный на октябрь 2018 года визит в Молдову главы Русской Православной Церкви Патриарха Кирилла был отложен на неопределенный срок.

В большинстве своем с категорическими заявлениями по оценке ситуации в православном мире выступили светские аналитики Молдовы. По мнению Исполнительного Директора Молдавского Филиала Изборского Клуба, представителя Экспертного Центра Всемирного Русского Народного Собора в Республике Молдова Владимира Букарского: «Молдавская Митрополия не последует по пути церковного раскола. Я верю, что Молдова сохранит своё духовное единство с Россией, свою верность Русской Православной Церкви и своему Предстоятелю - Святейшему Патриарху Кириллу. В первую очередь, всенародно избранный Президент Республики Молдова Игорь Додон является твёрдым сторонником

сохранения Молдавской Митрополии в составе Русской Православной Церкви. Эту же точку зрения разделяет подавляющее большинство граждан Молдовы. Значительная часть духовенства, в Молдавской Митрополии твёрдо стоит на позициях единства с Россией [26].

Продуманную позицию заняла Румынская Церковь. С одной стороны, она заявила, что Константинопольский Патриархат не вправе решать вопрос об Украинской Автокефалии без согласия Московского Патриархата. С другой, она рассматривает признание Украинской Автокефалии с условием гарантии прав и свобод румыноязычных общин на Буковине и объединение их в Румынский Викариат, в составе Украинской Православной Церкви. Подобно тому, как в составе Румынской Православной Церкви есть аналогичная структура для украинских приходов. И, следует отметить, второе условие было выполнено уже в июне 2019 года: Православная Церковь Украины решила создать Православный Румынский Викариат для религиозных организаций в Украине с преобладающим числом этнических румын [27]. Для Молдовы это значит, что приходы Бессарабской Митрополии по вопросу «раскола» в Украине придерживаются мнения Румынского Патриархата. В целом же, мнение Православной Церкви Молдовы по данному вопросу, как в Молдавской Митрополии, так и в Бессарабской Митрополии, можно определить как взвешенное [28, с.67]. Эксперты, обладающие достаточными знаниями в области религиоведения, в оценке конфликта в Украине и, в целом, в православном мире призывают и церковные, и государственные структуры проявлять взвешенность. Историк Церкви Оксана Курлаева отмечает, что конфликт, возникший с предоставлением Автокефалии Украинской Церкви, стал особенно болезненным из-за того, что «был спровоцирован политическими причинами, что в итоге привело к попранию канонических норм». И основная причина, по мнению Оксаны Курлаевой, «даже не в этом, а в прецеденте, который может стать ящиком Пандоры». А учитывая, что Церковь и Вера в повседневной жизни Молдовы и Румынии играют гораздо большую роль, чем, допустим, в России, то «любые обострения межцерковных конфликтов могут обернуться здесь (в Молдове – авт.) гораздо более серьезными проблемами» [29]. По мнению автора православного видеоканала «Ортодоксия» Иона Андронаке конфликта вокруг Украинской Церкви «можно было избежать, если бы Церковь была отделена от политики». Но сегодня, по мнению эксперта, «Православная Церковь в Восточной Европе остается важнейшим инструментом политической пропаганды и манипулирования населением». Украинский конфликт (во всяком случае, в ближайшем будущем – авт.) Ион Андронаке объясняет сильным влиянием Русской Православной Церкви, которой лояльны большинство православных, живущих на «канонически ответственной территории». Для того, чтобы украинцы объединились в Единую Православную Церковь необходимо на законодательном уровне создать все условия, чтобы процесс объединения происходил не конфликтно и без каких-либо недоразумений. Но если повлиять на позицию отдельных православных церквей в мире Московский Патриархат

еще сможет, то в Украине это им не поможет. В настоящее время ситуация для Украинской Православной Церкви Московского Патриархата выглядит бесперспективной, и «если в стране не произойдет кардинальных политических изменений, то с каждым годом ее позиции будут ослабевать, а ручеек приходов, переходящих в ПЦУ, превратится в стремительный поток», подчеркивает украинский политолог Дмитрий Бачевский [30]. Насколько вредным является прямое вмешательство Государства во внутренние проблемы Церквей и насколько пагубной является поддержка Государством того или иного раскола, настолько же полезным и эффективным может быть выступление Государства в роли независимого и незаинтересованного посредника между двумя сторонами межцерковного конфликта. Взвешенным должно быть как отношение Государства к внутри-церковным конфликтам, так и отношение Церкви к государственно-политической жизни.

Теория светского государства и практика православного государства показывают, что Государство не должно вмешиваться в жизнь Церкви, в ее управление, вероучение, литургическую жизнь, духовническую практику и так далее, равно как и вообще в деятельность канонических церковных учреждений, за исключением тех сторон, которые предполагают деятельность в качестве юридического лица, неизбежно вступающего в соответствующие отношения с Государством, его законодательством и властными органами. Церковь же ожидает от Государства уважения к ее каноническим нормам и иным внутренним установлениям. Церковь не должна брать на себя функции, принадлежащие Государству: противостояние греху путем насилия, использование мирских властных полномочий, принятие на себя функций государственной власти, предполагающих принуждение или ограничение. В то же время Церковь может обращаться к государственной власти с просьбой или призывом употребить власть в тех или иных случаях, однако право решения этого вопроса остается за Государством. Такие взаимоотношения Церкви и Государства деятели Церкви называют «симфоническими». Государство при симфонических отношениях с Церковью ожидает от нее духовной поддержки, молитвы за себя и благословения на деятельность, направленную на достижение целей, служащих благополучию граждан, а Церковь, подчиняясь законам, получает от Государства помощь в создании условий, благоприятных для проповеди и для духовного окормления своих чад, являющихся одновременно гражданами Государства. В ходе истории складывались различные модели взаимоотношений между Православной Церковью и Государством. В православной традиции сформировалось определенное представление об идеальной форме взаимоотношений между Церковью и Государством. Поскольку церковно-государственные взаимоотношения — явление двустороннее, то вышеуказанная идеальная форма исторически могла быть выработана лишь в Государстве, признающем Православную Церковь величайшей народной святыней, иными словами, в Государстве Православном [31, с.231-233]. Не обязательно разделять формулировку Московской Патриархии о том, что государственно-

церковные отношения как особый тип отношений, который удовлетворяет обе стороны, на данном этапе должны базироваться на политическом и мировоззренческом единстве, но обязательно ожидать от церковно-государственных отношений взаимопонимания, толерантности и конструктивного сотрудничества [32, с.3-37]. Предпосылки к такому состоянию церковно-государственных отношений имеются. Имея различные природы, Церковь и Государство используют различные средства для достижения своих целей. Государство опирается в основном на материальную силу, включая силу принуждения, а также на соответствующие светские системы идей. Церковь же располагает религиозно-нравственными средствами для духовного руководства паствой и для приобретения новых прихожан. Но в организационном плане Государство и Церковь одинаково используют модель коллегиальности: Государство - принципы демократии, Церковь - соборности.

Оценка особой роли Церкви в обществе и формировании церковно-государственных отношений может варьироваться от признания точки зрения Макса Вебера о «консолидирующей и интегрирующей функции церкви в обществе, что сплачивает общество» [33, с.221-249] до мнения Эмиля Дюркгейма о главной социальной функции церкви (интегрирующей), направленной на поддержку и укрепление политического строя [34, с. 173-197]. Практика показывает и то, что хотя светское Православное Государство на всех уровнях отделено от Церкви, но в реальности «при помощи Церкви» сегодня укрепляет свою силу и независимость. Православная Церковь играет огромную роль в общественной жизни, как Украины, так и Молдовы. Согласно социологическим исследованиям, православные верующие (безотносительно от того, какой институт Церкви посещают) в Украине составляют 76,6% населения страны (данные 2019 года) [35]. В Молдове (по данным 2019 года) православные насчитывают 93,3% населения страны [35]. В Украине, по данным всеукраинского опроса общественного мнения по поводу отношения к крупнейшим Церквям Украины и их руководству, проведенного в феврале 2020 года Киевским Международным Институтом Социологии (КМИС), Церкви как общественному институту доверяют 62,5% населения [36]. В Молдове, по данным Ассоциации Социологов и Демографов от 24 февраля 2019 года, Церкви доверяют 64,7% (в том числе 18,6% - полностью, 44,8 - частично) [37].

Исходя из значения религии и церкви в общественной жизни исследования этой темы не теряют своей актуальности и сегодня, и есть все основания полагать, что многие мыслители, ученые и исследователи настоящего и будущего не станут пренебрегать изучением взаимоотношений Государства и Церкви, открыв и объяснив многие вопросы взаимодействия, взаимовлияния столь мощных влиятельных сил, как государство и религия.

События последнего времени, а именно пандемия COVID-19, охватившая мир и, в том числе, православные государства Украину и Молдову, отчетливо показали, как важно для успешного преодоления последствий общественного

катаклизма конструктивное и слаженное сотрудничество всех структур государства, включая канонические церковные структуры.

Введение в государствах, охваченных пандемией, Чрезвычайного положения, принятия мер, направленных на ограничение действия вируса: введение карантина, ограничение или полное прекращение деятельности предприятий, экономических агентов, запрет на посещение культурно-массовых учреждений, регламентирование транспортных передвижений, настоятельное санитарное просвещение граждан по соблюдению санитарных норм в условиях пандемии. Принятое решение предусматривало и ограничения на проведение богослужений в церквях в присутствии прихожан. Предлагалось совершать богослужения с трансляцией по телевидению и в интернете, но без присутствия верующих. В целом церковные структуры и Молдовы, и Украины осознали необходимость карантинных мер и проявили достаточную дисциплину, позитивно откликнулись на принятые светскими властями меры, правда, не без оглядки на канонические предписания Церкви. Ведь карантин охватывал период важнейших событий Православной Церкви, двенадцатые праздники Вербного Воскресенья, Пасхи, Вознесения Господня и Святой Троицы. Поначалу лидеры Православной Церкви возмутились принятыми правительством решениями, указав на то, что, согласно Конституции, «церковь отделена от государства». Митрополия Молдовы выразила сожаление по поводу решения запретить богослужения в церквях и призвала «духовенство мирры и монашества продолжить совершать литургии». Случилось это только по той причине, что властные структуры в принятии столь важных решений «не посоветовались со служителями церкви» [38]. В дальнейшем же в Молдове, где большинство православных храмов относятся к Московской Патриархии, духовенство было ориентировано на инструкции Русской Православной Церкви. Русская Православная Церковь своевременно выпустила инструкции для совершения таинств во время распространения коронавируса нового типа. Правила были разработаны с учетом исторической практики Православной Церкви, но с учетом современных правил санитарии в условиях эпидемий. В результате состоявшейся консультативной встречи между архиереями Православной Церкви Молдовы и членами Чрезвычайной Национальной Комиссии общественного здравоохранения, принимая во внимание критическую ситуацию из-за распространения пандемии COVID-19, а также следуя инструкциям РПЦ, священнослужители призвали своих прихожан придерживаться карантинных мер [39].

В свою очередь, подобным образом вначале отреагировала Митрополия Бессарабии, которая входит в состав Румынской Патриархии. Иерархи указали на то, что на протяжении тысячелетий службы в церквях не прекращались – и во время войн, распространения холеры, чумы или голода. В обращении Митрополии Бессарабии указывалось, что «приняты меры не должны наносить ущерб отношениям между человеком и Богом, а верующие не должны быть лишены возможности молиться в церквях», Митрополия Бессарабии тоже предложила

проведение встречи представителей культов с членами Чрезвычайной Национальной Комиссии общественного здравоохранения. Такая встреча состоялась, и, по ее итогам, Православная Церковь приняла решение, что в важнейшие православные праздники богослужения будут проводиться во дворах церквей[39]. В дальнейшем в жизнь приходов Бессарабской Митрополии внесла коррективы ситуация с распространением коронавируса в Румынии и вызванные осложнившейся ситуацией решения Румынской Православной Церкви.

Восхождение мнения священства Православных Церквей Молдовы от неприятия решений правительства и санитарных служб до полной поддержки карантинной политики властей свидетельствует о значении согласованных действий Государства и Церкви, конструктивного их сотрудничества.

Осознав опасность пандемии COVID-19, Синод Православной Церкви Украины (ПЦУ) адекватно отреагировал на призыв светских властей сохранять карантин и принятые ими санитарные меры: призвал епископат, духовенство и паству с внимательностью и пониманием отнестись к рекомендациям, решениям и мерам со стороны государства и органов местного самоуправления и здравоохранения в связи с введением в Украине карантинных мероприятий из-за угрозы COVID-19. По этому поводу были утверждены соответствующие практические наставления и общий текст молитвы во время губительной эпидемии, с благословением использовать и другие, предусмотренные церковной традицией молитвы. „Мы считаем, что во время эпидемии достаточно будет поклониться святым мощам, иконам, кресту и так выразить свое почтение. Лучше избегать поцелуев икон и крестов”, - заявил во время богослужения Митрополит Епифаний. „И учение, и многовековой реальный опыт бытия Церкви неоднократно доказывали и доказывают важность и действенность молитвы в преодолении кризисных явлений и вызовов. Поэтому важно в это время, когда и все человечество в целом, и Украина в частности переживают испытание – усилить молитвы к Богу о прекращении губительного поветрия, за исцеление больных и врачей и всех, кто во время угроз жертвенно служит ближним”, - говорится в заявлении Главы Православной Церкви Украины[40]. Далее Митрополит Епифаний перед лицом общественной угрозы коронавируса призвал священство и паству прекратить противостояние Церквей и готовиться к дружественному диалогу всех Православных Церквей в Украине.

Предстоятель Украинской Православной Церкви Московского Патриархата Митрополит Онуфрий также дал пастве наставление о том, как вести себя во время пандемии коронавируса и призвал своих верующих не пренебрегать санитарными нормами, но, самое главное, – „усилить молитву, быть внимательными к своим грехам и очищать их покаянием.” А во исполнение приказов местных властей и санитарных служб, Предстоятель советовал священнослужителям воздерживаться от богослужений, а верующим молиться дома. «Церковь встречает такие трагедии не впервые. В истории Церкви много раз были различные эпидемии, холеры, дизентерии и так далее. В такие времена Церковь всегда

призывала людей придерживаться санитарных норм, и мы не должны пренебрегать ими.” По его словам, если люди будут молиться и просить Бога о покаянии, то они „уничтожат эту болезнь”. «Это то, что может помочь всем нам преодолеть это искушение, испытание, которое сегодня нас постигло», - отмечал Онуфрий [40].

Экс-Глава Украинской Православной Церкви Киевского Патриархата Филарет высказался в духе Библии и, заявив, что при помощи опасной инфекции Бог хочет покарать людей грехи, а, в частности, за однополые связи. Экс-Глава Украинской Православной Церкви Киевского Патриархата напомнил, что, согласно Библии, по этой же причине были сожжены Содом и Гоморра[41]. По поводу свершения церковных таинств, в частности и Причастия и Крещения, архиерей заявил, что таинства, принятые в храме, не могут быть средством распространения инфекции. «Не может Тело и Кровь Господни, которые подаются в Таинстве Причастия под видом хлеба и вина, быть причиной распространения болезни. Жизнь не может породить болезнь! Так мы верим! Поэтому Церковь призывает епископат, духовенство продолжать свершения церковных Таинств и богослужений, а верующих – принимать в них участие», - заявлял экс-Патриарх[40]. В дальнейшем, пересмотрев свои взгляды, экс-Патриарх все же добавлял, что приходы, верные Киевскому Патриархату, будут выполнять все санитарно-гигиенические мероприятия, которые не противоречат православному учению. „Призываю епископат, духовенство и всех верующих усилить свои молитвы за здоровье, как украинского народа, так и всех народов мира, за преодоление эпидемии коронавируса, и особенно работников медицины, которые больше всего рискуют своей жизнью ради безопасности нашего общества”, «Все меры, которые принимает Государство по отношению к обеспечению нераспространения этой эпидемии, выполнять надо, и тщательно надо выполнять, но смотреть на главное — каяться в грехах. Покаемся — мгновенно Господь прекратит всякие болезни и всякие эпидемии. Ему слава во веки веков!», — законопослушно реагировал экс-Патриарх[42].

Таким образом, к исходу лета 2020 года и в Молдове, и в Украине основная волна пандемии коронавируса пошла на убыль. Постепенно условия Чрезвычайного положения и самоизоляции смягчались, предприятия, экономические агенты, транспортные организации, культурно-массовые учреждения и увеселительные заведения начинали работать. Общество постепенно входит в нормальный режим жизнедеятельности. Для обеспечения личной санитарной гигиены и общественной безопасности граждане дисциплинированно ввели в обыденное поведение правила поведения, препятствующие распространению вируса нового типа. Такое развитие событий можно было считать успешным результатом принятых в государствах, охваченных пандемией, организационных и санитарных мер. Следует отметить и роль Церкви: успех государственных карантинных мероприятий обеспечен, в том числе, и в сотрудничестве с Православной Церковью, ее каноническими структурами и ее лидерами. В данном случае

Православная Церковь действовала в союзе с Государством. Принятые Церковью решения об ограничении деятельности храмов, утвержденные ею правила гигиены и, самое важное, проповедь вменяемого поведения гигиены во имя «любви к ближнему» сыграло позитивную роль в поддержании всех мер, которые принимает государство по отношению к обеспечению нераспространения эпидемии. Традиционный авторитет устоявшихся религиозных институтов определяет важнейшую роль, которую играет Церковь в обществе. Подтверждается утверждение Макса Вебер о том, что в критические моменты истории общество «нуждается в религии» [33, 221-249]. Взаимодействие Государства и Церкви оказывается востребованным при решении многих социальных проблем, в данном случае речь идет о вопросах охраны здоровья граждан. Церковь и ее институты проявила себя как фактор, способствующий сохранению социального благополучия и тем самым укрепляющий положение властных структур.

По поводу отдельных возражений лидеров православных структур по поводу карантинных мер, а также проявившие себя случаи нарушения правил карантина священниками и прихожанами, имевшие место и в Молдове, и в Украине, следует заметить, что в данных случаях проявляет себя необходимость прямого и уважительного диалога представителей власти с представителями Церкви по возникшей проблеме. Возможно, если бы такой диалог состоялся до введения первых мероприятий карантина, лидеры Православной Церкви Молдовы поддержали бы эти мероприятия сразу. В случае нарушения эпидемиологических норм со стороны священства и прихожан и административного их преследования со стороны правоохранительных органов, здесь следует еще раз подчеркнуть, что данные нарушения инспирированы духовной потребностью верующих – в коллективной молитве, общении с духовником, необходимости проведения треб. Такая потребность особенно возрастает в период важнейших событий Православной Церкви: Пасхи, Поминальных дней и т.д. Именно в эти дни, главным образом, и нарушались православными эпидемиологические нормы и ограничения, введенные для предотвращения распространения коронавируса [43].

О подобных нарушениях санитарной дисциплины со стороны священства и паствы сообщалось и в средствах массовой информации Украины: по отдельным областям и в целом по стране [44].

Данный пространственный очерк предпринят для того, дабы объективно осветить ситуацию вокруг так называемого «раскола» мирового Православия, с обнаружением истоков этого явления и оценкой реакции Православных Церквей Молдовы и Украины. В исследование с необходимостью включены также рассуждения о роли Церкви как специфического социального института. Поскольку Церковь тесно взаимодействует с Государством, политическими партиями, общественными организациями и движениями, потому в современном обществе необходимо констатировать важность совершенствования государственно-церковных отношений. Учитывая тот факт, что Церковь постоянно взаимо-

действует с массой верующих, над которыми она возвышается как особый институт духовной власти, жизнь заставляют прислушиваться и к тем ценностям, которые проповедует Православие: к идеям духовности, милосердия и внимания к человеку.

Исходя из этого, напрашивается вывод о необходимости поддержания и развития в каждом государстве научного направления религиоведения. В данном случае, для Республики Молдова будет весьма прогрессивным то, чтобы исследовательские круги страны ориентировались на достижения этого направления науки в Украине. И тогда Государство и Церковь, как две могущественные общественные силы, смогут еще больше сплотить людей, дадут им веру и надежду на лучшее будущее.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. <http://gagauzyeri.md/politika/4721-ng-otmena-patriarha-v-moldovu-s-sbalansirovannaya-poziciya-rpc.html>(посещен 07.02.2020).
2. <https://mospat.ru/ru/2019/05/21/news174179/>(посещен 04.03.2020).
3. <http://orthodox-cv.org/archives/10966#more=10966> (посещен 04.03.2020).
4. http://smi.today/ua_smi/350769-epifanij-nashel-prichinu.html (посещен 04.03.2020).
5. <https://vesti.ua/strana/329793-onufrij-i-poroshenko> (посещен 17.03.2020).
6. https://24tv.ua/skilki_parafiy_moskovskogo_patriarhatu_pereyshli_do_ptsu_parubiy_nazvav_novu_kilkist_n1091728(посещен 04.03.2020).
7. <https://pravlife.org/ru/content/greko-katoliki-podtverdili-pravotu-upc>(посещен 17.03.2020).
8. <https://press.coop-ua.org/skandal-v-pcu-pochemu-filaret-poshel-protiv-tomosa/> (посещен 17.03.2020).
9. <https://gordonua.com/news/society/gorevoy-ugrozy-tomосу-net-poskolku-bolshinstvo-episkopov-predany-pcu-s-filaretom-uydet-razve-что-неболшaya-grupпка-ego-fanatov-1040111.html> (посещен 17.09.2019).
10. trueinform.ru/modules.php?name=Laid&sid=12710(посещен 17.09.2019).
11. <https://for-ua.com/article/1178168>; <https://vz.ua/news/55237-veruyushchie-bukoviny-kotorye-180-dney-ne-preryvano-molyatsya-v-svoem-khrame-obratilis-k-prezidentu-zelenskomu> (посещены 19.09.2019).
12. <https://spzh.news/ru/news/61547-zelenski-o-religii-nelyzya-obsuzhdaty-to-что-raskalyvayet-semyi-i-obshhestvo> (посещены 19.09.2019).
13. <https://www.radiosvoboda.org/a/denys-shmyhal-vse-shcho-vidomo/30416925.html> (посещен 25.03.2020).
14. https://www.facebook.com/aleksey.goncharuk/posts/1740222676083232?__tn__=-R (посещен 19.03.2020).
15. <https://spzh.news/ru/news/62809-glava-partii-sluga-naroda-vlasti-ne-dolzhen-vmeshivatysya-v-dela-ve-rujushhih> (посещен 19.03.2020).
16. https://zaxid.net/zelenskiy-zvilniv-bogdana-i-priznachiv-novogo-golovu-ofisu-prezidenta_n1497533(посещен 18.07.2020).
17. <https://www.unian.net/politics/10644660-zelenskiy-vstretilsya-s-vselenskim-patriarhom.html> (посещен 20.03.2020).
18. <https://iz.ru/export/google/amp/981723>(посещен 20.03.2020).
19. <https://www.dsnews.ua/politics/prezident-zelenskiy-pozdravil-ukraintsev-s-dnem-kreshcheniya-2807201913> (посещен 18.07.2020).
20. https://24tv.ua/ru/sud_zapretit_pcu_rasporjzhatysja_imushhestvom_i_likvidirovannogo_kievskogo_patriarhata_n1204620 (посещен 19.03.2020).
21. <http://gorlovka-eparhia.com.ua/mitropolit-agafangel-donbass-i-odessa-vmeste>(посещен 19.09.2019).
22. <https://day.kyiv.ua/uk/profile/yuliana-lavrish> (посещен 19.09.2020).
23. <https://golos.ua/i/7690> (посещен 09.06.2020).
24. https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/23682-mitropolit-epifanij-ukrayinci-zasluzhili-mati--pomisnu-pravoslavnu-cerkvu-pri-comu-ne-притисняючи-inshix-viruyuchix.html (посещен 26.03.2020).
25. <https://noi.md/ru/analitika/stanet-li-moldova-sleduyushhej-liniej-cerkovnogoraskolan> (посещен 27.03.2020).

26. <http://izborsk.md/vladimir-bukarski-ij-nadejus-chto-moldavskaja-mitropoliya-ne-posleduet-po-puti-raskola/> (посещен 09.09.2019).
27. https://lb.ua/society/2019/07/27/433279_ptsu_sozdala_pravoslavniy_ruminskiy.html (посещен 28.03.2020).
28. Роговая Галина. Православная Церковь в светском государстве: ситуация Республики Молдова и Украины. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2020, № 1, с.42-47.
29. <https://newsmaker.md/rus/novosti/voyna--tserkvey-kak-raskoly-v-mirovom-pravoslavii-proshlis-po-moldove-40131/> (посещен 16.04.2020).
30. <https://spektrnews.in.ua/news/vse--scenarii-unichtozheniya-ukrainy---dmitriy-bachevskiy/42464> (посещен 16.04.2020).
31. Осавелюк А.М. Церковь и государство. Москва: Проспект, 2019.432 с.
32. Доклад Митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла Председателя Отдела внешних церковных сношений Московской Патриархии. Об основах Социальной Концепции Московской Патриархии. В: Основы Социальной Концепции Московской Патриархии. Москва:Издательство Московской Патриархии.2000.170 с.
33. Вебер М. Хозяйство и общество. Очерки понимающей социологии. Т.2. Москва: Издательский дом ВШЭ, 2017.432 с.
34. Трофимов С.В. Эмиль Дюркгейм о роли религии в общественной жизни. Обоснование выбора элементарной религии. В:Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. 2019;25(3):173-197.
35. https://ru.wikipedia.org/wiki/Православие_по_странам (посещен 16.04.2020).
36. <https://risu.org.ua/ru/index/articlesbytag?tag=3258> (посещен 16.04.2020).
37. <https://bloknot-moldova.md/news/bolshe-vsego-moldavane-veryat-v-tserkov-i-preziden-1099763/> (посещен 28.03.2020).
38. <https://newsmaker.md/rus/novosti/tserkov-ignoriruetzapret-pravitelstva-mitropoliya-moldovy-prizvala-svyaschennikov-prodolzhat-liturgii/> (посещен 19.03.2020).
39. http://www.infotag.md/m9_populis/283354/ (посещен 22.04.2020).
40. <https://tsn.ua/ru/svit/ot-bogosluzheniy-po-internetu-do-ignorirovaniya-prikazov--vlasti-chto-govoryat-religioznye-lidery-o-koronaviruse-1508787.html> (посещен 08.05.2020).
41. <https://regnum.ru/news/society/2891687.html> (посещен 22.07.2020).
42. <https://news247.com.ua/ukraine/filaret-sdelal-novoe-zayavlenie-o-koronaviruse-i-skazal-kogda-zakonchitsya-pandemiya.html> (посещен 22.07.2020).
43. С начала эпидемии в Молдове выписали 2445 штрафов. Из них 2291 — физическим лицам, 38 — церквям, 37 — компаниям, занимающимся пассажирскими перевозками, 97 — другим юридическим лицам. <https://ehomd.nfo/2020/05/19/v--politsii-soobshhili-skolko-svyashhennikov--o-shtrafovali-za-narushenie-karantina/> (посещен 09.06.2020).
44. К концу мая 2020 в Украине составлено 9 477 протоколов, из них за нарушение режима самоизоляции – 1 519. Также возбуждено 90 уголовных производств. https://24tv.ua/ru/skolko_narushenij_zaregistrirovano_za_vse_vremja_karantina_v_ukraine_interesnye_dannye_n1333413 (посещен 09.06.2020).

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТОРГОВЛИ ТУРЦИИ СО СТРАНАМИ БЛИЖНЕГО И СРЕДНЕГО ВОСТОКА

ON SOME ASPECTS OF TURKEY'S FOREIGN TRADE WITH THE COUNTRIES OF THE NEAR AND MIDDLE EAST

Гюнель АЛИЕВА-МАМЕДОВА, доктор исторических наук,
Бакинский Государственный Университет
gunel-aliyeva-mamedova@hotmail.com

Резюме

В эпоху формирования нового миропорядка Турция являлась региональной державой, которая стремилась вступить в ЕС, построить хорошие отношения со странами СНГ, став проводником западноевропейских идей для новообразованных стран Южного Кавказа и Центральной Азии.

В начале XXI века страна столкнулась с экономическим кризисом, который смогла преодолеть с большим трудом. Уже во втором десятилетии XXI века Турция не развивающаяся, а развитая страна мира с достаточно сильной экономикой. Неоспоримым фактом становится результат успешной внешней и внутренней политики турецкого правительства, так как экономика является неотъемлемой частью политики.

Ключевые слова: Турция, внешняя политика, экономика, Ближний и Средний Восток.

Summary

During the period of the instauration of a new world order, Turkey was a regional power that sought to join the EU, build good relations with former Soviet states, becoming a conductor of Western European ideas for the newly created countries of the South Caucasus and Central Asia.

At the beginning of the 21st century, the country faced an economic crisis, which it managed overcome with great difficulty. Already in the second decade of the 21st century, Turkey is not a developing, but beame a developed country of the world with a fairly strong economy. An indisputable fact it is the result of the successful foreign and domestic policy of the Turkish government, because the economy is an integral part of politics.

Keywords: Turkey, foreign policy, economy, Near East, Middle East.

Современная Турция – это аграрно-промышленно развивающееся государство. За годы существования Турецкой Республики произошли значительные изменения в экономической, политической и культурной жизни турецкого общества [2].

В 70-ые годы прошлого столетия Турция являлась страной хронически отсталой и отягощенной серьезными социальными проблемами, однако, сегодня она превратилась в одно из наиболее динамично развивающихся государств мира с объемом ВВП уверенно приближающимся к отметке в 1 трлн. долларов. В сравнении со странами Востока, а также с некоторыми странами Запада, Турция в эпоху постмодерна стала «оазисом» экономического спокойствия [3].

Экономика Турции — сложное объединение достаточно современной промышленности и традиционного сельского хозяйства, которое всё ещё составляет до 30% в структуре ВВП. Хотя в Турции сформировался относительно сильный

и быстро растущий частный сектор, государство остаётся главным участником основных отраслей промышленности, банковского сектора, транспорта и коммуникации [1, р. 96].

Сегодня страна занимает одно из ведущих мест в капиталистическом мире по производству зернобобовых культур (свыше 25 млн.т.), в особенности пшеницы (5 место), ряда других культур -хлопка (5 место, по экспорту 2-е), табака (4 место), сухофруктов, орехов, шерсти (6 место), а также хромовой руды и производству феррохрома (2 место), медной руды и черновой меди и др. [2].

В начале нулевых правительство Р.Т. Эрдогана продолжило курс на либерализацию экономики, приватизируя государственные концерны, открывая доступ на внутренний рынок для иностранных инвесторов. Достигнутые результаты достаточно впечатляющие по сравнению с другими странами. В частности, рост ВВП увеличился с 5,8 в 2003 году до 8,9% в 2004 году и 4,5% в 2005 году [1, р. 153]. Однако, несмотря на эти показатели, валовый национальный доход на душу населения в Турции на 2005 год составлял 2790 долларов, и считался по мировым стандартам уровнем дохода ниже среднего. Для сравнения можно привести доход в этом же году в России - 2610 долларов, Украине - 970 долларов и Германии - 25250 долларов. Около 19,9% населения страны пользовались различными кредитными программами.

В 2002 году, когда АКП пришла к власти, валовой непогашенный внешний долг составлял 130 млрд долларов. В 2019 году она достигла 453 млрд долларов. В настоящее время большая часть инвестиций поступает из стран Ближнего Востока, России и других незападных стран, в отличие от предыдущего десятилетия [4].

Итак, после экономического кризиса 2001-2002 г.г. и после прихода к власти АКП, в стране активно стал проводиться экономический курс в рамках рыночных концепций и с целью интеграции в мировую экономику и ЕС. Стремление достичь экономических критериев, необходимых для вступления в члены ЕС, широкое использование кредитов МВФ и прямых иностранных инвестиций стали факторами, способствовавшими ускорению темпов развития [13].

Но пока ещё слабым местом турецкой экономики остается нехватка капитала, которая ограничивает возможности экономического роста. Турецкие банки все ещё на 80% финансируют государственные долги, рынки капитала в стране слабо развиты, иностранные прямые инвестиции слишком невелики. В 2003 году они покрыли четвертую часть дефицита платежей по текущим операциям. В последние 10 лет в Турцию ежегодно поступали 900 млн. долларов. Турецкая валютная система также недостаточно стабильна. Нестабильность обусловлена высокой зависимостью от туристического сектора экономики. Уровень инфляции за первые четыре месяца 2008 года составил 4,72%. Темпы роста турецкого ВВП в 2007 году составили 5,3 процента. Уровень безработицы в 2007 году составил 10,2%. Внешний долг по состоянию на 30 июня 2007 года составил 226,4 млрд. дол., что соответствует 58% ВВП [1, с. 95].

Турецкое правительство уделяет огромное внимание торгово-экономическим отношениям с арабскими странами и Ираном. В целом, её внешнеэкономическая политика имеет несколько направлений в регионе:

- с 2000 года объем торговых связей с арабскими странами и Ираном вырос в абсолютном выражении в десятки раз – с нескольких миллиардов до более чем 30 млрд. долларов, а доля стран Ближнего Востока в турецком экспорте увеличилась с 12,5% до 22,5%.
- вектор экономической интеграции Турции в регионе включает также Иран и Пакистан. Стратегический замысел – превратить регион Западной Азии в «фабрику», продукция которой будет сбываться на рынках Ближнего Востока, Центральной Азии, Южного Кавказа.
- ещё одно направление турецкой интеграционной политики устремлено на Ирак и Персидский залив. Интерес к богатому углеводородными запасами региону вполне закономерен. Турция для обеспечения нужд своей экономики увеличила потребление природного газа с 1990 года более чем на 800%, что в абсолютном значении составляет сейчас 35 млрд. куб. метров в год.

Все эти показатели означают многократное увеличение нынешнего объема энергопотребления в регионе Машрика, оцениваемого сейчас в 40 млрд. куб. метров в год [3].

В феврале 2017 года президент Р.Т. Эрдоган совершил тур по региону Персидского залива, посетив Бахрейн, Саудовскую Аравию и Катар. Наряду с прочими политическими вопросами (ФЕТО, Сирия и Ирак) были затронуты и вопросы экономической повестки.

В июне 2017 года ряд стран, включая Бахрейн, Египет и ОАЭ, обвинили Катар в поддержке и финансировании терроризма и прервали с ним свои дипломатические отношения. Турция не признала «наказание» Катара, наоборот, ускорила открытие своей военной базы на её территории, послав туда своих военнослужащих и оружие. Страна подтвердила свою готовность удовлетворять нужды Катара в поставках продовольствия и облегчило объявленное эмбарго. Экспорт из Турции в Катар увеличился на 48% за период с января по ноябрь месяц 2017 года [5].

Турецкий премьер-министр на церемонии открытия посольства заявил, что «Турция и Катар придерживаются общего мнения по региональным и международным вопросам. Мы делаем все возможное, чтобы превратить наш регион в мирную гавань» [8]. С политической точки зрения, эмбарго Катара был удачный случай для Турции, чтобы ещё больше усилить экономические возможности страны в регионе и упрочить политическое положение Турции в Заливе.

По данным Министерства экономики Турции, по итогам 2017 года товарооборот Турции со странами Ближнего Востока и Персидского залива вырос за год на 22,1 % - до 56,4 миллиарда долларов. В 2017 году турецкий экспорт в страны Ближнего Востока и Залива вырос на 13,6 % - до 32,7 миллиарда долларов. Импорт из этого региона также вырос на 36,3 % и составил 23,6 миллиарда долларов [6].

1 октября 2003 года в Эр-Рияде было подписано соглашение о создании Делового совета Саудовская Аравия – Турция, и в 2004 году совет начал функционировать [15].

Стокгольмский международный институт исследований проблем мира (SIPRI) объявил, что в период с 2014 года по 2018 год Турция увеличила экспорт оружия на 170%, по сравнению с предыдущим четырёхлетним периодом. Например, 30% от общего объёма экспорта вооружения Турции были закуплены Объединёнными Арабскими Эмиратами, далее следуют Туркменистан с 23% [9].

По словам Р.Т. Эрдогана, «в ближайшие четыре года, когда в Турции не ожидается выборов, правительство будет реализовывать дорожную карту по развитию экономики и достигнет целей, поставленных до 2023 года» [7].

Таким образом, по мере углубления процессов глобализации на передний план выдвигаются всё более конкретные задачи. В условиях глобализации и становления «новой экономики» в Турции были выдвинуты в качестве стратегических такие цели экономического развития как создание современных отраслей экономики и расширение международных инвестиционных связей. Такая экономическая стратегия повышает статус Турции и обуславливает её включение в решение глобальных проблем (и не только экономического характера) на правах активного участника, а не пассивного реципиента иностранной помощи [1, с. 175].

На протяжении всей истории с Ираном у Турции были очень сложные и натянутые отношения. Однако, сегодня тренд сближения двух стран на лицо. Одним из основных факторов, оказывающих сильное воздействие на позицию Ирана в отношении Турции, является сирийский кризис. Участие Ирана в этом кризисе носит и политический, и военный характер.

На отношение иранского руководства к Турции положительно влияет также позиция Турции в отношении антииранских санкций США. В августе 2018 г. министр иностранных дел Турции М. Чавушоглу вновь заявил, что «мы не будем применять санкции США против Ирана». Очевидно, также, что наличие курдской проблемы ещё больше сближает позиции двух стран [12, с. 18].

Исходя из этого, к концу 2016 года Иран стал крупнейшим поставщиком нефти в Турцию, заняв 26,7% её рынка. В июле 2017 года, на пике добычи и экспорта Ираном «чёрного золота», Турция закупала уже свыше 37% всей своей нефти у ИРИ [10]. Итак, Турция и Иран – ближневосточные соседи, чьи отношения строятся на основе конкуренции и сотрудничества. Обе страны стремятся взять на себя роль регионального лидера и готовы предложить странам Ближнего Востока собственную модель развития [21].

Что касается отношений с Израилем, то двусторонние отношения испортились ещё в 2010 году после инцидента Мави Мармара. Таким образом, с 2016 года переговоры об экспорте газа в Турцию с израильского месторождения «Левиафан», который содержит 800 млрд. куб. метров газа были прекращены из-за вражды между двумя сторонами [14].

Экономическими проблемами страны остаются энергетический вопрос и вопрос водоснабжения. Турецкая энергетическая стратегия многомерна. Одним из путей решения проблемы энергообеспечения страны является создание совместных трубопроводов. Создание трубопровода Баку-Тбилиси-Джейхан обеспечивает как внутренние потребности Азербайджана, Грузии и Турции, так и экспорт энергетических ресурсов. Турция, превратившаяся в крупнейший пункт транзита энергоресурсов из Каспийского региона в Европу, сегодня заинтересована в том, чтобы укрепить свои транзитные позиции и стать полноценным (и даже монопольным) региональным энергетическим коридором не только между Востоком и Западом, но и между Севером и Югом.

Проблема водоснабжения также остаётся одной из важных экономических проблем не только для Турции с её засушливым климатом, но и для соседних государств [1, с. 108].

Ситуация с водой сложилась в большинстве районов Земного шара сложная, особенно в четырех регионах, связанных с реками Арал, Нил, Тигр и Евфрат, Иордан. Из этих четырех районов три приходятся на страны арабского мира [24]. Если в 1960 г. в этом регионе на душу населения приходилось в год 3,3 тыс. куб. м потребляемой воды, то сейчас данный показатель снизился до 1,3 тыс. куб. метров. Даже такие государства как Ирак, Сирия и Ливан, где на каждого жителя ежегодно приходится соответственно 2,7 тыс., 1,4 тыс. и 1,1 тыс. куб. метров, относятся к категории стран с низким и очень низким водообеспечением [16].

В настоящее время Турция использует 35% воды Евфрата и небольшую часть вод Тигра. В случае если Турция увеличит объем потребления вод Евфрата и Тигра, Ирак и Сирия столкнутся с серьезной нехваткой воды [17].

Согласно докладу шведских экспертов, опубликованному в начале 2012 г., уровень воды в семи основных водных бассейнах Сирии к 2025 г. сократится вдвое, что вызовет существенный дефицит воды.

Ожидается что к 2050 г. количество осадков в Сирии снизится примерно на 20-25%, что в свою очередь приведет к увеличению скорости и количества испарения и уменьшению потока в реке Евфрат. К 2050 г. даже в находящихся в наилучшем положении Ираке, Ливане и Сирии на человека в год будет приходиться всего 1,3 тыс., 1 тыс. и 0,6 тыс. куб. метров воды соответственно, в то время как в Катаре, ОАЭ и Кувейте – 24, 14 и 3 куб. метра [16, с. 12].

Как было указано выше, в эпоху постмодерна Турция сосредоточила своё внимание в регионе также на построении коридора «Север – Юг», пролегающего от турецкой территории через Сирию, Ливан, Иорданию – вплоть до Египта. По мере эволюции эта ось может продолжиться на Запад в сторону Марокко, охватывая, таким образом, все Восточное и Южное Средиземноморье [3]. Тем более, что Р.Т. Эрдоган считает, что именно Турция, а не Россия или США, должна играть первостепенную роль в вопросах внешней политики на ближневосточном пространстве, особенно в тех странах которые некогда входили в состав Османской империи [11].

На 2020 год правительство Турции установило целевой показатель экономического роста в 5% в связи с чем пытается стимулировать экономическую актив-

ность посредством дешёвых займов от государственных банков. Центробанк поддерживает эти усилия, снижая ставки. Сегодня экономика Турции продолжает восстанавливаться после валютного кризиса, разразившегося летом 2018 года. Одной из причин неудовлетворительной деятельности экономики являются политические риски [18].

Президент Турции Р.Т. Эрдоган об экономической ситуации в стране заявил: «Несмотря на то, что в первом квартале 2020 года, в частности в марте, все усилия были направлены на борьбу с эпидемией COVID-19, экономика Турции выросла на 4,5 процента. Валютные резервы Центробанка страны снова превысили 93 млрд. долларов» [19].

Бесспорным является то, что все преобразования внешнеполитического курса Турции на основе концепции А. Давутоглу («нулевых проблем с соседями») смогли опровергнуть мнение многих аналитиков, считавших, что с окончанием холодной войны Турция неминуемо превратится из фланговой страны НАТО в периферийную. Последовательная сбалансированная политика, согласованно проводимая премьер-министром Турции А. Давутоглу, президентом Р.Т. Эрдоганом и министром иностранных дел М. Чавушоглу, на глазах всей политической элиты мира превращает Турцию в ключевую страну региона и делает непозволительным игнорирование ее участия в международных процессах [20, с. 38].

Среднесрочная программа (OVP) на 2018-2020 гг. также была обнародована. Программа включает цели развития экономики Турции на трехлетний период. В рамках этой программы были определены пять основных стратегий по обеспечению устойчивого экономического роста, повышению уровня занятости населения и достижению сбалансированного распределения доходов. Кроме всего перечисленного программа предусматривает установление макроэкономической стабильности и качества рабочей силы, распространение продукции с высокой добавленной стоимостью, улучшение деловой и инвестиционной среды и повышение институционального качества в государственном секторе [22].

Хотя это выходит за рамки нашей статьи, следует указать, что Турция также является источником прямых иностранных инвестиций в страны Центральной и Восточной Европы, и СНГ (\$ 1,5 млрд. инвестиций). Государство импортирует машины и оборудование, сырье (преимущественно нефть и газ), железо и сталь, а также потребительские товары. Отрицательный торговый баланс компенсируется денежными переводами эмигрантов (несколько миллионов турок работает за границей), доходами от туризма, иностранными займами [23].

Из проделанного анализа, мы видим, что внешняя политика Турции приобретает определённые очертания, которые в ближайшем будущем смогут значительно повлиять на стратегический баланс всего Ближневосточного региона. Турция всё больше усиливает свои позиции не только в пределах региона, но и за её пределами. Можно прийти к выводу, что сегодня турецкая экономика становится всё более открытой. Нельзя отрицать того, что Турция сделала много важных шагов для улучшения экономической ситуации, причём очень успешных. Однако, политическая обстановка региона очень сильно влияет на экономическое сотруд-

ничество стран. Например, нестабильность в Сирии, Ираке и Йемене приводит к разрыву экономической стабильности, что в свою очередь, негативно сказывается на экономику Турции. События вокруг этих стран, в которых растёт вооружённое столкновение, приводит и к росту оборонных расходов Турции, что является дополнительной нагрузкой на государственный бюджет страны.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Алиева-Мамедова Г. Турецко-американские отношения в условиях нового миропорядка (1991-2007 гг.). Баку: N print studiya, 2016. 176 с.
2. Экономика Турции. <http://stanbul.ru/content/blogcategory/137/41/>. (дата обращения: 02.08.2020).
3. Люкманов А. Новая политика Турции на Ближнем Востоке. <https://interaffairs.ru/jauthor/material/353>. (дата обращения: 11.08.2020).
4. Множество скрытых трещин в экономике Турции <https://mk-turkey.ru/blog/Ahval/2019/09/06/>. (дата обращения: 18.08.2020).
5. К вопросу об экономическом измерении внешней политики Турецкой Республики. <http://www.iimes.ru/?p=48966>. (дата обращения: 11.08.2020).
6. Растет экспорт Турции в страны Ближнего Востока и Залива. <https://www.aa.com.tr/ru/>. (дата обращения: 11.08.2020).
7. Цель мир – принести мир на Восток от Ефрата. <https://www.aa.com.tr>. (дата обращения: 05.08.2020).
8. Турция и Катар превратят Ближний Восток в безопасную гавань. <https://golosislama.com/news.php?id=20839>. (дата обращения: 20.05.2020).
9. Турция за последние 4 года увеличила экспорт оружия на 170%. <https://mk-turkey.ru>. (дата обращения: 02.06.2020).
10. Турция обнуляет импорт иранской нефти: Анкара в поиске альтернатив. <https://eadaily.com>. (дата обращения: 02.06.2020).
11. Политика Турции: путь к новой войне на Ближнем Востоке. urkishnews.com/ru/content/2019/12/26/. (дата обращения: 15.08.2020).
12. Кобринская И.Я., Вартазарова Л.С., Уткин С.В. Современная Турция: тренды развития и значение для России. Москва: ИМЭМО РАН, 2019. 54 с.
13. Мамедова Н. Эффективность экономических моделей Ирана и Турции: сравнительный анализ. В: Мусульманское пространство по периметру границ Кавказа и Центральной Азии/ [Отв. ред. В.Я. Белокреницкий, Н.Ю. Ульченко]. Москва: ИВ РАН, Крафт+, 2012, с. 44-55.
14. СМИ: Турцию и Израиль может объединить «газовый вопрос». mk-turkey.ru. (дата обращения: 15.08.2020).
15. Кескин Ш. Отношения Турции и Саудовской Аравии: линия дружбы Анкара – Эр-Рияд. <https://inosmi.ru/world/20130412/207994062.html>. (дата обращения: 15.08.2020).
16. Акимов А.В. Население стран Ближнего Востока до 2050 г. и проблемы водоснабжения региона. В: Ближний Восток и современность, 2011, вып. 43, с. 5-17.
17. Игошина Жанна. Вода как повод для войны. <http://navoine.info/watercause-war.html>. (дата обращения: 15.08.2020).
18. Исследование: Экономика Турции в этом году вырастет на 2,8%. <https://mk-turkey.ru>. (дата обращения: 17.08.2020).
19. Отвоевать утраченное: эксперты оценили перспективы турецкой экономики <https://eadaily.com/ru/news>. (дата обращения: 17.08.2020).
20. Газаева Р. Внешняя политика Турции на современном этапе. В: Молодая наука, 2015, Часть 14, с. 37-39.
21. Свистунова И.А. Турецко-иранские отношения на Ближнем Востоке: в поисках регионального баланса. В: Вестник МГИМО, 2019, Том 12, № 4 с. 130-144.
22. Среднесрочная программа (OVP) на 2018-2020 гг. обещает высокие показатели развития экономики. <http://www.trt.net.tr>. (дата обращения: 17.05.2020).
23. Что и кому продает Турция? <http://www.vestiturkey.com>. (дата обращения: 17.05.2020).
24. Подцероб А.Б. Угроза военных конфликтов между арабскими странами из-за водных ресурсов. <http://www.iimes.ru/?p=25095>. (дата обращения: 26.05.2020).

DEMOCRAȚIA, REZISTENȚA INSTITUȚIILOR STATALE ȘI OPOZIȚIA POLITICĂ ÎN CONDIȚIILE PANDEMIEI COVID-19 ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ANALIZĂ ȘI SINTEZĂ

DEMOCRACY, THE ENDURANCE OF STATE INSTITUTIONS AND POLITICAL OPPOSITION IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: ANALYSIS AND SYNTHESIS

Ion RUSANDU, *doctor în filosofie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
rusandu@list.ru

Rezumat

În articol este examinat impactul produs de epidemia coronavirusului asupra oamenilor și a societății în întregime. În acest context se menționează faptul că pot apărea premise care pot influența caracteristicile democratice ale instituțiilor statale. Totodată sunt analizate relațiile dintre guvernare și opoziție în condițiile epidemiei coronavirusului.

Cuvinte-cheie: *epidemia coronavirusului, democrație, autocrație, opoziție.*

Summary

The article examines the impact of the coronavirus epidemic on humans and society as a whole. It is mentioned in this context that premises may appear and influence on state institution democratic characteristics. At the same time, the relations between the Government and the oppositions in the coronavirus epidemic conditions are analyzed.

Keywords: *the coronavirus epidemic, democracy, autocracy, the oppositions.*

Pe tot parcursul său istoric – de la apariția sa în Grecia Antică până în prezent, democrația permanent a fost supusă unor presiuni, provocări, care în majoritatea cazurilor provin din spațiul social, economic, politic, psihologic etc. În altă ordine de idei, vom evidenția în acest context: sărăcia, flagelul corupției, lipsa unei echități sociale adecvate, nivelul scăzut al culturii politice al populației și, nu în ultimul rând, imposibilitatea cetățenilor de a influența guvernarea în perioada dintre alegeri. Însă azi, în topul factorilor cu impact asupra dezvoltării democrației a apărut inopinat unul nou, cu repercusiuni greu de urmărit. Este vorba de COVID-19 și pandemia provocată de SARS-CO2.

Anul 2020 va intra în istoria omenirii ca fiind anul pandemiei coronavirusului. Această criză mondială în domeniul sănătății a cauzat închiderea granițelor între state, a intervenit în viața personală a oamenilor, a limitat libertatea lor, a stopat activitatea întreprinderilor și companiilor. Totodată, oamenii sunt nevoiți să-și analizeze viața prin prisma efectelor acestei pandemii: cum a fost până la răspândirea coronavirusului și după.

Fenomenul autoizolării este, în opinia noastră, un nou domeniu de cercetare pentru psihologi și filosofi, având în vedere un nou aspect al singurătății, și anume sporirea

rolului rețelelor de socializare. Criza epidemiologică a amplificat starea de neliniște practic a întregii populații. Dacă neliniștea pentru om – segment al vieții, de exemplu, scăderea nivelului de trai, era compensată de speranța de a găsi posibilități în scopul redresării situației, acum neliniștea ține de viitorul personal nedeterminat atât pe plan profesional, cât și de cel legat de starea sănătății cu consecințele respective.

Criza legată de coronavirus pune în evidență necesitatea „reevaluării valorilor” (după Friedrich Nietzsche) a statului și a instituțiilor sale, a societății civile, a partidelor politice și a opoziției. Acești actori ai scenei sociale și politice din Republica Moldova trebuie să-și revadă scopurile și să înțeleagă că numai în unitate și coordonare se pot obține rezultate sustenabile. În clipe de mari încercări, dileme sociale, apar fisuri în idealuri și valori care stau la baza vieții cotidiene, ceea ce duce, la rândul său, la identificarea noilor repere pentru a conștientiza locul nostru în societate și noile relații cu statul. Epidemia COVID-19 a resetat una dintre marile probleme filosofice despre valoarea ființei umane, care de mult timp era în vizorul discuțiilor doar în contextul valorilor democratice și drepturilor omului. În prezent, observăm că în prim-plan apare abordarea privind viața și securitatea omului. Esența impactului coronavirusului asupra oamenilor nu este numai una biologică. Prin necesitatea autoizolării se atentează și la natura socială a omului: viața unui om este practic redusă la starea lui biologică. Desigur, realitatea socială a suferit transformări esențiale, lumea înconjurătoare a devenit mai străină și mai agresivă, iar frica ce s-a cuibărit în multă lume va rămâne acolo pe termen lung. Criza pandemică indică și faptul că oamenii ar trebui să își schimbe comportamentul de la cel anterior crizei, când pe primul plan era consumul, la o schimbare radicală a vectorului de dezvoltare.

Este absolut evident că impactul pandemiei COVID-19 asupra fiecărei țări va fi diferit indiferent de regimul politic, atât după nivel, cât și de profunzimea consecințelor. Pentru Republica Moldova, pandemia COVID-19 va adânci inegalitatea socială, va crește sărăcia și ca urmare va duce la o destabilizare politică și socială spre deosebire de țările cu economii mai puternice, dat fiind faptul că posibilitățile guvernării de a susține păturile sociale largi sunt foarte limitate.

Democrația în condițiile în care este supusă sub amenințare viața cetățenilor trebuie să-și ajusteze resursele instituționale întru asigurarea supraviețuirii atât pentru întreg sistemul sociopolitic, cât și pentru contracararea efectelor negative privind sănătatea populației. Problema majoră în acest caz se reduce la înțelegere, când încălcarea normelor democratice de dirijare a proceselor sociale direcționate spre asigurarea existenței vieții sociale pun în pericol viabilitatea principiilor democratice și când se trece de „liniile roșii” ale însăși existenței democrației. Această problemă devine esențială mai cu seamă în cazul declarării stării de urgență.

Vom menționa că epidemia COVID-19 a reanimat trăsăturile represive ale statului. În această situație acesta poate dispune de soarta și comportamentul oamenilor datorită fricii infernale, care a cuprins societatea și fiecare om în parte.

Parlamentul Ungariei, de exemplu, pe data de 30 martie 2020 a confirmat largile împuterniciri ale prim-ministrului Victor Orban pe o perioadă indeterminată în legă-

tură cu pandemia COVID-19. Sunt prevăzute restricții cu privire la imposibilitatea declanșării alegerilor anticipate, iar guvernarea are dreptul să stopeze acțiunile unor legi.

În Kosovo, parlamentul țării, la data de 20 martie, prin majoritatea voturilor și-a exprimat neîncrederea guvernului, dat fiind faptul că acesta nu-și dorea introducerea stării de urgență. În legătură cu COVID-19, unii observatori/analști aduc argumente palpabile cu privire la efectul nu neapărat negativ pe care îl aduce coronavirusul. Astfel, Mark Lynas remarcă că criza epidemiologică COVID-19 are un impact pozitiv asupra ecologiei, dat fiind faptul că industriile țărilor lumii și-au încetinit activitățile și în urma acestei situații emisiile de carbon s-au micșorat cu 7%. Însă această situație benefică prin intermediul carantinei (și în domeniul economiei) nu poate duce la nesfârșit, va avea loc relansarea economiei, care necesită investiții financiare enorme. Mark Lynas propune, în pofida faptului că se vor auzi voci critice, ca guvernele să ia bani în credit, care vor fi reîntoarse de către copii și nepoți în viitor.[1]

Declarația Ambasadei SUA în Republica Moldova din 18 iunie 2020 relatează plastic oportunitatea susținerii democrației pe timp de pandemie. Astfel, în declarație se menționează: „Însă chiar și în lupta cu această pandemie trebuie să fim atenți și la sănătatea democrației Republicii Moldova”.

Într-un studiu recent, elaborat de către Veaceslav Ioniță și Diana Enachi, cu privire la starea democrației în Republica Moldova se afirmă că în urma fraudei bancare, a corupției și a guvernării ineficiente democrația în Republica Moldova a degradat în ultimii 5 ani (2015-2020).

Deci, în plan politologic, pandemia a evidențiat vechile dihotomii (stat-individ; democrație-autoritarism; libertate-siguranță etc.).

Consecințele crizei epidemice, care sunt majore pentru țară și populație, sunt deja comparate ca gravitate cu criza financiară din 2008, sau cu altele de acest gen cu care s-a confruntat omenirea în sec. XX-XXI. Unii analști o identifică ca fiind cel de-al treilea război mondial.

Criza pandemiei nu cunoaște limite în impactul său atât la nivel mondial, cât și regional și local. Se creează impresia că pandemia COVID-19 își impune agenda sa și nu autoritățile publice centrale sau locale. Planurile cotidiene ale politicianilor sau ale oamenilor simpli au fost date peste cap pretutindeni – de la țări cu o democrație dezvoltată până la cele cu tentă de autoritarism. Experții în domeniul politicii, economiei, relațiilor sociale au identificat coronavirusul ca fiind „Lebăda neagră”. Sintagma „Lebăda neagră” a intrat în discursurile specialiștilor pe problemele dirijării riscurilor în anul 2007, odată cu apariția cărții lui Nassim Taleb cu aceeași denumire[2]. Criza ridică întrebări nu doar în domeniul sănătății publice, ci ține și de capacitatea tuturor instituțiilor statului de a dirija/ rezolva crizele cu efect plurivectorial.

În pofida acestui fapt, Nassim Taleb nu identifica coronavirusul cu „Lebăda neagră”. Conform autorului, cele mai mari riscuri pentru omenire se prezintă nu atât în formă de războaie, sau mari crize economico-financiare, ci în epidemii, care nu arareori apar ca niște „lebede negre”.

Pandemia coronavirusului a scos în evidență teme generale cu un trecut filosofic bogat. Ne referim aici la eterna întrebare cu privire la raportul dintre stat și individ sub aspectul nou parvenit: până la care linie roșie poate interveni statul în viața cetățenilor? Într-o lumină nouă trebuie analizată teoria liberală cu principiul său de bază care accentuează dreptul persoanei la libertate ca valoare supremă. În cazul pandemiei însă, oamenii au nevoie de mai multă ocrotire decât anterior. În acest context se prefigurează și problema cu privire la înțaietatea celui mai eficient model – democratic sau autoritar, criteriul aprecierii fiind capacitatea de a rezolva problemele și consecințele pandemiei.

Francis Fukuyama a scris pentru revista „Foreign Affairs” un articol cu denumirea „Pandemia și ordinea politică”. Una din ideile principale se rezumă la afirmația că succesul în lupta cu coronavirusul nu va depinde de regimul politic al unei sau al altei țări. Autorul menționează că unele societăți democratice au obținut rezultate bune iar altele nu. Această afirmație este valabilă și pentru regimurile autocratice.[3]

Odată cu apariția și răspândirea coronavirusului, mulți analiști/ experți și-au expus opiniile cu privire la viitorul lumii. Unii afirmă că această pandemie va duce la distrugerea globalizării, pe când alții consideră că globalizarea se va accelera sub impactul amenințărilor parvenite din exterior.

Filosoful român Emil Cioran atenționa încă în a doua jumătate a sec.XX că „fiecare zi sporește primejdiile ce pândesc omenirea” și „ea va plăti scump progresul pe care îl înregistrează neîncetat”. [4] Vom constata un fapt interesant: alături de filosofi, un aport în acest context l-au adus și savanții din alte domenii. Astfel, fizicianul David Deutsch atenționa, la rândul său, despre pericolul unor epidemii globale.[5]

Într-un articol de sinteză publicat de sindicatul ziaristic Project Syndicate se arată că serviciile secrete avertizau din timp apariția și riscurile legate de răspândirea COVID-19, care în ultimă instanță au fost ignorate.[6]

Cunoscutul istoric Yuval Noah Harari, autorul cărților de succes internațional *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, *Homo Deus. Scurtă istorie a viitorului* și *21 de lecții pentru secolul XXI*, consideră că această criză legată de pandemia coronavirusului conduce către următoarele două alegeri esențiale pentru omenire și cetățeni. Prima opțiune se referă la alegerea dintre o supraveghere totalitară și susținerea și informarea cetățenilor. A doua se referă la alegerea dintre o izolare naționalistă și solidaritate internațională.[7]

Pentru a face față pandemiei COVID-19, conform lui Carlo Ratti, profesor la Institutul Tehnologic din Massachusetts, printr-o resetare a colaborării internaționale este necesar de a demola trei mituri:

1) COVID-19 ar fi „Lebăda neagră”, eveniment apariția căruia nu fusese anticipată. În realitate, savanții epidemiologi avertizau de ani buni despre riscurile sistemice care pot apărea din cauza coronavirusului și a gripei, iar în prezent COVID-19 este ca o repetiție costumată care ne paște în urma încălzirii globale.

2) COVID-19 a discreditat fenomenul globalizării. Globalizarea, menționează autorul, rămâne acel suport care ne asigură informație, medicamente, tehnologii etc.

3) Instrumentele politice și mecanismele instituționale ne ajută să trecem peste această criză pandemică. Însă, ne spune în continuare autorul, organizațiile

internaționale doar într-o mică măsură au reușit să mobilizeze resursele existente pentru a învinge molima și a depăși consecințele economice.[8]

Pentru Republica Moldova pandemia coronavirusului a devenit trigger pentru declanșarea sau aprofundarea crizelor care au cuprins practic toate domeniile vieții.

În istoria Moldovei au avut loc diferite epidemii descrise în letopisețe și nu numai. Astfel, Dmitrie Cantemir, în capitolul al doilea din lucrarea *Descrierea Moldovei*, scria: „Cu toate acestea, față de alte țări mai călduroase, nu se prea cunosc molime în Moldova. Din când în când, arareori însă, izbucnesc ciuma și frigurile rele”.[9]

Eforturile guvernării în perioada declanșării stării de urgență se reduc, la mod general, la menținerea sub control a situației, reieșind din resursele foarte limitate, pentru a asigura supraviețuire populației în lipsa unei economii reale, cauzată de închiderea întreprinderilor, firmelor ș.a. Miza în plan extern este legată de susținerea partenerilor externi, speranța de a obține noi credite, inclusiv și din partea Rusiei. Indirect, faptul cum va reuși guvernul să gestioneze criza epidemiologică suprapusă cu criza economică, toate acestea vor avea un impact major în perioada electorală pentru alegerea președintelui țării.

În acest context, considerăm că este necesar de a elabora planul ieșirii din crizele ce însoțesc pandemia COVID-19, care ar prevedea relansarea economiei, ecologiei, sistemului educațional în noile condiții de existență a țării.

În prezent, Republica Moldova este cuprinsă de trei crize majore:

- criza epidemică COVID-19;
- criza economică drept urmare a crizei epidemice;
- criza politică legată de dispariția treptată a majorității parlamentare (PDM+PSRM).

Desigur, într-o măsură oarecare, criza pandemică are un impact sensibil asupra principiilor democrației. Aici avem în vedere că odată cu protejarea vieților umane, guvernarea/ puterea este împinsă să limiteze unele drepturi și libertatea cetățenilor, mai cu seamă atunci când declară stare de urgență sau situație excepțională, care, la rândul lor, atentează la principiul separării puterilor în stat. Această disbalanță a fost sesizată de o adresare a unor deputați la Curtea Constituțională, care au formulat o hotărâre ce accentuează unele limite ale ramurilor puterilor de stat. Astfel, pe 23 iunie 2020, Curtea Constituțională a examinat constituționalitatea unor prevederi din Legea nr. 212 din 24 iunie 2004 privind regimul stării de urgență, de asediu și de război și a unor prevederi din Hotărârea Parlamentului nr. 55 din 17 martie 2020 privind declararea stării de urgență. Înalta Curte a decis că majoritatea prevederilor conținute în Legea nr.212 din 2004 sunt constituționale atât timp cât autoritățile responsabile de gestionarea stării de urgență au doar atribuții sau acțiuni necesare pentru scopul care a stat la baza declarării stării de urgență: atribuțiile, măsurile sau acțiunile necesare nu depășesc sfera de competență a puterii executive. Parlamentul poate exercita un control efectiv al măsurilor în discuție. În același timp, Curtea Constituțională a declarat neconstituțional art.225 alin.3 din Codul Administrativ în partea în care limitează competența instanțelor de judecată de a efectua controlul proporționalității măsurilor dispuse de către autoritatea publică.[10]

Dintre consecințele/ impactul directe ale coronavirusului menționăm amânarea alegerilor. Astfel s-a procedat în Franța, unde alegerile din turul doi au fost amânate pentru o altă perioadă. Serbia la fel și-a amânat alegerile parlamentare până la ridicarea stării de urgență, sau în România, unde alegerile municipale de asemenea au fost amânate. În Republica Moldova, discuții aprinse în contradictoriu s-au dus în jurul alegerilor din circumscripția uninominală nr. 38, Hâncești, care s-au desfășurat pe 15 martie 2020. Menționăm că starea de urgență în legătură cu situația epidemiologică a fost declarată de către Parlament pe 17 martie 2020 pentru perioada 17.03-15.05.2020. Opoziția nu a solicitat amânarea alegerilor de la Hâncești, deși erau deja confirmate cazuri de coronavirus în localitățile din raion (s. Bălceana). În acest context, experiența defectuoasă/ păgubasă a opoziției în urma participării la alegerile din raionul Hâncești trebuie iradiată în cazul alegerilor prezidențiale din 1 noiembrie 2020, dacă vom avea al doilea sau al treilea val al epidemiei coronavirusului.

Ca rezultat, pandemia a condus la anularea sau transferarea pentru alte perioade a alegerilor și a referendumurilor constituționale în circa 20 de state ale lumii.

În urma restricțiilor și sancțiunilor expuse de către guvernare în cadrul stării de urgență, legată de criza epidemiologică în contextul COVID-19, se inițiază formarea unei stări ce ține de forma regimului de guvernământ care va avea atât caracteristici instituționale democratice, cât și autocratice. Acest regim politic poate fi considerat ca regim anocratic.[11]

Este vorba despre hibridizarea autoritarismului și democrației. În literatura de specialitate acest fenomen politic poartă denumirea de democrație neliberală.

Situația la zi a ridicat noi întrebări cu privire la relațiile dintre guvernare și opoziție. Astfel, în afară de criticile aduse guvernării, axate concret pe activitatea guvernării privitor la modul de depășire a crizei epidemiologice, apar întrebări pur politice: se va menține societatea pe fâgașul firav al democrației sau ne vom trezi cu un nou autoritarism, de astă dată nu oligarhic, cum a fost cel al lui Plahotniuc, ci cu o combinație dintre oligarhie și ideologie postsovietică, care va stopa de facto vectorul european?

În pofida situației foarte stresante pentru populație în legătură cu coronavirusul, puterea și opoziția politică își continuau la maximă turație discuțiile cu privire nu numai la starea epidemiologică, dar și la un șir de probleme mai vechi și mai noi din domeniul politicului și nu numai. Astfel, opoziția politică insistă pe demisia actualului guvern și a președintelui țării, ca mijloc pentru desfășurarea alegerilor parlamentare anticipate. Totodată, în acest context, părțile s-au lansat în discuții aprinse referitor la adoptarea legii cu privire la organizațiile nonguvernamentale.

Opoziția a insistat pentru adoptarea acestei legi din considerente atât financiare (tranză de 20 milioane euro din partea UE este o condiție pentru această lege), cât și din cele etico-politice. Practica ultimelor alegeri, la nivel republican sau local, arată că fundațiile de pe lângă partide masiv au susținut candidații și partidele sub tutela cărora activează. Opoziția consideră că adoptarea acestei legi va aduce mai multă transparență în activitatea diferitor fonduri, totodată fiind expres reglementată imposibilitatea susținerii partidelor sau a candidaților în timpul campaniei electorale.

Una din consecințele politice ale stării de urgență în contextul pandemiei coronavirusului este faptul că puterea executivă (guvernul) tinde să iasă de sub controlul organelor reprezentative ale puterii (parlamentul). Este semnificativ în acest sens decizia Guvernului Chicu de a-și asuma răspunderea pentru 4 proiecte referitoare la un șir de modificări: în legile bugetare anuale, decizia care ridică semne de întrebare, dat fiind faptul că legislativul era/ este funcțional la ora asumării răspunderii. Când am scris funcțional, am avut în vedere nu eficacitatea sa și a fiecărui deputat în parte, ci faptul că este deliberativ pentru a lua deciziile corespunzătoare. În ceea ce privește eficiența activității legislative, recent a fost publicat un studiu în care a fost analizată participarea deputaților în ceea ce privește elaborarea proiectelor de legi. S-a constatat că 3 deputați nu au fost autorii niciunei legi, iar 20 dintre ei au fost autorii a maxim 5 legi într-un an și jumătate, dintre care aproape niciuna cu statut „Adoptare” sau „Adoptat”. În topul celor mai „leneși” deputați se regăsesc practic din toate fracțiunile parlamentare.[12]

Se observă o tensiune între centru și regiuni, mai cu seamă în acele localități (mari) unde sunt la putere (primari) reprezentanți ai opoziției politice. Astfel, am putut observa cum era folosită situația cu deschiderea pieței în Bălți, unde primar este liderul „Partidului Nostru”, Renato Usatîi. Aceeași situație s-a creat în Orhei cu privire la decizia autorităților de la Chișinău de a stopa activitatea Orheilandului.

Reprezentanții Partidului „Șor” (partid dominant la nivelul raionului și orașului Orhei) au învinuit Guvernul și pe Președintele Igor Dodon în parte de duble standarde și stoparea activității Orheilandului din considerente politice. În plan teoretico-politologic, în opinia noastră, este vorba despre drepturile și competențele organelor centrale și locale, care în ultimă instanță duc la creșterea conflictelor și sporesc tensiunile atrăgând în aceste dispute cetățenii. Aceste stări conflictuale trebuie să fie obiectul discuțiilor dintre centru și regiuni (localități), pentru a diminua focarele tensiunii și a canaliza eforturile spre o coeziune socială eficientă în condițiile stării de urgență.

Printre altele, nu este exclusă nici varianta cu viitorul partidelor de la guvernare: există o tendință care denotă faptul că practic toate partidele care s-au perindat la guvernare sfârșesc precum elementele radioactive (dispariție sau semidispariție: partidul agrar „Alianța Moldova Noastră”, PCRM, PL, acum PDM etc.)

Până în iunie 2019, în Republica Moldova exista de facto două sisteme politice: pe de o parte, partidul puterii PDM, reprezentantul oligarhiei cu toate instituțiile statului captive, iar pe de altă parte, opoziția în persoana Blocului ACUM. Această situație a durat până la demiterea Guvernului Sandu. În prezent avem o criză a întregului sistem politic, alimentată și de criza epidemică, care se caracterizează ca o paralizie a guvernării, fiind acoperită cu retorică optimistă din partea acesteia.

Totodată, dacă în iunie 2019 a fost formată o coaliție situativă (PSRM+Blocul ACUM), urmată de o altă coaliție conjuncturală (PSRM+PDM), în prezent se precizează o coaliție anti guvernare, care poate fi numită universală sau sumară, dat fiind faptul că întrunește în sine diferite fracțiuni (partide), precum PAS, PPDA, Partidul „Șor” și grupul parlamentar Pro-Moldova, în care se regăsesc foștii deputați ai PDM.

Scena politică din Republica Moldova a suferit schimbări în urma scindării PDM și ulterioara sa descompunere legată de părăsirea rândurilor sale a mai multor adepți

și deputați. Se poate spune că politica din Republica Moldova se va afla într-o suspendare până nu se va stabili centrul său.

În prezent, în sistemul politic din Republica Moldova s-a format o stare pluri-polară de actori politici fără ca cineva dintre ei să poată deține un control asupra situației create. Vom menționa că, în Republica Moldova nu se regăsesc lideri spirituali la nivel național care ar consolida societatea.

În ultimul timp, în fostul bloc electoral ACUM au apărut divergențe cu privire la un șir de probleme ce țin de alegerile prezidențiale, formarea noului guvern (în cazul realizării unui scenariu verosimil) ș.a. Recent, liderii ambelor componente ale blocului s-au pronunțat diferit asupra desfășurării unor alegeri parlamentare anticipate. Astfel, liderul PPDA, Andrei Năstase, consideră alegerile parlamentare anticipate ca fiind inoportune, iar liderul PAS, Maia Sandu, le consideră unica soluție pentru depășirea situației create în societate în diverse domenii, plus că actualul parlament nu mai este ales în urma regulilor promovate de Vlad Plahotniuc, fostul lider al PDM.

Vom constata că, odată cu constituirea noii formațiuni politice Pro-Moldova, care a întrunit în sine deputații transfugi de la PDM, tot sistemul politic a fost supus unei turbulențe majore. În primul rând, traseismul politic a contribuit la dispariția majorității parlamentare. În al doilea rând, a fost afectată ponderea fiecărui partid parlamentar. În prezent, niciun partid parlamentar nu este în stare să facă o alianță durabilă cu alt/ alte partide.

Această situație ne amintește de acea problemă logică atunci când țaranul trebuie să treacă un râu cu lupul, capra și varza. În barcă nu încap toți, așa că va trebui să îi ia pe rând. Dar cum? Obiectivul este să treci lupul, capra și cu varza pe celălalt mal. Nu poți trece decât unul singur cu barca. Nu trebuie să lași lupul cu capra sau capra cu varza. PPDA declară că nu va face coaliție cu Partidul „Șor”, nici PAS nu dorește coaliție cu acest partid, dar nici cu PDM, până când acesta nu se va „curăța” de trecutul său, PSRM la fel nu-și dorește coaliție cu Partidul „Șor”, dar totodată ignoră și Partidul Pro Moldova.

În linii mari se conturează un vid al puterii legislative cu performanțe fundamentale pe fundalul crizelor epidemice și economice. În al treilea rând, se creează condiții (șubrede) pentru demisia Guvernului și totodată a Președintelui Dodon, ca urmare a criticilor opoziției amplificate de apariția unor filmulețe ce îl pun într-o lumină puțin favorabilă, dar în același timp nu există un consens între reprezentanții partidelor opoziționiste din Parlament. În al patrulea rând, procesele politice din ultimul timp denotă clar faptul cât de autonome sunt fracțiunile față de alegătorii lor.

Trebuie de menționat aici că declarația privind condamnarea traseismului politic rămâne numai o doleanță a liderilor de partide ai căror deputați transfug în timpul deținerii mandatului de ales al poporului. Rămâne o doleanță, dat fiind faptul că rămâne neschimbat statutul de mandat imperativ. Ultimele plecări din PDM demonstrează această idee, când numai la câteva zile de la declarația privind traseismul politic de putere deputata Efrosinia Grețu a părăsit rândurile PDM și a aderat la grupul parlamentar Pro Moldova.

Scandalul farsă cu deputatul Ștefan Gațcan, care în decurs de o zi a reușit să părăsească rândurile fracțiunii PSRM aderând la grupul parlamentar Pro Moldova, apoi

sechestrarea/ bruscare sa de către foștii colegi socialiști și depunerea cererii pentru a părăsi rândurile parlamentarilor. Plângerea cu privire la abuzarea/ maltratarea sa depusă la Procuratura Generală denotă faptul că PSRM este în linii mari un partid autoritar, iar aceasta ne face să constatăm că încă nu suntem un stat de drept.

Diferența dintre comportamentul guvernării anterioare (PDM) și guvernării actuale (PSRM-PDM), discursul anunțat cetățenilor, atitudinea față de opoziție nu este atât de relevantă, iar dacă să folosim expresia teoreticianului politic belgian Chantal Mouffe, putem afirma că este tot atâta diferență ca între pepsi-cola și coca-cola.

Problema constă în faptul că orice propunere, fie ea arhijudicioasă, dar dacă vine din partea opoziției se respinge din oficiu. Reformele nu vor fi implementate atâta timp cât abordările vor fi filtrate prin prisma identității partiinice. Se creează situația când identitatea partiinică duce la stigmatizarea propunerilor opoziției ca fiind neadequate sau, în linii mari, practic ilegale. În acest context orice guvernare trebuie să înțeleagă că reprezentanții opoziției aleși la diferite niveluri (consilieri, primari, deputați) nu au fost votați doar de marginali. Anume scandalurile de corupție, furtul miliardului au adus voturi noi opoziției.

Vom menționa că antagonismul evident dintre guvernare opoziția politică nu le-a permis opozanților/actorilor politici de pe scena politică să se consolideze/colaboreze în baza unei platforme ce ar viza dirijarea crizei epidemiologice. Este evident că dacă nu s-au găsit până acum (din martie 2020) tangențe pentru colaborare dintre guvernare și opoziție, cu atât mai mult va lipsi dorința de a face aceste colaborări în perioada următoare – perioada electorală privind alegerea Președintelui țării, chiar dacă una dintre componentele guvernării (PSRM-PDM) a lansat propunerea unei întâlniri pe platforma parlamentară dintre PDM, PSRM, PAS și Platforma Da (excluzând Partidul „Șor” și Partidul PROMoldova).[13]

În același timp temele promise spre discuție: criza din agricultură, asigurarea alegerilor prezidențiale libere, situația privind pandemia COVID-19 nu pot fi ignorate din oficiu de opoziția parlamentară (PAS, PPDA), fiindcă ele sunt permanent în agenda opoziției politice.

Sondajele sociologice, indiferent care companie le-a realizat, arată că majoritatea populației este nemulțumită de starea lucrurilor în țară. Recentul sondaj efectuat în perioada 23-31 mai 2020 de către Fondul Opiniei Publice arată că numai 4% din cetățeni sunt mulțumiți de starea lucrurilor, 16,6% sunt mai degrabă mulțumiți, iar 39,2% din cei intervievați sunt complet nemulțumiți și 38,7% sunt mai degrabă nemulțumiți. Totodată, 16% din cetățeni consideră că au început să trăiască mai rău decât cu un an în urmă. Conform opiniei a 35,6% din cei intervievați, pandemia coronavirusului s-a răsfrânt foarte negativ asupra economiilor personale, iar 35,5% vorbesc de un impact puternic asupra vieții economice personale.

Pentru Republica Moldova este valabilă constatarea teoretică pe care a enunțat-o Joseph Schumpeter, că trebuie să considerăm democrație situația în care elitele conduc, iar masele își pot exercita influența doar votând pentru reprezentanții elitelor, iar elitele luptă între ele pentru a fi alese de mase. Astfel, după Joseph Schmpeter, „metoda democratică este sistemul instituțional care ajunge la decizii politice, în care

indivizii capătă puterea de a statua în legătură cu aceste decizii la sfârșitul unei lupte concurențiale vizând voturile poporului.[14]

Ar fi de dorit ca organele statale să accepte opoziția ca fiind *amicus curiae* (prieten al judecății). *Amicus curiae* este un termen care își are începuturile în dreptul roman și avea ca scop să sporească calitatea și legitimitatea procesului judiciar, fiind vorba despre oameni care nu sunt parte a examinării unei sau altei cauze, ci sunt cointeresați (opoziția) să-și exprime opinia ca experți. Epopeea cu asumarea răspunderii de către Guvernul Chicu cu privire la cele 4 proiecte ce țin de rectificarea bugetului, majorarea salariilor pentru medici ș.a. este foarte elocvent în acest aspect.

Aducem aici o remarcă a directorului Institutului de Economie al Academiei de Științe din Rusia, membrul corespondent Ruslan Grinberg, remarcă de altfel valabilă nu numai pentru conducerea Rusiei, dar și pentru guvernarea noastră. După Ruslan Grinberg, deciziile reale nu se află în sfera economică, ci este necesară schimbarea filosofiei, modificarea ideologiei, dar „se vede că pentru schimbarea filosofiei, modificarea ideologiei și politicii economice nu există dorințe arzătoare la guvernanți”.[15]

Guvernarea acuză de tăgădnarea/ boicotarea ședințelor Parlamentului pentru că nu dorește să accepte asumarea de răspundere asupra proiectelor de legi și ca rezultat vor suferi oamenii de rând, pensionarii, medicii, învățătorii etc. Acest ping-pong politico-populist a durat vreo două săptămâni, fiecare dintre părțile implicate făcând trimitere la Constituție, care prevede circumstanțele atunci când apare dreptul Guvernului de a-și asuma răspunderea pentru legile propuse spre implementare. Dorim să menționăm în acest context necesitatea analizei unei probleme cu caracter științific.

Este vorba despre problema timpului, o veche problemă filosofică, iar în cazul nostru o „bătă” populistă împotriva opoziției. Pe scurt, avem cunoștințe despre timpul social – timpul existenței umane, și timpul politico-juridic, care se referă la timpul când apar condițiile/ circumstanțele pentru un eveniment sau altul, ca de exemplu, când apare necesitatea / timpul pentru demararea alegerilor ordinare sau anticipate, sau când încetează mandatul deputatului. Este o temă nouă pentru cercetare mai aprofundată în contextul proceselor politice (cum a fost dispariția majorității parlamentare la 1 iulie 2020 și reparația ei la 9 iulie 2020).

În urma „mutărilor” pe tabla de șah a eșichierului politic din Republica Moldova, odată cu scindarea PDM, a apariției Partidului Pro Moldova, vidul de putere/ disbalanța între puterile de stat apărută în urma dispariției majorității parlamentare, se profilează următoarea întrebare: oare din logica dezvoltării sistemului politic au reieșit schimbările formei de guvernământ precum urmează: prezidențial (03.09.1990-27.08.1994); semiprezidențial (27.08.1994-05.07.2000); parlamentar (05.07.2000-prezent)? Totodată, în aceeași cheie, ce vom avea dacă nu mint sondajele după alegerile posibile anticipate din 2021, când socialiștii vor lua mult peste majoritatea parlamentară?

În același timp, Președintele Igor Dodon își propune ca obiectiv/ dorința de a schimba actualul regim parlamentar cu cel prezidențial, având dreptul să se implice în puterea judecătorească, executivă și legislativă. Astfel, Igor Dodon își expune viziunea cu privire la regimul prezidențial în felul următor: „Ce este statul prezidențial?

Ai dat cu pumnul în masă și l-ai pus la punct și pe procuror și pe judecător și pe deputat și pe prim-ministru. De exemplu, în SUA e stat prezidențial. În Belarus e stat prezidențial. De aceea acolo și s-au terminat discuțiile. La noi, cu regret, nu e stat prezidențial. Eu în genere pledez pentru un stat prezidențial, am spus nu o dată” [16]. Această declarație arată că Președintele Igor Dodon confundă regimul prezidențial cu cel dictatorial. Într-un nou discurs (09.07.2020) Igor Dodon și-a reiterat obiectivul său de a trece Republica Moldova la modelul prezidențial de guvernare a țării. De altfel, alegerile prezidențiale din Belarus (9 august 2020) au arătat cât de libere și corecte au fost aceste alegeri.

Din cauza evoluției epidemiei COVID-19 care s-a răspândit în întreaga țară, activitatea guvernării este în prezent mai degrabă o reacție la creșterea numărului de îmbolnăviri decât o activitate propriu-zisă de dirijare a proceselor economice și sociale.

În cadrul posibilelor riscuri ce pot afecta toate domeniile vitale ale societății este necesară o resetare a relațiilor dintre stat și cetățean, stat și societate civilă, stat și afaceri ș.a.m.d. Totodată, sunt necesare estimările ce țin de creșterea tensiunilor sociale, estimări care trebuie să evalueze impactul acestor tensiuni asupra eventualelor acțiuni ale statului și ale politicului. În același context pot apărea întrebări cu privire la „dorința” statului de a continua într-o altă manieră, de a controla societatea și indivizii, având deja implementate instrumentele de supraveghere a populației în timpul epidemiei/ stării de urgență.

Nu este necesar să fii foarte mare expert în economie și sociologie ca să tragi concluzia că situația creată din cauza COVID-19 va aprofunda și mai tare sărăcia, va mări decalajele dintre diferite straturi sociale, care va indica nivelul de creștere în țară a inegalității sociale, care vine într-o mare măsură și din faptul incompetenței celor care ne conduc și care au favorizat furtul miliardului. Considerăm că de la independență și până la ziua de azi nu există o dirijare a afacerilor interne (economie, justiție ș.a.m.d.), ci avem o substituție a dirijării complexe și competente cu un control mimat, acoperit cu retorica standardelor europene.

Pandemia care a atins tot globalul se află încă departe de a fi iradiată. Însă, o concluzie generală practic unanimă constă în faptul că această pandemie are repercusiuni/ consecințe socioculturale, economice și politice esențiale pentru om și societate. La o simplă privire, una dintre consecințe se referă la un nou raport/ relație dintre cetățean și stat, care evidențiază activitatea statului, interacțiunea/ comunicarea cu cetățenii și nivelul participării cetățenilor în gestionarea treburilor societății. La mod general, este vorba de o testare a capacităților instituțiilor statale pe timpuri de multiple riscuri pentru stat, societate și cetățean.

În plan politic, pandemia coronavirusului va avea rolul de trigger pentru declanșarea unor procese, de exemplu, urgentarea/ apropierea alegerilor anticipate ca urmare a amalgamului de crize economice, epidemiologice, creșterea sărăciei și a șomajului etc. Concomitent își fac apariția noi partide (unele cu tentă populistă). În cazul Republicii Moldova, la cele 47 de partide anterior înregistrate s-au mai adăugat

în perioada martie- iunie 2020 încă 2 partide: Pro Moldova (lider Andrian Candu) și PACE (Acasă construim Europa – lider Gheorghe Cavaliuc).

Concluzia care reiese din istoria epidemiilor cu care s-a ciocnit omenirea se rezumă la constatarea vulnerabilității statelor ce sunt cel mai puțin eficiente în plan economic și social.

Criza pandemică legată de răspândirea coronavirusului e pe departe de a se încheia, în același timp, unii încearcă să elaboreze prognoze futurologice cu privire la evoluția societății în perioada postcovid, alții se reîntorc la textele romanelor în care sunt descrise diferite pandemii cu care s-a confruntat omenirea anterior.

Urmând unele clișee, vom afirma că pandemia COVID-19 a devenit „Lebăda neagră” atât la nivel global și regional, cât și la cel local, care își are și va continua să aibă un impact major asupra tuturor sferelor vieții sociale și umane: socioculturale, economice, politice etc. În termeni ai jocului de șah, impactul pandemiei coronavirusului se asociază cu un procedeu numit „șah”, care uneori duce inevitabil și la „mat”.

Pandemia a devenit ca o hârtie de turnesol cu privire la capacitatea instituțiilor statale de a reacționa la răspândirea molimei. Democrația, economia și justiția sunt supuse unei testări privind viabilitatea transformărilor radicale care ar dovedi durabilitatea statului Republica Moldova. Este necesar ca modelul statului proiectat în Constituția țării să devină din virtualitatea sa un model real.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Proiect-syndicate.org/commentary/covid19-could-save-us-from-climate-change-by-mark-lynas-2020-06/russian (vizitat, 10 august 2020)
2. Taleb Nassim Nicholas. Lebăda neagră. București: Curtea Veche, 2018.
3. Фукуяма Фрэнсис: пандемия и политический порядок — статья в Foreign Affairs. Disponibil : <https://www.aravot-ru.am/2020/06/11/329799/> (vizitat 10 august 2020)
4. Cioran Emil. Caiete (1957-1972).
5. Дойч Дэвид. Начало бесконечности. М.: Альпина нон фикшн, 2014.
6. Project Syndicate (США): разведчики которые предсказали COVID-19. inosmi.ru/politic/20200418/247288697.html
7. Юваль Ной Харари. О том как справиться с кризисом. Disponibil: <https://i.nv.ua/option/recommends/koronavirus-yuval-noy-harari-o-tom-kak-spravitsya-s-krizisom-poslednie-novosti-50077922.html> (vizitat 10 august 2020)
8. Экономическое обозрение, 2020, № 24.
9. Dmitrie Cantemir. Descrierea Moldovei. Chișinău: Litera 2001: Combinatul Poligrafic. p.16.
10. Curtea Constituțională a admis parțial sesizările cu privire la Legea nr.7967. Disponibil: [i.ipn.md/ro/cc-a-admis-partial-sesizarile-cu-privire-la-legea-7967_1074376.html](https://ipn.md/ro/cc-a-admis-partial-sesizarile-cu-privire-la-legea-7967_1074376.html) (vizitat 10 august 2020)
11. Définition de anocratie. Disponibil: <https://motsavec.fr/definition/anocratie>
12. Topul celor mai leneși deputați din Moldova. Disponibil: noi.md/md/politica/topul-celor-mai-lenesi-deputati-creat-de-doi-tineri-din-moldova
13. stiri.md/article/filip-propune-o-intalnire-in-formatul-PDM-PSRM-PAS-Platforma-Da. (vizitat 10 august 2020)
14. Dicționar de gândire politică. București: Editura Univers Enciclopedic, 2003, p.80.
15. Последствия пандемии vs ценности: кто кого? Disponibil: polit.ru/article/2020/06/24/newideaspandemic/ (vizitat 10 august 2020)
16. Igor Dodon despre statul prezidențial și băta împotriva bandiților. Disponibil: tv8.md/2020/06/12/igor-dodon-despre-statul-prezidential-si-bata-impotriva-banditilor/ (vizitat 10 august 2020)

**SERVICIUL MILITAR ÎN REZERVĂ –
ACTUALITATEA ȘI PERSPECTIVA PENTRU REPUBLICA MOLDOVA
RESERVE MILITARY SERVICE – CURRENT STATUS
AND PERSPECTIVES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

**Ion COROPCEAN, doctor în științe politice,
Academia Militară „Alexandru cel Bun”,
ion.coropcean@gmail.com**

Rezumat

Resursele umane reprezintă una din cele mai importante preocupări ale armatei. Succesul misiunilor depinde, în cele din urmă, de existența unor oameni potriviți la locul potrivit și în momentul potrivit, inclusiv în condițiile în care vorbim de timp de pace ori la declararea stării de urgență, asediu ori de război, atunci când este necesar să desfășurăm mobilizarea și să chemăm rezerviștii care urmează să se integreze operativ în structurile armatei.

Cuvinte-cheie: Forțele Armate, rezerva operativă, rezervist voluntar, serviciul militar în rezervă, concentrări militare, concentrări speciale, mobilizare, rezerve de mobilizare.

Summary

Human resources are one of the most important concerns of the army. The success of missions depends, in the end, on the existence of the right people at the right place and at the right time, including when we are talking about peacetime or declaring a state of emergency, siege or war when it is necessary to mobilize and to call on the reservists to be operatively integrated into the army structures.

Keywords: Armed Forces, operative reserve, voluntary reservist, military service in reserve, military concentrations, special concentrations, mobilization, mobilization reserves.

Având în vedere schimbările mediului de securitate internațional și regional, Republica Moldova a inițiat, cu suportul partenerilor externi, un proces complex de reformare a sectorului de securitate și apărare. O condiție primordială a acestui proces este proiectarea cadrului strategic de planificare a apărării realizat prin introducerea unui nou capitol de planificare a apărării în Legea nr. 345 cu privire la apărarea națională din 25.07.2003. Aceasta cuprinde elaborarea unui set de documente strategice, interdependente și subordonate între ele, după cum urmează: Strategia securității naționale (SSN), Strategia națională de apărare (SNA), Strategia militară (SM) și Directiva de planificare a apărării. Vom menționa că toate aceste documente importante au fost adoptate. Astfel, în premieră Republica Moldova are acum un pachet clar de viziuni politice și acțiuni asupra aspectelor sale de apărare și securitate și se află în prezent la etapa de implementare a acestora.

Strategia națională de apărare este documentul de politici care stabilește modalitatea de realizare a funcțiilor instituțiilor statului în scopul asigurării apărării naționale. Strategia presupune consolidarea, dezvoltarea și modernizarea sistemului național de apărare în conformitate cu prevederile SSN. Aceasta definește contextul strategic al mediului de securitate, oferă o descriere a situației curente cu identificarea riscurilor și amenințărilor pe dimensiunea de apărare și expune viziunea strategică, obiectivele politicii de apărare, căile și resursele necesare pentru realizarea acestora [1].

În același timp, Strategia militară (în continuare – Strategie) este documentul de politici care descrie mediul de securitate, amenințările cu caracter militar la adresa Republicii Moldova, precum și riscurile asociate acestora, definește misiunile Forțelor Armate stabilite în legislația națională în vigoare, identifică capacitățile militare necesare, stabilește cerințele necesare pentru finanțare și realizare a obiectivelor militare strategice.

Mediul internațional de securitate este caracterizat de evoluția unei întregi serii de riscuri și amenințări în care persistă și aspectul militar. Ca rezultat, în lume apar conflicte, focare de instabilitate și criză care afectează, direct sau indirect, securitatea regională, inclusiv și cea a Republicii Moldova. În pofida statutului său declarat de neutralitate permanentă, Republica Moldova trebuie să facă față riscurilor și amenințărilor asociate aflate în permanentă schimbare [2].

În așa fel, armata trebuie să fie capabilă să exercite misiunile puse și să fie suportată financiar de capacitățile economice ale statului. Găsirea balanței între aceste două criterii este o sarcină dificilă, dar obligatorie a armatei și care urmează să răspundă și intereselor de securitate ale statului nostru. Ministerul Apărării urmează să identifice o corelație între misiunile armatei și structura ei; completarea ei cu efectiv contract/în termen; dotarea și asigurarea multilaterală; stabilirea standardelor operaționale, de pregătire și acțiune.

Totodată, nici un stat nu-și permite pe timp de pace să mențină o armată după structură, numeric completată cu efectiv și dotată cu tehnică care trebuie să corespundă riscului militar maxim al statului – războiul. Capacitățile armatei sunt eșalonate în dependență de ascendența riscului și sarcinile ce stau în fața ei pentru a răspunde acestui risc. În acest scop se desfășoară mobilizarea armatei. Un element-cheie al acestei perioade este punerea sub arme a rezerviștilor, persoane care se află în serviciul militar în rezervă, cetățeni bine instruiți din punct de vedere militar, civili în viața de zi cu zi, dar disponibili la nevoie. Ca denumire îi vom găsi și în alte armate, diferit, fie sub numele de „rezerviști” sau „rezervă”, „trupe teritoriale”, iar în altele „gărzi naționale”, dar au un numitor comun, acela de a servi la nevoie țara lor, fiind considerați cetățeni-militari.

Astfel, prin potențialul rezerviștilor, experiența și pasiunea, inițiativele și dezvoltarea lor se face contribuție activă la creșterea eficienței și eficacității organizaționale a armatei. Cu alte cuvinte, armata trebuie să-și asigure oamenii respectivi, să le câștige serviciile, să le dezvolte aptitudinile, să-i motiveze pentru nivelele înalte de dezvoltare și să se asigure că vor continua să-și mențină atașamentul față de organizație. Din această perspectivă, analiza și reproiectarea promovării serviciului militar în rezervă rămâne la fel de actuală ca și pentru serviciul militar activ și urmează să fie o prioritate în succesiunea etapelor de reformă a resurselor umane. În caz contrar, există riscul major ca personalul, atât cantitativ, cât și calitativ, să fie sub nivelul cerințelor de asigurare a capacităților necesare armatei.

De fapt, această abordare a fost de-a lungul istoriei. Astfel, armatele geto-dacilor din perioada preromană se distingeau prin capacități militare înalte, prin posibilitatea de

a spori numeric efectivul prin aplicarea mobilizării altor pături sociale decât ostașii, dispunând de un sistem de fortificații bine pus la punct și, totodată, beneficiind de un relief favorabil, fapt care le făcea mai puțin vulnerabile. În perioada romană, aspectele politice se află în strânsă interconexiune și interdependență cu cele militare, fiind realizată centralizarea prin formarea organismului militar și organizatoric unic prin reforma lui Marcus Aurelius [3, p. 16]. Apărarea provinciei a fost asigurată prin efective militare, incluzând legiuni și trupe auxiliare, iar din secolul al III-lea în formațiunile auxiliare fiind încorporați și autohtoni, precum și printr-un sistem defensiv alcătuit din fortificații ridicate la frontiere și în interior după modelul roman, în primul caz ținându-se cont și de configurația geografică.

În perioada postromană, dar și în următorul mileniu, până la crearea formațiunilor statale românești medievale, arta militară românească, în acord cu C. Negrea, provenea din dezvoltarea firească a artei militare a populației antice care a trăit pe teritoriul Daciei, în special dacii și romanii, cu unele influențe din partea celor cu care băștinașii au venit în contact (bizantinii, slavii și mongolo-tătarii) [4], impactul fiind minor, pe motivul lipsei organizării statale, chiar dacă anumite preluări nu puteau să nu se producă. [5, p. 163-172]. În contextul constituirii și dezvoltării statelor medievale românești se fortifică și potențialul lor militar, fiind construit un sistem defensiv consolidat, care se exprima prin înălțarea cetăților de margine și de interior, administrate de pârcălabi și o armată alcătuită din oastea mică, oastea mare și mercenari: oastea mare era adunată, de regulă, în timp de război, pe când oastea mică avea statut permanent, în timp de pace îndeplinea funcții administrative și de pază a hotarelor [6, p.14].

În istoria modernă a Republicii Moldova, rezerviștii au participat la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității teritoriale și independenței Republicii Moldova. Ulterior, tot ei au fost cei care au asigurat, în componența Forțelor de Menținere a Păcii a Republicii Moldova în Zona de Securitate, implementarea cerințelor acordului privind principiile reglementării pașnice a conflictului armat în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, din 21 iulie 1992, iar începând cu anul 1994 aceștia au fost înlocuiți cu militari în termen. De atunci, Republica Moldova nu a apelat la chemarea rezerviștilor pentru executarea unor misiuni. Dar, vom menționa, că Ministerul Apărării are experiență de chemare a rezerviștilor pentru instrucție la concentrări militare.

Problematica rezervei este, în prezent, de mare actualitate și de interes pentru toate armatele moderne. În viitorul apropiat se prefigurează tendința potrivit căreia o „nouă generație de rezerviști” să înlocuiască, în special, soldații gradați profesioniști, dar și cadrele în activitate, într-un procent apreciabil. Această nouă generație are suportul firesc și natural determinat de dinamica în timp a societății și a individului, iar bazele ei sunt deja create prin schimbările conceptuale privind forțele armate, serviciul militar, noi abordări privind mobilizarea, pregătirea rezerviștilor, generarea și regenerarea structurilor militare și, nu în ultimul rând, noi concepții de întrebuintare a rezervei și noi misiuni [7].

Cercetarea serviciului militar în rezervă în Republica Moldova rămâne o temă puțin studiată, însă are o importanță majoră în conjunctura contemporană de securitate. În

acest context, vom menționa că tematica perfecționării sistemului de mobilizare, a rezervei inclusiv, se regăsește în documentele de politici naționale. Astfel, în SNA este prevăzut ca unul din obiective - consolidarea și revigorarea mecanismului de mobilizare a economiei naționale, a populației și a teritoriului.

În acest context este menționat că asigurarea funcționării mecanismului de mobilizare este prevăzut prin elaborarea Planului de mobilizare a economiei naționale în conformitate cu legislația în vigoare. Autoritățile administrației publice centrale și locale, în cooperare cu sectorul privat și mediul de afaceri, urmează să participe la elaborarea și implementarea planului menționat și să susțină acțiunile pregătirii de mobilizare și ale mobilizării propriu-zise, în conformitate cu responsabilitățile ce le revin. Adicional, pregătirea de mobilizare se va realiza prin instruirea continuă a instituțiilor și a populației pentru situațiile de criză, precum și prin pregătirea teritoriului pentru situațiile respective. Vor fi organizate și desfășurate exerciții (simulări), la nivel operațional și strategic, în scopul testării capacității decizionale naționale, a cooperării și a procedurilor de răspuns ale forțelor destinate apărării naționale. Cu ajutorul mecanismelor de conducere a statului vor fi identificate și înlăturate deficiențele de ordin economic, legislativ și organizațional. Totodată, va fi determinat algoritmul de atragere în procesul de mobilizare a infrastructurii și a resurselor sectorului privat.

De asemenea, aspecte importante vom notifica și în Strategia Militară. Astfel, din punctul de vedere al disponibilității de întrebuințare, Forțele Armate vor continua să includă *forțe active* (al căror număr, pe timp de pace, se va stabili în conformitate cu evoluția mediului de securitate și resursele țării) și forțe de rezervă (al căror număr se va stabili în conformitate cu planurile operaționale și de mobilizare în vigoare).

Forțele active constituie principalul element al sistemului de apărare națională și sunt constituite din *unități operaționale* (cu capacitate permanentă de intervenție) și *unități cu efectiv redus* (cu capacitate redusă de intervenție). Forțele rezervei active sunt destinate pentru completarea, la nevoie, a unităților cu efectiv redus și a unităților nou-formate (de rezervă), care se înființează la mobilizare, conform planurilor de mobilizare ale Forțelor Armate. Pentru efectivul rezervei active vor fi create condiții de pregătire profesională și instruire pentru a putea face față cerințelor în caz de mobilizare și pentru a le oferi posibilitatea de a participa, voluntar, la completarea unităților militare (contingentelor) Forțelor Armate, detașate pentru misiunile/ operațiile internaționale.

Pentru a asigura organizarea și funcționalitatea sistemului de mobilizare și a rezervei, în Republica Moldova au fost adoptate mai multe acte legislative și normative, cum ar fi: Legea nr. 345 din 25.07.2003 cu privire la apărarea națională, Legea nr.1245 din 18.07.2002 cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei, Legea nr. 1192 din 04.07.2002 privind pregătirea de mobilizare și mobilizarea, Legea nr. 1244 din 18.07.2002 cu privire la rezerva Forțelor Armate, Legea nr. 212 din 24.06.2004 privind regimul stării de urgență, de asediu și de război, Legea nr. 589 din 22.09.1995 privind rezervele materiale și de mobilizare, Legea nr. 1384 din 11.10.2002 cu privire la rechizițiile de bunuri și prestările de servicii în interes public, Hotărârea Guvernului

nr. 77 din 31.01.2001 pentru aprobarea Regulamentului privind activitatea administrativ-militară și efectivul-limită al organelor administrativ-militare, Hotărârea Guvernului nr.751 din 24.06.2003 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la mobilizarea la locul de muncă, Hotărârea Guvernului nr. 1418 din 14.12.2006 pentru aprobarea Regulamentului privind apărarea teritorială a Republicii Moldova, Hotărârea Guvernului nr. 1340 din 04.12.2001 cu privire la Comisia pentru Situații Excepționale a Republicii Moldova, Hotărârea Guvernului nr. 862 din 18.12.2015 pentru aprobarea Regulamentului privind gestionarea fondurilor de urgență ale Guvernului.

Cadrul legislativ și normativ adoptat a asigurat și stabilit fundamentele pregătirii de mobilizare și a mobilizării în Republica Moldova, sistemul de conducere a mobilizării, atribuțiile și responsabilitățile autorităților administrației publice, instituțiilor publice și ale agenților economici în acest domeniu, principiile de formare și structura rezervei Forțelor Armate, formele de pregătire a rezerviștilor, modul de gestionare a rezervei Forțelor Armate în situație de urgență, asediu ori război, precum și drepturile și garanțiile cetățenilor aflați în rezerva Forțelor Armate.

În același timp, o retrospectivă asupra legislației ne va arăta necesitatea de perfecționare a sistemului de gestionare a resurselor de mobilizare și a rezerviștilor în primul rând, îndeosebi în perioada stării de urgență. Voi menționa necesitatea perfecționării legii privind regimul stării de urgență de asediu și război [8], unde în detalii trebuie actualizat acțiunile și competențele organelor statului în gestionarea resurselor de mobilizare la declararea regimului stării de urgență. Este de remarcat faptul că, starea de urgență prevede ansamblul de măsuri cu caracter politic, economic, social și de menținere a ordinii publice, care se instituie provizoriu în unele localități sau pe întreg teritoriul țării în caz de: iminență a declanșării sau declanșare a unor situații excepționale cu caracter natural, tehnogen sau biologic-social, ceea ce face necesară prevenirea, diminuarea și lichidarea consecințelor acestora sau existență a unui pericol pentru securitatea națională sau ordinea constituțională, ceea ce face necesară apărarea statului de drept, menținerea sau restabilirea stării de legalitate. Modalitatea de generare a forțelor, inclusiv prin chemarea rezerviștilor, este prevăzută foarte sumar. Astfel, rezerviștii pot fi chemați la concentrări speciale pentru participarea la lichidarea calamităților naturale, avariilor și catastrofelor, iar numărul acestora, durata concentrărilor, cât și acordarea unor drepturi speciale se stabilesc de Guvern [9]. Vedem că situații de genul lupta cu pandemia COVID-19 nu se regăsesc în sarcinile care pot fi soluționate de rezerviști la concentrări speciale. Este important să remarcăm că nu se prevede și posibilitatea de chemare a rezerviștilor la declararea stării de urgență pentru existența unui pericol pentru securitatea națională sau ordinea constituțională, ceea ce face necesară apărarea statului de drept, menținerea sau restabilirea stării de legalitate.

Aproximativ o atare situație a fost și în legislația României, care a fost soluționată prin adoptarea Legii 164/2019 pentru modificarea și completarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 1/1999 privind regimul stării de asediu și regimul stării de urgență. Noul act normativ cuprinde mai multe modificări și competențe pentru

perioada stării de urgență, arătând, de exemplu, că instituțiile cu atribuții în domeniul apărării, ordinii publice și securității naționale pot concentra rezerviști pentru instruire și îndeplinirea unor misiuni sau pot chema persoane fizice apte de muncă pentru prestări de servicii în interes public. De asemenea, pe perioada stării de urgență se va trece la amplificarea activităților de producție a operatorilor economici, care, prin natura domeniului de activitate, au atribuții în realizarea produselor cu destinație militară, execută reparații la unele categorii de tehnică militară sau asigură servicii pentru forțele destinate apărării, prin punerea în aplicare a Planului de mobilizare a economiei naționale pentru apărare, în condițiile legii, și a Sistemului de priorități și alocare a resurselor pentru apărare. Nu a fost omisă nici rechiziționarea de bunuri potrivit legii, dar nici luarea unor măsuri concrete privind organizarea și asigurarea cu prioritate a transporturilor, comunicațiilor, produselor, resurselor și infrastructurii pentru nevoile forțelor destinate apărării. Prin actul normativ se impune că toți „conducătorii autorităților publice și administratorii operatorilor economici care asigură servicii de utilitate publică în domeniile energetic, sănătate, agricultură și alimentație, alimentare cu apă, comunicații și transporturi au obligația de a asigura continuitatea furnizării serviciilor esențiale pentru populație și pentru forțele destinate apărării”. Totodată, în funcție de situația operativă din unitățile administrativ-teritoriale în care a fost instituită starea de asediu sau starea de urgență, Consiliul Suprem de Apărare a Țării poate dispune ca unitățile militare din forțele destinate apărării să fie trecute în trepte superioare ale capacității de luptă, potrivit planurilor întocmite, inclusiv completarea lor cu resurse umane și materiale, conform organizării la război [10].

Formarea, pregătirea și gestionarea rezervei Forțelor Armate rămâne o temă actuală. Astfel, în momentul eliberării din serviciul militar sau absolvirii cursului deplin de instruire la Catedra Militară, cetățenii trec în categoria de rezerviști și sunt luați în evidență militară în centrele militare la locul de trai, fiind în continuare repartizați pentru completarea Forțelor Armate la mobilizare. La luarea în evidență militară a cetățenilor în calitate de rezerviști, în funcție de nivelul de pregătire militară și de indicele de vârstă, se adoptă decizia privind includerea rezervistului în una din structurile rezervei. Vom preciza că responsabilitățile cetățenilor pentru apărarea Patriei continuă după finalizarea serviciului militar.

Menționăm, în același context, că în caz dacă rezerviștii sunt sau nu sunt repartizați în funcții în unitățile militare, rezerva Forțelor Armate se împarte în: rezervă activă, alcătuită din rezerviștii repartizați în funcții militare în marile unități, în unități și instituții ale Forțelor Armate conform planului de completare; rezervă pasivă (resurse disponibile), alcătuită din rezerviștii care nu sunt repartizați în funcții și pot completa în caz de necesitate rezerva activă. Conform indicelui de vârstă, rezerva Forțelor Armate se împarte după cum urmează:

- rezervă de clasa I, în care se regăsesc rezerviștii până la împlinirea vârstei: soldații, sergenții și subofițerii - de 55 de ani; ofițerii - de 60 de ani; generalii - de 65 de ani;

- rezerva de clasa II, în care se regăsesc rezerviștii: soldații, sergenții și subofițerii - de la 55 de ani până la împlinirea vârstei de 60 de ani; ofițerii - de la 60 de ani până la împlinirea vârstei de 65 de ani; generalii - de la 65 de ani până la împlinirea vârstei de 70 de ani.

După atingerea limitei de vârstă de aflare în rezerva de clasa I, cetățenii sunt trecuți în rezerva de clasa II. În acest caz rezerviștii aflați în componența rezervei active sunt trecuți, de regulă, în componența rezervei pasive. Limita de vârstă de aflare în rezerva de clasa II este și limita de vârstă de aflare în rezerva Forțelor Armate. După atingerea limitei de vârstă de aflare în rezerva Forțelor Armate, rezerviștii sunt trecuți în retragere și excluși din evidența militară [11]. Menționăm că limita de vârstă pentru aflarea cetățenilor în rezerva Forțelor Armate a fost majorată de către Ministerul Apărării cu 5-10 ani. Acest pas a fost unul argumentat, deoarece limita de vârstă precedentă s-a dovedit a fi una rezonabilă pentru secolul trecut, când situația demografică în republică era una în creștere, iar rezervele de resurse umane erau suficiente. Actualmente situația s-a inversat, indispensabilitatea majorării plafonului de vârstă de aflare în rezervă este una obiectivă și corespunde intereselor de securitate națională.

Totodată, vom menționa că în legislația altor state, o formă distinctă de îndeplinire a serviciului militar este serviciul militar în rezervă, [12] care poate fi îndeplinit de rezervist voluntar sau rezervist din rezerva generală. În legislația națională [13] avem nevoie de un capitol aparte „serviciul militar în rezervă”, care actualmente este limitat la formula „serviciul militar ca rezerviști concentrați sau mobilizați”. Această abordare prevede existența acestuia doar după primirea ordinului de chemare. Experiența altor state de organizare a serviciului militar în rezervă presupune un complex de activități și responsabilități care sunt puse pe seama rezervistului și în perioada de pace, în particular pentru rezerviștii voluntari. De asemenea, urmează clar să fie definită în legislație noțiunea de concentrare, care actualmente prevede doar procesul de instruire, precizând categoric interzicerea altor forme [9]. Astfel, este nevoie de precizat că pentru rezerviștii voluntari, prin concentrare se înțelege chemarea acestora pentru instruire și îndeplinirea unor misiuni, precum și a rezerviștilor din rezerva generală pentru instruire și completarea unităților militare pe timpul stării de asediu [12]. Totodată, urmează să fie prevăzute și descrise situațiile la care rezerviștii voluntari pot fi concentrați sau mobilizați. Prin acestea urmează să fie incluse și îndeplinirea unor misiuni pe timp de pace și/sau după caz pe timpul stării de urgență.

Vom remarca și necesitatea asigurării respectării de către cetățeni a cerințelor legislative și normative stabilite de purtare a ținutei militare. Omul în uniformă militară este perceput ca persoană la datorie, în slujba statului și a cetățeanului. Dreptul la portul ținutei militare îl au doar militarii activi și rezerviștii concentrați sau mobilizați, precum și militarii trecuți în rezervă cu acordarea acestui drept [14, art.112]. Așadar portul uniformei militare este un drept determinat și nu se acordă tuturor. Astfel, li se poate acorda dreptul de a purta uniforma militară și semnele distinctive militarilor care îndeplinesc ireproșabil serviciul militar prin contract și au îndeplinit serviciul militar 20 de ani și mai mult, conform datelor calendaristice, iar

cei care au merite deosebite în fața Republicii Moldova - indiferent de acest termen, la eliberarea din serviciul militar, prin ordinul persoanelor cu funcții de răspundere [15, art. 146]. Această cerință este caracteristică tuturor armatelor europene. Mai mult ca atât, purtarea ilegală a uniformei militare și a însemnelor gradului militar, ale genului de arme și ale apartenenței departamentale se sancționează cu amendă de la 30 la 60 de unități convenționale [16, art. 372].

Reiterăm că modalitatea de aflare a cetățenilor în rezervă este prevăzută în Legea nr.1244 din 18 iulie 2002 cu privire la rezerva Forțelor Armate. Precizăm că o parte a legii este consacrată problemelor ce țin de pregătirea rezerviștilor, în sens de chemare în serviciul militar în cadrul cantonamentelor. Legea stabilește expres că pregătirea rezerviștilor se efectuează în conformitate cu planul de pregătire a rezervei, elaborat anual de Statul Major General al Forțelor Armate și aprobat de către Guvern. Partea vulnerabilă a procesului enunțat constă în limitarea dreptului comandantului de a organiza ședințe de pregătire cu militarii care sunt în rezervă pe contract. De fapt, contractul pentru rezervă activă a fost o idee destul de bună, dar s-a ciocnit ulterior de imposibilitatea comandantului de a lucra cu această categorie pentru pregătirea și asigurarea capacității de luptă a unității. Considerăm că legislația trebuie modificată astfel încât pentru persoanele sub contract de aflare în rezervă activă chemarea la ședințe de pregătire în cantonamente se va efectua conform planului aprobat pentru fiecare unitate de către Ministrul Apărării, dar nu va depăși termenul de două zile pentru fiecare lună a anului și o concentrare de 14 zile o dată pe an. Astfel de experiență este atestată în cazul Gărzilor Naționale din SUA, Lituania, Estonia, Letonia și alte state.

În România, spre exemplul, orice persoană cu vârsta cuprinsă între 18-55 ani care îndeplinește baremurile de selecție poate încheia cu Ministerul Apărării un contract individual pe o durată inițială de minimum 4 ani, prelungit ulterior cu câte 3 ani, prin care se angajează ca, în caz de necesitate, să facă parte din armată. Însă pentru a deveni rezervist voluntar nu este necesar ca persoana respectivă să fi făcut armata. Anul 2017 a fost primul în care au fost recrutați rezerviști voluntari. Avantajele unui rezervist voluntar: în perioada în care nu participă la instruire sau la misiuni, rezerviștii primesc lunar o remunerație impozabilă de 10% din solda postului pe care sunt încadrați. Pe timp de pace, rezerviștii vor primi acești bani cu obligația de a participa la instrucție 15 zile pe an, iar pe măsură ce vor acumula vechime, vor avea și șansa să fie promovați în grad. Pentru fiecare an Ministerul Apărării scoate la concurs pentru ocupație un număr stabilit de posturi pentru rezerviștii voluntari, spre exemplul, în 2018 au fost planificate 3698 de posturi, din care 383 ofițeri, 829 maiștri militari și subofițeri și respectiv 2486 soldați și gradați [17]. Procesul de recrutare și selectare se desfășoară în baza legii nr. 270/2017 privind statutul rezerviștilor voluntari și a ordinului ministrului apărării naționale nr. 25/2017 pentru aprobarea normelor metodologice de aplicare a legii menționate.

Prezintă interes și experiența Ucrainei în acest sens. Rezerviștii Forțelor Armate sunt cetățenii Ucrainei, care în mod benevol se încadrează în rezerva militară a Forțelor Armate în temeiul contractului. Militarii, chemați la mobilizare și care au

participat la acțiuni de luptă, precum și militarii în termen la eliberarea din serviciul militar se includ în rezerva activă și cu aceștia se semnează contractul respectiv, care în prezent, în situația desfășurării acțiunilor militare în estul Ucrainei, este obligatoriu, dar se prevede ca ulterior încheierea contractului de aflare în rezervă să fie benevol și pentru ei. După semnarea contractului ei se numesc la funcții în rezervă în aceleași unități militare în care au satisfăcut serviciul militar, aceasta permite păstrarea personalului pregătit și cu experiență, iar unitățile militare să fie închegate pentru luptă în timp restrâns. Astfel, în Ucraina rezerviști sunt considerați doar persoanele care au ales benevol satisfacerea serviciului militar în rezervă, au semnat contractul respectiv și trec pregătirea necesară în mod planic. Celelalte persoane luate la evidență sunt doar supuși obligației militare. Este de menționat că pentru militarii rezerviști timpul sosirii în unitatea militară, din momentul înștiințării, este de 24 de ore, iar pentru ceilalți este de 2-29 zile [18].

În Estonia există serviciul militar obligatoriu, după care toți militarii sunt incluși în rezerva Forțelor de apărare, unde se află până la atingerea vârstei de 60 de ani. În această perioadă cu ei se desfășoară concentrări militare planificate, despre care rezervistul este informat cu 120 de zile până la începerea acestora. La aceste concentrări se desfășoară ședințe de instruire cu scopul menținerii și perfecționării deprinderilor militare. Totodată, cu scopul verificării nivelului de pregătire a mobilizării, periodic se desfășoară concentrări militare suplimentare. Spre exemplul, la concentrările militare „OKAS 2019”, din luna octombrie, au fost chemați peste 2200 de rezerviști. Termenul de sosire la concentrări este scurt.

Astfel, începând cu anul 2016, chemarea rezerviștilor la concentrări speciale se efectuează în 24 de ore. Mai mult, pentru rezerviștii care nu au sosit la locul dislocării unității militare în timpul stabilit se prevede pedeapsă administrativă cu plata unei amenzi de până la 1200 euro. De menționat că înștiințarea rezerviștilor se efectuează în format electronic prin poșta electronică sau telefon, iar aceasta se referă și la rezerviștii aflați în afara Estoniei [19]. Rezerviștii pe perioada concentrărilor militare sunt asigurați de un pachet social corespunzător, inclusiv soldații primesc 37 euro, ofițerii inferiori 40 euro, iar ofițerii superiori 50 euro pe zi [20].

Serviciul militar în rezervă în Georgia este reglementat de Legea despre rezerva Forțelor de Apărare și serviciul militar în rezervă, [21] care vine ca o încercare de a trage lecțiile necesare din războiul ruso-georgian din anul 2008. În timpul războiului sistemul de mobilizare era organizat după principiul sovietic, care total s-a discreditat. Acum, cu persoanele care aderă la rezerva activă se încheie un contract, după care persoana se consideră încadrată în serviciul militar. Rezerviștii activi sunt obligați să treacă pregătirea specială și să participe la concentrări militare, ce nu depășesc 45 de zile pentru un an calendaristic, iar la chemare să sosească în timpul stabilit în unitatea sa și să-și îndeplinească obligațiunile stabilite în contract și prevăzute de lege. Numărul de persoane care se încadrează în rezerva activă se stabilesc de Guvern, la propunerea Ministerului Apărării. Important este că chemarea acestora o asigură nu centrele militare, dar subunitatea unde el este atribuit și se efectuează

cu ajutorul mijloacelor tehnice de comunicații. Formele și metodele de chemare a rezerviștilor este stabilit prin ordinul ministrului Apărării. Rezervistul din rezerva activă are un salariu lunar de 20 procente din salariul pentru gradul militar, iar în perioada concentrărilor militare acesta se plătește deplin. Astfel, salariul anual mediu al unui rezervist activ este de aproximativ 1500 dolari [22].

În Israel, serviciul militar în rezervă este stimat și apreciat de cetățeni, iar rezerviștii sunt tratați cu respect. Conform doctrinei militare israeliene, anume rezerviștii reprezintă principala forță combativă a Armatei de apărare. Statul Israel nu-și permite să întrețină și să mențină într-o capacitate ridicată de luptă o armată cu număr mare de militari. De aceea are una comparabil mică, dar bine dotată și pregătită cu sarcina să oprească eventuala agresiune și înaintarea inamicului până la sosirea forțelor principale ale rezerviștilor. După intrarea în luptă a rezerviștilor, armata, de obicei, desfășoară contraofensiva. Toate războaiele purtate de Israel au fost câștigate cu sprijinul rezerviștilor.

Conform legislației israeliene, soldatul rezervist poate fi chemat pentru participare la acțiuni de luptă pentru un termen care nu depășește 25 de zile pe parcursul a trei ani. Dar, pe timp de pace, soldații rezerviști pot fi chemați la concentrări militare pentru un termen de 54 de zile, tot timp de trei ani. Soldații cu funcții de comandă pot fi chemați pentru 70 de zile, iar ofițerii - pentru 84 de zile.

După vârstă, soldații se află în rezervă până la 40 de ani, ofițerii - până la 42 de ani. Totodată, rezerviștii cu specialitățile de medic, tehnic, conducători auto de mașini grele - până la 49 de ani. De obicei, toți bărbații cetățeni israelieni, suplimentar la cei 3 ani de serviciu militar obligatoriu, încă 2-3 ani sumar îi petrec în serviciul militar în rezervă la concentrări militare. Pachetul social îi garantează rezervistului păstrarea locului de muncă și salariul deplin la locul de muncă. Chiar și un rezervist fără un loc de muncă va primi pe lună mai mult de 2500 dolari. De asemenea, rezerviștii au și alte facilități la plata creditelor bancare sau datoriilor financiare [23].

Forțele armate ale Elveției sunt completate pe principiul contractual-benevol și obligatoriu, după principiul milițienesc. Istoric, Elveția este o țară sub arme. Orice bărbat elvețian este obligat să facă armata. Aceasta durează doar 3 luni, însă este suficient pentru a transforma un tânăr petrecăreț într-un bărbat responsabil. După aceasta tânărul primește o armă și o uniformă militară, pe care le ia acasă. Periodic, bărbații elvețieni sunt rechemați în armată, pentru a nu uita cunoștințele și abilitățile militare acumulate.

Până la 32 de ani un bărbat elvețian este rechemat în armată de șapte ori, unde trebuie să stea câte 3 săptămâni. În următorii 10 ani el va mai fi rechemat încă de trei ori pentru 2 săptămâni, iar încă peste 10 - o dată pentru 2 săptămâni. Când acesta împlinește 51 de ani, el este eliberat oficial de serviciul militar și este obligat să întoarcă statului arma și uniforma [24]. Potențialul de mobilizare a Elveției este de aproximativ 1,5 milioane oameni de la 16 la 49 de ani. La serviciul militar permanent se află aproximativ 20 de mii de oameni, dar la declararea mobilizării numărul armatei poate fi ridicat într-un termen scurt până la 220 mii [25]. Vom remarca că cel mai

bun sistem de înștiințare a rezerviștilor îl are Elveția, care pentru lupta cu pandemia COVID-19 a mobilizat timp de 24 de ore 8000 de militari, ei fiind înștiințați prin mesaj de text la telefon (SMS) [26].

Vom menționa și necesitatea perfecționării și adaptării la condițiile contemporane ale dezvoltării tehnologiilor informaționale a modului de evidență și chemare a rezerviștilor. În prezent chemarea rezerviștilor la concentrări militare sau la mobilizare se efectuează de către centrele militare prin ordin de chemare pe format de hârtie [13].

Un rol important în fortificarea capacităților autorităților locale și centrale îl au forțele de apărare teritorială. Forțele de apărare teritorială nu înlocuiesc Armata Națională, fiind predestinate mai mult pentru a elibera armata de funcțiile nespecifice ei pe perioada introducerii stării de urgență, de asediu ori de război, precum și a desfășurării acțiunilor de luptă. Aceste forțe, sub diferite forme, sunt organizate în mai multe state și vom studia experiența Țărilor Baltice.

Uniunea pentru apărare a Estoniei reprezintă o formațiune voluntară militarizată care suplimentează acțiunile Forțelor Armate la necesitate, asigurând sprijinul necesar autorităților teritoriale în diferite situații. Ea își are reprezentanți pe întreg teritoriul și întrunește aproximativ 10 mii de persoane. Uniunea de apărare este compusă din 15 districte, practic în fiecare raion și capitala Tallinn. Aceste forțe au în subordine organizațiile de suport: „Femeile în apărarea casei” (cu sarcina de organizare și asigurare a serviciului medical și logistic), „Vulturii”, organizațiile tinerilor Mișcarea Scoutilor și „Fiicele Patriei”. Sarcinile principale ale acestor organizații de tineri sunt asigurarea continuă a educației patriotice [27].

În Letonia este organizația voluntară militarizată „Zemessardze –Straja teritoriului”, care face parte din Forțele Armate și este compusă teritorial din 18 batalioane. Din această structură fac parte 592 de profesioniști militari și 10510 voluntari, care își îndeplinesc obligațiunile în afara orelor de lucru de bază. În sarcinile organizației intră participarea la lichidarea consecințelor avariilor, incendiilor, situațiilor excepționale, organizarea lucrărilor de salvare, asigurarea ordinii de drept, precum și apărarea teritoriului și susținerea acțiunilor Forțelor Armate [28].

În Lituania, sarcinile apărării teritoriale sunt puse pe forțele voluntare, care structural sunt împărțite în 6 districte (batalioane) și au o comandă unică de la comandamentul Forțelor Terestre. Principiile de organizare ale acestora sunt: să cuprindă întreg teritoriul țării, unitățile se completează pe principiul teritorial, cunoașterea perfectă a teritoriului, apărarea casei părintești, familiei și legătura de relații de prietenie a voluntarilor. Vârsta voluntarilor este de la 18 la 55 de ani. Cu ei se semnează un contract de 4 ani și se organizează ședințe de instruire între 20 și 50 de zile pe an, totodată pe un termen de 7 zile pot fi chemați la concentrări militare fără prevenirea prealabilă. Comandanții de batalioane sunt responsabili de apărarea teritoriului districtului unde sunt dislocați. Ei sunt în comunicare permanentă cu autoritățile locale având și un algoritm prestabilit de acțiuni pentru diferite situații [29].

În Republica Moldova, fundamentele apărării teritoriale sunt expuse în Regulamentul privind apărarea teritorială a Republicii Moldova. Acesta stabilește sarcinile

și modul de organizare a apărării teritoriale, principiile de pregătire, modul de asigurare, completare și utilizare a formațiunilor de apărare teritorială, precum și atribuțiile autorităților administrației publice centrale și locale în acest domeniu. Astfel, apărarea teritorială constituie un ansamblu de măsuri desfășurate la declararea stării de urgență, de asediu și de război, care au ca scop planificarea, organizarea și coordonarea activităților desfășurate în domeniul respectiv de către autoritățile administrației publice. Principalele sarcini ale apărării teritoriale sunt: participarea la lichidarea consecințelor situațiilor excepționale cu caracter natural, tehnogen sau ecologic; acordarea ajutorului structurilor teritoriale ale Ministerului Afacerilor Interne în vederea asigurării ordinii constituționale la declararea stării de asediu și de război; paza obiectelor de importanță națională și locală din teritoriu; asigurarea necesităților componentelor Forțelor Armate implicate în acțiuni de luptă.

Vom menționa, pentru realizarea sarcinilor principale în domeniul apărării teritoriale, în unitățile administrativ-teritoriale de nivelul al doilea, unitatea teritorială autonomă Găgăuzia (Gagauz-Yeri), municipiile Chișinău și Bălți, pe timp de pace, se creează formațiuni de apărare teritorială, care pot fi desfășurate: a) la declararea stării de urgență, conform propunerii președintelui raionului, Guvernatorului unității teritoriale autonome Găgăuzia (Gagauz-Yeri), primarului general al municipiului Chișinău și primarului municipiului Bălți - prin dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale; b) la declararea stării de asediu și de război - prin hotărârea Consiliului Suprem de Apărare.

Desfășurarea formațiunilor de apărare teritorială se efectuează în baza planului de desfășurare și aducere în stare de pregătire pentru întrebuințare a formațiunilor de apărare teritorială, elaborat pe timp de pace de autoritățile administrației publice locale de nivelul al doilea, ale unității teritoriale autonome Găgăuzia (Gagauz-Yeri), ale municipiilor Chișinău și Bălți. Termenul de desfășurare și pregătire a acestor formațiuni pentru îndeplinirea misiunilor este de până la 24 ore.

Așadar, vom remarca că formațiunile de apărare teritorială, conform competenței și cadrului normativ, puteau fi desfășurate la realizarea acțiunilor de luptă cu pandemia COVID-19. Acest fapt ne demonstrează actualitatea acestora și impune ca Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Apărării, Autoritățile Publice Locale de nivelul al doilea să asigure o recapitulare a nivelului de implementare a Regulamentului privind apărarea teritorială, de organizare și pregătire a formațiunilor de apărare teritorială, cu elaborarea unui pachet de propuneri pentru perfecționarea acestora [30].

Toate aceste acțiuni pot fi realizate nu doar cu rezerva umană, prin rezerviști pregătiți chemați la concentrări speciale sau la mobilizare, dar și având asigurarea necesară a rezervelor financiare și materiale. Acumularea rezervelor și gestionarea acestora este o sarcină strategică a statului. Rezervele de mobilizare includ: în industrie – materiile prime, materialele, semifabricatele, subansamblurile și piesele de completare, utilajele speciale, sculele, aparatele de măsurat, dispozitivele, documentația tehnică și alte materiale, necesare pentru fabricarea și repararea tehnicii militare și a armamentului; în transporturi și telecomunicații – materialele necesare pentru

restabilirea și menținerea în stare de funcționare a mijloacelor de transport și a telecomunicațiilor, ce asigură necesitățile de apărare; în domeniul ocrotirii sănătății – materialele sanitar-farmaceutice consumabile, materiile prime și materialele necesare fabricării produselor farmaceutice, aparatura și instrumentarul medical, precum și alte materiale, asigurând buna funcționare a instituțiilor medicale existente și a celor înființate pe timp de război; în domeniul comerțului – produse alimentare și mărfurile industriale necesare asigurării nevoilor Forțelor Armate și ale populației; în domeniul agriculturii și industriei prelucrătoare – materiile prime agricole, preparatele pentru protecția plantelor și animalelor.

Pe timp de pace, stocurile intangibile ale rezervelor materiale de stat se consideră rezerve de mobilizare. La declararea mobilizării, toate rezervele materiale de stat devin rezerve de mobilizare. Volumul rezervelor de mobilizare se stabilește și se precizează anual de către Ministerul Economiei și Infrastructurii în funcție de necesitățile sistemului național de apărare. Sarcinile autorităților administrației publice și ale agenților economici privind crearea, păstrarea, îmbunătățirea și folosirea rezervelor de mobilizare sunt stabilite de asemenea de Guvern. Totodată, Rezervele de mobilizare, prin Hotărâre de Guvern, pot fi folosite, cu restabilirea lor ulterioară, pentru lichidarea consecințelor calamităților naturale, ale avariilor tehnogene și ale catastrofelor [31]. De asemenea, în stat se creează și rezerve materiale de stat care sunt un fond special de bunuri materiale, constituit în scopul de a interveni operativ pentru asigurarea funcționării stabile a economiei naționale, pentru protecția populației în situații excepționale determinate de calamități naturale, epidemii, epizootii, accidente industriale, fenomene sociale sau economice, conjuncturi externe în caz de asediu și de război, precum și în scopul acordării de ajutor umanitar.

Administrarea, coordonarea și exercitarea controlului în domeniul rezervelor materiale ale statului și de mobilizare sunt efectuate de către Agenția Rezerve Materiale, autoritatea responsabilă de implementarea politicilor în domeniul rezervelor materiale de stat și de mobilizare [32]. Gestionarea pandemiei COVID-19, deschiderea Centrului de triere a persoanelor suspecte de COVID – 19, reprofilarea unor spitale a demonstrat necesitatea revizuirii nomenclatorului bunurilor materiale din rezervele materiale ale statului, nivelurilor maxime și celor intangibile ale stocurilor.

Alături de crearea rezervelor necesare financiare și materiale, eforturile statelor sunt orientate spre crearea rezervelor umane, prin pregătirea rezerviștilor și crearea condițiilor atractive acestora pentru a face parte din forțele stabilite pentru acțiuni în situațiile de urgență, asediu ori război. Din această perspectivă se recomandă să fie revizuit și sistemul național de protecție socială a rezerviștilor, stabilite plățile compensatorii, asigurate garanțiile la locul de lucru de bază și altele. Vom menționa că unele state sprijină moral statutul rezerviștilor și asigură promovarea imaginii pozitive a acestora în societate. Spre exemplul, în acest scop, în România este instituită Ziua Rezervistului Militar pe 31 mai, în Ucraina - Ziua Rezervistului Ucrainei pe 18 mai, iar în Israel, primăvara, ziua concretă fiecare an se determină conform calendarului iudaic. Astfel, în aceste țări vedem o abordare mai largă a esenței patri-

otismului și culturii de securitate, ea cuprinzând nu doar tineretul premilitar, precum deseori se percepe educația patriotică, dar toate vârstele de cetățeni, inclusiv segmentul rezerviștilor și potențialilor rezerviști. Cultura de securitate reprezintă conștientizarea problemelor Republicii Moldova, implicarea activă în soluționarea acestora și sprijinirea demersurilor pe care instituțiile statului le desfășoară în scopul prevenirii și contracarării amenințărilor la adresa securității naționale.

Sprijinindu-se pe un demers cognitiv, cultura de securitate este constituită dintr-un ansamblu de informații, atitudini, convingeri și valori prin care individul se raportează la sistemul politic, militar și economic care caracterizează societatea. Cultura de securitate trebuie să constituie un reper de conduită, moral, educativ și formativ. Însușirea culturii de securitate de către cetățeni este demonstrată de atitudinile și comportamentele acestora față de securitatea națională. Dezvoltarea culturii de securitate presupune o abordare interinstituțională. Este necesară explicarea noilor tipuri de amenințări, riscuri și vulnerabilități, inclusiv cele provocate de pandemii de genul COVID-19, care pot avea impact la nivel individual, de grup, societal, național, regional sau global. Un rol important în educarea cetățenilor revine instituțiilor abilitate să cunoască, să prevină și să contracareze. Noi avem nevoie de o cultură de securitate solidă care va preveni transformarea vulnerabilităților în amenințări la adresa securității naționale [33].

Sistemul mixt de organizare a serviciului militar, în prezent, permite de a avea posibilitate de a completa rezerva activă a Forțelor Armate pe contul militarilor care se eliberează după finalizarea serviciului militar. Acum este imperativ necesar examinarea stadiului implementării Hotărârii Guvernului cu privire la aprobarea programului „Armata Profesionistă 2018-2021” și ajustarea acțiunilor necesare care se impun, inclusiv prin adaptarea acestora cerințelor și realităților timpului. Cu această problemă serioasă s-au confruntat Forțele Armate ale României, după abolirea serviciului militar obligatoriu în 2007. Pentru a reveni la normalitate a fost adoptată Legea rezerviștilor militari, care începând cu 2017 prevede o perioadă de formare inițială a cetățenilor de aproximativ trei luni pentru acumularea cunoștințelor militare de bază, după care, anual, se produce convocarea de instrucție timp de două săptămâni [34, p.170-171]. Considerăm că acest exemplu trebuie luat în considerare de către Ministerul Apărării al Republicii Moldova atât în contextul oportunității de a păstra în continuare serviciul militar în termen, cât și a necesității de a perfecționa legislația în vigoare cu privire la pregătirea rezervei militare. Buna planificare și organizare a serviciului militar în rezervă, atât la nivel teoretic, legislativ, metodologic, cât și practic este astăzi una din precondițiile de trecere la serviciul militar doar prin contract.

Vom menționa că pandemia COVID-19 a pus la încercare sistemul de pregătire a armatei și rezervei în mai multe state odată cu implicarea în acțiuni altele decât cele de luptă pentru a ajuta populația. Practic toate țările europene au implicat militarii în acțiunile de supraveghere și implementare a acțiunilor de siguranță, iar medicii militari - în acțiuni de gestionare și tratament a populației. Unele state, precum SUA, Austria, Elveția, Germania, Israel, au recurs la chemarea rezerviștilor pentru lupta cu

pandemia. De menționat, pentru prima dată după al Doilea Război Mondial statele europene au recurs la mobilizarea rezerviștilor pentru a fi implicați în acțiuni concrete de susținere a populației.

Așadar, vom constata că pentru a face față unor provocări la adresa securității, ordinii constituționale, pentru a asigura protecția populației în situații excepționale determinate de calamități naturale, epidemii, epizootii, accidente industriale, fenomene sociale sau economice, conjuncturi externe, este nevoie de un efort consolidat al autorităților centrale, locale și al cetățenilor care urmează să fie parte a unui sistem de mobilizare planificat, organizat și asigurat multilateral.

Serviciul militar în rezervă este actual și necesar, el este destinat formării, pregătirii militare și menținerii unui număr necesar de persoane care sunt gata la timpul potrivit, în termeni restrânși să fie incluși în structurile respective ale Forțelor Armate, sporind capacitățile acestora pentru a răspunde provocărilor de diferit gen. Pentru Republica Moldova este necesară adoptarea unei legi privind statutul rezerviștilor voluntari care să corespundă cerințelor actuale de securitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hotărârea Parlamentului nr.134 din 19.07.2018 pentru aprobarea Strategiei naționale de apărare și a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de apărare pentru anii 2018-2022. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=376667> (vizitat 06.04.2020).
2. Hotărârea Guvernului nr.961 din 03.10.2018 cu privire la aprobarea Strategiei militare și a Planului de acțiuni pentru implementarea acestuia pentru anii 2018-2022. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=377816> (vizitat 06.04.2020).
3. Grec M. Din istoria militară a Daciei Porolissensis: trupele auxiliare. Arad: Vasile Goldiș University Press, 2010. 162 p.
4. Negrea C. Arta militară românească (I). Evul Mediu timpuriu. În <http://www.cristiannegrea.ro/istoria-necunoscuta/istoria-uitata/2013/02/arta-militara-romaneasca-in-evul-mediu-timpuriu/> (vizitat 08.04.2020).
5. Manolache C. Organismul militar al Republicii Moldova. Construcția militară și securitatea statului. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia. Centrală”, 2015. 386 p. 10.
6. Manolache C., Trofimov VI. Establishmen and evolution of the national security of the Republic of Moldova. În: Revista Militară. Studii de securitate și apărare, 2013, nr.1, p.14-28. 59.
7. Stoica V. Rezerva de forțe și mecanismul completării pierderilor în acțiunile militare. Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”. În: file:///C:/Users/Administrator/Desktop/GGJ3PRV/Downloads/196-Article%20Text-832-2-10-20151008%20(1).pdf (vizitat 08.04.2020).
8. Legea nr. 212 din 24.06.2004 privind regimul stării de urgență de asediu și război. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312211> (vizitat 09.04.2020).
9. Legea nr. 1244 din 18.07.2002 cu privire la rezerva Forțelor Armate. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312936> (vizitat 09.04.2020).
10. A fost modificata ordonanța privind starea de asediu si de urgenta cine poate fi concentrat pentru instruire. În: <https://www.ziuaconstanta.ro/informatii/legi-utile/nu-i-tocmeala-a-fost-modificata-ordonanta-privind-starea-de-asediu-si-de-urgenta-cine-poate-fi-concentrat-pentru-instruire-702114.html> (vizitat 12.06.2020).
11. Legea nr. 232 din 08.11.2018 privind modificarea unor acte legislative. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=378273> (vizitat 10.04.2020).
12. Legea nr. 446 din 30.11.2006 ro privind pregătirea populației pentru apărare. În: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/77597> (vizitat 11.04.2020).
13. Legea nr.1245 din 18.07.2002 cu privire la pregătirea cetățenilor pentru apărarea Patriei. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312749> (vizitat 09.04.2020).

14. Regulamentul Serviciului Interior al Forțelor Armate ale Republicii Moldova, Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 2327 din 3.09.2009. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=332284> (vizitat 11.04.2020).
15. Hotărârea Guvernului nr.941 din 17.08.2006 pentru aprobarea Regulamentului cu privire la modul de îndeplinire a serviciului militar în Forțele Armate. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=317114> (vizitat 11.04.2020).
16. Codul contravențional al Republicii Moldova nr. 218 din 24.10.2008. În: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=113262&lang=ro (vizitat 11.04.2020).
17. Armata nu a avut succes cu recrutarea rezerviștilor-voluntari, doar pentru 15 zile de militărie pe an. În: <https://www.profit.ro> (vizitat 12.04.2020).
18. Указ Президента Украины от 29 октября 2012 года № 618/2012 О Положении о прохождении гражданами Украины службы в военном резерве Вооруженных Сил Украины. În: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31281511#sub_id=1200 (vizitat 13.04.2020).
19. Estonia National Defense Act, passed 11.02.2015. În: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517112015001/consolide> (vizitat 14.04.2020).
20. Для обязательного участия в учениях и сборах военнослужащие запаса Сил обороны Эстонии получили от государства долгожданный подарок. În: <https://ee.sputniknews.ru/politics/20170928/7314826/kompensatsija-rezervistam-estonija-uvlichena-evro-chas.html> (vizitat 14.04.2020).
21. Закон Грузии о резерве Военных Сил и военной резервной службе. În: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/4102556/0/ru/pdf> (vizitat 21.05.2020).
22. Грузия получила резерв – платный и не очень. În: <https://www.ekhokavkaza.com/a/29087279.html> (vizitat 22.05.2020).
23. Резервисты – главная мощь израильских вооруженных сил. În: http://nvo.ng.ru/forces/2017-02-10/1_936_rezerv.html (vizitat 16.04.2020).
24. Elveția este cel mai militarizat stat din lume. În: <http://www.cunoastelumea.ro/pare-greu-de-crezut-dar-elvetia-este-cel-mai-militarizat-stat-din-lume-detalii/> (vizitat 22.04.2020).
25. Вооруженные силы Швейцарии. În: <http://warfor.me/vooruzhennyie-silyi-shveytsarii/> (vizitat 18.04.2020).
26. Самая масштабная мобилизация в Швейцарии со времен Второй мировой войны. În: https://www.swissinfo.ch/rus/covid-19_вооруженные-силы-швейцарии-брошены-на-борьбу-с-коронавирусом/45623812 (vizitat 22.04.2020).
27. Вооруженные силы Эстонии. În: <http://warfor.me/vooruzhennyie-silyi-estonii/> (vizitat 04.05.2020).
28. Латвийская добровольная вооружённая организация. În: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Земессардзэ> (vizitat 27.04.2020).
29. Территориальная оборона Литвы: как это работает? În: <https://sprotiv.info/obshchestvo/territorialnaja-oborona-litvy-kak-jeto-rabotaet> (vizitat 07.05.2020).
30. Hotărârea Guvernului nr. 1418 din 14.12.2006 pentru aprobarea Regulamentului privind apărarea teritorială a Republicii Moldova. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=319424> (vizitat 11.05.2020).
31. Legea nr. 1192 din 04.07.2002 privind mobilizare și mobilizarea. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312927> (vizitat 15.05.2020).
32. Legea nr.589 din 22.09.1995 privind rezervele material de stat și de mobilizare. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311693> (vizitat 17.05.2020).
33. Cultura de securitate. În: <https://intelligence.sri.ro/cultura-de-securitate-prevenire-prin-educatie/> (vizitat 18.05.2020).
34. Coropcean I., Juc V., Manolache C. Serviciul militar din Republica Moldova: abordare politico-juridică. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2019. 211 p.

**SECURITATEA INFORMAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA
ÎN CONTEXTUL PROCESELOR GEOPOLITICE ACTUALE**
**INFORMATION SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA
IN THE CONTEXT OF CURRENT GEOPOLITICAL PROCESSES**

**Mihai LESCU, doctor în științe politice,
Universitatea de Stat din Moldova
lescumihai@mail.ru**

Rezumat

În acest articol autorul întreprinde o trecere în revistă a principalelor aspecte legate de securitatea informațională a Republicii Moldova după obținerea independenței. Este luată în discuție problematica ce ține de acest subiect în contextul redimensionării raporturilor de forță în plan regional și global și contribuția factorului informațional mediatic la asigurarea securității naționale. De rând cu dezbateră aspectelor impuse de societatea informațională globală și a confruntărilor informaționale ce au loc în spațiul geopolitic regional sunt pe larg examinate întrebările-cheie ale securității informaționale, autorul elaborând recomandări ce țin de securitatea informațională în sfera mediatică în lumina Strategiei securității informaționale a Republicii Moldova pentru anii 2019-2024.

Cuvinte-cheie: securitate informațională, mass-media, geopolitică, globalizare, securitate națională, spațiu informațional.

Summary

In this article, the author undertakes a review of the most important aspects of the informational security in the Republic of Moldova since its independence stage. The issues that are being discussed are relating to this topic in the context of the downtizing power relations in the regional and global levels, as well as, the contribution of the media to the national security information. Along with the debate on what is required by the global informational society and the informational confrontations that are taking place in the regional geopolitical space, there are widely analysed the key-questions about the informational security. In the end, the author is giving recommendations related to informational security in the sphere of media in the Informational security strategy of Republic of Moldova for the years 2019-2024.

Keywords: informational security, media, geopolitics, globalization, national security, informational space.

Evoluția relațiilor internaționale de la începutul sec.XXI ne demonstrează cu prisosință faptul că avansarea procesului globalizării, recunoscut drept cea mai importantă caracteristică a modernității, [1] și, totodată, promovarea unei interacțiuni multiaspectuale între popoare și țări, materializată în numeroase contracte/acorduri politice, economice, științifice și culturale, pot aduce, după cum atestă experții, atât elemente benefice, cât și anumite consecințe nedorite, perturbatoare pentru civilizația umană, inclusiv și pentru Republica Moldova, parte a sistemului geopolitic mondial.

Desigur, sistemul de relații internaționale a evoluat odată cu afirmarea statului-națiune ca actor politic, dar și ca subiect de drept internațional. Concomitent, s-au dezvoltat noi principii care stau la baza actualei ordini mondiale, printre care menținerea și asigurarea securității naționale și a celei internaționale [2].

Oricum, identificarea statului ca obiect de referință al securității are la bază rațiuni solide: statul este cel mai puternic tip de unitate în sistemul internațional, iar ca formă de organizare reprezintă standardul universal al legitimității politice, având sarcina de a identifica obiectivele intereselor naționale și de a organiza societatea pentru implementarea lor, deoarece „securitatea reprezintă rezultatul conjugat al eforturilor tuturor cetățenilor țării, tuturor organelor de administrare și conducere, locale și centrale, a instituțiilor și organizațiilor, cu aplicarea tuturor forțelor și resurselor aflate la dispoziția statului (uniuni de state, comunități mondiale), în vederea asigurării libertăților și drepturilor prosperării societății, națiunii și statului ca atare” [3].

Dacă, odată cu obținerea independenței pentru Republica Moldova, una din sarcinile de bază era asigurarea securității naționale și „prezervarea independenței statului tână în limitele sale teritoriale cu respectarea suveranității” [4], actualmente calea ei spre o societate deschisă și o economie competitivă, mai ales din perspectivele sale de democratizare și integrare europeană, la fel ca și a majorității țărilor est-europene, impune luarea în calcul a dependenței de riscurile și amenințările de securitate. Insecuritatea și instabilitatea au rămas printre cele mai importante obstacole pe calea creării unei societăți democratice în Republica Moldova, ceea ce comportă persistența unor efecte sociale deosebit de nefaste pentru populație, pentru stat și societatea civilă în ansamblu [5]. Specialiștii atestă că țara noastră se află într-o regiune de interferență a trei zone geopolitice: Sud-est-europeană, Central-europeană și Eurasiatică. Regiunea a fost mult timp caracterizată de prezența unor conflicte înghețate, astăzi fiind marcată de conflicte active și de o deteriorare a relațiilor dintre NATO și Federația Rusă. Prezența zonelor de conflict în vecinătatea Republicii Moldova ridică în mod direct atât problema securității statului, cât și a cetățenilor.

Cu patru ani în urmă, Republica Moldova, pentru prima oară, a introdus conceptul de securitate informațională în politica sa de securitate națională. Conform cadrului legal existent, aceasta a fost o reacție a țării noastre la acțiunile actorilor externi care au interese geopolitice și geostrategice în regiune. Însă nu sunt elaborate până în prezent mecanisme specifice pentru identificarea amenințărilor hibride, cum ar fi știrile false, propaganda și dezinformarea și nici pentru dezvoltarea instrumentelor de protecție care să răspundă la schimbările rapide ale tehnologiei. Televiziunea, dar mai cu seamă noile media, așa cum remarcă specialiștii, oferă un mediu propice creării și răspândirii diverselor forme de intoleranță, inclusiv propaganda, manipularea opiniei publice și discursul de ură.

Astfel, în cadrul asigurării securității informaționale, Republica Moldova urmează să fie preocupată atât de elaborarea unui cadru normativ adecvat și instituirea unor instrumente eficiente de monitorizare și de control al domeniului, ținând în calcul faptul că punerea în aplicare a politicilor de securitate devine tot mai deficitară, deoarece este condiționată de factori politici și geopolitici. De asemenea, din partea Republicii Moldova se impune o colaborare eficientă în cadrul mecanismelor și formatelor de cooperare regională/internațională în interesele comune ce vizează țările învecinate, deoarece astăzi nici securitatea informațională și, cu atât mai mult, cea națională nu pot fi asigurate individual de către nici un stat. Cu atât mai mult că pe zi ce trece comunicarea devine tot mai extinsă în societatea informațională.

Societatea informațională globală

Societatea ultimelor decenii ale secolului trecut, bazată pe „punerea în aplicare a unui sistem informatic național”, a evoluat spre *societatea informațională*, care își lasă amprenta tot mai mult și asupra sistemului relațiilor internaționale, caracterizate de aplicarea pe larg a tehnologiilor comunicațional-informaționale.

Încă în anii '70 ai secolului trecut sociologul american Alvin Toffler în lucrarea sa *Șocul viitorului* vorbea despre impactul/șocul produs de inovațiile tehnologice în context social-politic, economic și cultural, considerându-l drept o dezorientare a membrilor societății. Peste un deceniu, în 1980, același autor, în volumul *Al Treilea Val*, adevărat manifest al civilizației tehnologice, prezicea apariția epocii informației și a internetului, dependentă, în cea mai mare măsură, de creativitate, puternic marcată de o serie de mutații semnificative produse atât la nivelul societății, cât și la nivelul fiecărui individ în parte, deoarece în era tehnologică primează cunoașterea și nu forța brută, ca în societatea industrială [6].

Previziunile lui A. Toffler s-au adeverit. Astăzi, societatea mileniului trei este una a erei digitale, a erei bazate pe cunoaștere, în care valorificarea resurselor informaționale a permis înlăturarea barierelor spațiale. Suportul tehnologic al noii societăți se constituie prin convergența a trei sectoare: tehnologia informației, tehnologia comunicațiilor și producția de conținut digital. Progresul tehnologic a permis apariția unor noi servicii și aplicații, care îmbină sunetul, imaginea și textul și utilizează toate mijloacele de comunicație (telefon, fax, televiziune și calculator) [7, pp. 18-19].

Oricum, din momentul în care intervine internetul, cu marile avantaje pe care acesta le aduce prin cuprinderea în sfera informației electronice a unui număr cât mai mare de cetățeni, se trece la societatea informațională - o nouă eră în istoria civilizației. Mai mulți autori converg în opinia că erele prin care a trecut și trece omenirea sunt: (1) a pietrei; (2) a fierului; (3) a agriculturii; (4) a industriei; (5) a tehnologiei; (6) a cunoașterii. *Era informației*, considerăm, cuprinde era tehnologiei și era cunoașterii, unde cunoașterea apare ca „informație cu înțeles” și care „acționează” [8].

Dacă până nu demult se vorbea doar despre reformarea domeniului politic, în încercarea de a menține, cel puțin, în chingi integritatea globală a sistemului economico-financiar, acum evenimentele ce se derulează pe mapamond afectează tot mai mult nucleul (geo)politic și cel al economiei globale. În acest context pot fi evidențiate mai multe aspecte semnificative în dezvoltarea societății informaționale:

- convergența activității social-manipulative cu tehnologiile cibernetice de desfășurare a luptei informaționale, care duce la instabilitate în societate, dar fără a degenera în conflicte militare/armate;
- renunțarea actorilor (geo)politici la canalele mass-media cu acoperire regională sau transnațională în favoarea strategiilor dominării spațiului prin sporirea numărului de nuclee ale proceselor informaționale, orientate spre minimalizarea efectelor propagandistice și de manipulare a maselor;
- tendința actorilor (geo)politici de a „regionaliza” spațiul informațional, prin fondarea de noi canale informaționale mai puțin cunoscute/populare, dar am-

plasate geografic mai reușit și mai bine dotate tehnologic, pentru a fi ușor de controlat. După noi, această tendință va fi dominantă în condițiile spațiului informațional contemporan;

- exploatarea activă a comunicării digitale în scopul desfășurării unor operații informaționale împotriva concurenților electorali, a celor politici sau economici. Astfel de operații prezintă pericol prin faptul că pot fi izvoare ale războaielor informaționale, ce vizează distrugerea tehnologiilor similare de care dispun țările-concurente.

La baza societății informaționale, structurii și dinamicii ei stă producerea informației, și nu a bunurilor materiale, fapt ce o deosebește de precedentele. Aceasta este o societate a activității libere a omului, care nu-i mai cere să se afle permanent la locul de muncă, a specificat A. Toffler. Principiul activității libere devine catalizatorul dezvoltării sociale. Lupta pentru dominarea lumii este percepută tot mai mult ca lupta pentru deținerea monopolului asupra informației, care a devenit cea mai profitabilă resursă geopolitică a lumii, capabilă să:

- schimbe/perturbeze/influențeze economiile și societățile;
- remodeleze/reorienteze/restructureze relațiile dintre state și națiuni;
- redefinească/decidă/determine interesele strategice ale statelor pentru dominație regională și „un loc sub soare”;
- bulverseze/deturneze/manipuleze comportamentul națiunilor și relațiile interstatale.

Din aceste considerente, după noi, activitatea privind securitatea informațională a Republicii Moldova trebuie abordată în contextul globalizării relațiilor internaționale și al formării unui spațiu informațional global, în care mass-mediei îi revine un rol crucial atât în reflectarea proceselor globalizării, cât și în realizarea obiectivelor geopolitice.

În contextul sporirii confruntărilor geopolitice, prioritățile de a asigura securitatea informațională a Republicii Moldova trebuie să fie orientate spre dezvoltarea și punerea în aplicare a unei strategii geo-informaționale cuprinzătoare a țării prin integrarea ei în infrastructura informațională globală, profesionalizarea continuă a personalului implicat și îmbunătățirea mecanismelor de comunicare a informațiilor privind politica externă prin contra-propagandă multi-nivel, și crearea de structuri de rețea civilă și oportunități de internet / tele-radio-difuzare a materialelor ca instrumente de politică externă.

Confruntarea informațională în spațiul geopolitic global

Spațiul terestru este împânzit de numeroase rețele comunicaționale. Acest pânjenis a transformat globul nu doar în obiect, ci și în subiect al relațiilor politice și sociale. Pe această cale omenirea a conștientizat, pentru întâia dată, *spațiul geopolitic*, care prin suportul noilor tehnologii s-a transformat în unul *global*.

Spațiul geopolitic global reprezintă un domeniu de înaltă tehnologie, unde se regăsesc/întâlnesc majoritatea tendințelor semnificative ale (geo)politicii mondiale, în care internetul devine o infrastructură-cheie în jurul căreia este edificată societatea

informațională globală. Spațiul dat este bătut permanent de contradicții și confruntări informaționale mai mari sau mai mici, ritmul și intensitatea cărora sunt date de actori geopolitici de calibrul SUA, UE, Rusia, China. În atingerea scopurilor scontate aceștia și alți actori geopolitici aplică cele mai sofisticate tehnologii informaționale. Tehnologiile au un efect dublu asupra securității naționale. Pe de o parte, ele contribuie la democratizare, reducând în mare măsură intensitatea conflictelor. Pe de altă parte, tehnologiile informaționale sunt un teren fertil pentru dezvoltarea formelor electronice/on-line de criminalitate și terorism, un mod convenabil de a iniția amenințări asimetrice și de a exercita influență (geo)politică, care poate provoca noi confruntări [9].

La etapa actuală, ordinea vieții moderne, dar mai cu seamă viitorul ei, vor fi determinate de creșterea impactului informației și al globalizării. Această realitate va conduce la:

- ♦ vehicularea (transmiterea/recepționarea) „fără frontiere” a informațiilor în/din spațiile publice naționale, care vor deveni nuclee ale dezvoltării societății civile globale;
- ♦ dominarea spațiului cibernetic în structura comunicațională globală din raționamente politice, social-economice, militare, științifico-tehnologice și de mediu, comerciale, educaționale și cultural-sportive;
- ♦ dezvoltarea comunicării transfrontaliere prin satelit, ce comportă formarea spațiului global al audiovizualului și multimedia;
- ♦ mondializarea pieței mass-media ca parte componentă a spațiului informațional global, care prin suportul internetului transformă simultan într-un „bun pentru toată lumea” materialele tipărite în publicațiile periodice naționale/regionale.

Luptele geostrategice, confruntările de interese în/pentru spațiul dintre state, dintre structuri politice, economice și financiare, continentale și transcontinentale se dau preponderent în spațiul informațional. Fiind supus tot mai mult globalizării, întâi de toate prin conținutul său, spațiul informațional devine/se transformă și el într-un domeniu global. În acest spațiu confruntările informaționale uneori sunt mai vehemente, mai perfide și mai violente decât cele purtate pe câmpul de luptă. Chiar dacă terorismul informațional și criminalitatea informațională reprezintă un mare pericol pentru omenire, cercetătorii consideră că cel mai mare dezastru îl pot aduce confruntările interstatale cu aplicarea armei informaționale [10, p. 115]. Or, conceptul de *război informațional* nu a apărut din senin, ci după o testare/analiză detaliată a realității caracteristice spațiului geopolitic global. Seismurile acestor confruntări, în dependență de situație/problematică, se fac resimțite la scară mondială, continentală sau regională, influențând opinia publică și perturbând ritmul obișnuit al vieții cotidiene. Și mai mare daune aduce *războiul hibrid*, prin intermediul căruia unele state mai mari încearcă să le domine pe altele mai mici prin realizarea unor strategii geopolitice și geoeconomice cu aplicarea simultană a mai multor tehnologii mediatice și informațional-psihologice de intoxicare și manipulare a opiniei publice.

Acest fenomen se manifestă pregnant și în lumea post-sovietică, care, devenind o nouă realitate geostrategică, este supusă confruntărilor informaționale. Ea se află într-o etapă de tranziție contradictorie și haotică, cu o Rusie care, în încercarea de a menține sub influența sa teritoriile ce le-a stăpânit altădată, încă nu poate să determine tranșant ce vrea să rămână/devină: URSS, Comunitatea Statelor Independente, Uniune Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan sau Uniune Eurasiatică.

În condițiile extinderii internetului și a mass-mediei „fără frontiere” problema controlului/cenzurării conținuturilor informaționale devine una dificilă și inutilă. Totodată, vulnerabilitatea internetului devine o preocupare majoră a societății. Nimeni în lume nu are de gând să renunțe la internet, dependența de informație este tot mai mare. Sunt state care depind în totalitate de informațiile oferite de componentele spațiului cibernetic. Blocarea acestuia timp de câteva ore poate duce la instaurarea haosului în țara respectivă, afectând în bună măsură și sistemul informațional global [11, p. 6]. Din această perspectivă, este imperativă problema ca și Republica Moldova să găsească sisteme de apărare sau, cel puțin, să caute antidoturi pentru a ține sub control atacurile la rețeaua internet, deoarece vulnerabilitatea ei poate aduce daune catastrofale societății informaționale și a cunoașterii în context global, inclusiv și țării noastre ca parte integrantă a acestui sistem.

Securitatea informațională a țării în sfera mediatică

În linii mari, termenul „securitate” provine din cuvintele latine *securitas* și *securitatis*, care exprimă atât lipsa unei primejdii, cât și o stare de calm și pace. În limba română acest termen este atestat în *Hronicul* lui Gheorghe Șincai, cu înțelesul de „a fi la adăpost de orice pericol”, „a fi în siguranță”, „a avea sentimentul de încredere și liniște datorate absenței oricărui pericol” [12, p. 358]. Interpretările consacrate ale conceptului vizează securitatea drept „absență a amenințărilor la adresa valorilor dobândite, iar într-un sens subiectiv, absența temerii că asemenea valori vor fi atacate” [13, p. 40], iar accepțiile moderne asociază securitatea cu „protejarea identității colective, a specificului național și a coeziunii naționale” [14, p. 102]. De-a lungul timpului, conceptul de „securitate” a căpătat diverse forme și înțelesuri. Chiar și în virtutea schimbărilor ce au avut loc pe scena internațională odată cu apariția noilor provocări la adresa securității statului, se recunoaște însă că el a rămas „un concept incomplet dezvoltat” [15, p. 15]. Barry Buzan, unul din cei mai reprezentativi cercetători ai domeniului, elucidează conceptul de securitate în teoria relațiilor internaționale din perspectiva focalizării lui atât pe stat, cât și pe guvern, care se ocupă cu protejarea teritoriului prin mijloace politice, militare și de altă natură, în cazul unei invazii. În viziunea lui, conceptul prin care statul își poate defini securitatea are la bază cinci sectoare: „militar; politic; economic; de mediu și societal” [16, p. 25]. Firește, acum, când a intrat în legitimitate societatea informațională, în care informația a devenit cel mai de preț și cel mai vandabil produs, aceste elucidări trebuie completate. Din aceste considerente, dar și din altele, care nu pot fi cuprinse într-un articol, considerăm că și *sectorul informațional* urmează să-și găsească locul binemeritat alături de celelalte cinci sectoare, evidențiate de B. Buzan.

Noțiunea de „securitate informațională”, în funcție de context, are nuanțe diferite. Ea variază din punct de vedere legislativ și aplicativ de la o țară la alta, însă în esență reprezintă starea de conservare a resurselor informaționale de care dispune țara, având două componente: securitatea informațional-tehologică (a resurselor informaționale) și securitatea informațional-psihologică (a persoanei, societății și statului), în ultima componentă înscriindu-se și mass-media, ca arenă în care „la nivel național și, într-o măsură, la nivel internațional, se structurează „jocul” politic. Ea a devenit factor de primă importanță al transformărilor culturale..., influențând direct sistemul de valori al indivizilor și al grupurilor sociale” [17, p. 34].

La etapa actuală, ideea informațiilor este considerată factorul de bază al dinamicii (geo)politice moderne. Astfel, gestiunea fluxului de informații devine pârghia de bază în afirmarea puterii într-un stat sau într-o parte a lumii. În această ordine de idei, cercetătorul V. Moraru subliniază că mass-media este spațiul în care au loc dezbaterile problemelor realității și instrumentul care trebuie să îi ofere cetățeanului o putere legitimă, prin intermediul căreia să „contribuie la organizarea socială a dezbaterilor și amplificarea dialogului social democratic, convertindu-se într-o condiție esențială a evoluției democratice. Democratizarea societății trece prin pluralitatea comunicării, mass-media constituind o sursă fundamentală a opiniei publice” [18, p. 9]. Însă, paralel cu creșterea dependenței societății de tehnologie, în general, și de infrastructura și sistemele informaționale și de comunicații, în particular, sporește vulnerabilitatea cetățenilor în fața oricăror amenințări din partea acestora [19, p. 42]. Astfel, de rând cu edificarea societății informaționale, au apărut mai multe probleme legate de securitatea informațională.

Problema securizării spațiului informațional din perspectivă mediatică nu este de neglijat la ora actuală nici de un stat care vrea să fie independent și prosper, inclusiv de către o țară mică, cum este Republica Moldova, situată la hotarele ce despart UE și NATO de interesele strategice ale Rusiei. Astfel, țara noastră urmează să facă dovada unor acțiuni (geo)politice, juridice și practice concrete și de lungă durată în domeniul apărării spațiului informațional, ca unul din segmentele de bază ale securității naționale. Cu atât mai mult, că de-a lungul anilor, securitatea informațională a Republicii Moldova, adică problematica protecției persoanei, societății și a statului, a drepturilor și intereselor acestora în spațiul informațional (mediatic, digital, cibernetic), stipulate de Constituție și alte legi ale Republicii Moldova, precum și a drepturilor și intereselor ce țin de căutarea, crearea, recepționarea, expedierea, distribuirea, prelucrarea, stocarea, utilizarea și protecția informației, care produce efecte la nivel de conștiință individuală și/sau socială, a fost și rămâne a fi „mărul discordiei” în discursurile oamenilor de știință, ale politicienilor și jurnaliștilor. Experții care cunosc bine contextul geopolitic în care se află țara noastră invocă permanent necesitatea perfecționării politicilor de asigurare a securității informaționale a Republicii Moldova în sfera mediatică. Cu toate acestea, starea securizării spațiului informațional al țării este vulnerabilă, acutizându-se și mai mult în ultimii ani, după ce Republica Moldova a semnat cu UE Acordul de Asociere și

Acordul de comerț liber aprofundat și cuprinzător, stabilindu-și vectorul european ca direcție a dezvoltării sale. Apropierea Republicii Moldova de UE nu intră în calculele Rusiei, Concepția securității naționale prevede că „prioritatea politicii externe a Rusiei este spațiul post-sovietic”, din care, alături de Republica Moldova, fac parte Ucraina, Georgia și Țările Baltice.

În acest context, urmează conștientizarea faptului că spațiul informațional al Moldovei este pus în pericol nu atât de factorii interni, ci mai mult de cei externi, motivați de interesele geopolitice pe care le au în regiune unele state mai puternice. Chiar și factorii interni care prezintă pericol pentru securitatea informațională au și ei origine din exterior. În acest sens ne referim la segmentul separatist din partea de Est a țării, unde emisiunile posturilor radio și de televiziune naționale sunt bruiate, ziarele de pe malul drept al Nistrului nu ajung, băștinașii având acces doar la posturile rusești și cele locale, care și ele emit mai mult în limba rusă. Toate acestea se întâmplă deoarece un grup de politicieni mercenari, aflați la guvernarea enclavei împreună cu militarii ruși, dislocați aici sub pretextul „menținerii păcii”/asigurării pazei armamentului și munițiilor armatei rusești, sunt cei care inspiră „moldovenismul” în rândul maselor din regiune și ura față de trecutul istoric românesc, așa cum rezultă din observațiile experților.

Situația (geo)politică actuală din regiunea Republicii Moldova, unde atestăm o confruntare de interese geopolitice, din care, pe de o parte, fac parte SUA, UE și NATO, iar pe de altă parte, Rusia, CSI și Uniunea Euroasiatică, necesită determinarea perspectivelor strategice pentru asigurarea securității în sfera mediatică, ca parte componentă a securității naționale.

Este un fapt cunoscut că la etapa actuală se produce o comprimare informațională, întrucât în special televiziunile și radiourile de știri sunt preocupate să adune evenimente de pe tot cuprinsul globului, pe care le difuzează apoi, în timp real, pretutindeni. Unele posturi de televiziune și de radio își îndeplinesc onest funcțiile ce le revin în raport cu publicul lor, iar altele, urmărind scopuri geopolitice și geostrategice, recurg la propagandă directă și manipulare a opiniei publice. În această ordine de idei, securizarea spațiului informațional presupune apărarea statului și a cetățenilor de acțiunile nocive întreprinse de unele publicații periodice de limbă rusă, editate de filialele celor mai mari instituții media din Rusia și de posturile audiovizuale străine, care deseori încurcă informarea cu propaganda și obiectivitatea cu dezinformarea.

Controversa principală, care a făcut și face ordinea de zi a discursurilor la subiectul protejării spațiului informațional național, este sorgintea geopolitică a problemei, inspirată de propaganda mass-mediei audiovizuale rusești, care, datorită popularității lor, se simte ca acasă în spațiul nostru informațional. Afirmările noastre sunt probate de mai multe sondaje de opinie din ultimii ani, care au vizat audiența posturilor audiovizuale străine ce difuzează în spațiul nostru. Sondajele au atestat că 65-70% dintre respondenții-spectatori urmăresc canalele de televiziune moscovite „periodic” și alte -10-15% – „doar uneori”. În contextul posturilor TV și radio rusești avem de-a face cu limba ca purtător de interese geopolitice, cu influența politică sau economică a Moscovei prin intermediul mass-mediei, pieței cărților și al afacerilor.

Înțelegând importanța audiovizualului în formarea opiniei publice, mai cu seamă în contextul campaniilor electorale, multe formațiuni politice de la noi își fondează posturi de televiziune și de radio proprii sau încearcă să controleze diferite canale mediatice. După democrați, care ani la rând și-au promovat interesele prin intermediul posturilor TV și radio ale trustului „General Media Group”, și socialiștii, nu fără suportul Consiliului Coordonator al Audiovizualului, și-au consolidat grupul „Exclusiv Media”, obținând de la CCA o licență de emisie pentru postul „NTV Moldova”, care difuzează emisiunile „NTV din Rusia”, retransmis altădată pe teritoriul Moldovei de „TV 7”. Probabil, celor de la Moscova nu le-a convenit că „TV 7” încetase să mai transmită buletinele/fluxurile de știri servite de postul rusesc. În perspectiva revenirii emisiunilor informative și analitice rusești la „Prime”, și acest canal a fost preluat de grupul mediatic al socialiștilor. Constatarea noastră are teme, dacă luăm în calcul rezultatele monitorizării de CCA, încă în prima jumătate a anului 2014, a buletinelor informative ale posturilor de televiziune din Federația Rusă, retranslate de cele autohtone: „Prime” („Время”/„Timpul” – ora de difuzare 21:30); „TV 7” („Сегодня”/„Azi” – ora de difuzare 18:00); „RTR Moldova” („Вести”/„Știri” – ora de difuzare 19:00); „Ren Moldova” („Новости 24”/„Noutăți 24” – ora de difuzare 19:30) și „Rossia 24” („Вести”/„Știri” – orele serale 19:00-23:00). În relația subiectelor în cadrul buletinelor informative și al emisiunilor informativ-analitice transmise din Federația Rusă a fost atestat faptul că posturile de televiziune „Prime”, „TV 7”, „Ren Moldova” și, în special, „RTR Moldova” și „Rossia 24” promovau și intensificau zvonuri neconfirmate, manipulând prin text și imagini, utilizând etichetări pentru a discredita și a prezenta într-o conotație negativă una din părțile conflictului (Guvernul Ucrainei), dezinformând opinia publică internațională, inclusiv cea din Republica Moldova, cu privire la evenimentele din Ucraina prin tertipurii de comentariu și de montaj în scopul susținerii informaționale a forțelor separatiste.

Astfel, în urma examinării rapoartelor de monitorizare a serviciilor de programe informative transmise din Federația Rusă la posturile de televiziune „Prime”, „TV 7”, „RTR Moldova”, „Ren Moldova” și „Rossia 24”, CCA în anul 2014 a avertizat public și a aplicat amenzi maxime instituțiilor ce desfășoară retransmisia primelor patru posturi amintite mai sus, iar „retransmisia postului „Rossia 24” a fost sistată până la 1 ianuarie 2015” [20].

Atenția sporită privind spațiul informațional al țării este alimentată și de faptul că la noi sunt difuzate sau retransmise, prin intermediul operatorilor prin cablu, circa 140 de posturi și canale TV. Dintre acestea, 41 difuzează produse media doar în limba rusă, iar 76 – în română și în rusă. Astfel, deloc întâmplător că polarizarea societății din Republica Moldova este direct proporțională cu manipularea mediei, iar de multe ori este rezultatul acesteia. Cauza manipulării informației stă în spatele politicii editoriale a redacțiilor. La noi văd lumina tiparului zilnic multe ziare rusești de la Moscova cu pagini locale, apar și o mulțime de ziare și reviste locale rusești, iar posturile de radio „Russkoie radio”, „Avto radio”, „Hit FM”, „Retro FM”, „Serebrenâi dojdî”, „Radio na semi holmah” și multe altele nu au niciun fel de concurență în

peisajul mediatic de la noi, luând în calcul, cel puțin, dotarea tehnică excepțională a studiourilor și salariile consistente pe care le primesc reporterii, analiștii și formatorii de opinie de aici, care au bogată experiență nu numai în a informa publicul, dar și în a-l manipula și dezinforma.

Astfel, în baza celor expuse mai sus, după cum și era de așteptat, interminabilele dispute controversate privind securizarea spațiului informațional urmau să aibă rezolvări logice prin atitudini/poziții oficiale/legale. Cu atât mai mult, că problema respectivă a revenit în prim-planul dezbaterilor politice/publice după semnarea documentelor de aderare a țării la UE, conducând la accelerarea procesului de adoptare a unei legi în domeniu la inițiativa majorității parlamentare în frunte cu reprezentanții PDM. La sfârșitul anului 2017 (7 decembrie) parlamentarii au votat proiectul de lege privind modificarea și completarea Codului Audiovizualului, care presupune apărarea spațiului informațional și asigură un standard european de prezentare a informației politice.

Decretul de promulgare a legii cu privire la completarea Codului Audiovizualului, semnat de către președintele Parlamentului A. Candu la 10 ianuarie 2018, și varianta finală a documentului în cauză au fost publicate la 12 ianuarie același an în Monitorul Oficial al Republicii Moldova. Scopul legii este combaterea propagandei străine dusă de canalele audiovizuale retransmise. Interdicția se referă la programele informative, analitice și militare. Inițiativa nu prevede închiderea unor televiziuni. Ea are drept obiectiv contracararea propagandei și manipulării din exteriorul țării, care poate aduce grave prejudicii securității informaționale, statului și cetățenilor săi.

Această inițiativă a deputaților, calificată de analiști și jurnaliști „lege anti-propagandă”, se referă strict la limitări ce țin de emisiunile informativ-analitice și nu afectează „retransmiterea pe teritoriul Republicii Moldova a programelor de divertisment sau a altor tipuri de programe ale posturilor de televiziune din afara țării care nu au ratificat Convenția europeană cu privire la televiziunea transfrontalieră” (actul internațional respectiv nu a fost ratificat până acum de Federația Rusă).

Există totuși unele nuanțe în legătură cu adoptarea acestei legi, întrevăzându-se aici și unele interese obscure ce au determinat luarea deciziei respective. Or, „condiționarea produsului informațional în urma pactizării realizate de sfera informațională cu totalitatea forțelor corporative, instituționale, financiare, industriale, politice, – în interesele acestora, – limitează libertatea de expresie și, în definitiv, privează instituțiile democratice de substanțialitate” [21, p. 11].

Această opinie au împărtășit-o experți internaționali și ambasadori din mai multe state, care s-au arătat îngrijorați de „încălcarea libertății mass-mediei” în Republica Moldova, specificând că „trebuie de luptat cu propaganda rusească prin metode democratice, dezvoltând competența mediatică a populației”, dar nu „prin interzicerea retransmiterii știrilor”. Legislativele din Rusia și Moldova au făcut un schimb de declarații pe marginea documentului. Duma de Stat a Federației Ruse în declarația specială privind inadmisibilitatea „discriminării mass-mediei ruse în Moldova”, adresată ONU, Consiliului Europei și OSCE, cerea de a da o apreciere acțiunilor autorităților moldovene. La rândul său, Parlamentul Republicii Moldova

a adoptat o declarație de răspuns privind „Condamnarea atacurilor Federației Ruse asupra securității informaționale și a imixtiunii ofensatoare în activitatea politică a Republicii Moldova”.

Legea privind modificarea și completarea Codului Audiovizualului, fiind adoptată, în opinia mai multor experți, „în mare grabă”, a provocat și probleme de ordin operațional. Anterior intrării ei în vigoare, jurnaliștii din Găgăuzia au refuzat s-o respecte, motivând că posturile lor audiovizuale activează în baza licențelor eliberate de Comitetul Executiv al Găgăuziei. Nici canalele audiovizuale ale Companiei „Mir”, al cărei cofondator, de rând cu alte țări ale CSI, este și Guvernul Moldovei, deși transmit în spațiul nostru informațional buletine de știri și emisiuni analitice rusești, nu pot fi sancționate de CCA. „Mir” este o structură audiovizuală interstatală și se bucură de un statut special.

Oricum, legea la care ne referim este importantă prin faptul că a servit bază pentru introducerea noțiunii de *securitate informațională*, care prevede „starea de protecție a resurselor informaționale, inclusiv un ansamblu de măsuri pentru asigurarea protecției persoanelor, societății și statului de eventuale tentative de dezinformare și/sau de informare manipulative din exterior și pentru neadmiterea provocărilor cu caracter mediatic îndreptate împotriva Republicii Moldova”.

Anume dezbateră în spațiul public a noțiunii de *securitate informațională* a servit imbold pentru a examina/aborda pe parcurs această problemă multiaspectuală, fapt ce a condus la cristalizarea ideii elaborării și adoptării la 21 decembrie 2017 de către Parlament a Legii privind aprobarea Concepției securității informaționale a Republicii Moldova, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova (nr. 48-57) din 16 februarie 2018. Articolul 3 al acestui document a prevăzut că „Guvernul, în termen de 6 luni de la data intrării în vigoare a prezentei legi, va elabora și va prezenta spre examinare Strategia securității informaționale a Republicii Moldova și Planul de Acțiuni pentru implementarea acesteia”. Concepția securității informaționale a Republicii Moldova subliniază că „Securitatea informațională este parte componentă a sistemului național de securitate” (pct. 7) și că ea „este determinată de creșterea dependenței societății contemporane de globalizarea sistemelor informaționale și a infrastructurilor de comunicații” (pct. 5). Documentul vizează interesele naționale în domeniul securității informaționale, inclusiv:

- ◆ asigurarea respectării drepturilor și libertăților privind accesul la resursele informaționale;
- ◆ dezvoltarea domeniului tehnologiei informației și al comunicațiilor electronice și sporirea utilizării acestora;
- ◆ asigurarea protecției spațiului informațional, a obiectivelor vitale și de importanță strategică, a infrastructurii critice, a informațiilor atribuite la secret de stat și a celor cu accesibilitate limitată;
- ◆ prevenirea, depistarea și contracararea riscurilor și amenințărilor la adresa securității informaționale a Republicii Moldova, precum și protecția spațiului informațional național și a societății în ansamblu de impactul propagandei și al agresiunii mediatice din exterior și din interior (pct. 8).

Realizarea intereselor naționale în domeniul securității informaționale și-au găsit reflectare și în alte documente. La 22 noiembrie 2018, Parlamentul a adoptat Hotărârea privind aprobarea Strategiei securității informaționale a Republicii Moldova pentru anii 2019–2024 și a Planului de Acțiuni pentru implementarea acesteia (publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova la 18 ianuarie 2019, nr. 13-21).

Strategia securității informaționale a Republicii Moldova pentru anii 2019–2024, prevăzută în *Anexa nr. 1* a Hotărârii Parlamentului, în partea ei introductivă specifică faptul că „tehnologiile informaționale contribuie la transformări sociale de esență, fiind un generator pentru apariția și consolidarea societății informaționale de nivel național, regional și internațional, depășind cadrul juridic al frontierelor de stat sau al comunităților de state” (pct. 1) și că „spațiul informațional a devenit un domeniu de activitate vital pentru stat, economie, știință, societate și individ” (pct. 2).

Constatând că „libera circulație a informațiilor și ideilor la nivel local, regional și global devin un imperativ pentru crearea și promovarea unei societăți informate” (pct. 6), Concepția reține că „propagarea informației fără a ține seama de limitele frontierelor naționale, pe lângă efectele evident benefice, poate conduce la sporirea capacității de influență din partea actorilor străini guvernamentali sau neguvernamentali cu resurse suficiente” (pct. 9).

Din cele expuse anterior derivă logic scopul Strategiei: de a corela juridic și de a integra sistemic domeniile prioritare cu responsabilități și competențe de asigurare a securității informaționale la nivel național, fiind bazat pe reziliența cibernetică, pluralismul multimedia și convergența instituțională în materie de securitate, destinate protejării suveranității, independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova (pct. 14).

Luând în calcul situația în domeniu, din perspectiva progreselor înregistrate și a tendințelor de dezvoltare a societății informaționale la nivel național, a problemelor existente și de perspectivă, care generează și creează riscuri și amenințări de securitate, inclusiv hibride, dar totodată reținând faptul că natura globală a sistemelor informaționale și a rețelelor de comunicații electronice necesită o coordonare strânsă între toate instituțiile responsabile atât la nivelul național, cât și la nivel global (pct.34), Planul de Acțiuni pentru implementarea Strategiei securității informaționale a Republicii Moldova pentru anii 2019–2024, prevăzut în *Anexa nr. 2* a Hotărârii Parlamentului, a fost compartimentat pe 4 piloni de bază:

- asigurarea securității spațiului informațional-cibernetice și investigarea criminalității informatice;
- asigurarea securității spațiului informațional-mediatic;
- consolidarea capacităților operaționale;
- eficientizarea proceselor de coordonare internă și de cooperare internațională în domeniul securității informaționale.

Observăm, că cel de al doilea pilon al Planului de Acțiuni este consacrat totalmente asigurării securității spațiului informațional-mediatic, fapt ce accentuează importanța pe care autoritățile o acordă acestui domeniu ca parte componentă a

securității naționale, pentru că „în cadrul societății informaționale, a estima puterea și viabilitatea sistemului de securitate națională, fără a lua în considerare sistemele informaționale și modul de gestionare a informației (colectarea, protecția, transportul, managementul și îngădirea accesului la informație) reprezintă un risc major, deoarece centrul de greutate al acțiunilor tinde să se deplaseze dinspre dimensiunea materială spre cea informațională” (pct. 18). Asupra acesteia indică și obiectivele prevăzute la pilonul doi: a) Dezvoltarea mecanismelor de comunicare strategică pentru realizarea intereselor naționale ale Republicii Moldova; b) Controlul civic și consolidarea cooperării societății civile cu autoritățile publice cu atribuții de asigurare a securității informaționale; c) Determinarea statutului juridic al publicațiilor periodice, al agențiilor de presă și al altor subiecți care activează în spațiul media din internet; d) Asigurarea transparenței financiare în activitatea autorităților administrației publice, a asociațiilor obștești și a societăților comerciale în contextul asigurării securității informaționale. În sprijinul realizării acestor obiective, au fost trasate mai multe acțiuni majore, dintre care exemplificăm:

- dezvoltarea unor politici de comunicare strategică pe plan intern și racordarea la platformele de comunicare strategică externe ale structurilor sistemului de securitate, apărare și ordine publică pentru asigurarea securității informaționale și promovarea intereselor naționale ale Republicii Moldova;
- elaborarea și organizarea unor cursuri de instruire tematică pentru radiodifuzori, distribuitorii de servicii, formatorii de opinie publică, jurnaliști și ONG-urile de profil cu privire la tehnicile de dezinformare și/sau de informare manipulatorie utilizate pentru prejudicierea securității informaționale a statului;
- elaborarea și ajustarea cadrului legal funcțional în scopul reglementării juridice a raporturilor dintre reprezentanții mass-mediei care colectează și difuzează informații în internet, societate și autoritățile cu atribuții de asigurare a securității informaționale, în conformitate cu recomandările Comisiei Europene și bunele practici europene;
- implementarea cadrului normativ care prevede acțiuni comune de intervenție și de gestionare a spațiului media on-line și off-line;
- elaborarea, sub egida Consiliului coordonator pentru asigurarea securității informaționale, a criteriilor de calificare a informației ca produs de dezinformare, de manipulare sau de propagandă, orientat spre subminarea securității informaționale, în scopul identificării comanditarilor, a surselor de finanțare și a executorilor.

Spațiul rezervat dezbaterii problemei în cauză fiind limitat, vom sublinia doar că la 19 iulie 2018 Parlamentul a adoptat Hotărârea pentru aprobarea Strategiei naționale de apărare și a Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de apărare pentru anii 2018–2022, (publicată la 3 august 2018 în Monitorul Oficial nr. 285-294), unde de asemenea își găsește reflectare problematica securității informaționale a spațiului național: „Distribuirea globală a puterii este în schimbare atât în cadrul comunității internaționale, cât și între state și actori nonstatali. Urmărim o continuă

transformare a mediului internațional de securitate, cu implicații de ordin politic, economic, militar, informațional, social, etnic și cultural”. Tot la acest capitol, în pct. 9 al Strategiei naționale de apărare este remarcat faptul că „prin poziționarea sa geografică, Republica Moldova este parte integrantă a arhitecturii de securitate a bazinului Mării Negre – zonă de interes pentru un șir de actori regionali și internaționali puternici. Securitatea în zona menționată este influențată de existența axei de conflicte înghețate (regiunile Transnistria, Osetia de Sud, Abhazia și Karabahul de Munte), precum și a conflictelor curente (Ucraina)”. Astfel, în pct. 52 al Strategiei, intitulat „Implementarea standardelor unice cu privire la protecția spațiului informațional”, este prevăzut că „preponderent se va pune accent pe capacitățile de prevenire și contracarare a atacurilor informaționale. În această direcție vor fi dezvoltate capacități de apărare cibernetică. Totodată, instituțiile sistemului național de apărare responsabile de asigurarea securității informaționale vor promova politici ce asigură perceperea unică și integrată a spațiului informațional atât la nivel instituțional, cât și la nivelul întregii societăți.”

Aprobarea documentului a fost precedată de critici dure din partea deputaților socialiști pentru faptul că „această strategie este una făcută la comanda aliaților partidului de la guvernare și că are drept scop înrăutățirea relațiilor cu Federația Rusă”, deoarece stipulează că „prezența contingentului militar rus în regiunea de Est a Republicii Moldova, în contextul unei eventuale escaladări a situației regionale, reprezintă un risc la adresa securității naționale”, cât și pentru specificarea că „propaganda străină constituie una dintre cele mai grave amenințări la adresa valorilor și intereselor naționale”.

Generalizând, remarcăm faptul că apărarea/ protecția intereselor naționale este una dintre principalele funcții ale oricărui stat. În această ordine de idei, și Republica Moldova, de la obținerea independenței încoace a adoptat legi, acte juridice și normative, a înființat instituții și organisme relevante cu antrenarea activă a societății civile, toate integrate organizațional în sistemul de protejare a domeniului informațional ca parte componentă a securității naționale. Pe această cale a fost creat cadrul normativ-juridic necesar, care în prezent înglobează în total cca 20 de legi, 80 de hotărâri de Guvern, cca 70 de documente conceptuale aprobate vizând sistemele informaționale ale autorităților publice, mai mult de 20 de documente de reglementare cu caracter general și 75 cu caracter individual emise de Agenția Națională pentru Reglementare în Comunicații Electronice și Tehnologia Informației.

În numărul acestor legi/concepții/strategii și planuri de acțiuni se înscriu și cele cu referință la securitatea informațională în sfera mediatică pe care le-am examinat. Documentele în cauză au și neajunsuri, multe din care, după cum am spus, sunt rezultatul grabei cu care au fost elaborate și adoptate. Astfel, Republica Moldova este unica țară din Europa care a adoptat o așa Lege cu privire la completarea Codului Audiovizualului în pofida faptului că ea a fost privită cu suspiciune și criticată de organizațiile naționale și cele internaționale, care au recomandat „să fie evitate încercările de a interzice propaganda prin intermediul legislației”. La moment, mulți experți din domeniu consideră că legea nu a generat efectul scontat, deoarece

instituțiile media care retransmiteau conținutul produs în Federația Rusă au recurs la subterfugii: „au sistat difuzarea conținutului care ar fi pasibil de anumite amenzi și, simplu, „l-au adaptat și împachetat” în ceea ce apoi au numit „conținut propriu”. Iată de ce reprezentanții partenerilor de dezvoltare afirmă că mai important de combătut ar fi propaganda internă și de a nu admite ca astfel de legi „să devină ușor niște bâte” de luptă cu „media” care nu se conformează unor „tipare politice”.

Urmăream să găsim în Concepția securității informaționale a Republicii Moldova prevederi concrete raportate la domeniul mediatic. Analiza însă a demonstrat că din cele 20 de „obiective de bază în domeniul securității informaționale” (pct. 12), jumătate sunt consacrate dezvoltării: capacităților de reacție în cazul amenințărilor; capacităților/mecanismelor de prevenire ... și de răspuns /contracurare a acțiunilor / inacțiunilor „care atentează la interesele legale ale persoanei, societății și statului”; mecanismelor de comunicare strategică; infrastructurii informaționale naționale; sistemului de pregătire a cadrelor în domeniu; capacităților de reziliență informațională și cibernetică; culturii de securitate informațională. Altă parte a obiectivelor vizează monitorizarea /controlul spațiului informațional, în timp ce mass-media, considerată „armă informațională”, în secțiunea noțiunilor principale ale Concepției, nu este inclusă/menționată în nici unul din obiective. Ne întrebăm, dacă la ora actuală mai putem dezvolta în domeniul securității informaționale „capacitățile și mecanismele” râvnite, subestimând rolul canalelor mass-media și multimedia?

Alte imperfecțiuni, care persistă în aceste documente, sunt mai degrabă un tribut achitat intereselor de grup din eşaloanele de vârf ale puterii, unde de ani buni între partidele care se succed frecvent la guvernare se dau lupte (geo)politice privind vectorul dezvoltării țării. Stagnarea reformei în justiție, corupția, dominarea clanurilor oligarhice în sectoarele vitale ale economiei naționale și a vieții social-politice au și ele urmări negative pentru soarta țării. Reprezentanții ramurilor puterii din stat, râvnind să se mențină „veșnic” în piramida guvernării, se dedau des confruntărilor de interese (geo)politice și de grup. Confirmări în acest sens găsim și în contextul promulgării legilor la care ne referim. În urma refuzului repetat al Președintelui țării de a le semna, din motive ideologice și geopolitice, Curtea Constituțională l-a suspendat din funcție, actele legislative fiind promulgate de Președintele Parlamentului, care a exercitat interimatul nu numai o singură dată.

Desigur, de alte „pete albe” la capitolul legislație privind securitatea informațională urmează să se preocupe întâi de toate legiuitorii. Dar, în opinia noastră, la ora actuală nici cea mai perfectă lege, adoptată în domeniu, nu poate asigura succesul, deoarece pentru atingerea acestui obiectiv trebuie să avem o societate cu înaltă cultură civică. Anume în această direcție trebuie să-și canalizeze energia și să muncească activ și mass-media. Această muncă este necesar de a fi începută, deoarece este invocată de societatea informațională, care stăpânește lumea de azi. O cultură civică selectă ar urma să caracterizeze și legiuitorii, care trebuie să fie mai laborioși și să manifeste mai multă responsabilitate la capitolul elaborării/întocmirii și adoptării legilor, inclusiv și în domeniul securității în sfera mediatică.

Oricum, în baza examinării documentelor adoptate privind asigurarea securității informaționale, putem afirma că Republica Moldova a ținut seama de avantajele, dar și dezavantajele pe care le aduc cu sine tehnologiile moderne de informare și comunicare, rămânând susținătoarea dezvoltării unui set de standarde juridice și etice internaționale menite să asigure respectarea deplină a prevederilor din domeniul vizat. Aceste aspecte, dar și altele, legate de securitatea în sfera mediatică în condițiile dezlănțuirii războaielor informaționale în regiunea de locație a țării noastre, au fost discutate pe larg în cadrul conferinței științifice cu participare internațională „Probleme ale securității regionale în contextul provocărilor hibride”, organizată în 2018 de către Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, Ambasada Ucrainei în Republica Moldova și Centrul de Informare și Documentare privind NATO în Republica Moldova.

De notat, pentru a face față provocărilor, Republica Moldova beneficiază de suportul Uniunii Europene, care, pentru următorii ani, și-a majorat bugetul pentru combaterea propagandei și a dezinformării, un accent separat fiind pus și pe statele membre ale Parteneriatului Estic. Guvernul, autoritățile publice, instituțiile de stat și societatea civilă urmează nu numai să determine, dar și să manifeste viziune strategică care va asigura Republicii Moldova un spațiu informațional sigur pentru toți subiecții de drept prin armonizarea cadrului legal și implementarea acestuia.

În condițiile moderne ale internetului și mediei care nu cunosc frontiere, informația devine instrument al influențării tuturor proceselor ce au loc în societate, creând oportunități pentru dezvoltarea unui schimb de informații și opinii între cetățeni aflați pe orice meridiane ale terrei. Acționând fără miros de praf de pușcă, armele informaționale, din care face parte și mass-media, pot fi folosite, după caz, în mod activ și în timp de pace. În acest context produsul mediatic trebuie să aibă acces pe piață nu în funcție de țara de origine, ci în funcție de respectarea standardelor de etică profesională și de obiectivitate jurnalistică, unde nu și-ar găsi loc intențiile nedemocratice ale politicianilor de a limita accesul la informație și la libera exprimare. Numai pe această cale strategia securității informaționale în sfera mediatică poate să se afirme ca o componentă importantă a securității naționale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Rusnac Gheorghe, Moraru Victor. Globalizarea ca emblemă a realității. În: *Moldoscopie (Probleme de analiză politică)*, 2018, Nr. 2 (81), pp. 133-140.
2. Burian Alexandru, Nofit Ludmila. Dimensiuni conceptuale ale securității în raport cu sistemele internaționale. În: *Teoria și practica administrării publice*. Chișinău: Academia de Administrare Publică, 2015, pp. 164-166.
3. Pântea Iurie. Identificarea pericolelor existente și probabile pentru interesele naționale de bază ale Moldovei. În *Securitatea și apărarea națională a Republicii Moldova*. Chișinău: ARC, 2002, pp. 33-65.
4. Căldare Gheorghe. Aspecte de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova în contextul agravării situației geopolitice din regiune. În: *Administrarea Publică*, 2015, Nr. 3, pp. 99 -106.
5. Ibidem.
6. Toffler Alvin. *Al Treilea Val*, București: Editura Z, 1996.
7. Șerb Aurel, Baron Constantin, Isăilă Narcisa. *Securitatea informatică în societatea informațională*. București: Pro Universitaria, 2013.

8. Todoroi Dumitru. Era informaticii. Sisteme informatice în societatea bazată pe cunoștințe și societatea conștiinței. În: *Economica*, 2013, Nr. 2, pp. 119-130.
9. Hlihor Constantin. Războiul ca instrument al politicii în relațiile internaționale la începutul secolului XXI. Schimbare de paradigmă ? În: *Infosfera. Revistă de studii de securitate și informații pentru apărare*, 2017, Nr. 1, pp. 3-12.
10. Götz Neuneck. Civilian and military cyberthreats: shifting identities and attribution. În: *The Cyber Index: International Security Trends and Realities*. New York and Geneva: UNIDIR, 2013, pp. 115-120.
11. Oprea Dumitru. Protecția și securitatea informațiilor. Iași: Polirom, 2007.
12. David Aurel. V.. *Sociologia Națiunilor*. București: Tempus Dacoromania Comterra, 2005.
13. Lașan Nicoleta. Concepte în societatea contemporană. În: *Revista de Administrație Publică și Politici Sociale [Arad]*, 2010, Nr. 4-5, pp. 39-50.
14. Frunzeti Teodor. *Globalizarea securității*. București: Editura Militară, 2006.
15. Buzan Barry. *Popoarele, statele și teama*. Chișinău: Cartier, 2000.
16. Idem.
17. Moraru Victor. *Mass-media vs politica*. Chișinău: CEP USM, 2001.
18. Moraru Victor. *Puterea, mass-media și constituirea spațiului public*. În: Victor Moraru (coord.). *Societatea și comunicarea în tranziție*. Chișinău: CE Presa, 2008.
19. Moraru Sergiu. *Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul democratizării societății: aspecte politico-informaționale*. Teză de doctor în științe politice. Chișinău: ICJP al AȘM, 2015.
20. Raport privind activitatea CCA din Republica Moldova în anul 2014. [Online]: <http://www.cca.md> (Accesat 25.12.2019).
21. Moraru Victor. *Mass-media la intersecția logicii mediatice și a presiunii politico-economice*. În: *Valori ale mass-mediei în epoca contemporană*. Chișinău: CEP USM, 2016, pp. 9-18.

DECONCENTRAREA SERVICIILOR STATULUI -
PREMIȘĂ DE MODERNIZARE A PRESTĂRII SERVICIILOR
ȘI FACILITARE A DESCENTRALIZĂRII PUTERII

DECONCENTRATION OF STATE SERVICES –
A PREMISE FOR MODERNIZING THE PROVIDING OF SERVICES
AND FACILITATING THE DECENTRALIZATION OF POWER

Iurie ȚAP, *doctorand,*
Academia de Administrare Publică,
iurietsap@gmail.com

Rezumat

Îmbunătățirea calității serviciilor publice și a accesibilității acestora reprezintă un obiectiv scontat și un factor-cheie pe agenda de modernizare a sectorului public. În acest context, democrațiile avansate caută modalități optime de modernizare a administrațiilor ca un fapt-cheie în acest sens. Descentralizarea, fiind una dintre soluțiile convenite în practica europeană și cea internațională, s-a dovedit a fi costisitoare, însă necesită și anumite condiții privind organizarea sistemelor administrative moderne. Una dintre soluțiile la problema abordată este să ne supunem principiului subsidiarității, unde organizațiile oferă servicii prin autoritățile centrale. Este vorba despre deconcentrarea serviciilor de stat, bazată pe principiul subsidiarității, o opțiune care permite modernizarea prestării serviciilor (calitatea și accesibilitatea acestora), dar și contribuția la succesul descentralizării.

Cuvinte-cheie: deconcentrare, descentralizare, subsidiaritate, modernizarea serviciilor publice, administrația publică centrală, administrația publică locală.

Summary

Improving the quality of public services and their accessibility is an expected goal and a key factor on the public sector modernization agenda. In this context, the advanced democracies are looking for optimal ways to modernize administrations as the key fact in this respect. Decentralization, being one of the solutions agreed in European and international practice, has proved to be expensive, but also requires certain conditions on the organization of modern administrative systems. One of the solutions to the raised problem is to submit to the principle of subsidiarity, where organizations provide services by central authorities. It is about the deconcentration of state services, based on the principle of subsidiarity, an option that allows the modernization of service delivery (their quality and accessibility), but also the contribution to the decentralization's success.

Keywords: deconcentration, decentralization, subsidiarity, modernization of public services, central government administration, local government administration.

Societatea în schimbare stabilește cerințe noi față de statul democratic, care, întru realizarea necesităților crescânde ale populației, trebuie să se adapteze/să-și adapteze structura în vederea satisfacerii cât mai eficiente a acestora. În acest sens, secolul XX este caracterizat printr-un proces amplu privind descentralizarea puterii și consolidarea autonomiei locale și a celei regionale. Principiul subsidiarității este pe larg aplicat în practica administrativă a democrațiilor avansate. Descentralizarea, ca tendință a politicii administrative, este un fenomen complex, fiind o mo-

dalitate eficientă de gestionare a treburilor publice la nivel local/regional, totodată, descentralizarea generează inegalitatea dintre colectivitățile bogate și cele sărace, dar și condiționează o anumită organizare administrativă a teritoriului pentru a preveni formarea regiunilor supuse pericolului deșertificării progresive și, respectiv, a unora supra-dezvoltate [10, p. 276]. Experiența descentralizării statului/puterii a scos la iveală și problema corelării acesteia cu deconcentrarea lor adecvată. Exemplul Franței este unul relevant, or, la zece ani de la inițierea reformei de descentralizare, Franța s-a confruntat cu probleme serioase, care au condus la inițierea altei etape privind descentralizarea, fiind vorba despre Legea din 6 februarie 1992 – *Loi d'orientation no 92-125 du 6 fevrier 1992 relative a l'administration territoriale de la Republique* [9]. Prin art.1, legea stabilește expres că administrarea teritorială a Republicii este asigurată de către colectivitățile teritoriale și de către serviciile deconcentrate ale statului, în baza respectării principiului liberei administrări ale colectivităților locale, într-o manieră privind amenajarea teritoriului, garantarea democrației locale și întru facilitarea modernizării serviciilor publice. Legea a definit serviciile deconcentrate, stabilind misiunea acestora cu referire la domeniile ce vizează relațiile statului cu colectivitățile locale. În același context, au fost definite raporturile serviciilor deconcentrate cu colectivitățile locale, respectiv mecanismul de participare/implicare a acestora privind dezvoltarea economică, socială și culturală a colectivităților descentralizate.

Conform doctrinei franceze, liniile directe ale descentralizării presupun cele două mari echilibre ale acesteia - organizarea adecvată a teritoriului și deconcentrarea simetrică a statului/puterii. Deconcentrarea realizată prin Legea din 1992 avea menirea creării unui nou echilibru între aleșii locali și reprezentanții locali ai statului, ale căror puteri au fost consolidate [10, p. 286].

Din perspectiva doctrinară, deconcentrarea este o modalitate a sistemului administrativ centralizat. Avându-și originea de la organizarea administrativă introdusă de Napoleon Bonaparte, acest sistem presupune transferul către un agent local al statului a puterii de decizie, care anterior era exercitată de conducătorul ierarhic superior [10, p. 268]. În esență, decidentul este același - statul, doar că decizia este luată la nivel local de către reprezentantul acestuia. În accepțiunea modernă, deconcentrarea presupune distribuirea responsabilităților administrative și resurselor financiare la diferite nivele ale administrației. Tratatul de instituire a Comunității Europene a introdus în circuit principiul subsidiarității, care presupune exercitarea competențelor la un nivel cât mai apropiat de cetățeni [13]. În acest context, deconcentrarea trebuie văzută în lumina conceptului de „bună administrare”, care presupune dezvoltarea adecvată a acesteia în condițiile descentralizării.

Conform opiniei exprimate de J. Rivero și J. Waline, „le concepte imprecis, mais stimulant, de modernisation de l'administration, est a l'arrier-plan de la loi (conceptul imprecis, dar stimulat, al modernizării administrației se află în spatele legii) [10, p. 285]. Deci, este vorba despre modernizarea administrației publice, urmărindu-se, conform legii în cauză, facilitarea modernizării serviciilor publice. Or, în

condițiile descentralizării, cetățenii beneficiază de servicii publice nemijlocit la locul de trai din partea autorităților publice locale, iar cele prestate de serviciile deconcentrate nu sunt organizate adecvat, ceea ce creează un anumit disconfort, diminuând, astfel, efectele descentralizării, chiar persistă riscurile compromiterii acesteia.

În contextul celor expuse, sunt relevante constatările și concluziile studiului „Evaluarea serviciilor publice deconcentrate în Republica Moldova” (Raport Final), realizat de două companii de consultanță (Corporate Public Management Consulting Group și Business Consulting Group) în cadrul Programului Comun de Dezvoltare Locală Integrată (PCDLI) [2]. Inter alia, concluziile-cheie ale Raportului Final atestă că cea mai mare parte a organelor deconcentrate sunt filiale teritoriale ale instituțiilor centrale, cu autonomie limitată, dar și finanțate insuficient, conexiunea lor cu administrațiile locale fiind destul de slabe. Totodată, se constată distribuția inegală a organelor deconcentrate, iar serviciile acestora sunt orientate mai degrabă către proces decât către client. Opinia predominantă a respondenților cu privire la accesibilitatea serviciilor este una negativă, iar privind activitatea oficiilor stare civilă concluzia este că acestea nu sunt orientate către nevoile clienților [2, pp. 4(98)-6(98)].

În contextul asumării Acordului de Asociere, Republica Moldova a beneficiat de suportul inițiativei SIGMA în vederea evaluării administrației publice și elaborării concepției reformării acesteia în conformitate cu Principiile Administrației Publice stabilite de Comisia Europeană [12]. În acest sens, „Baseline Measurement Report: The Principles of Public Administration Moldova” constata lipsa unei abordări conceptuale privind modernizarea serviciilor publice, dar și lipsa unei viziuni strategice privind implementarea procesului de modernizare a serviciilor publice din perspectiva administrației de stat [11]. În acelaș context, prin Strategia privind reforma Administrației Publice pentru anii 2016-2020 au fost trasate obiective ambițioase [3, pp. 41-43], dar care așa și n-au fost atinse. Astfel, studiul „Monitorizarea implementării reformei administrației publice și a distribuirii resurselor” (Institutul de Dezvoltare Urbană și Transparency International-Moldova), realizat în anul 2018, constată caracterul tergiversat al implementării acțiunilor prevăzute pentru perioada evaluată [6, p. 40]. Conform Indicatorilor de monitorizare, ponderea serviciilor reinginerite, supuse digitizării, reutilizând infrastructura guvernamentală instituită prevedea ținta pentru anul 2018 – 30 la sută, iar ținta pentru anul 2020 – 100%, obiective care au fost ratate. Astfel, prevederile Planului de acțiuni al Guvernului pentru anii 2020-2023 reiterează obiectivele Strategiei descrise mai sus (ex. -1 41. 2, 1. 43. 5, altele) [4], dar, totodată, constatăm că acest Plan de Acțiuni al Guvernului deviază de la obiectivele stabilite prin Strategie, chiar dacă unele dintre acestea sunt formulate confuz (ex.- Obiectivul specific 2, Etapa 2 (2019-2020) [3].

Revenind la rolul statului modern, vom reitera problema îmbunătățirii calității serviciilor publice și accesibilității lor, or, modernizarea curentă a prestării serviciilor publice constituie problema-cheie pe agenda modernizării administrației publice din democrațiile avansate și cele care urmează această cale. Descentralizarea statului/

puterii, prin care o parte din serviciile publice (cele de interes local), sunt apropiate de beneficiari, cere o abordare adecvată/similară privind serviciile publice prestate de administrația statală/deconcentrată. Subsidiaritatea, principiul fundamental de organizare a procesului decizional în Uniunea Europeană, presupune apropierea deciziei la nivelul autorității celei mai apropiate de cetățean sau a celei mai puțin competente autorități centrale. În acest sens, descentralizarea teritorială – formarea colectivităților descentralizate apropiate de cetățean, cere deconcentrarea adecvată a structurilor statale, asigurând, astfel, apropierea de cetățean a serviciilor publice prestate de către organele deconcentrate, ceea ce va susține descentralizarea statului/puterii. Conform doctrinei franceze, este vorba despre unul dintre cele două mari echilibre, condiție de bază privind reușita descentralizării, fiind și una dintre lecțiile descentralizării franceze, Legea din 6 februarie 1992 venind să transpună în viață acest deziderat [8, pp.21-22, 10, pp. 285-286, 9]. Este și concluzia studiului citat, care relevă faptul „că aplicarea inițiativei de modernizare a prestării serviciilor este foarte important nu doar pentru a asigura obiectivele particulare de modernizare a prestării serviciilor, dar și pentru a facilita implementarea reușită a inițiativei de descentralizare și a reformei teritoriale [2, p. 25 (98)].

În altă ordine de idei, vom reitera problemele identificate de SIGMA „Reingineria proceselor operaționale de prestare a serviciilor publice, prin regândirea și transformarea modelelor tradiționale de activitate a autorităților și instituțiilor publice nu reprezintă, deocamdată, una din activitățile prioritare ale Guvernului. Capacitățile reduse ale autorităților centrale și locale responsabile de prestarea serviciilor publice de a aplica cadrul metodologic de reinginerie a serviciilor publice ... exemple de reinginerie și digitizare a serviciilor publice individuale sunt foarte puține ... Lipsese o abordare unică privind implementarea modelului de „ghișeu unic” în prestarea serviciilor publice ... Principiul de „ghișeu unic” este înțeles, deocamdată, doar ca un mecanism de eficientizare a activității de întreprinzător ...” [3, p. 39]

Generalizând problema implementării Strategiei la capitolul 6.3 „Modernizarea serviciilor publice”, vom constata abordarea unilaterală a problemei, or, crearea centrelor multifuncționale a rezolvat doar parțial problema invocată, fiind vorba de anumite servicii a 3 foste întreprinderi de stat (Registru, Camera Înregistrării de Stat, Cadastru) și a 2 autorități administrative (Serviciul Stare Civilă, Camera de Licențiere) [5]. În același timp, recomandările SIGMA privind abordarea sistemică a problemei transpuse în Strategie au fost neglijate. În parte, Obiectivul specific 2 prevedea pentru etapa a 2-a (2019-2020) „Crearea rețelei de centre universale de prestare a serviciilor publice în limitele descentralizării și autonomiei locale.” [3, p. 42] Dincolo de formularea confuză a acțiunii prevăzute, care, în esență, presupune cooperarea/externalizarea către administrațiile locale ale sarcinilor de prestare a serviciilor, aceasta a fost neglijată, chiar dacă este una adecvată și se înscrie în logica sistemului administrativ descentralizat, și mai mult, fiind una dintre cele două opțiuni de bază privind implementarea principiului ghișeului unic, ceea ce presupune

posibilitatea acordării tuturor serviciilor publice (ale administrației centrale și a celei locale) într-un singur loc – centrul de prestare a serviciilor. Vom menționa și neîndeplinirea prevederilor Strategiei privind reingineria proceselor operaționale de prestare a serviciilor publice, prin regândirea și transformarea modelelor tradiționale de activitate a autorităților și instituțiilor publice, condiție primordială în vederea modernizării acestora.

În contextul celor expuse, luând în calcul experiențele democrațiilor avansate (Franța, Polonia și alte țări), dar și practica Republicii Moldova din perioada anilor 1999-2003, concluziile studiului menționat, vom stăruii privind necesitatea deconcentrării adecvate a structurilor administrației publice centrale în vederea creării condițiilor propice pentru îmbunătățirea calității serviciilor prestate de organele de concentrare ale acestora. În condițiile descentralizării statului/puterii și organizării administrative a teritoriului național conform principiilor și liniilor directe ale acesteia, urmează să fie realizată deconcentrarea structurilor administrației publice centrale prin revenirea la instituția prefecturii, acestea fiind organizate la nivelul regiunilor administrative și al municipiului Chișinău. Pornind de la experiența reformei anilor 1998/1999, lecțiilor descrise ale francezilor și ale altor experiențe relevante (instituția voievodului în Polonia), dar și urmând principiul subsidiarității, prefecturile trebuie să fie înzestrate cu toate competențele ce vizează raporturile statului cu colectivitățile teritoriale locale și cele regionale, stabilind și procedurile de implicare a acestora privind dezvoltarea durabilă a colectivităților descentralizate. În esență, este vorba despre transferul/delegarea reală a împuternicirilor către aceste structuri, care să aibă puterea de decizie privind realizarea politicilor statului în teritoriile respective.

În altă ordine de idei, este necesară asumarea responsabilității privind modernizarea serviciilor publice ca obiectiv prioritar de susținere a reformei de descentralizare, însă transpunerea incoerentă și tergiversată a prevederilor Strategiei 2016-2020 la acest capitol riscă să compromită procesul modernizării administrației publice ca instrument de bază în vederea asigurării serviciilor de calitate pentru cetățenii Republicii Moldova, așa cum este asumată responsabilitatea prin Acordul de Asocieră: „Cooperarea se axează pe dezvoltarea unei administrații publice eficiente și responsabile în Republica Moldova, cu scopul de a sprijini instituirea statului de drept, de a garanta faptul că instituțiile de stat funcționează în folosul întregii populații din Republica Moldova și de a promova dezvoltarea armonioasă a relațiilor dintre Republica Moldova și partenerii săi. Se acordă o atenție deosebită modernizării și dezvoltării funcțiilor executive, cu scopul de a oferi servicii de calitate pentru cetățenii Republicii Moldova” [1, p.33]. În rândul acțiunilor primordiale se înscrie definirea și descrierea esenței serviciilor publice, altfel spus, elaborarea și adoptarea Legii serviciilor publice, așa cum recomandă studiul relevant, [2, p. 25(98)] și, respectiv, raportul SIGMA, dar și dezvoltarea întregului cadru normativ și metodologic pentru asigurarea modernizării serviciilor publice, conform bunelor practici europene și

internaționale în domeniu, așa cum prevede Strategia 2016-2020, care stabilise acest obiectiv pentru anul 2018 [3, pp. 41-43]. Pentru atingerea obiectivelor scontate, trebuie să fie elaborată o viziune strategică privind implementarea procesului de modernizare a serviciilor publice din perspectiva administrației de stat, coraborată cu reforma de descentralizare, în parte luându-se în calcul noua divizare administrativ-teritorială care să corespundă principiilor și liniilor directoare ale descentralizării. Or, externalizarea către administrațiile locale a sarcinilor de prestare a serviciilor este una dintre căile de bază, în special din perspectiva adoptării principiului ghișeului unic, care trebuie să devină unul dintre obiectivele finale privind procesul de modernizare a prestării serviciilor publice, iar varianta platformei administrației locale ca centru universal de prestare a serviciilor publice oferite de stat și colectivitățile teritoriale, din perspectiva principiului subsidiarității, dar mai ales al eficienței și eficacității acestora, este mai mult decât relevantă.

În concluzie vom constata, reingineria proceselor operaționale și digitizarea serviciilor, dar și crearea rețelei de centre universale de prestare a lor, vor conduce la creșterea calității și accesibilității acestora. Dezvoltarea conceptului în baza experiențelor avansate, în special prin extinderea soluțiilor de ghișeu unic în baza platformei administrațiilor locale, va facilita reforma de descentralizare prin eficientizarea maximă a serviciilor prestatate atât de organele deconcentrate ale administrației publice centrale, cât și de cele ce țin de responsabilitatea autorităților publice locale [7, pp. 39-41].

Astfel, deducem interdependența dintre deconcentrarea serviciilor statului și modernizarea prestării acestora, dar și condiționalitatea deconcentrării adecvate în vederea facilitării descentralizării puterii, or, adoptarea principiului ghișeului unic ar trebui să devină unul dintre scopurile finale în programul de modernizare a prestării serviciilor, iar platforma administrațiilor locale este cea mai indicată soluție pentru centrul de prestare a serviciilor atât ale autorităților centrale, cât și ale celor locale. În alt sens, pentru a deveni o asemenea platformă, colectivitățile teritoriale locale trebuie să dispună de capacitate, fapt ce poate fi realizat prin organizarea adecvată a acestora și în corespundere cu liniile directoare ale descentralizării.

Altfel spus, în condițiile sistemului administrativ descentralizat, administrația publică este realizată mai eficient prin îmbinarea armonioasă a activității colectivităților teritoriale descentralizate și a serviciilor deconcentrate ale statului, care, în corespundere cu principiul subsidiarității, prestează servicii la nivel local în numele acestuia, având puterea de decizie necesară, dar și beneficiind de platforma administrațiilor locale pentru prestarea serviciilor de care sunt responsabile.

Pornind de la constatările și concluziile realizate, în condițiile Republicii Moldova, care, potrivit Constituției, este un stat descentralizat, trebuie să fie transpus/organizat adecvat sistemul administrativ, concomitent/coraborat cu reforma administrației publice, în parte, asigurându-se deconcentrarea serviciilor statului în conformitate cu postulatele doctrinei, dar și liniile directoare ale descentralizării confirmate de experiențele administrative avansate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Acordul de Asociere între Republica Moldova pe de o parte și Uniunea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora pe de alta parte, ratificat prin Legea Nr.112 din 02.07.2014. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 18.07.2014, Nr.185-189.
2. Evaluarea serviciilor publice desconcentrate în Republica Moldova. Raport Final. Versiunea 1.0. CPM/BCI/PNUD. Chișinău: 2010. 98 p.
3. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei privind reforma administrației publice pentru anii 2016-2020: nr. 911 din 25.07.2016. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 256-264.
4. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Planului de Acțiuni al Guvernului pentru anii 2020-2023: nr 636 din 11.12.2019. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2019, nr. 378-379.
5. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind constituirea Agenției Servicii Publice: nr.314 din 22.05.2017. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2017, nr. 314.
6. Monitorizarea implementării reformei administrației publice și a distribuției resurselor. IDU/Transparency International Moldova. Chișinău: 2018. 94 p.
7. Ordonanța de urgență privind Codul administrativ: nr. 57 din 03.07.2019. În: Monitorul Oficial al României, 2019, nr. 505.
8. Decentralisation et formation pour l'administration locale. Cahiers Africains d'Administration Publique, 1997.
9. Loi d'orientation no 92-125 du 6 fevrier 1992 relative a l'administration territoriale de la Republique. JORF no 33 du 8 fevrier 1992 p. 2064.
10. Rivero Jean, Waline Jean. Droit administratif. Paris : Dalloz, 1994. 482 p.
11. Baseline Measurement Report: The Principles of Public administration: Moldova, 2015. 123 p. Disponibil: www.sigmaweb.org.
12. European Principles for Public Administration. SIGMA Papers, No 27. OECD. Publishing, Paris: <http://dx.doi.org/10.1787/5>
13. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. Official Journal C 340, 10/11/1997 P, 0001 – 1=0144. Disponibil: http://data.europa.eu/eli/treaty/ams/fna_1/sign.

TRANSFORMĂRI DE STRATIFICARE ȘI DE COEZIUNE SOCIALĂ ÎN TREI DECENII DE SUVERANITATE A REPUBLICII MOLDOVA

STRATIFICATION AND SOCIAL COHESION TRANSFORMATIONS INTO THREE DECADES OF SOVEREIGNTY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Victor MOCANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
atitudinemd@gmail.com

Andrei DUMBRĂVEANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
dumbraveanu.andrei@gmail.com

Angela MOCANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
aiasinsky@gmail.com

Rezumat

Transformările economice au produs modificări în structura socială, au împărțit oamenii în funcție de capitalul de care dispun în: bogați (circa 2%), care-și permit luxul și libertatea vieții, și săraci, care au venituri ce le permit doar existența. În acest articol ne-am propus să determinăm formele de stratificare (economică, politică, socioculturală etc.), a desemna setul de grupuri/straturi sociale care ar reflecta adecvat starea lucrurilor vizavi de stratificare și a elabora criteriile/indicatorii obiectivi și subiectivi ai stratificării. Transformările democratice și economice care s-au manifestat în timp de trei decenii de suveranitate a statului nou format Republica Moldova au produs schimbări în structura socială, modificând straturile sociale și nivelul de solidaritate și coeziune ale populației. În procesul de constituire a Republicii Moldova ca stat suveran și independent, de tranziție spre o economie bazată pe principii neoliberale, se formează un mediu social cu particularități specifice care ține de relațiile dintre oameni, de caracterul individual al oamenilor, de orientările grupurilor sociale în câmpul social psihologic, de psihologia populației majoritare.

Cuvinte cheie: *coeziune socială, transformări sociale, stratificare, politici sociale.*

Summary

Economic transformations have produced changes in the social structure, have divided people according to their capital: rich (about 2%), who can afford luxury and freedom of life, and the poor, who have incomes that only allow their existence. In this article we set out to determine the forms of stratification (economic, political, sociocultural, etc.), to designate the set of groups / social strata that would adequately reflect the state of affairs regarding stratification and to develop objective and subjective criteria / indicators of stratification. The democratic and economic transformations that manifested themselves during the three decades of sovereignty of the newly formed state of the Republic of Moldova produced changes in the social structure, changing the social strata and the level of solidarity and cohesion of the population. In the process of establishing the Republic of Moldova as a sovereign and independent state, of transition to an economy based on neoliberal principles, a social environment is formed with specific features, related to the relations between people, the individual character of people, the orientations of social groups in the social psychological field, the psychology of the majority population.

Keywords: *social cohesion, social transformation, stratification, social politics.*

Anul 1990 a rămas în istoria Republicii Moldova prin evenimente care au marcat momente de cotitură în dezvoltarea noului stat. A fost aprobat Tricolorul ca drapel oficial al Republicii Sovietice Socialiste Moldova, au fost organizate „poduri de flori” peste râul Prut, care au deschis libera circulație la hotarele de vest, la 23 iunie 1990 parlamentul a adoptat Declarația de Suveranitate a Republicii Sovietice Socialiste Moldova, documentul ce stă la temelia suveranității statutului. A urmat apoi, la 27 august 1991, adoptarea Declarației de Independență, document de importanță primordială care confirmă suveranitatea și proclamă independența teritoriului Republicii Moldova. Prin aprobarea democratică a acestor documente cruciale, Republica Moldova a fost recunoscută pe arena internațională ca stat nou suveran și independent, făuritor al propriului destin pe principii democratice și ale libertăților economice și umane.

Argumentarea studiului. La trei decenii după proclamarea suveranității constatăm că procesele democratice, economice și sociale s-au dezvoltat turbulent în Republica Moldova, cu abateri și reveniri la cursul european proclamat de noul stat independent. O analiză sumară a evoluției proceselor respective ne dovedește următoarele:

- Evoluția capitalului uman, cel mai valoros bun al unui stat, a înregistrat o creștere constantă negativă. Dacă în 1991 populația Republicii Moldova număra 4 364 077 locuitori, dintre care 730 mii se aflau în raioanele de est, apoi în 2015 populația era de 2 844 673, la care se adăugau 475 665 locuitori din autoproclamata Republica Moldovenească Nistreană. La 1 ianuarie 2019, Republica Moldova, fără raioanele de la est de râul Nistru, număra 2 681 375 de locuitori. Sporul negativ al populației a fost provocat de natalitatea scăzută și mortalitatea avansată, precum și de procesul migrator extern intensiv. Migrația a provocat schimbări în structura demografică, a atras după sine îmbătrânirea populației, micșorarea natalității, a incitat schimbări majore în modelul familiei, a făcut să crească rata divorțurilor. Timp de șapte ani – din 2010 până în 2017 – numărul pensionarilor în raport cu întreaga populație a crescut de la 12,9% la 19%,adică cu 6,1%. [1] Conform datelor Biroului Național de Statistică, ponderea copiilor născuți în afara modelului tradițional al căsătoriei a crescut de la 15% la 22%, iar fertilitatea feminină se menținea în tendință de scădere. S-a creat o disparitate vizibilă între zonele urbane și cele rurale. Familiile au devenit mai compacte. Emigrarea, migrarea masivă la munci temporare, mutațiile în modelul familiei și în câmpul fertilității umane au condus la scăderea mărimii medii a gospodăriei casnice de la 3,0 membri în 1996 la 2,3 în 2016. Depopularea și îmbătrânirea populației promovată sistemic și insistent este însoțită de scăderea stării de sănătate a populației și a calității vieții. Starea potențialului uman a influențat substanțial viața economică, politică, socială.
- Schimbările democratice au generat metamorfoze în mediul politic. La 18 august 1991, la Moscova, Comitetul de Stat pentru Starea de Urgență, format din elementele conservatoare ale Partidului Comunist din Uniunea Sovietică, organizează o lovitură de stat împotriva noii conduceri a Uniunii Sovietice

- în frunte cu Mihail Gorbaciov. Lovitura de stat a eșuat și partidul comunist a fost scos în afara legii. A demarat procesul democrației pluripartidice. La 18 octombrie 1991, Ministerul Justiției din Republica Moldova a înregistrat prima formațiune social-politică din Moldova - Liga Națională a Tineretului Moldovei, coordonator fiind Alexandru Tănase, din 2007 membru marcant, unul dintre fondatorii Partidului Liberal Democrat din Moldova condus de Vlad Filat. La 21 noiembrie 1991 a fost înregistrată a doua formațiune – Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM), care întrunea 8 928 de membri, majoritatea elitei Partidului Comunist al Moldovei. PDAM a guvernat în perioada 1994-1998 și a ”furnizat” liderii democratizării Republicii Moldova: Mircea Snegur, Petru Lucinschi, Dumitru Diacov, Dumitru Moțpan, Nicolae Andronic, Anatolie Popușoi etc. Ulterior, din PDAM au ieșit și s-au lansat fruntașii Partidului Comuniștilor din Moldova. În perioada de două decenii, în Republica Moldova ”au fost înregistrate 104 denumiri de partide, unele dintre cele 77 de formațiuni politice și-au schimbat de mai multe ori denumirea, fie în rezultatul fuziunilor, fie din alte motive.” [2] La momentul actual, în Republica Moldova sunt înregistrate 49 de partide, iar la alegerile parlamentare din 2019 au participat înscrise în buletinul de vot 15 partide, dintre care au fost alese 3 și un bloc electoral format din 2 partide. Cursa galopantă de constituire și înregistrare a unor noi partide nicidecum nu corespunde aspirațiilor la viața politică a numeroaselor persoane de a contribui la democratizarea societății și la instaurarea statului de drept, ci reflectă mai curând tendințele unor grupe de oameni porniți să formeze structuri politice de clan, în scopul acaparării puterii, păstrării proprietății asupra averilor obținute ilicit precum și redistribuirii bunurilor economice și sociale, afirmării de sine și obținerii de statut social privilegiat. Fragmentarea proceselor politice, dispersarea idealurilor au creat teren favorabil dezvoltării hoției în lege, înfloririi corupției, uzurpării statului de drept și sărăcirii în mare parte a populației.
- După 1990, Republica Moldova a intrat în colaps economic, din care își revine cu greu. Economia și finanțele statului au fost supuse șocului terapiei de piață. Sub impactul factorilor externi și al politicilor nebuloase interne de dezvoltare, în urma unui război pentru apărarea independenței și integrității statului, declanșat în raioanele de est ale republicii de separatiștii transnistreni rusofili, susținuți de forțe cu viziuni imperiale din Rusia, timp de cinci ani, până în 1994, Produsul Intern Brut (PIB) general din Republica Moldova s-a prăbușit spectaculos. Abia în 2017 PIB-ul a depășit cu 89,6% nivelul din 1994, însă în 2019 rămânea sub nivelul de până la criza din 2009, când cursul leului, dependent de cursul rublei rusești, a scăzut dramatic. Una din cauzele frânării PIB-ului a fost criza bancară, provocată de fraudele organizate în 2015 de către cele trei bănci: Banca de Economii, Banca Socială și Unibanc, care au condus la ”furtul miliardului”. La trei decenii de suveranitate, constatăm că PIB-ul per capita în Republica Moldova a rămas cel mai scăzut comparativ cu țările din Europa Centrală și de Est.

- Transformările economice au produs modificări în structura socială, au împărțit oamenii în funcție de capitalul de care dispun în: bogați (circa 2%), care-și permit luxul și libertatea vieții, și săraci, care au venituri ce le permit doar existența. Strategiile și programele transformărilor economico-sociale elaborate de guvernele schimbate continuu în urma luptelor politice nu au produs coeziune socială, au ținută fragmentară și, luate în ansamblu, dovedesc ineficiență. Ele au condus la bulversarea structurilor sociale anterioare lor. Straturile sociale noi create dovedesc o mobilitate continuă a indivizilor și lipsa solidarității și a coeziunii lor.[3]

Scopul studiului: a determina formele de stratificare (economică, politică, socioculturală etc.), a desemna setul de grupuri/straturi sociale care ar reflecta adecvat starea lucrurilor vizavi de stratificare și a elabora criteriile/indicatorii obiectivi și subiectivi ai stratificării.

Ipoteza studiului: transformările democratice și economice care s-au manifestat în timp de trei decenii de suveranitate a statului nou format Republica Moldova au produs schimbări în structura socială, modificând straturile sociale și nivelul de solidaritate și coeziune ale populației.

În cadrul studiului au fost desfășurate următoarele metode de cercetare:

- Analiza datelor statistice, observația sociologică, ancheta pe bază de chestionar, metoda calitativă (focus grupuri), studiu de caz, content-analiza presei, analiza documentelor (datele Biroului Național de Statistică, documente din Arhiva Națională a Republicii Moldova. Rezultatele investigațiilor sociologice desfășurate de Centrul de Sociologie și Psihologie Socială din cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice și Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova în perioada 1992-2020).

În calitate de material empiric utilizăm rezultatele detaliate ale studiului sociologic **”Stratificarea și coeziunea socială în Republica Moldova după trei decenii de independență”**, realizat de cercetătorii Centrului de Sociologie și Psihologie Socială din cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în perioada 18 iulie - 2 august 2020 pe un eșantion de 1202 respondenți din 78 de localități, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, exclusiv regiunea transnistreană, cu o eroare maximală de +3,0%.

Respondenții au fost rugați să nominalizeze aspectele pozitive care i-au marcat pe parcursul anilor de independență a Republicii Moldova.

Asfel, pe primul loc, cu 32% din respondenți, s-a plasat ”Deschiderea hotarelor. Semnarea Acordului de asociere cu UE. Posibilitatea moldovenilor de a scăpa de sărăcie. Introducerea regimului liberalizat de vize. Posibilitatea tuturor cetățenilor de a face studii peste hotarele țării; tineretul preia experiențele avansate în democrațiile dezvoltate”.

Pe locul al doilea, cu 25,9% din respondenți, s-a plasat opțiunea ” Am devenit țară independentă, recunoscută de toată lumea. Membru al ONU și al altor organizații internaționale. Edificarea instituțiilor statului. Adoptarea Constituției Republicii Moldova în 1994. Obținerea independenței în 1991 fără vărsări de sânge.”

Pe locul al treilea, cu 21,1% din respondenți, s-a plasat opțiunea ”Susținerea țării din exterior. Moldova obține granturi, credite care ne ajută să modernizăm țara. Cu finanțare externă se reabilitează obiectele din sfera socială”.

Mai puțin au acumulat următoarele aspecte pozitive: Implementarea tehnologiilor noi; Lichidarea deficitului de mărfuri (materiale de construcție, produse alimentare, automobile, haine, încălțăminte etc.). S-a îmbunătățit puțin calitatea prestării serviciilor sociale (magazine, cafenele, restaurante, sfera deservirii sociale) – 18,2%; Reforma sistemului politic – 16,4%; Dreptul la libera exprimare, lichidarea dictaturii – 13,5%; Informarea cetățenilor este mai bună – 11,9%; Politica guvernării de integrare a Republicii Moldova în spațiul economic euroasiatic – 9,7%; Posibilitatea de a câștiga bani. Distrugerea sistemului egalitarist de remunerare a muncii – 9,4%; Altele – 2.1%.

De asemenea, respondenții au fost rugați să menționeze și aspectele negative care i-au marcat pe parcursul anilor de independență a Republicii Moldova.

Pe primul loc al aspectelor negative, cu 36,9% din respondenți, s-a plasat opțiunea Diferențierea, inegalitatea socială. Lipsa echității sociale. Pauperizarea populației și pierderea încrederii în ziua de mâine. Prețuri înalte la produse alimentare și servicii comunale. „Prihvatizarea” pe bani mărunți a averii statului. Sărăcia absolută. Nivelul scăzut al calității vieții, șomajul. Lipsa clasei mijlocii, care ar asigura stabilitate în societate. Sistemul de pensionare inechitabil”.

Pe locul al doilea s-au situat ”Instituțiile statului”, care în opinia a 29,6% din respondenți sunt slabe/ nefuncționale. Legea nu lucrează. Nu sunt toți egali în fața legii. Criminalizarea excesivă a societății, îndeosebi în anii’90 au uzurpat temeliile noului stat independent. Furtul din sistemul bancar este expresia corupției funcționarilor înalți de stat și apogeul hoției în lege. Mai întâi de toate trebuia de consolidat justiția, iar mai apoi de purces la privatizare. În „democrație”, cei care fură mult nu stau la pușcărie. Hoții nu se tem de nimeni. Lipsa unui organ de care să se teamă tâlharii, corupții, care sunt în număr mare în țară, este simțită de toată lumea. Corupția masivă ruinează statul Republica Moldova. Birocratul din ziua de astăzi este mult mai violent, mai perfid decât cel din perioada sovietică. Factorii profesionali nu sunt primordialii în angajarea funcționarilor la serviciu: se constată prezența funcționarilor incompetenți și iresponsabili la conducerea de toate nivelurile; cunoașterea slabă a situației reale în diferite instituții publice, lipsa de experiență în acest domeniu. Nu este asigurată transparența în activitate, nu se muncește pentru cetățeni. Domină lipsa de comunicare, predomină relațiile tensionate între puterea centrală și autoritățile publice locale. Lipsa griii față de copiii străzii, de veteranii muncii și cei de război este acoperită de lozinci și de vorbe goale.

Pe locul al treilea, cu 25,2% din respondenți, s-a plasat opțiunea demografică. Fiecare al patrulea respondent consideră că situația demografică este precară. Emigrarea masivă a populației peste hotarele țării ruinează capitalul uman al statului. Este dureros aspectul localităților rurale fără de oameni. Plecarea tinerilor îmbătrânește populația. Criza instituției familiei schimbă modul de trai și risipește valorile umane. Ea este mereu prezentă prin: numărul mare de divorțuri și copii abandonți, prin lipsa de atenție pentru educația morală a tinerilor.

Respondenții au dovedit mai puține îngrijorări față de următoarele aspecte negative: conflictul transnistrean; lipsa unui hotar în estul republicii, bine controlat de puterea centrală de la Chișinău; contrabanda pe sectorul transnistrean - 22,3%; distrugerea sistemului economic social; reforme interminabile și ineficiente în toate domeniile; pierderea piețelor tradiționale de realizare a produselor agricole; embargoul vinurilor moldovenești pe piața din Federația Rusă – 19,7%; indiferența față de sfera socială/distrugerea infrastructurii sociale – 11,4%; instabilitate politică; lipsă de coeziune socială – 9,5%; starea sănătății populației; situația din sistemul sanitar - 7,8%; situația ecologică precară; calitatea proastă/necontrolată a produselor alimentare - 5,7%; Altele: lichidarea Academiei de Științe și delapidarea patrimoniului de care dispunea, neînvățarea limbii române de către vorbitorii de alte limbi, conducerea țării nu hotărăște nimic, situația din grădinițe și școli, alimentarea proastă a copiilor ș.a. - 3,2%.

- Majoritatea absolută a respondenților (69%) consideră că evenimentele din interiorul țării se desfășoară într-o direcție incorectă, doar fiecare al cincilea – într-o direcție corectă, alte 9% – nu știu.
- Circa 1/3 dintre cei intervievați (31%) s-au aflat în dificultate să răspundă, dacă sunt sau nu sunt mulțumiți de modul lor de viață. Prevalează acei care nu sunt satisfăcuți de viața lor – 42%, și doar 23 la sută au notat că sunt mai mult sau mai puțin mulțumiți de felul cum trăiesc. Persoanele tinere și instruite, cele cu o situație materială bună apreciază mai înalt nivelul propriu de viață.
- Majoritatea respondenților (53%) nu sunt mulțumiți de situația economică din ultimii 5 ani din Republica Moldova, 1/3 nici mulțumiți, nici nemulțumiți și doar 11 la sută o apreciază pozitiv.
- **Reformele implementate.** 61 la sută din populație consideră că reformele din țara noastră nu sunt eficiente și doar 36 la sută le apreciază pozitiv. O asemenea distribuție a răspunsurilor denotă mai degrabă o atitudine negativă față de modul cum se implementează reformele în țara noastră.
- 52% din intervievați consideră că reformele efectuate în țară contribuie într-o măsură mare sau foarte mare la dezvoltarea democrației, 42% sunt de părere că reformele respective nu înlesnesc evoluția acesteia, iar 6% nu și-au format un punct propriu de vedere la subiectul dat.
- 79% dintre respondenți apreciază negativ schimbările care s-au produs în reformarea sistemului justiției, 68% – în sfera economică, 65% - în sistemul de pensii, 65% - în sistemul bancar, 64% - în soluționarea conflictului transnistrean, 64% – în domeniul politicii interne. Cele mai pozitive schimbări au fost sesizate în domeniul culturii – 46%, în activitatea autorităților publice locale – 42%, educației – 38%, politicii externe – 34% și în combaterea corupției – 32%.
- Pentru 30% din populație veniturile disponibile nu sunt suficiente nici pentru strictul necesar, iar 35 la sută reușesc să se descurce în situația respectivă. Fiecare al cincilea respondent consideră că veniturile obținute le ajung pentru un trai decent, dar nu le permit cumpărarea unor bunuri mai scumpe. 9 la sută din cei intervievați reușesc să procure și bunuri costisitoare, dar cu anumite

sacrificii pentru alte domenii. Doar 2% din respondenți își permit să cumpere tot de ce au nevoie, fără să se limiteze în ceva.

- **Înainte a fost mai bine?** Doar 13% dintre persoanele intervievate consideră că nivelul lor de trai din prezent (2020), comparativ cu nivelul de trai de până la 1991, este mai bun, iar 6% consideră că traiul din prezent este cu mult mai bun. Totodată, 42% din respondenți recunosc că trăiesc mai rău sau cu mult mai rău în raport cu perioada comparată. Fiecare al patrulea interviuat consideră că trăiesc aproximativ la fel, iar 14% n-au știut ce să răspundă. Marea majoritate a cetățeniilor cu studii general obligatorii, cei cu studii primare sau fără de studii, dar și cei care se identifică cu stratul social inferior sunt nesatisfăcuți de nivelul lor de trai din prezent, comparativ cu cel de până la 1991. Mult mai satisfăcuți de viață sunt respondenții cu studii avansate și cei care se autoidentifică cu grupul social superior și mediu.
- Fiecare al nouălea respondent consideră că are un trai mult mai bun decât cel al părinților. 17% consideră că au un trai puțin mai bun. Fiecare al patrulea consideră că are un trai similar. În același timp, 21 la sută consideră că are un trai mai rău, iar fiecare al cincilea – un trai mult mai rău decât cel al părinților. Nu au știut să răspundă 4% din respondenți.
- **Cum vor trăi copiii noștri?** Respondenților li s-a propus și o întrebare de pronostic, dacă copiii lor vor avea un nivel de trai mai bun sau mai rău comparativ cu cel al părinților. Fiecare a treia persoană interviuată consideră că vor trăi mai bine copiii lor, $\frac{1}{4}$ – mult mai bine. 8% dintre respondenți consideră că copiii lor o vor duce mai rău, 5% – foarte rău. Deși 30 la sută dintre respondenți n-au fost în stare să răspundă clar la întrebarea cum o vor duce copiii lor, totuși în rândul celor care au răspuns cu certitudine se observă o parte impunătoare de persoane optimiste.
- Respondenții au fost rugați să menționeze dacă sunt îngrijorați de unele evenimente. Astfel, 47% din cei chestionați au spus că le este frică că ar putea pierde locul de muncă, iar 33% au negat acest lucru. 64% din respondenți își fac griji că s-ar putea confrunța cu anumite perturbări în viață, în timp ce 24% neagă o astfel de posibilitate. 34% dintre respondenți sunt îngrijorați de faptul că ar putea fi nevoiți să-și schimbe ocupația, în timp ce 58% nu-și fac astfel de griji.
- Repondenții au fost rugați să aprecieze cât de mare este conflictul dintre diverse grupuri sociale. Astfel, 74% dintre respondenți consideră drept foarte mare sau mai curând mare conflictul dintre oamenii săraci și oamenii bogați, în timp ce 18% apreciază acest conflict mai curând mic sau foarte mic/inexistent. 45% dintre respondenți apreciază drept foarte mare sau mai curând mare conflictul dintre clasa muncitoare și clasa de mijloc, în timp ce 42% apreciază acest conflict mai curând mic sau foarte mic/inexistent. Totodată, 65% dintre respondenți apreciază drept foarte mare sau mai curând mare conflictul dintre conducători și muncitori, în timp ce 26% apreciază acest conflict mai curând mic sau foarte mic/inexistent. 78% dintre respondenți apreciază drept foarte

mare sau mai curând mare conflictul dintre persoanele din vârful societății și persoanele din partea de jos a societății, în timp ce 13% apreciază acest conflict mai curând mic sau foarte mic/inexistent. 84% din respondenți apreciază drept foarte mare sau mai curând mare conflictul dintre politicieni și restul cetățenilor, în timp ce 26% apreciază acest conflict mai curând mic sau foarte mic/inexistent.

- Respondenții au fost rugați să menționeze care sunt cele mai importante aspecte pentru a ajunge în cercul elitei de sus în Republica Moldova. Astfel, pe primul loc s-au plasat relațiile, cu 88% de aprecieri. Pe locul al doilea s-au plasat banii și bunăstarea, cu 84% de aprecieri. Și doar pe locul al treilea s-au plasat studiile, cu 79% de aprecieri. Urmează proveniența dintr-o familie cu nivel înalt de bunăstare - cu 77% de aprecieri, conexiunile politice, apartenența de partid - cu 76%, mita, corupția - cu 69%, inteligența, creativitatea, ambiția - cu 67%, spiritul de inițiativă și munca asiduă - 62%, și doar pe ultimul loc din opțiunile propuse s-a plasat coincidența, norocul - cu 50% de mențiuni.
- Respondenții au fost rugați să aprecieze cât de satisfăcuți sunt de un set de aspecte ale vieții lor. Astfel, 72% au menționat că sunt total sau mai curând satisfăcuți de studiile pe care le au. 65% din respondenți sunt satisfăcuți de casa/apartamentul lor. 63% sunt satisfăcuți de viața lor în general. Doar 6 din 10 au menționat că sunt satisfăcuți de locul de muncă. Și mai puțini (38%) sunt satisfăcuți de asigurarea medicală. Doar 29% au menționat că sunt satisfăcuți de venituri, iar 28% - de asigurarea socială (viitoarea pensie).
- 39 la sută dintre intervievați își planifică în viitorul apropiat să obțină o remunerare mai bună a muncii, 22% - să plece la lucru peste hotare, 19% - să-și perfecționeze calificarea, 18% - să-și schimbe locul de muncă, 9% - să-și continue studiile, 8% - să însușească o altă profesie.
- Rezultatele studiului ne demonstrează și de această dată că interesul față de viața politică în rândul locuitorilor din țară continuă să fie destul de scăzut. Doar 40 la sută dintre cei chestionați au menționat că sunt interesați de politică, 14% sunt foarte interesați, 34% - puțin se interesează de politică, iar alte 10% - nu se interesează deloc. Prin urmare, numărul persoanelor care se interesează de politică este mai mare decât al celor neinteresați.
- Respondenții au fost rugați să răspundă care ar fi scopul spre care ar tinde, dacă ar fi în politică. Astfel, 32% dintre respondenți ar lupta pentru mărirea salariilor/pensiilor, subvențiilor pentru agricultori. Totodată, 22% ar lupta împotriva corupției și a mitei. În același timp, 21% ar încerca să obțină bani pentru a rezolva o problemă din comunitate. Scopuri mai înguste au menționat 19% dintre respondenți, care ar încerca să-și rezolve problemele personale, să deschidă o afacere sau să obțină un loc mai bun de muncă. 17% din respondenți ar încerca să-și aranjeze copiii la studii/locuri de muncă mai bune. 16% ar lupta pentru implicarea mai mare a cetățenilor în luarea deciziilor, iar 10% ar lupta pentru alegeri libere și corecte.

- Doar 23 la sută dintre persoanele chestionate sunt de părerea că alegerile în Republica Moldova sunt libere și corecte, 30% nu sunt de acord cu aceasta, iar 42% le consideră parțial libere și corecte. 5 la sută nu s-au putut pronunța la subiect.
- 44% dintre intervievați consideră că populația Republicii Moldova are acces într-o măsură mare la informație, 13 la sută - într-o măsură foarte mare. Totodată, 31% din respondenți sunt de părerea că accesul la informație este limitat, iar 8 la sută consideră că cetățenii n-au deloc acces la informație. 3% dintre cei intervievați n-au fost în stare să se pronunțe la tema dată.
- Cercetarea noastră a semnalat din nou un nivel scăzut al încrederii populației în diferite instituții sociale și politice. În biserică au încredere, într-o măsură mai mare sau mai mică, 64% din respondenți (respectiv 20% și 44%). Nu au încredere 8% din cei intervievați.

Pe locul doi s-a plasat Președintele țării. Au confirmat acest lucru 51% din respondenți, dintre care 15% au încredere totală, iar ceilalți 36% - într-o anumită măsură.

Pe locul trei, conform nivelului de încredere, se află primăria din localitatea natală: 46% din respondenți au confirmat acest lucru, dintre care 11% au încredere totală, iar ceilalți, 35% , - într-o anumită măsură.

Pe locul patru, la compartimentul încredere, s-a plasat presa: cred în formatorii de opinie publică 36% din cei intervievați (9% au încredere totală și 27% - într-o anumită măsură).

Pe locul cinci se află Academia de Științe a Moldovei: 35% din respondenți, dintre care 10% au încredere totală, iar ceilalți 25% - într-o anumită măsură.

Alte instituții sociale: 32% din populație au încredere în armată, 31% - în poliție; 30% - în Guvern; 28% - în Sindicate, 26% - în Comisia Electorală Centrală, 23% - în organizațiile internaționale cu sediul în Republica Moldova, 22% - în organizațiile neguvernamentale, 20% - în sistemul bancar, 19% - în Parlamentul țării, 17% - în justiție și 14% - în partidele politice.

- Conform rezultatelor studiului, în ultimii 5 ani circa 1/3 dintre respondenți și-au schimbat preferințele electorale, motivele fiind următoarele: s-au dezamăgit în partide și politicieni, a scăzut nivelul de trai, s-a deteriorat calitatea vieții.
- 8 din 10 respondenți sunt pentru inițiativa de a crea o lege care ar sancționa tra-seismul politic. 8% sunt împotriva, iar 9% nu și-au format o opinie în acest sens.
- 37% dintre respondenți apreciază negativ eventualitatea desfășurării în 2020 a unor alegeri parlamentare anticipate în Republica Moldova. Majoritatea (52%) apreciază evenimentul respectiv pozitiv, iar un grup considerabil de cetățeni (11%) nu și-a format o opinie în acest sens.
- Aproape jumătate din respondenți (47%) consideră că relațiile dintre diverse grupuri etnice din localitatea lor sunt bune sau foarte bune. Mai puțin de o treime din respondenți (32%) consideră că aceste relații nu sunt nici bune, nici rele. Fiecare al cincilea chestionat consideră că relațiile sunt rele sau foarte rele, iar 4% nu au știut să dea un răspuns la această întrebare.

- 2/3 dintre respondenți consideră că este important sau foarte important să fii creștin ortodox în Republica Moldova. 13% dintre respondenți consideră drept puțin important acest lucru, iar fiecare al nouălea – deloc important. În același timp, 9% nu au știut să răspundă la această întrebare.
- Majoritatea respondenților (78%) consideră că biserica/preoții contribuie la o societate mai unită. Totuși, 14% consideră că biserica și preoții mai degrabă dezbină societatea în Republica Moldova. Nu au știut să dea un răspuns la această întrebare 8% din respondenți.
- Fiecare al cincilea respondent consideră că politica și politicienii contribuie la o societate mai unită, în timp ce 69% din respondenți consideră că aceștia mai degrabă îi dezbină pe oameni. În același timp, fiecare al nouălea respondent nu a știut să dea un răspuns clar la această întrebare.
- Fiind întrebați despre mass-media, 22% din respondenți au menționat că aceasta contribuie la o societate mai unită. Circa 2/3 din respondenți consideră că mass-media mai degrabă îi dezbină pe oameni, iar 13% nu au știut să răspundă la această întrebare.
- 71% din respondenți consideră că pandemia a schimbat comportamentele oamenilor, făcându-i mai buni, mai săritori la nevoie. În același timp, 22% consideră că pandemia i-a făcut pe oameni mai răi, mai egoiști. Nu au știut să răspundă 6% din respondenți.
- Majoritatea respondenților (61%) consideră că oamenii din comunitatea lor au o atitudine pozitivă față de persoanele care s-au întors de peste hotare în condițiile de pandemie COVID-19 (respectiv 9% - foarte bună și 52% - bună). Alți 22% apreciază atitudinea drept rea, iar 6% - foarte rea. Nu au știut să răspundă 10% din respondenți.
- 1/3 din respondenți consideră că populației îi este frică de persoanele care au fost infectate de COVID-19, dar care s-au recuperat. 8% spun că persoanele date sunt blamate, sunt considerate vinovate. 29% compătimesc persoanele infectate. 27% din persoanele chestionate încearcă să-i ajute pe cei bolnavi să depășească situația.
- Respondenții au fost întrebați dacă consideră că este corectă părerea unora că oamenii trecuți de 65 de ani și-au trăit viața și salvați trebuie doar tinerii. Au fost de acord cu aceasta doar 9% din respondenți. Majoritatea absolută (79%) au fost împotriva, iar 12% nu au știut să răspundă.
- Mai mult de o pătrime din respondenți (27%) consideră că în condițiile de astăzi pot avea încredere în majoritatea oamenilor. Circa o jumătate din respondenți (49%) consideră că pot avea încredere într-o oarecare măsură. 17% - că nu pot avea încredere deloc, iar 7% nu au putut să răspundă la întrebare.
- Doar 12 la sută dintre cetățeni consideră că situația social-politică actuală din țară, în contextul protestelor organizate în ultimul timp la Chișinău, este liniștită, majoritatea (51%) este de părere opusă, afirmând că aceasta este tensionată; fiecare al treilea respondent n-a sesizat nici un fel de schimbări în acest sens și o apreciază nici liniștită, nici tensionată; 5% nu s-au putut pronunța la subiect.

- Peste ¼ dintre respondenți (26%) susțin că revendicările înaintate de către protestatari sunt justificate, circa ½ menționează că unele sunt justificate, altele – nu, și doar fiecare al șaselea consideră că revendicările protestatarilor sunt total nejustificate. 9 la sută din populație nu și-a format o opinie în acest sens.
- Circa 2/3 dintre respondenți (64%) spun că în cazul unei eventuale escaladări a situației, văd un posibil scenariu asemănător celui din 7 aprilie 2009, 21 la sută au o părere opusă, iar 15% nu s-au putut pronunța la acest subiect.
- 79% dintre respondenți consideră că majorității demnitarilor aleși nu le pasă despre ceea ce cred oamenii simpli de activitatea lor, 8% - au o părere opusă, iar 13 la sută n-au fost în stare să răspundă la această întrebare.
- Jumătate dintre respondenți au menționat că se mândresc cu faptul că sunt cetățeni ai Republicii Moldova: 22% - în foarte mare măsură și 28% - în mare măsură. Se mândresc într-o măsură mai mică cu acest fapt 27%, iar 17% nu se mândresc deloc. Nu au știut să răspundă 5% dintre respondenți.
- Majoritatea respondenților se mândresc cu modul de viață și cultura din Republica Moldova: 18% - în mare măsură și 43% - într-o oarecare măsură. O pătrime din respondenți se mândresc puțin de acest fapt, iar 8% nu se mândresc deloc. 5% nu au știut să dea un răspuns la această întrebare.
- Majoritatea respondenților consideră că au un sentiment de apartenență la Republica Moldova: 31% - în mare măsură și 34% - în oarecare măsură. Fiecare al cincilea respondent consideră că are acest sentiment în mică măsură, iar fiecare al zecelea – deloc. Nu au știut să răspundă la întrebare 6% dintre respondenți.
- ¼ dintre respondenți consideră comunitatea în care locuiesc drept unită și 23% - foarte unită. În același timp, 30% consideră comunitatea nu prea unită, iar 15% - deloc unită. Nu au știut să răspundă 6% din cei chestionați.

CONCLUZII

În procesul de constituire a Republicii Moldova ca stat suveran și independent, de tranziție spre o economie bazată pe principii neoliberale, se formează un mediu social cu particularități specifice, care ține de relațiile dintre oameni, de caracterul individual al oamenilor, de orientările grupurilor sociale în câmpul social psihologic, de psihologia populației majoritare.

Transformările economice și politice au condus la formarea a noi grupuri sociale, noi structuri profesionale, ceea ce duce la modificarea structurii societății în ansamblu. Noile grupuri sociale în Republica Moldova nu au apărut în baza principiilor clasice de stratificare, ele au la temelie particularități naționale, legate de procesele de privatizare, de formarea economiei și a relațiilor de piață, de unii factori geopoliticii, de interesele politice în regiune ale statelor puternice în procesul globalizării.

În Republica Moldova nu există o relație clară între educație, ocupație, venituri, proprietate, mod și stil de viață etc. care facilitează identificarea claselor sociale. Pentru a înțelege cum s-a ajuns la un asemenea nivel de sărăcie și inechitate socială,

considerăm că nu este de ajuns să facem trimiteri la slăbiciunea și ineficiența principalelor instituții ale statului, dar se cere un recurs istoric care ne va scoate în evidență etapele și esența stratificării sociale până la proclamarea independenței Republicii Moldova.

Comparând structura socială a Republicii Moldova, conform autopозиționării subiecților în 2020, cu structura socială în Basarabia anului 1917, după indicatorii economici și resursele funciare pe care le deținea populația, vedem că societatea contemporană trece prin aceleași momente de criză socioeconomică, dar și identitară prin care a trecut și societatea Basarabiei de la începutul sec. XX. Societatea rămâne a fi divizată după criteriul etnocultural - lingvistic format în perioada sovietică. Astfel, în lipsa unei coeziuni sociale bazate pe o identitate națională nu putem edifica o economie viabilă.

Rezultatele studiului sociologic ne permit să construim portretul social al omului sărac. El este locuitor din spațiul rural (80% dintre săraci trăiesc în mediul rural, pe când ponderea populației rurale din totalul populației constituie 59%), cu mărimea gospodăriei 5 persoane și mai multe, în familie sunt 3 și mai mulți copii, cu intervalul de vârstă 65 ani și mai mulți, studii medii incomplete sau primare și fără studii.

Constatăm, cei mai importanți factori care contribuie esențial la o mobilitate a cetățenilor mai sporită în ierarhia socială sunt: să ai relații cu persoane influente, banii, bunăstarea, studiile, să provii dintr-o familie înstărită, să ai relații cu oameni din sfera politică, să dai mită, să fii ambițios, creativ, inteligent, să muncești mult și să ai spirit de inițiativă, să ai părinți cu studii ș.a. Observăm, respondenții sunt conștienți de faptul că într-o societate de tip patriarhal, cum este societatea actuală din Republica Moldova, pentru a te ridica pe scara socială nu sunt suficiente numai studiile, este necesar să dovedești și o anumită apartenență, să ai în spate pe cineva, o familie cu situație socială, să poți manifesta relații latente. Răspunsurile ne dovedesc orientările respondenților în mediul social, modul cum procedează, factorii pe care mizează pentru a-și atinge speranțele.

Cercetările de profil ilustrează tendințele procesului de stratificare socială aflat în curs de afirmare, dar care evoluează într-un spațiu social slab conturat, scot în evidență importanța clasei sociale mijlocii, actor care creează dezvoltare socială prin investiția în educație și într-o etică a muncii de calitate.

Rezultatele cercetării denotă următoarea concluzie: în Republica Moldova lipsește clasa de mijloc, iar societatea rămâne a fi una instabilă. Populația este derutată de raportul dintre cei bogați și cei săraci. Doar fiecare al zecelea interviuat este mulțumit de actuala stratificare (diferențiere) socială din Republica Moldova, 71% nu sunt satisfăcuți, iar 19 la sută n-au putut da un răspuns clar la această întrebare.

Cetățenii consideră că sărăcia poate fi eradicată prin schimbarea atitudinii față de popor, prin creșterea încrederii în ziua de mâine, prin schimbarea motivației față de muncă, de a reveni la tradițiile de a munci calitativ și sârguincios. Astfel, frustrările față de participarea moldovenilor la construcția URSS-ului se vor transfera și asupra integrării europene. Unii țărani s-au exprimat că, dacă până la inde-

pendență de sărăcia noastră se făceau vinovați rușii, atunci mâine cu siguranță vor deveni europenii, deoarece e mai simplu să dai vina pe cineva de insuccesele proprii decât să-ți rezolvi problemele.

În același timp, cetățenii menționează că trebuie de schimbat comportamentul social al oamenilor, mentalitatea lor paternalistă: că va veni cineva și-ți va soluționa toate problemele. Ei motivează prin faptul că pot și e necesar de întreprins la moment măsuri care nu necesită cheltuieli mari financiare, spre exemplu: situația sanitară din sat, evacuarea gunoiului, îmbunătățirea calității apei de băut, propagarea unui mod sănătos de viață etc.

Din cele expuse, este incontestabilă o concluzie firească și indubitabilă: oamenii întotdeauna vor fi organizați în comunități, în Republica Moldova vor fi localități mai mari sau mai mici. Calea de dezvoltare a societății va fi decisă de generațiile care se vor succeda, iar modelul economic pe care îl vor alege, organizarea și structura socială, aspirațiile spiritual morale vor depinde de forța creativă și regeneratoare a comunității.

Sărăcia în Republica Moldova este determinată și aprofundată, în primul rând, de starea conștiinței naționale, care, aflându-se într-un proces permanent de formare și consolidare, a fost întreruptă de mai multe evenimente cu impact dezastruos pentru destinele oamenilor: anexarea Basarabiei, în 1812, în 1940 reanexarea ei și întreruperea dezvoltării firești. În al doilea rând, trebuie de înțeles că nu putem construi o economie viabilă, prosperă și funcțională fără o conștiință etnică, care se formează în funcție de organizarea socială și economică, având ca suport atât tradițiile neamului, cât și tendințele contemporane în dezvoltarea tehnologiilor și managementului economic. În al treilea rând, constatăm că, pe parcursul a 50 de ani a fost întreruptă evoluția firească a potențialului proprietății private, oamenii au fost detașați de mecanismele proprietății private, a economiei de piață și au pierdut din deprinderile de a fi gospodar și întreprinzător.

În Republica Moldova există disproporții sociale economice acute. Ele se manifestă, în special, în inegalitatea economică semnificativă, observată în toate domeniile societății – pe regiuni, după venituri, consum, repartizarea proprietății, precum și după capitalul uman și social disponibil, există un grad ridicat de inegalitate în toate profilurile. Faptul dat reprezintă o amenințare reală la adresa securității sociale a țării.

De aceea, indicatorii cantitativi și calitativi ai inegalității trebuie să devină un punct de referință esențial pentru coordonarea politicilor economice și sociale. Problema decalajului dintre păturile superioare și inferioare ale societății nu pot fi rezolvate fără o revizuire a relațiilor distributive, în scopul majorării poverii fiscale asupra veniturilor excesive și majorării veniturilor persoanelor sărace la normele social acceptate. În această legătură rolul reglementator al statului are o importanță-cheie, se poate spune chiar excepțională. El nu trebuie să se înlătore de la cele mai acute probleme sociale. În țările Europei Centrale și de Sud-Est, precum Țările Baltice, unde reformele s-au efectuat cu cel mai mare succes, statul acționa în diferite direcții pentru a menține inegalitatea sub control.

Analiza datelor ne dovedește că în Republica Moldova persistă necesitatea acută de desăvârșire a legislației cu privire la autoadministrarea locală în așa fel ca să poată atrage și organizațiile obștești, societatea civilă în implementarea politicilor locale și desăvârșirea tehnologiilor de selectare a elitelor, pentru dezvoltarea diverselor forme ale democrației în politica autorităților locale.

Pe parcursul proceselor social-istorice importante, mai ales în perioadele de tranziție, se nasc și se dezvoltă noi forme de participare a grupurilor sociale în politică. Pornind de la diversitatea condițiilor variabile și a factorilor care determină politica statului și a societății, structura socială se transformă, se sedimentează în jurul unor nuclee, schimbându-și funcțiile, perfecționând diversele practici sociale. Promovarea reformelor politice și a procesului politic în Republica Moldova an de an ia amploare, ceea ce consolidează încrederea că făgașul dezvoltării democrației, pe care unele țări au trecut acum câteva secole, noi îl vom parcurge mai repede, căci avem la cine să ne orientăm, există practici care ne pot fi utile.

Destructurarea societății, inegalitățile economice, formarea neproporționată a straturilor sociale (doar 2% din populație își permite să aibă tot de ce are nevoie și nu duce lipsuri în ceea ce dorește, pe când 65 % trăiește la limita sărăciei și sub nivelul ei și doar 20% se menține în spațiul traiului decent) au modificat modul de gândire al cetățenilor, au lăsat amprente vizibile în conștiința socială. Pentru a ajunge în cercurile elitare, 88% dintre cetățeni consideră că e necesar să ai relații, adică să fii membru al unor grupe de interese. Pentru ei nu sunt importante studiile, cunoștințele, nu are impediment principialitatea, nu sunt drept călăuze valorile morale, ci relațiile, nu legea, ci tocmeala. Iar pe locul doi e banul - idol al majorității - 84 % de aprecieri pentru o stare elitară în societatea din Republica Moldova.

Într-un atare mediu sociouman solidaritatea și coeziunea socială pierd calitățile de coagulare energetică și spirituală a populației în scopul unui ideal, acești factori de ordin psihologic în câmpul social se transformă în elemente răzlețe de solidaritate de grup și de coeziune pentru interese. Doar 8 dintr-o sută de respondenți au manifestat îngrijorare față de lipsa de coeziune socială.

Situația economică și socială de astăzi din Republica Moldova, în pofida complexității sale, nu este obiectiv fatală. Ea poate și trebuie să fie remediată prin elaborarea și realizarea unei politici sociale de stat științific și sistemic argumentate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Potoroacă M. Populația vârstnică în contextul construirii clasei de mijloc din Republica Moldova. În: Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova. Premise socioeconomice și politice. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019.
2. Volnițchi I. Istoria Partidelor din Republica Moldova. Chișinău: Estetica în publicitate, 2010.
3. Dumbrăveanu A. Coeziunea clasei mijlocii sub influența reformelor în Republica Moldova: viziunea respondenților și a experților. În: Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova. Premise socioeconomice și politice. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019.

**REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL
INTEGRĂRII EUROPENE**
**THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT
OF EUROPEAN INTEGRATION**

**Valeriu MÎNDRU, doctor în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
vmindru@yahoo.com**

Rezumat

În articol sunt analizate diverse aspecte ale vieții social-economice și politice din Republica Moldova în contextul integrării europene. O deosebită atenție autorul acordă funcționalității instituțiilor statului și nivelului de încredere, de percepție a populației asupra calității actului de justiție, a calității actului de guvernare per ansamblu. Analiza efectuată relevă probleme majore care necesită a fi soluționate din perspectiva apropierei țării noastre de spațiul comunitar, de aderare la Uniunea Europeană. Utilizarea amplă a rezultatelor diferitor investigații sociologice permit autorului de a face o analiză comparată și în dinamică a situației din domeniul justiției, alte domenii de activitate.

Cuvinte-cheie: *Acord de Asociere, Uniunea Europeană, vector european, spațiu comunitar, stat de drept, calitatea actului de justiție, instituții de stat.*

Summary

The article analyzes various aspects of socio-economic and political life in the Republic of Moldova in the context of European integration. The author pays special attention to the functionality of state institutions and the level of trust, perception of the population on the quality of the act of justice, the quality of the act of government as a whole. The analysis revealed major problems that need to be solved from the perspective of bringing our country closer to the community space, to join the European Union. The extensive use of the results of different sociological investigations allows the author to make a comparative and dynamic analysis of the situation in the field of justice, other fields of activity.

Keywords: *European integration, European Union, Association Agreement, european vector, community space, rule of law, quality of justice, state institutions.*

Ualitatea actului de justiție în Republica Moldova este un subiect intens discutat atât în societate, cât și în raport cu partenerii de dezvoltare, și, în primul rând, cu principalul partener strategic al țării noastre - Uniunea Europeană. Semnarea Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană (27 iunie 2014) a avut la bază un șir de condiționalități pentru țara noastră, în speță, reformarea justiției și consolidarea statului de drept. De menționat, că unele prevederi ale Acordului se regăseau deja și în Planul de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova, semnat în anul 2005, care în mod expres prevedea „consolidarea stabilității și eficacității instituțiilor care garantează democrația și supremația legii”, precum și „revizuirea legislației existente în scopul asigurării independenței și imparțialității sistemului judecătoresc, inclusiv, asigurarea imparțialității și eficienței procuraturii, precum și în scopul consolidării capacității justiției”[1]. În vederea realizării priorităților în cauză, din bugetul de stat, precum și din sprijinul financiar substanțial acordat de Uniunea Europeană, pentru justiție au fost alocate tot mai multe resurse, în speranța că investițiile făcute vor îmbunătăți substanțial situația din domeniu și vor asigura

o calitate corespunzătoare a actului justiției, care să fie raportat la standardele europene. Spre regret, așteptările societății, dar și a partenerilor de dezvoltare, au fost prea „ambicioase”. Or, resursele alocate nu au avut o corelare directă cu nivelul de percepție a populației asupra îmbunătățirii calității justiției, și respectiv, o creștere pe măsură a nivelului de încredere a populației în actul de justiție (vezi *Tabelul 1*).

Tabelul 1. Resurse financiare alocate raportate la nivelul de încredere al populației în justiție

	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018
Resurse alocate pentru justiție (mil EUR)	4,6	7,3	13,0	13,2	16,7	28,7	29,6	38,3
Nivelul de încredere al populației în justiție (<i>Foarte multă încredere / Oarecare încredere</i>)	31%	33%	24%	25%	15%	23%	8%	16%

Sursa: CRJM, BOP.

Astfel, datele prezentate în *Tabelul 1* denotă o tendință constantă de majorare a resurselor alocate pentru justiție de la 4,6 mil. euro în 2004 până la 38,3 mil. euro în 2018 sau, în perioada 2004 – 2018, bugetul alocat justiției a crescut de peste 8 ori [2]. Conform aceluiași raport al Centrului de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), în anul 2016 Republica Moldova era printe primele 10 țări din Europa cu cea mai mare pondere alocată justiției din bugetul de stat care depășea cu mult media Consiliului Europei (CoE). Astfel, în 2016 și 2018 cheltuielile pentru justiție din bugetul de stat constituiau 1,3% față de 0,9% cât constituia media Consiliului Europei. Adevărat, dacă e să raportăm sumele alocate pentru justiție din bugetul de stat pe cap de locuitor oricum este mai mică decât media Consiliului Europei de circa patru ori. În 2018, acest indicator în Republica Moldova constituia 14,3 euro per locuitor față de 64 euro, care constituia media CoE. (Conform raportului CEPEJ „European judicial systems - Efficiency and quality of justice” din 2018 (datele din 2016) și informațiilor Agenției de Administrare a Instanțelor Judecătorești (datele din 2018).

Cheltuielile considerabile pentru justiție erau cauzate în mare parte de majorările substanțiale ale salariilor judecătorilor și procurorilor. În 2018, salariul judecătorilor și procurorilor începători din Republica Moldova, raportat la salariul mediu pe economie, era de circa 2,7 și respectiv 2,8 ori mai mare decât salariul mediu pe economie și era peste media Consiliului Europei, care era de 2,5 și respectiv 1,9 ori mai mare. De menționat, în anul 2018 salariul anual brut al judecătorilor începători s-a majorat până la 11 262 euro (cu 47.3% față de anul 2016), iar a procurorilor începători – până la 10,612 euro. Un procuror din Procuratura Generală era remunerat anual cu 15 435 euro, iar judecătorii Curții Supreme de Justiție ridicau anual un salariu brut de – 17 150 euro. În 2018, salarii mai mici decât judecătorii din Moldova aveau doar judecătorii din Ucraina. În perioada 2016 – 2018, salariul procurorilor începători din Moldova a crescut cu 71% și erau mai bine remunerați decât colegii lor din Armenia,

Azerbaidjan, Georgia sau Ucraina. Raportat la salariul mediu pe economie, procurorii moldoveni erau remunerați în 2016 peste media celor 45 de țări membre analizate, constată CRJM.

O analiză detaliată a cheltuielilor publice în sectorul justiției prezentată într-un raport elaborat de o echipă a Băncii Mondiale, intitulat „Republica Moldova. Îmbunătățirea accesului la justiție: De la resurse spre rezultate”, denotă că începând cu 2009 guvernele proeuropene au beneficiat de sprijin considerabil pentru reforme instituționale din partea Uniunii Europene [3]. Ajunși la putere în 2009, după proteste masive violente, noua coaliție a promis să lupte cu corupția, să consolideze finanțele țării și să-și reformeze sectorul justiției și sistemul judecătoresc, se menționează în raport. Guvernul intenționa să continue integrarea europeană mai profund atunci când a implementat primul plan de acțiuni pentru o perioadă de trei ani în cadrul Politicii europene de vecinătate și a semnat un Acord de Asociere și un Acord de liber schimb aprofundat și cuprinzător în 2014. Ulterior, parcursul european al Republicii Moldova a fost declarat drept prioritate a politicii externe a statului, iar mai nou, unii parlamentari au propus ca cursul de integrare europeană să fie stipulat chiar și în Legea Supremă a țării – Constituția Republicii Moldova.

Paradoxal sau nu, dar tendința de diminuare accentuată a susținătorilor vectorului european se atestă tocmai în perioada guvernării de după anul 2009, care s-a declarat proeuropeană. Astfel, dacă facem o retrospectivă a aspirațiilor europene ale moldovenilor în ultimii zece ani, constatăm că numărul persoanelor care se pronunță în favoarea vectorului european al Republicii Moldova s-a redus cu 16% și cu circa 30% față de anul 2007, când s-a înregistrat cea mai înaltă pondere a susținătorilor vectorului de integrare europeană a țării – 76% (vezi *Tabelul 2*).

Tabelul 2. Dinamica răspunsurilor la întrebarea: „Dacă duminica viitoare ar avea loc un referendum cu privire la aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, Dvs. ați vota pentru sau contra”?

Opțiunea	Nov. 2009	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	Ian. 2019	2009/2019
Vota pentru	63%	47%	48%	45%	47%	47%	-16%
Vota contra	12%	25%	34%	33%	28%	26%	+14%
Nu aș participa	3%	8%	7%	6%	9%	7%	+4%
Nu știu, nu m-am decis	22%	20%	11%	16%	16%	19%	-3%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică (perioada 2009-2019).

Astfel, după mai mulți ani de așteptări și „aspirații europene”, lipsa unei voințe politice ferme, a unei dinamici pozitive a stării de lucruri în țară, inconsecvența, iar de multe ori și lipsa unor reforme eficiente în diverse domenii de activitate, gradul înalt de corupție în activitatea instituțiilor statului etc., au făcut ca treptat susținerea socială a vectorului de integrare europeană a Republicii Moldova să-și piardă din intensitate.

Incontestabil, asupra acestui indicator au influențat negativ mai mulți factori, inclusiv situația social-economică din țară, nerezolvarea mai multor probleme ce țin de îmbunătățirea nivelului de trai al populației, tergiversarea și ineficiența reformelor, în speță a celei din justiție, precum și declinul economic înregistrat în țările membre ale Uniunii Europene etc.

Incurajatoare erau și angajamentele asumate în cadrul programului de activitate al Guvernului pentru perioada imediat următoare - 2011-2014, intitulat „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare”, în care Guvernul își propunea să depună eforturi susținute pentru promovarea reformelor solicitate atât de societate, cât și de comunitatea europeană: crearea condițiilor necesare pentru formarea unei economii funcționale de piață, separarea reală a puterilor în stat și asigurarea supremației legii, reformarea instituțiilor judecătorești, combaterea corupției, asigurarea libertății mass-mediei etc. [4]. În așa fel aspirațiile europene ale Moldovei, se menționa în Declarația Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova „Perspectivele europene ale Moldovei” [5] sunt foarte ambițioase și nu sunt limitate la a rămâne veșnic un „*vecin*” al UE.

Pentru a avea și alte viziuni, opinii decât cele declarate de politicienii aflați la guvernare asupra procesului de apropiere a Republicii Moldova de Uniunea Europeană, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM a inițiat în anul 2015 un studiu al experților în cadrul căruia 156 de cercetători științifici din domeniul științelor politice și relațiilor internaționale, reprezentanți ai administrațiilor publice centrale și locale, reprezentanți ai societății civile și mass-mediei au apreciat eforturile guvernării în vederea consolidării și dezvoltării relațiilor Republica Moldova - Uniunea Europeană. Potrivit datelor studiului [6], majoritatea persoanelor chestionate au remarcat faptul că guvernarea „proeuropeană” a făcut prea puțin pentru apropierea Republicii Moldova de spațiul comunitar pentru integrarea țării în Uniunea Europeană. Doar 28 la sută dintre subiecții chestionați considerau că guvernarea a depus suficiente eforturi în acest sens (vezi Fig. 1).

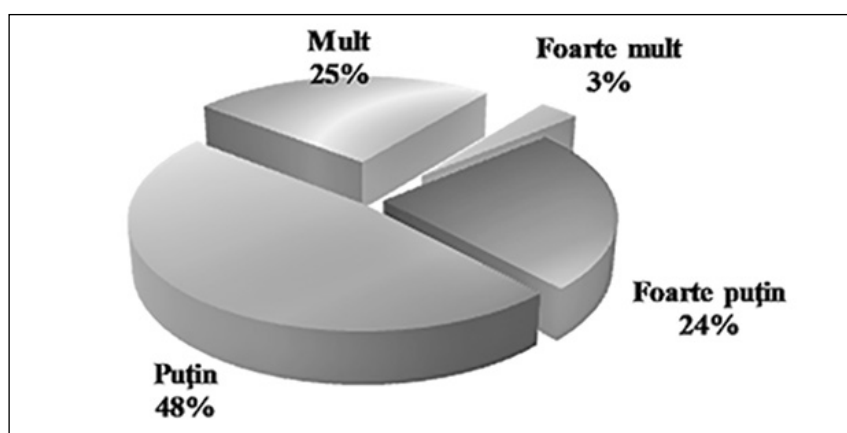

Fig. 1. Opiniile experților privind contribuția guvernării după 2009 în vederea apropierii Republicii Moldova de Uniunea Europeană

În oarecare măsură, opinia de la urmă este susținută și de autorii unui raport elaborat de Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene în cooperare cu autoritățile naționale privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere RM – UE în anii 2017-2019, unde se menționa că în perioada de referință reforma în sectorul justiției a constituit una din prioritățile constante ale autorităților moldovenești, acestui obiectiv fiindu-i acordată tot mai multă atenție la nivelul conducerii țării, autorităților competente, societății civile și partenerilor de dezvoltare. Prin eforturile întreprinse s-a urmărit consolidarea independenței justiției, combaterea corupției în sistemul judecătoresc, îmbunătățirea calității actului de justiție și, în cele din urmă, restabilirea încrederii publice față de sistemul justiției. În așa fel, constată raportorii, la capitolul „justiție, libertate și securitate”, din cele 172 de acțiuni incluse în Plan 137 sau 78,49% au fost realizate [7].

Și totuși, aprecierile autorităților oficiale, îndeosebi ale Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene, lasă loc de interpretări. Astfel, dacă facem referință la un alt raport, intitulat „Raport de evaluare intermediară”, elaborat în luna septembrie 2017 în baza unor indicatori concreți, autorii constată că implementarea obiectivelor specifice prevăzute în prioritatea „Justiție: responsabilă și incoruptibilă” nu a fost asigurată la unii indicatori foarte importanți. Din cei 7 indicatori de monitorizare a progresului realizării obiectivelor specifice, menționează raportorii, doar indicatorul ce vizează transparența instanțelor judecătorești a fost îndeplinit, în timp ce alți 4 indicatori au înregistrat chiar o înrăutățire a situației în comparație cu anul 2010. Alți doi indicatori ce vizează numărul de victime ale corupției și ponderea litigiilor soluționate pe cale alternativă nu a fost posibil de evaluat din lipsă de date statistice care ar permite măsurarea progresului [8].

Astfel, autorii raportului concluzionează, în baza analizei indicatorilor de progres, că Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020” a avut un impact nesemnificativ asupra reformei justiției, în condițiile în care Strategia de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011–2016 era deja adoptată și era în proces de implementare în momentul elaborării și adoptării SND „Moldova 2020”. Cu atât mai mult, pentru realizarea obiectivelor de reformare a sectorului justiției, în programele bugetare au fost planificate resurse financiare care s-au bazat preponderent pe suportul Uniunii Europene, ce urma să fie acordat din cadrul Programului de suport bugetar pentru reforma sectorului justiției, în valoare de 60 milioane de euro, se menționează în raport. Din cauza crizei politice din anul 2015 și a fraudelor bancare, cheltuielile planificate în bugetul de stat pentru reformarea și dezvoltarea sectorului justiției a fost imposibil de acoperit, iar Uniunea Europeană, ca urmare a celor întâmplate, și-a suspendat ajutorul financiar promis. În consecință, prioritatea „Justiție: responsabilă și incoruptibilă” a rămas în mare parte doar pe hârtie, iar programul de implementare – nerealizat, concluzionează autorii raportului.

Pentru a implementa viziunea strategică din capitolul „Justiție: responsabilă și incoruptibilă”, conchid autorii raportului de evaluare, este necesară corelarea obiectivelor specifice, indicatorilor de monitorizare și a viziunii, ținându-se cont de toate

părțile vizate de sectorul justiției. Totodată, este necesară și asigurarea durabilității financiare și asigurării unei sinergii dintre Strategia Națională de Dezvoltare, strategiile sectoriale și programele bugetare, astfel încât să existe o corelare directă între ceea ce se planifică și ceea ce este realizat în condițiile bugetare prognozate.

Totodată, experții susțin că "nu poți să ai o justiție rapidă și foarte calitativă. Dacă vrem să avem calitate, trebuie să dăm șansă judecătorilor să ne dea calitate" [9]. Cu puțini judecători și mulți procurori, în Republica Moldova, justiția se face cu viteză impresionantă, însă de calitate contestabilă. La această concluzie au ajuns experții Centrului de Resurse Juridice din Moldova care au făcut o analiză comparată a actului justiției din țara noastră și din 45 de țări membre ale Consiliului Europei. Datele prezentate în studiu arată că în Republica Moldova la 100 de mii de locuitori revin în medie 14 judecători, în timp ce în țările membre ale Consiliului Europei acest raport este de 21 de judecători. În același timp, numărul cauzelor examinate de judecătorii moldoveni este cu cel puțin 30 la sută mai mic decât media țărilor membre ale Consiliului Europei, se menționează în document.

În așa fel, consolidarea sectorului justiției rămâne una din prioritățile statului, fiind necesară continuarea eforturilor pentru sporirea independenței, imparțialității și calității actului justiției, îmbunătățirea competenței profesioniștilor din domeniu, integrității și eficienței întregului sector. Pentru realizarea unor obiective și a unor acțiuni reale, necesare și cu efect durabil, se impune elaborarea unui instrument de politici în care să fie abordate problemele existente în sistemul justiției, definite căile de soluționare a problemelor respective și evaluat impactul așteptat asupra societății, constată autorii.

Anume din aceste considerente se impune o abordare mult mai complexă, multidimensională a situației în domeniu, căci după cum ne convinge realitatea, doar majorarea salariilor judecătorilor și procurorilor nu este suficientă pentru a realiza obiective concrete și de durată, iar în cele din urmă să avem și o justiție de calitate. Or, după cum arată analiza efectuată, în pofida creșterii vertiginoase a salariilor judecătorilor și procurorilor, creștea în mod considerabil și numărul de cereri și condamnări la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (CtEDO), astfel încât, în anul 2019, Republica Moldova s-a plasat pe locul cinci din cele 47 de țări membre ale Consiliului Europei. De asemenea, în anul de referință, moldovenii s-au adresat la CtEDO de 3,4 ori mai des decât media europeană. La 31 decembrie 2019 erau în așteptare să fie examinate încă 1,056 de cereri ale cetățenilor moldoveni. Acest număr depășește numărul total de cereri în baza cărora Republica Moldova a fost condamnată în cei 22 de ani de când persoanele se pot adresa la CtEDO împotriva Moldovei. Această constatare a experților Centrului de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), în urma analizei Raportului de activitate al CtEDO pentru anul precedent, denotă că alocațiile substanțiale pentru justiție au depășit cu mult rezultatele muncii depuse de procurori și judecători. Mai mult, corupția în diverse domenii de activitate nu numai că nu s-a diminuat, ci dimpotrivă, a luat și mai mult amploare, afectând

vădit capacitatea de funcționalitate a instituțiilor statului, nivelul de trai și calitatea vieții cetățenilor. Astfel, în 2019, Republica Moldova a înregistrat un scor al Indicelui Percepției Corupției (IPC) de 32 puncte, plasându-se pe locul 120 din 180 țări (în 2018, Republica Moldova avea un scor de 33 puncte și s-a plasat pe locul 117 din 180 țări). Pentru comparație, în 2019 Georgia se afla pe locul 44, România – 70, Armenia – 77, Ucraina – 126, Rusia – 137, Uzbekistan – 153, Turkmenistan – 165. [9]. În context, menționăm că Indicele este calculat la o scară de la 0 până la 100, unde „0” semnifică corupție totală, iar „100” – lipsă totală de corupție. Peste 2/3 din țările incluse în clasamentul IPC 2019 au un scor sub 50 puncte, scorul mediu fiind de doar 43 puncte. În fruntea clasamentului IPC 2019 sunt Danemarca și Noua Zeelandă (ambele cu un scor de 87 puncte) și Finlanda (86 puncte), la polul opus – Siria, Sudanul de Sud și Somalia, respectiv, cu un scor de 13, 12 și 9 puncte [10].

Lipsa de progrese reale în lupta contra corupției în majoritatea țărilor este dezamăgitoare și are efecte negative profunde asupra cetățenilor din întreaga lume”, a declarat Patricia Moreira, director general al Transparency International. „Pentru a avea șansa de a contracara corupția și a îmbunătăți viața oamenilor, trebuie de abordat relația dintre politică și *bani mari*. Interesele tuturor cetățenilor trebuie să fie reprezentate în procesul decizional”. Țările cu procese consultative mai ample și transparente au o medie a IPC de 61 puncte și dimpotrivă, în țările în care nu există sau sunt puține consultări, scorul mediu al indicelui este de doar 32 puncte [11]. Credem că afirmațiile de mai sus caracterizează pe deplin situația din Republica Moldova.

Astfel, dacă analizăm datele investigațiilor sociologice în cadrul cărora populația își exprimă propria percepție asupra veniturilor reale ale familiei sale, care constituie una din principalele componente ale nivelului de trai și calității vieții populației, constatăm, că în ultimii zece ani circa o treime din familiile din Republica Moldova nu au bani nici pentru strictul necesar, iar peste 40 la sută dintre familii au venituri care le asigură nu mai mult decât strictul necesar. Cu astfel de venituri trăiesc deja ani la rând 3 din 4 familii.

Venituri mai mult sau mai puțin suficiente pentru un trai decent obține doar fiecare a cincea familie, deși și aceasta nu-și poate permite procurarea unor bunuri mai scumpe. Și numai 5-7% dintre familii reușesc să cumpere și unele bunuri mai scumpe, chiar dacă cu unele restrângeri în alte domenii.

În bunăstare și confort deplin trăiește 1% dintre familiile din Republica Moldova, care dispun de tot ce-și doresc, fără a se limita la ceva (vezi *Tabelul 3*).

De menționat în context că, potrivit declarațiilor pe venit doar pentru anul 2017, prezentate la Inspectoratul Fiscal de Stat, numărul milionarilor în Republica Moldova a depășit cifra de 1870 persoane, fapt ce denotă că în Moldova mai puțin se produce un proces de stratificare a populației după nivelul de trai, care în condițiile economiei de piață este firească, ci mai curând se produce polarizarea acesteia, sau mai exact pauperizarea populației, fără a avea o clasă de mijloc consolidată care să asigure stabilitatea socială și economică în țară, o perspectivă de dezvoltare a acesteia.

**Tabelul 3. Dinamica răspunsurilor la întrebarea:
„Cum apreciați veniturile actuale ale familiei Dvs.”?**

Nr. ord.	Veniturile	Mart. 2009	Mai 2011	Apr. 2013	Mart. 2015	Nov. 2017	Ian. 2019	2019/ 2009
1	Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	34%	34%	34%	42%	31%	30%	- 4%
2	Ne ajung numai pentru strictul necesar	38%	40%	41%	43%	44%	42%	+ 4%
3	Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne permitem cumpărarea unor bunuri mai scumpe	18%	19%	17%	12%	18%	23%	+5%
4	Reușim să cumpărăm și unele bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii	8%	4%	5%	3%	5%	3%	- 5%
5	Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără să ne limităm la ceva	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică (perioada 2009-2019).

Analizând rezultatele investigațiilor sociologice din ultimii ani, observăm că ponderea persoanelor mulțumite de felul în care trăiesc constituie doar circa douăzeci la sută din populație (vezi *Tabelul 4*), în rest, oamenii și-ar dori un trai mai bun, un mediu social și economic mult mai favorabil pentru familiile sale, pentru ei personal.

**Tabelul 4. Dinamica răspunsurilor la întrebarea:
„Cât de mulțumit sunteți, în general, de felul în care trăiți”?**

Opțiunea	Nov. 2009	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	Ian. 2019	2019/2009
Mulțumit (foarte mulțumit+destul de mulțumit)	27%	18%	17%	18%	21%	20%	-7%
Nici mulțumit, nici nemulțumit	33%	29%	29%	30%	33%	43%	+10%
Nemulțumit (deloc mulțumit+nu prea mulțumit)	39%	53%	51%	50%	45%	37%	-2%
NS/NR	1%	0%	3%	2%	1%	0%	-1%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică (perioada 2009-2019).

Apreciind starea reală de lucruri în diverse domenii de activitate, majoritatea populației consideră că lucrurile în țara noastră, în genere, merg mai mult într-o direcție greșită, și nu doar timp de un an sau doi. Potrivit datelor din *Tabelul 5*, constatăm, că starea lucrurilor și direcția în care se dezvoltă țara acum zece ani era mult mai bună ca în prezent.

Astfel, potrivit Barometrului de Opinie Publică din anul 2019, doar 15 la sută dintre respondenți erau de părerea că lucrurile în țara noastră se îndreaptă într-o direcție bună, în timp ce peste 3/4 sau 74% dintre persoanele chestionate afirmă că direcția în care merg lucrurile este greșită. (Pentru comparație: în țările membre ale Uniunii Europene ponderea cetățenilor care consideră că lucrurile merg în direcția cea bună este de circa 1/3 sau 31%. Ponderea europenilor care gândesc că lucrurile merg în direcția greșită în UE a scăzut de la 54% la 50% față de anul 2017).

Tabelul 5. Dinamica răspunsurilor la întrebarea: „Credeti că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună sau merg într-o direcție greșită”?

Opțiunea	Nov. 2009	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	Ian. 2019	2019/2009
Direcția este bună	29%	11%	24%	8%	14%	15%	- 14%
Direcția este greșită	55%	84%	69%	88%	77%	74%	+19%
NS/NR	16%	5%	7%	4%	9%	10%	- 6%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică (perioada 2009-2019).

În consecință, o bună parte din populație își pierde încrederea în capacitatea persoanelor aflate la guvernare de a soluționa problemele existente, își pierde încrederea în principalele instituții ale puterii de stat. Astfel, potrivit datelor sociologice, doar 16 la sută dintre cetățeni sunt mulțumiți sau oarecum mulțumiți de ceea ce face Guvernul și își exprimă încrederea în el și aproximativ unul din zece – în ceea ce face Parlamentul (vezi Tabelul 6).

Tabelul 6. Dinamica răspunsurilor la întrebarea: „Câtă încredere aveți în ...”?
(Foarte multă încredere / Oarecare încredere)

	Nov. 2009	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	Ian. 2019	2019/2009
Justiție	37%	18%	16%	12%	14%	16%	- 21%
Guvern	44%	19%	16%	7%	16%	15%	- 29%
Parlament	41%	14%	14%	6%	11%	11%	- 30%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, decembrie 2019.

Așadar, datele Barometrului de Opinie Publică denotă că încrederea populației în Parlament s-a diminuat timp de un deceniu cu circa o treime - de la 41% în anul 2009 până la 11% în 2019, iar în Guvern - de la 44% până la 15%. A scăzut considerabil și încrederea în justiție - de la 37% până la 16%. În așa fel, sondajele de opinie publică din ultimii zece ani privind nivelul de încredere a populației în principalele instituții ale statului sunt destul de reduse, ceea ce rezultă că și așteptările cetățenilor de la aceste instituții sunt minime.

Relevante în acest context sunt afirmațiile lui Pippa Norris, potrivit căruia în multe țări, în cursul ultimilor ani, susținerea politică pentru instituțiile guvernamentale s-a erodat în mod consistent. Există o tensiune în creștere între idealuri și realitate. Aceasta a condus la producerea unor *cetățeni mai critici* sau a unor *democrați decepționați*. Erodarea susținerii pentru instituțiile guvernării reprezentative e îngrijorătoare, deoarece ea poate să *submineze credința în valorile democratice* [12].

Astfel, din analiza de mai sus rezultă că pentru o justiție calitativă, pentru sporirea încrederii în instituțiile statului și susținerii masive a parcursului european al Republicii Moldova sunt necesare eforturi susținute și cu impact concret în diverse domenii ale vieții care să fie percepute și apreciate pozitiv de către cetățeni, iar pentru aceasta este nevoie de o politică coerentă și clară a statului, de o guvernare responsabilă. Or, vectorul european trebuie să devină o prioritate a statului nu numai în politica externă, dar, mai întâi de toate, în cea internă.

De asemenea, sunt necesare eforturi conjugate și din partea actorilor politici, unii dintre aceștia fiind și astăzi promotori activi ai aderării Republicii Moldova la Uniunea Vamală, chiar dacă sunt conștienți de faptul că datorită semnării Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană țara noastră are cu mult mai multe avantaje. De remarcat în acest context, că semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare (1994), a Planului de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova (2005), a Acordului de Liber Schimb, Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC sau DCFTA) cu UE au adus doar beneficii: creșterea suplimentară a PIB-ului Moldovei de până la 5,4%, liberalizarea regimului de vize (2014), care a facilitat până în prezent accesul a circa 2,3 milioane de cetățeni moldoveni în țările membre ale Uniunii Europene, majoritatea obiectelor de infrastructură socială care în ultimii ani erau într-o stare deplorabilă au fost și sunt finanțate din fonduri europene, iar exportul de produse și mărfuri pe piața europeană actualmente depășește cifra de 2/3 sau circa 67 la sută din volumul total al exporturilor.

Formarea, consolidarea și perpetuarea unui euroscepticism vădit și de durată de către unii reprezentanți ai formațiunilor politice aflate chiar și în prezent la guvernare în scopul menținerii unui segment impunător de electorat cu ajutorul căruia să acceadă în Legislativ contribuie în mod substanțial la dispersarea societății. Din aceste considerente și viitorul Republicii Moldova nu are o certitudine de dezvoltare, oscilând permanent între Est și Vest, fără a ne preocupa, în speță clasa politică, de creșterea nivelului de trai și calității vieții cetățenilor, care de mai bine de un sfert de secol suntem cotați ca cea mai săracă țară din Europa la acest indicator. În consecință – exodul masiv al populației, în special, al forței economice active, al potențialului uman și intelectual.

În opinia autorului, nu este de neglijat nici modul în care sondajele de opinie, efectuate de-a lungul anilor, au abordat subiectul cu privire la aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană, propunând de fiecare dată subiecților investigați și o alternativă la întrebarea cu referire la viitorul țării (inițial – rămânem în CSI sau ne integrăm în UE), iar mai apoi (ne integrăm în Uniunea Europeană sau aderăm la Uniunea Vamală). Or, investigațiile sociologice nu și-au propus o cunoaștere și o promovare mai bună, mai aprofundată a vectorului european, care a fost declarat în mod oficial prioritatea statului în materie de politică internă și externă. În consecință, avem „o societate fragmentată atunci când este vorba despre susținerea vectorului european” [13].

Cu părere de rău, datele investigațiilor sociologice efectuate timp de mai mulți ani la rând în cadrul Programului Barometrul de Opinie Publică denotă că în mare parte unele categorii de cetățeni ai Republicii Moldova, nici până astăzi, nicidecum nu se autoidentifică cu interesele naționale ale țării și în cazul unui eventual referendum cu privire la aderarea țării noastre la Uniunea Europeană ar vota contra. Cei mai mulți dintre aceștia sunt etnici ruși (64%), etnici ucraineni (68%) și alte etnii – găgăuzi, bulgari etc. – (57%).

Lipsa unei politici consecvente în vederea consolidării aspirațiilor europene are ca rezultat și un nivel redus de autoidentificare a moldovenilor ca europeni. Potrivit sondajelor sociologice, doar 22% dintre persoanele chestionate au remarcat că se simt pe deplin (3%) sau mai degrabă (19%) europeni [14], ceea ce este foarte puțin

pentru o implicare activă a întregii societăți în procesul de apropiere și integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană. Pentru comparație: datele Eurobarometrului [15], realizat în anul 2019 în toate cele 28 de state membre, arată că mai mult de jumătate dintre respondenți se autoidentifică ca cetățeni ai UE. La nivel național punctajul variază de la 93 % în Luxemburg, 88 % în Germania și 87 % în Spania, la 57 % în Grecia și Italia și 52 % în Bulgaria. Sondajul relevă și o creștere puternică a percepției pozitive a cetățenilor europeni față de Uniunea Europeană în toate domeniile – de la economie la starea democrației. Studiul privind percepția cetățenilor asupra Uniunii Europene și Parlamentului European denotă că o mare parte a europenilor (57 %) sprijină în continuare apartenența țării lor la UE, considerând că aderarea la Uniunea Europeană este un lucru bun pentru țara lor, iar circa 2/3 dintre cetățenii europeni din toate statele membre consideră că apartenența la UE a adus beneficii țării lor. Astfel, pentru o susținere puternică a vectorului european este nevoie de coeziune socială, de conștientizare a faptului, că apropierea și integrarea Republicii Moldova în spațiul comunitar constituie o perspectivă clară de dezvoltare a țării noastre, de asigurare a unui nivel de trai decent și o calitate mai bună a vieții oamenilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Planul de Acțiuni UE-Moldova. Publicat : 30-12-2006 în Tratatul Internațional, Nr. 38, art. 402. Republica Moldova. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene. PLAN Nr. 402 din 22-02-2005.
2. Gribincea Vladislav, Virschi Victoria. Justiția din Republica Moldova în cifre – o privire comparativă. Document analitic. Centrul de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), octombrie 2019, p.6.
3. Raport elaborat de Banca Mondială în colaborare cu Fondul pentru buna guvernare al Marii Britanii „Republica Moldova. Îmbunătățirea accesului la justiție: De la resurse spre rezultate”. O analiză instituțională și a cheltuielilor publice în sectorul justiției, 2018, p.21.
4. Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” 2011-2014. Chișinău, 2011, p.7.
5. Declarația „Perspectivele europene ale Moldovei”, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, <http://www.mfa.gov.md/din-istoria-rm-ue/>
6. Studiul sociologic „Situția social-politică din Republica Moldova și tendințele posibile ale evoluției” realizat în cadrul Institutului de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, 2015.
7. Planul de Acțiuni UE-Moldova. Dialogul politic și reformele. Democrația și supremația legii. Publicat: 30-12-2006 în Tratatul Internațional, Nr. 38, art. 402.
8. Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020”. raport_evaluare_md_2020_rom.pdf p.98.
9. Gribincea Vladislav, Virschi Victoria. Op. cit., p.9.
10. Gribincea Vladislav, Golnice Daniel, Popșoi Ecaterina. Notă analitică, 31 ianuarie 2020 Republica Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în anul 2019. <https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/01/Nota-analitica-CtEDO-2019.pdf>
11. http://www.transparency.md/2020/01/23/transparency-international-lanseaza-indicele-perceptiei-coruptiei-2019/#_ftn1
12. Norris Pippa. The Growth of Critical Citizens? New York: Oxford, University Press, 1999.
13. Raportul Național de Dezvoltare Umană. Aspirațiile Europene și Dezvoltarea Umană a Republicii Moldova. Chișinău, 2012.
14. Barometrul Social-Politic, IMAS, Chișinău, septembrie 2012.
15. Eurobarometru 2019. Eurobarometru Standard 91
16. Barometrul de Opinie Publică, 2009 - 2019.

SOLIDARITATEA UMANĂ – PRODUS EMANAT DE INTELEGENȚA INDIVIDUALĂ ȘI CONȘTIINȚA COLECTIVĂ

HUMAN SOLIDARITY – A PRODUCT EMANATED FROM INDIVIDUAL AND COLLECTIVE INTELLIGENCE

Andrei DUMBRĂVEANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
dumbraveanu.andrei@gmail.com

Rezumat

Solidaritatea socială este un rezultat al sociabilității, iar sociabilitatea nu este produsul vieții, ci însăși viața, căci formează echilibrul în lumea vie: între indivizi și între specii, instalând ordinea în dezordinea mișcării haotice, este o emanație biologică a termodinamicii. Este un produs al entropiei, unde se ascund transformările energiei, ale materiei: din câmp de lumină în substanță biologică verde, în colonii de procariote și de eucariote, care evoluând timp de milenii să ia noi forme ale vieții, să devină animale: vertebrate, mamifere, om - făptură cu rațiune și spirit. În plină revoluție industrială, E. Durkheim lansează postulatul conform căruia diviziunea muncii produce solidaritate socială, iar pentru a-l demonstra clasifică tipurile de solidaritate socială și factorii măsurabili ce o influențează. Solidaritatea, care în mediul social se manifestă ca solidaritate umană este un produs nematerial, de ordin moral, psihologic, spiritual, ce își descoperă prezența prin fapte concrete, materializate în urma acțiunilor sale. Există două forme de solidaritate socială: solidaritatea mecanică și solidaritatea organică. Solidaritatea mecanică și solidaritatea organică se află în relații de excludere reciprocă. Istoria acestor două tipuri de solidaritate ne dovedește că unul dintre ele progresează numai în măsura în care celălalt a regresat.

Cuvinte-cheie: societate, diviziunea muncii, solidaritate mecanică, solidaritate organică, coeziune, inteligență, civilizație, educație.

Summary

Social solidarity is a result of sociability, and sociability is not the product of life, but the life itself, because it forms the balance of organic elements, installing an order in the disorder produced by their chaotic movement, it is the biological derivative of thermodynamics. It is a product of the eternal motion, of the entropy law, of the transformations of matter: from a field of light into a green biological substance to later become a human being with mind and spirit. Amidst the industrial revolution, E. Durkheim launches the postulate that the division of labor produces social solidarity, and in order to prove it, he classifies the types of social solidarity and the measurable factors that influence it. Social solidarity, which actually manifests itself in the social environment as human solidarity, is an immaterial product, of a moral, psychological, spiritual nature, which reveals its presence through concrete deeds, materialized as a result of its actions. Mechanical solidarity and organic solidarity are in relations of mutual exclusion. The history of these two types of solidarity proves us that one of them progresses only to the extent that the other has regressed.

Keywords: society, division of labor, mechanical solidarity, organic solidarity, cohesion, intelligence, civilization, education.

Solidaritatea exprimă sentimentul care îi determină pe oameni să se unească călăuziți fiind de interese, obiective și standarde comune. Rădăcina cuvântului provine de la noțiunea de solid, ce înseamnă una dintre cele trei stări fundamentale ale materiei. Solidaritatea socială este un rezultat al sociabilității ce se manifestă în mediul uman, căci sociabilitatea nu este produsul vieții, ci însăși viața. Ea formează

echilibrul în lumea vie, instalând ordinea în dezordinea produsă de mișcarea haotică, prin urmare, este o emanație biologică a termodinamicii. Este un produs al mișcării eterne, al legii entropiei și ilustrează transformările energetice ale materiei vii. Omul poartă în sine, codificat genetic, sociabilitatea atât ca formă a unui câmp energetic dispărut demult în spațiu, cât și ca expresie a spiritului creativ, căci este cununa evoluției biologice în mediul natural, al culturii și civilizației produse de el în timp istoric. Iar solidaritatea umană nu reprezintă altceva decât rezultatul organizării societății de către om în mod deosebit față de celelalte organisme vii de pe Pământ. Organizarea unică a societății umane ce datorează factorilor de ordin biologic și psihoculturali, care au făcut ca Omul să se desprindă de societatea animalelor și să evadeze din restul ei grație inteligenței, creativității, limbajului articulat, rațiunii și judecății.

În lucrarea sa de căpătâi *Enciclopedie de ecologie* Ion Dediu prezintă termenul de *sociabilitate* ca produs al evoluției, rezultat avantajos al selecției naturale obținut în baza priorităților de apărare, de hrănire și reproducere. Viața socială implică dezvoltarea unor însușiri individuale și colective, dintre care fundamentale pentru individ sunt: dezvoltarea comportamentului social mai întâi, apoi diviziunea muncii a indivizilor componenți ai grupului, urmată de: coordonarea ierarhică a relațiilor individuale cu factorii de mediu; de menținerea organizării sociale în succesiunea parțial suprapusă a generațiilor; realizarea în comun a unor activități ce asigură existența și persistența societății ca un tot întreg; controlul asociat al factorilor de mediu din adăpost.[1, p.690] Sociabilitatea se manifestă atât în regnul animal, cât și în cel vegetal. Plantele trăiesc atât singurate, cât și în grup, în colonii. Ele ocupă anumite suprafețe, mari areale, formează relații între ele, comunicând prin compuși chimici. Sociabilitatea animală se manifestă în toate clasele și familiile biologice ale lumii animale, dar este distinctă și la grupele mari de insecte: albine, viespi, furnici, și poate fi considerată model de organizare a vieții sociale în lumea animală, cu excepția omului. Aceste grupe au evoluat timp de 70 de milioane de ani, fiind printre cele mai vechi ființe ale Pământului care au ajuns până în zilele noastre. Insectele sociale formează familii foarte mari și bine dezvoltate. O colonie de albine conține 60-80 mii de lucrătoare (femele sterile), soldați de pază, sanitari, câteva sute de masculi și o singură femelă. În colonie există o diviziune a muncii, o ierarhizare a funcțiilor, stratificare și subordonare socială, care se respectă instinctiv, conform legilor biologiei. Viața coloniei se bazează pe un sistem democratic de luare a deciziilor și de trai, iar comunicarea se produce prin mesajele compușilor chimici: hormoni, feromoni, elemente olfactive (o albină are circa 670 de receptori olfactivi) etc., de asemenea prin procedee mecanice: gestul, poziția corpului, dansul de orientare etc. ”Substanța de matcă” este răspândită pe corpul reginei de unde este linsă de albinele lucrătoare și are rolul de a le inhiba dezvoltarea ovarelor și de a păstra astfel coeziune întregii familii.[2, p.311] Simțul mirosului ajută albinele să descopere hrana. Fiecare albină are mirosul ei specific, care este caracteristic întregii familii și este marcat de secreția inconfundabilă a reginei. Decizia de părăsire a locului de trai și popularea unuia nou este luată în comun de toată colonia, în urma unor discuții, după care are loc verificarea terenului de către ”experții” delegați de colonie.

Am prezentat detaliat aspecte din viața socială a albinelor, căci urmărind modul de a se organiza al societăților animale și vegetale, felul de comunicare al indivizilor între ei și între grupe ne pătrundem de ideea că lumea vie, organică și lumea anorganică se dezvoltă după o legitate unică, universal obiectivă a sociabilității.

Edgard Morin în *Paradigma pierdută: natura umană* consideră că societatea este una din formele fundamentale foarte larg răspândite – dezvoltate inegal dar foarte diferențiat ale organizării sistemelor vii, iar societatea umană apare ca o variantă și o dezvoltare prodigioasă a fenomenului social natural. [3, p.36] Specia umană a preluat din societățile animale unele comportamente pe care le-a dezvoltat evolutiv. Astfel a moștenit în lanțul genetic supunerea ierarhică, diviziunea muncii, perceperea teritoriului ca spațiul vital. Ca specie biologică dotată cu simțul rațiunii și al obligației, omul a dezvoltat ordinea socială în dezordinea animală, a redus ”zgometul”, care bruia comunicarea cu ecosistemele naturale și în condițiile vitrege de viață îi amenința existența. El și specia lui ”*homo sapiens*”, grație inteligenței, tehnicii, limbajului și tehnologiilor de comunicare, culturii s-a reprodus, s-a menținut în timp, formând mediul lui social și societatea umană cu toate formele și legile ei, create de el în afara naturii, dar în felul cum înțelegea el natura ca mediu de trai și sursă de existență pentru care trebuia să lupte fără încetare. Individul biologic s-a smuls din mediul său animal prin vânătoare. Vânătoarea a emancipat Omul, care din animalul vânat s-a transformat în vânător. Procesul a durat câteva milioane de ani, timp în care condițiile fizice și biologice au suferit modificări, iar odată cu ele se schimba și vânătorul și vânatul. Emanciparea animalului omnivor și evoluția lui umană s-a pornit când turma a început să vâneze cu pietre și bâte, urmând exemplul unui individ al ei mai ingenios. Astfel, piatra, ciomagul, osul au devenit unelte de vânătoare. Însă au trebuit să treacă zeci de mii de ani de selecție, ca în turmă să se evidențieze unii indivizi dotați cu spirit de observare și creativitate care modernizau instrumentele și tehnicile de vânătoare. Se presupune că australopitecii ”au modificat ” piatra de râu, lovind-o la un capăt, au produs proto-unealta ”civilizației de prund”. Piatra ”modificată” devenea unealtă din momentul ce era depozitată, păstrată, păzită, repartizată și utilizată după destinație. [4, p.16] Uneltele au schimbat tehnicile de vânătoare, au structurat grupele de vânători și relațiile dintre ei. Perfecționarea uneltelor a îmbunătățit metodele de dobândire a hranei, a distribuirii și a calității ei. Schimbarea calitativă a vieții consolida grupul de vânători și înainta necesitatea securizării spațiului lui vital. Uneltele de vânat se transformau în arme, iar vânătorii deveneau și ostași. Producerea uneltelor/armelor și mânuirea lor solicita ingeniozitate și solidaritate de grup. Uneltele perfecționate și focul dobândit pe cale artificială acum 550 mii de ani au condus la creșterea numerică a tipului uman sapiens. Schimbările climatice, sporirea populației homo, micșorarea vânatului au stimulat noi relații în interiorul societății primitive, au grăbit modernizarea uneltelor/armelor, au condus la apariția normelor de comportament și a unor noi forme de comunicare a indivizilor între ei și între grupele sociale. Într-un mediu natural fioros și plin de taine omul era pătruns de frica necunoașterii, de supremația vicisitudinilor fizice și biologice,

pe care cu teamă îndrăzneală să le sfideze, să le măgulească. El deschidea sfios porți în lumea cunoașterii, a logicii, a calculelor și a gândirii abstracte, perfecționa uneltele de muncă, care, la rândul lor, îl transformau, îndepărtându-l de originile sale.

Solidaritatea are un înțeles vast și este prezentă în natură atât în formă fizică și chimică, cât și biologică, ea se întâlnește de o potrivă în lumea vie și în cea anorganică. În familia *Homo sapiens* prin manifestările ei solidaritatea are un mare impact social, devenind astfel socială, ea capătă conotații etico-politice și urmează a fi studiată pe multiple planuri, situate la interferența antropologiei, sociologiei, psihologiei, politologiei, științelor comunicării. Solidaritatea socială obținând mai multe dimensiuni prin amploare și consecințe depășește spațiul măsurabil al câmpului sociologiei, păstrându-și valențele sociale, ea îmbracă veșminte umane și se transformă în solidaritate umană identică cu cea socială.

Abordare retrospectivă a problemei

În a doua jumătate a sec. XIX, invențiile ingineresti au luat amploare încât la orizontul civilizației apărea în plină statură era industrializării propulsată de motoarele cu ardere internă pe baza derivatelor din petrol, acestea fiind urmate de energia electrică ce lua amploare, de noi mijloace de comunicare prin unde electromagnetice, nevăzute. Noile mijloace de folosire a energiei au grăbit tehnologiile de producere. Au introdus corective în relațiile de producere, au făcut ca obiectele fabricate pe bandă rulantă să treacă dincolo de hotarele naționale și să cucerească piețe de peste mări și țări. Producerea mărfurilor necesită materie primă, ce se găsea departe de centrele industrializate și care putea fi obținută avantajos numai prin împărțirea sferelor de influență și obținerea de teritorii noi de exploatare a resurselor. Statele puternic industrializate împărțeau lumea conform intereselor lor economice. În plin avânt industrial, Emil Durkheim, fondatorul Școlii franceze de sociologie, editează lucrarea *Despre diviziunea muncii sociale*, unde cercetează natura și cauzele evoluției societății prin intensificarea funcțiilor sociale, analizează factorii de ordine socială. El constată că funcțiile economiei, care apar în prim-plan, depășesc funcțiile armatei, ale administrației, ale religiei. Economia societății moderne creează: noi relații între indivizi, grupe sociale și industriași; noi organizații sociale; formează modele noi de administrare și de repartizare a bunurilor; face ca viața economică în întregime să fie supusă stării de anomie juridică și morală. Apar noi funcții ale diviziunii muncii, care nu sunt ca să producă civilizație, ci fac ca activitatea economică să fie însoțită de civilizație și astfel nu numai că nu contribuie la progresul moralității, ba dimpotrivă, stimulează creșterea criminalității. Activitatea industrială are baza ei și satisface anumite nevoi, dar ele nu sunt de ordin moral, iar conștiința morală a popoarelor preferă dreptatea în fața tuturor îmbunătățirilor industriale din lume. Servind prioritățile economice, diviziunea muncii ar trebui să fie contrabalansată de avantaje morale. Civilizația în sine nu conține o valoare intrinsecă absolută, însă valoarea ei se transmite prin ceea ce satisface anumite nevoi, care reprezintă chiar consecințele diviziunii muncii. Produs al dezvoltării economice, care o grăbește, di-

viziunea muncii transformă relațiile dintre angajați și angajatori, influențează structurile organizaționale în relațiile lor cu instituțiile statale. Din sfera economică diviziunea muncii se deplasează în câmpul social, unde influențează conștiința colectivă, prin urmare, se manifestă în relațiile interumane, deșteptând unele sentimente coezive ce conduc la intensificarea solidarității sociale. Astfel, funcția diviziunii muncii este ca să apară grupuri care nu ar exista fără de ea și în societățile superioare își asumă rolul de sursă principală a coeziunii lor. [5, p.53-55] Durkheim a verificat această ipoteză, cercetând solidaritatea socială, a analizat sistemele juridice de sancțiuni represive și sancțiuni restrictive, a clasificat actele normative care reacționează la manifestările elementelor criminale față de sentimentele colective în epoci, timpuri și societăți diferite. S-a dovedit că reacția la acțiunea elementelor criminale față de sentimentele colective este marcată de nivelul de dezvoltare al societății, însă sentimentele rămânând aceleași: 1) Religioase; 2) Naționale; 3) De familie; 4) De sex; 5) De muncă (producere); 6) De obiceiuri, tradiții; 7) Față de organele de conducere; 7) De personalități; 8) Față de lucrurile individului; 9) Referitor la grupe de individualități sau la averea lor.

Cu cât societatea este mai dezvoltată, cu atât conștiința colectivă lasă loc mai mult inițiativelor individuale. Între conștiința socială și conștiința individuală se produc legături de unitate, nuclee ale energiilor de solidarizare, care depind de sentimentele colective și de cele individuale ale personalității.

În societatea postmodernă a sistemelor digitale, a comunicării neîngrădite, a post-adevărului, a trans-umanismului solidaritatea socială depășește prin intensitatea ei energetică spațiul creat de mecanismele economiei clasice și trece într-un spațiu nou, unde individul nu este numai agregat în sistemul de diviziune a muncii, ci este și o parte componentă în sistemele de ierarhizare a indivizilor și a grupelor sociale, de stratificare și mobilitate socială, de subordonare în funcție de instruire, de capacități educative acumulate, de dezvoltarea intelectuală și aptitudinile lui profesionale.

Unele aspecte metodologice

Omul ca ființă biologică, ce face parte din clasa mamiferelor, ordinul primatelor, familia humanoidelor, se plasează nu numai în vârful arborelui genealogic al tuturor primatelor, ci prin diversitatea hranei cu care se alimentează se află și în vârful piramidei energiei metabolizate, fiind o verigă marcantă în lanțul trofic al viețuitoarelor. Dobândirea mai ușor a hranei în urma perfecționării uneltelor și a agriculturii, diversificarea alimentelor și asigurarea securității existenței a generat complexitatea socială a *Homo sapiens* în socialitatea animalelor. În lanțul său genetic omul a moștenit instinctele supraviețuirii în condiții extremale caracteristice lumii animale: reacția la frică și la insuficiența de energie vitală prin unire, grupare, ierarhizare, subordonare. Solidaritatea umană este expresia socială a civilizației și poate fi cercetată numai în mod complex prin restructurarea și configurarea cunoștințelor interdisciplinare în context antropologic, sociologic, economic și psihologic. În plină revoluție industrială, E. Durkheim lansează postulatul că diviziunea muncii produce solidaritate socială, iar pentru a-l demonstra clasifică tipurile de solidaritate socială și factorii

măsurabili care o influențează. Solidaritatea socială, care de fapt se manifestă în mediul social ca solidaritate umană, este un produs nematerial, de ordin moral, psihologic, spiritual, care își descoperă prezența prin fapte concrete, materializate în urma acțiunilor sale. Ca să poată măsura câmpul solidarității sociale, Durkheim a cercetat factorii de drept, considerând normele juridice în plinătatea lor, nu fără cutume, datini, tradiții, obiceiuri, fără de care viața socială este incompletă, ca fiind de bază în formarea conștiinței colective, a moralei sociale. Solidaritatea umană reprezintă un fapt social, care se manifestă prin relații și rapoarte interumane: de familie (rudenie), profesionale, naționale, politice. Luată în parte, fiecare formă are natura sa, felul său de a fi, care reprezintă cazuri particulare ce explică doar parțial fenomenul. Prin urmare, solidaritatea umană reprezintă înfăptuirea socială a actelor omenești și poate fi studiată fundamental numai prin intermediul urmărilor lor sociale. Cercetarea ei poate fi efectuată cu instrumente sociologice. Însă ar fi incorect să ne limităm numai la instrumente și tehnici pur sociologice de ordin strict cantitativ – calitativ, fără a lua în calcul factorii de ordin moral, psihologic, antropologic. Fiind o înfăptuire socială a acțiunilor omenești, solidaritatea umană depinde de sănătatea fizică și cea psihică, de moștenirea genică, de educație și de averea cultural-istorică a fiecărui individ. Abordată pe acest făgaș, solidaritatea umană ar putea fi văzută și înțeleasă într-un spectru mai clar, căci am prezenta partea ei cea mai puțin distinctivă și specifică, de fapt am vedea nu solidaritatea umană, ci ceea ce face ca ea să fie mai puțin văzută.

Atâta timp cât solidaritatea socială rămâne ca o formă simplă a presupunerii de către natura psihicului uman ca ceva indefinit ce nu poate fi determinat cu claritate. Pentru ca solidaritatea umană să capete o formă perceptibilă, este necesar ca ea să fie prezentată de consecințele ei sociale văzute din afară. În această stare, solidaritatea depinde de condițiile sociale, care o formează și de care nu poate fi dezlipită. Solidaritatea se manifestă în funcție de formele de organizare a societății. Cercetând sistemele de reguli juridice care au însoțit evoluția civilizației și conștiința lor socială, Durkheim elucidează rapoartele de cooperare dintre angajați și angajatori în societatea industrială, a economiei dezvoltate prin diviziunea muncii și prin solidaritate socială, și constată că în condițiile unei societăți ce progresează nu putem analiza solidaritatea în profil psihanalitic, urmărind numai emanările emotive ale mulțimilor, manifestările în câmpul lor psihologic, bazate pe "efectele de turmă".[5, p.67-70]

"Starea de turmă", cum s-a dovedit ulterior, este de fapt moștenită genetic de om și provine din sociabilitatea animalelor. În momentele de schimbare provocate de factorii externi, de ordin biologic, (migrațiune) securitate (atac din partea altor specii) în grupul de animale intervin momentele tensionate de dezechilibru, de stres social. Turma se adună în jurul liderului ei, de regulă masculul cel mai viguros, mai puternic, capabil să asigure perpetuarea sănătoasă a speciei. Solidaritatea de turmă apare și se evidențiază în mediul social uman în timpul manifestărilor de masă și are tangențe comune cu sociabilitatea animalelor doar în măsura în care omul este ființă biologică. Solidaritatea provenită în societatea umană în urma diviziunii muncii este un rezultat al activității umane, produs al ingeniozității indivizilor, ea s-a născut în

momentul în care au fost puse în funcție uneltele/armele de vânătoare. Dar mai întâi a fost spiritul de observație, creativitatea, apoi a urmat "diviziunea muncii" în mediul antropoc, format de către "animalele iscusite". Dacă vom merge pe făgașul dezvoltării spirituale, creatoare, urmărind calea perfecționării uneltelor/armelor, vom vedea cum oamenii s-au unit, s-au solidarizat în jurul unor nuclee ale energiilor umane și au dat naștere la civilizații și epoci sociale: ale pietrei, ale fierului (epoca stihiiilor și epoca ascetă), ale mașinilor cu abur și cu motoare cu ardere internă (epoca cuceririlor naturii), ale atomului (epoca dezvoltării durabile); ale lumii preistorice, ale Antichității, ale Renașterii, ale modernității și postmodernității, care este însoțită de tehnologii electronice, digitale cu elemente de intelect artificial și de comunicare fără frontiere. Civilizațiile au format mediul lor social, un produs artificial, intercalat în mediul natural, care permanent a evoluat în funcție de unelte și tehnologii, schimbând raportul de la o civilizație la alta, în defavoarea mediului natural prin valorificarea, cucerirea, și reprimarea acestuia. Odată cu evoluția civilizațiilor au evoluat și formele de solidaritate ale oamenilor în lupta lor între ei și între grupurile lor și mediul natural. În cercetarea solidarității umane factorul antropologic ar trebui să-și găsească locul cuvenit. Spațiul antropologic formează ceea ce este praxisul, adică experiența, perceperea dobândită printr-o practică îndelungată. Această experiență umană este înmagazinată sub formă de câmp codificat, aparent invizibil, dar care poate fi citită în expresiile relațiilor dintre componentele sale materiale: ecosistem, sistem genetic, cultură-societate, creier (depozit biologic de inteligență). [3, p.215] Astfel, înțelegerea fenomenului solidarității umane capătă noi conotații, iar măsurarea formelor lui noi – unități de conținut.

Formele solidarității umane

Pornind de la analiza funcțională a diviziunii muncii ca factor al creșterii economice în societatea industrială, Durkheim cercetează mai întâi structurile umane ale acesteia, formate din grupe de oameni și organizații sociale. El dezvoltă punctul de vedere al lui August Comte, precum că diviziunea muncii este dacă nu unica, atunci principala sursă de solidaritate socială care devine cauză elementară a creșterii organismului social în complexitate și volum.[5, p.64] În funcție de sisteme și reguli juridice cu metode sociologice, prin cercetarea evoluției formațiunilor sociale sunt clasificate și analizate formele de solidaritate socială. Durkheim consideră că omnia cunoaște două tipuri de solidaritate socială: mecanică sau prin asemănare și organică sau prin diviziune a muncii.

Solidaritatea mecanică corespunde unui nivel scăzut de diviziune a muncii, constată Durkheim, și compară solidaritatea mecanică cu forma cristalină a corpului anorganic, unde moleculele se leagă în rețea structurală, prin urmare, ne putem imagina că la fel se leagă între ele și moleculele sociale, care își păstrează calitățile atâta timp, cât nu-și schimbă propriile mișcări. Din aceste considerente, acest tip de solidaritate poate fi numită mecanică. Solidaritatea mecanică este constituită din indivizi care pot să se înlocuiască reciproc în executarea funcțiilor lor, atât în procesul de producere,

cât și în viața socială, căci solidaritatea mecanică leagă structuri sociale ce se deosebesc puțin între ele. Începuturile solidarității mecanice pot fi văzute în societățile preistorice. Durkheim consideră, că ele au fost sădite în conștiința colectivă de religie. În societățile în curs de dezvoltare religia cuprindea totul și peste tot: morala, dreptul, principiile organizațiilor politice, chiar și știința, sau ceea ce substituia știința. Conștiințele religioase în întregime sunt identice, iar conștiințele religioase individuale sunt formate din unele și aceleași elemente. A spune că conștiințele religioase sunt identice, iar identitatea lor este absolută, înseamnă a spune că în afară de simțăminte, care se referă la organism și la stările lui, toate conștiințele individuale constau aproape din unele și aceleași elemente. [5, p.131] Cu cât mai adânc coborâm în istorie, cu atât uniformitatea devine mai mare, și invers, cu cât mai aproape suntem de tipurile sociale mai înaintate, cu atât mai dezvoltată este diviziunea muncii. Natura solidarității sociale evoluează odată cu dezvoltarea istorică a civilizațiilor și depinde de sistemele sociale ale umanității. Cu cât societatea este mai primitivă, cu atât indivizii se aseamănă mai mult între dânsii. De aici solidaritatea mecanică poate fi numită și solidaritate prin asemănare. [5, p.129] Legăturile care unesc oamenii și îi fac să fie solidari și care totodată pot fi măsurabile sunt prezente în codurile de legi elaborate de civilizații, iar la bază lor se află normele moralei născute din religie. Durkheim analizează evoluția sistemului de norme, reguli, sancțiuni și legi care determină conștiința generală. Primele legi ale "animalelor iscusite" aveau caracter represiv: crima trebuia pedepsită. Pedepsa la oamenii primitivi se făcea de dragul pedepsei, ca cel vinovat prin asemănare să sufere în mod special, iar ceilalți să nu obțină nimic de pe urmele suferințelor lui. Ceea ce dovedește că oamenii primitivi nu erau preocupați de a pedepsi corect sau util, ci pur și simplu de a pedepsi. Pe măsura evoluției societății pedeapsa și-a schimbat natura, trecând de la răzbunare la autoapărare. Societatea pedepsește nu din considerente că pedeapsa în sine produce satisfacție, ci din motive ca frica de pedeapsă să oprească voința rea. Nu mânia, furia determină pedeapsa, ci previziunea rațională. Răzbunarea prin pedeapsă a evoluat odată cu trecerea de la o societate la alta și a luat alte forme, dar a păstrat și elemente din societățile precedente, producând acțiunile ei cu mai multă conștientizare. Pedeapsa în esență constă într-o reacție cu diferite grade de intensitate realizată de societate printr-un corp de indivizi în raport cu membrii societății care au încălcat regulile de conduită. Pedeapsa are expresie socială, odată pronunțată de un individ anume poate fi schimbată numai de autoritatea conducătoare în numele societății. Puterea conducătoare devine simbol al conștiinței generale, expresia ei vie în ochii tuturor. Prin urmare, pedeapsa poate fi considerată ca unitate de măsură ce rezultă în urma manifestării conștiinței colective și este întruchiparea tipajului colectiv. Or, conștiința colectivă participă la formarea autorității conducătoare, decizionale, care, la rândul ei, influențează conștiința colectivă, de unde și provine puterea autorității conducătoare. [5,p.85] Dreptul represiv acționează direct, fără intermediari, face legătura între conștiința individuală și cea colectivă, între individ și colectiv. Omul, însă, își manifestă capacitățile individuale în procesul muncii, prin lucrurile ce le

face. Lucrul, la fel ca și personalitatea, este o parte componentă a societății și are un rol deosebit în organismul social. Putem vorbi de un fel de solidaritate a lucrurilor ce leagă lucrurile și personalitatea, iar aceste relații de legătură sunt reglementate de legile Codului Civil, care stabilește dreptul patrimonial asupra proprietății lucrurilor și asupra moștenirii lor sub toate formele ei (intelectuale, materiale, mobiliare, imobiliare etc.) Deoarece numai prin intermediul personalității lucrurile se includ în societate, rezultatul acestei incluziuni poate fi considerat solidaritate negativă, căci solidaritatea lucrurilor nu leagă personalitatea și indivizii între ei. Poți avea dreptul asupra lucrurilor și să fii unul singur pe lume, și să-i ignori pe ceilalți. În rezultatul acestei solidarități voințele nu se mișcă spre scopuri determinate, dar numai lucrurile ordonate se mișcă în jurul voințelor.[5 p.114] Solidaritatea negativă provine din legăturile de moștenire ale indivizilor asupra unor bunuri, care nu sunt altceva decât emanații ale muncii depuse, ale energiilor altor indivizi materializate în lucruri. Este posibil ca acești indivizi să nu se fi știut între ei, însă în baza dreptului civil unii au intrat în posesia bunurilor, uneori imense, care au aparținut altora fără a genera conflicte, felații dușmănoase, dar și fără colaborare activă, fără consens. Durkheim consideră că solidaritatea negativă nu produce în sine nici un fel de integrare și nu prezintă ceva specific. Solidaritatea negativă poate deveni sursă de alimentare pentru solidaritatea pozitivă.

Solidaritatea pozitivă este rezultatul acțiunilor de caritate întreprinse din emanațiile solidarității negative. Acțiunile de caritate, de ajutor voluntar, de generozitate, în afara intereselor economice, ci din considerente pure sociale de filantropie au rădăcini adânci în Europa medievală. Unii istorici le consideră rezultate ale creșterii economice și bunăstării materiale, ale culturii mediului urban, alții le prezintă ca dovezi ale dezvoltării spirituale și ale devotamentului pentru persoanele suferinde. Există și unii care consideră caritatea ca o modalitate de a ridica statutul celor bogați și de a-i afirma ierarhic. În societatea modernă, a creșterii economice, Durkheim susținea că numai dreptatea poate asigura buna funcționare a vieții sociale, că mulți sunt neliniștiți de implicarea în viața socială a unor persoane private, că dăruirea este doar o parte a facerii de bine pe care nu este rău ca s-o practice persoanele private, însă fără ajutorul lor societatea poate depăși cu succes obstacolele. Ca oamenii să recunoască și să-și garanteze reciproc drepturile lor este necesar pentru început ca ei să se iubească între ei, să fie legați prin ceva ei între ei și cu societatea unde se află și ai cărei parte sunt.[5, p.119] Solidaritatea pozitivă există pretutindeni unde oamenii viețuiesc în comun și nu depinde de ce factori o provoacă: diviziunea muncii, pasiunea fiecăruia pentru fiecare, dăruirea sau morala individului. Sunt două genuri de solidaritate pozitivă ce se deosebesc prin următoarele trăsături:

1. Individul intră în relații de coeziune cu societatea fără intermediari.
2. Individul depinde de părțile componente ale societății și prin intermediul lor se intercalează în societate.

În primul caz, societatea este o totalitate organizată de credințe și simțăminte comune pentru toți membrii grupului, ceea ce reprezintă de fapt tipul colectiv. În al doilea caz, societatea reprezintă un sistem format din diferite organisme sociale

legate între ele prin anumite forme de relații. Ambele cazuri constituie două părți ale unei realități ce formează un tot întreg. Forța legăturilor sociale care provin din solidaritatea mecanică este determinată de raportul dintre indicatorii ce exprimă conștiința colectivă și conștiința individuală.

1. Legăturile sociale sunt viguroase și produc solidaritate puternică, când conștiința colectivă prevalează asupra conștiinței individuale.
2. Solidaritatea este de intensitate medie și se manifestă în această formă atunci când ambii indicatori au mărimile egale, însă forța vitală ce alimentează conștiința colectivă prevalează.
3. Solidaritatea este slabă în cazul în care colectivul produce doar impulsuri de intensitate mică ce acționează superficial asupra individului și atunci personalitatea se rupe de colectiv și caută calea ei. Cu cât mai generale și mai difuze vor fi regulile de comportament în colectiv, de gândire, exprimare și acțiune, cu atât mai mult vor interveni reflecțiile individuale pentru a le aplica și cu atât mai mult se vor manifesta forțele centripete ce vor slăbi solidaritatea mecanică.

[5, p.125-127]

Durkheim ne prezintă factorii relevanți, determinanți ai proceselor de coagulare socială, ce produc solidaritatea mecanică a indivizilor din perspectiva diviziunii muncii și a conștiințelor individuale și colective. Diviziunea muncii, în viziunea lui Durkheim, face ca indivizii să nu se asemene între ei, ci dimpotrivă, să se deosebească prin calitățile lor profesionale și să se opună forțelor de coeziune mecanică. Solidaritatea mecanică evoluează odată cu dezvoltarea societății și se transformă într-o formă nouă de solidaritate – cea organică.

Solidaritatea organică este produsă de energiile indivizilor dotați cu capacități creatoare, care în virtutea inteligenței lor pot schimba mersul lucrurilor, pot stimula diviziunea muncii. Durkheim a scris lucrarea *Despre diviziunea muncii sociale* în epoca avântului mișcărilor revoluționare ce înfiorau Europa. În această perioadă, K. Marx și F. Engels elaboraseră deja *Manifestul Partidului Comunist*. Etapele evoluției sistemelor sociale și economice erau deja dovedite și prezentate. H. Spenser reușise să pună în legătură legile fundamentale ale fizicii și ale evoluției biologice, să demonstreze integrarea materiei și să prezinte rezultatele cercetărilor sale în lucrarea *Primele principii*, după care a publicat concepțiile de bază ale dezvoltării vieții sociale în *Principiile Sociologiei*. Pentru Durkheim, diviziunea muncii reprezenta un fenomen menit să nască grupe sociale inexistente până la apariția lui și să producă coeziunea lor sub formă de organică, care venea pentru a substitui solidaritatea mecanică. Aceste două forme de solidaritate socială, conform estimărilor lui Durkheim, depind de gradul de dezvoltare al diviziunii muncii. Solidaritatea organică solicită calități noi ale diviziunii muncii, unde fiecare individ îndeplinește funcții specifice, conform profesiei pe care o deține și poziției sociale unde se află, funcții complexe, specifice, ce nu pot fi îndeplinite de un altcineva. Odată cu creșterea diviziunii muncii, numărul structurilor și funcțiilor indivizilor cu calități deosebite crește. Diversificarea profesională face să apară oportunități de extindere a creativității individuale și

conduce la creșterea conștiinței individuale, care produce schimbări în conștiința colectivă. Conștiința socială devine mai flexibilă, dar nu dispăre, ci dimpotrivă, capătă noi valențe, lăsând loc de manifestare conștiinței individuale. Între indivizi și grupe sociale se formează legături și relații de colaborare întărite de abilități și competențe profesionale, dar care nu se limitează colectiv, ci depășesc spațiile înguste odată cu evoluția proceselor tehnologice și se extind la scară corporativă mai întâi de unde cu forțe noi pătrund în viața socială. Astfel ia naștere și se manifestă noua formă de solidaritate care pe fundalul solidarității mecanice caută să obțină teren cu pași înceți și prudenți. Este solidaritatea indivizilor antrenați de dorința libertății creatoare, mânați în ciudățenia lor de interesul pentru ceea ce este nou, ca să pătrundă în esență, să afle adevărul și să schimbe înspre mai bine, ca să reușească cu forțe mici să obțină lucruri mari. Este solidaritatea care se formează și se dezvoltă ca și celulele într-un corp viu, în organismul supus permanent adaptării la mediul înconjurător. De aici și numele de solidaritate organică. Elementele solidarității organice sunt coordonate de un centru și subordonate acestuia. Centrul are funcție anumită cu efect moderator în restul corpului, de el depind alte organe ale corpului la fel cum și el depinde de acestea. Fără îndoială, centrul se află în situație deosebită, chiar privilegiată, însă această situație este generată de esența rolului pe care el îl deține. Centrul respectiv este deplin uman și lumesc. Între el și celelalte organe diferența este numai de grad. Indivizii cuprinși de solidaritatea organică nu se mai grupează în funcție de originea lor, ci în conformitate cu natura specifică a activității căreia ei se dedică. Mediul lor natural și necesar este mediul profesional, unde locul fiecăruia este marcat de funcția pe care o deține și nu de consangvinitatea sa reală sau fictivă. [5, pp.173,174] Solidaritatea mecanică și solidaritatea organică se află în relații de excludere reciprocă. Istoria acestor două tipuri de solidaritate ne dovedește că unul dintre ele progresează numai în măsura în care celălalt a regresat. În mediul social uman ele au apărut aproape simultan, deși la început s-a manifestat solidaritatea mecanică. Fiind constituită din elemente uniforme, asemănătoare între ele, tipul colectiv al acestor societăți era foarte dezvoltat, iar tipul individual era rudimentar, de aici și provine comunismul des întâlnit la aceste popoare. Comunismul este un produs necesar al acestei coeziuni excepționale obținută prin absorbirea individului de către grup, a părții de către întreg.[5 p.171] Solidaritatea mecanică n-a tolerat nicicând solidaritatea organică, dar niciodată n-a reușit să distrugă, germenii ei se află ascunși în esența ființei umane, în spiritul ei. Odată cu apariția și evoluția civilizațiilor evolua și solidaritatea organică, câștigând terenul solidarității mecanice, însă păstrând un echilibru dinamic în funcție de forma și gradul de dezvoltare al societății.

În loc de concluzii vom dovedi prezența factorilor umani în evoluția solidarității organice. De la lansarea lucrării *Despre diviziunea muncii sociale* s-a scurs puțin mai mult de un secol. Este un timp scurt în care omenirea a trecut prin grele încercări: două războaie mondiale; revoluții socialiste; înălțarea și prăbușirea unor sisteme totalitare, comuniste; destrămarea regimurilor coloniale, feudale; mondializarea societății și promovarea economiei libere de piață. De asemenea, în acest interval de

timp omeni au cunoscut și au beneficiat de mari invenții care i-au schimbat mersul: apariția radioului, filmului și a televiziunii, a calculatoarelor - primelor vârstare de inteligență artificială, ce au deschis porțile în era comunicării electronice; descoperirea aparatelor de zbor, părăsirea Pământului și ieșirea în spațiul cosmic; trimiterea omului pe Lună și a mașinilor/roboți pe alte planete; explorarea sistemică a Universului. Această evoluție a civilizației fără precedent, în interval limitat de timp datorită cunoștințelor obținute și acumulate de indivizi, legăturilor care asigură temeinic formarea și menținerea bunelor relații între indivizi și grupe profesionale, între acestea și societate, prin cunoașterea și aplicarea principiilor și mecanismelor solidarității umane. Durkheim afirma că temelia profesională va fi suportul de mai departe a organizării sociale și politice, că solidaritatea organică a capacităților profesionale ale indivizilor va antrena dezvoltarea societății, că aceeași lege de care se conduce societatea controlează și dezvoltarea biologică. [5 p.181] De fapt, s-a dovedit că lucrurile se orânduiesc după legea a doua a termodinamicii sau legea entropiei, societatea se dezvoltă în mediul natural supus legilor fizicii, ale biologiei, apoi în mod aparte au apărut legile dezvoltării sociale, care au menirea să consolideze începuturile umane ale ființei *Homo sapiens*, că materia organică este o parte din întreg care se supune legii întregului. Omul ca ființă biologică a evoluat în condiții naturale de mediu, care se transformă lent. În *Paradigma uitată* E. Morin a prezentat sudura dintre Animal, Om, Natură și Cultură, relevând imaginea omului ca un concept trinitar: individ – societate – specie, în care nici un termen nu poate fi redus sau subordonat altuia. [3] În *Metoda I. Natura naturii* Morin prezintă organizarea ca un concept unde organizarea fizică se introduce în organizarea vie și în organizarea antroposocială. [6, p.8] Solidaritatea umană mecanică este continuarea solidarității animale în aspect antropologic și este marcată de individul lider, forța principală de coagulare, de ierarhizare și de subordonare. Solidaritatea mecanică umană s-a distanțat de solidaritatea animală nu în urma diviziunii muncii care exista și în lumea animală, ci datorită spiritului inventiv al individului humanoid. Invenția și perfecționarea continuă a uneltelor/armelor a introdus corective în sistemul de organizare a grupelor și a societății în întregime, care nu putea exista în afara percepției și explicării în colectiv a fenomenelor naturale ce amenințau viața individului și a grupelor sociale. Dezvoltarea uneltelor, a armamentului și a tehnologiilor de utilizare a lor solicita cunoștințe ingineresti în domeniul fizicii, matematicii, chimiei, înainta noi cerințe instruirii și formării de aptitudini profesionale, astfel apare un alt tip de diviziune a muncii, bazat pe gândirea rațională, pe soluții inteligente, pe cultură, care se deosebea radical de diviziunea muncii în societatea animală. Uneltele de producere s-au despărțit de uneltele de război, de arme, care au devenit elemente de bază în asigurarea securității și afirmării grupelor sociale. Progresul uneltelor și al tehnologiilor a stat la temelia culturii și a civilizațiilor, care au făcut să evolueze sistemele sociale.

Așa cum am văzut, sistemelor sociale le corespund anumite stări ale solidarității mecanice și solidarității organice. Factorii de bază care influențează aceste două forme de solidaritate sunt aceiași: liderul de grup, ierarhizarea, subordonarea,

dar se deosebesc calitativ prin: mediul cultural în care acționează ei , prin nivelul de instruire și educare a indivizilor, prin formarea lor spirituală, prin relațiile organizaționale și modul de luare a deciziilor.

Perioada de tranziție la economia liberă de piață, la formele de guvernare democratică la care au fost supuse societățile posttotalitare, dar prin care trec și statele democrațiilor avansate care s-au antrenat în procesele mondializării economice și politice, ne dovedește că solidaritatea mecanică conviețuiește împreună cu solidaritatea organică în corpul social al lumii mai mult sau mai puțin dezvoltate în funcție de ierarhizarea și stratificarea socială, de manifestarea neafiliată a puterii justiției. De când există omenirea, ea luptă pentru a supraviețui, ea caută căi nebănuite de adaptare la mediul natural supus schimbărilor în urma intervenției factorilor exogeni (fizici, cosmici și telurici), dar și a celor antropogeni provocați de tehnologiile anti ecologice. În această luptă fără de sfârșit solidaritatea umană inspiră speranță, credință și încredere în puterile proprii ale indivizilor și ale colectivității.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dediu I. Enciclopedie de ecologie. Chișinău: Î.E.P. Știința, 2010.
2. Neacșu P., Apostolache - Stoicescu Z. Dicționar de ecologie. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
3. Morin E. Paradigma pierdută: natura umană. Iași: Apollonia, 2013.
4. Drimba O. Istoria culturii și civilizației. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
5. Дюркгейм Е. О разделении общественного труда. Москва: Наука, 1999.
6. Morin E. Metoda I. Natura naturii. Iași: Apollonia, 2013.

O PRIVIRE ANALITICĂ ASUPRA SITUAȚIEI PIEȚEI FORȚEI DE MUNCĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

AN ANALYTICAL REVIEW AFTER THE SITUATION OF THE WORK FORCE MARKET IN THE MOLDOVA REPUBLIC

Valentina COTELNIC, *cercetător științific,*
Institutul Național de Cercetări Economice,
vcotelnic@gmail.com

Rezumat

Asigurarea ocupării cât mai depline și mai productive a forței de muncă este o problemă extrem de sensibilă pe piața forței de muncă autohtone. Reducerea numărului persoanelor active, modificarea structurii de vârstă și procesul de îmbătrânire a acestora, îmbunătățirea calității forței de muncă, necorelarea dintre cererea și oferta forței de muncă rămân a fi cele mai stringente și actuale la moment. În articol au fost analizați principalii indicatori ai pieței forței de muncă, locurile de muncă vacante conform activităților economice și a fost calculată rata privind locurile vacante, care ne permite identificarea deficitului de forță de muncă pe anumite sectoare. În baza cercetării procesului de creare nete a locurilor de muncă s-au calculat unii indicatori privind oportunitățile de creștere a ocupării forței de muncă, precum coeficientul creării locurilor noi de muncă, coeficientul de lichidare a locurilor de muncă și balanța locurilor de muncă, care în ultimul an de referință a înregistrat un sold pozitiv nesemnificativ. Cercetarea a fost efectuată prin utilizarea metodelor de analiză comparativă, grafică etc. Reieșind din evoluția principalilor indicatori ai forței de muncă, s-a concluzionat asupra diminuării activității economice a populației, creșterii ratei șomajului, necorelării dintre oferta și cererea forței de muncă etc. În baza rezultatelor cercetării au fost elaborate unele recomandări de perfecționare a politicilor în domeniu.

Cuvinte-cheie: forța de muncă, piața muncii, șomajul, cererea și oferta, locuri de muncă vacante, crearea și lichidarea locurilor de muncă

Summary

Ensuring the fullest and most productive employment of the workforce has lately become an extremely sensitive issue in the domestic labour market. The decrease in the number of active people, the changing trends in age structure and the process of ageing, improving the quality of the workforce, the mismatch between labour supply and demand, remain the most stringent and acute issues at the moment. This article an analysis of the main indicators of the labour market, including vacancies according to economic activities, while the vacancy rate has been calculated in order to allow us to identify labour shortages in certain sectors. Based on research into the net job creation process, calculations were made for certain indicators on employment growth opportunities, such as the jobs creation coefficient, the job liquidation coefficient and the net balance of jobs, which recorded an insignificant positive balance. The research was carried out using methods of comparative analysis, exemplified in graphics, tables etc. As a result of the evolution of main indicators of the labour market, it was concluded that there is a decrease in the economic activity of population, an increase in the unemployment rate, a mismatch between supply and demand of labour, etc. Based on the results of this research, some policy recommendations for the labour market have been developed.

Keywords: labour force, labour market, unemployment, demand and supply, vacancies, job creation and liquidation.

Pentru orice societate, asigurarea ocupării cât mai depline și mai productive a forței de muncă constituie o sarcină primordială a politicii socioeconomice. Posibilitățile de angajare, precum și statutul pe piața muncii sunt factorii de bază ce condiționează nivelul de trai atât al persoanelor ocupate, cât și al familiilor acestora.

Piața muncii, fiind o componentă derivată și o parte inseparabilă a sistemului economic, reflectă pe deplin tendințele dezvoltării acestuia, care este generator de noi locuri de muncă pentru o creștere economică durabilă.

Aspectul cantitativ al forței de muncă ține de potențialul demografic de care dispune o țară și măsura în care acest potențial demografic este utilizat direct în procesele economice. Aspectul calitativ al factorului muncă se poate de cuantificat prin nivelul de educație atins, dar și prin structura de ocupare [1].

Una dintre caracteristicile pieței muncii este necorelarea dintre oferta și cererea forței de muncă atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ, fiind și unul dintre obiectivele de bază ale Strategiei Naționale privind Ocuparea Forței de Muncă pentru anii 2017-2021 [2].

Aspectul demografic al populației

Tendențele demografice actuale și modificările structurale ale populației din ultimele decenii au un impact negativ asupra formării ofertei de muncă din Republica Moldova, indicând o diminuare constantă a numărului populației în vârstă aptă de muncă, precum și o creștere continuă a numărului persoanelor de vârstă a treia.

Potrivit datelor Biroului Național de Statistică¹, numărul populației totale la 01.01.2019 a constituit 2681,7 mii persoane, fiind în scădere cu 1,8% față de aceeași perioadă a anului 2018 și cu aproape 190 mii persoane din 2014. Această scădere a fost cauzată, în special, de sporul migratoriu negativ al populației. În ultimii cinci ani, rata de creștere anuală a fost negativă, constituind circa 1,8% anual². Modificările în numărul populației cu reședința obișnuită și în structura pe sexe, comparativ cu anul precedent, sunt prezentate în *Tabelul 1*.

Tabelul 1. Numărul populației cu reședință obișnuită la începutul anilor 2018 și 2019, pe sexe, mii persoane

	Numărul populației la 01.01.2018	Numărul populației la 01.01.2019	Diferența 2019 față de 2018	Inclusiv, spor natural	cauzate de spor migratoriu	2019 în % față de 2018
Total, inclusiv:	2730,4	2681,7	-48,6	-1,3	-47,4	98,2
masculin	1305,3	1277,2	-28,1	-1,2	-26,9	97,8
feminin	1425,1	1404,5	-20,6	-0,1	-20,5	98,6

Sursa: BNS <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6416>

Raportul de masculinitate constituie 92 bărbați la 100 femei, inclusiv până la vârsta de 22 de ani, numărul bărbaților a fost mai mare decât numărul femeilor, constituind 105 bărbați la 100 femei, însă, începând cu această vârstă, numărul femeilor l-a depășit pe cel al bărbaților - 116 femei la 100 bărbați.

¹ http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice_

² <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6416>

Procesele demografice au condiționat nu doar reducerea numărului populației, dar și îmbătrânirea acesteia, determinată de efectele tranziției demografice, de rând cu emigrarea extinsă în scop de muncă. Din analiza evoluției populației pe grupe de vârstă, rezultă nu doar că procesul de îmbătrânire demografică se desfășoară în continuare, dar și că, în ultimii ani, s-a accentuat. Așadar, vârsta medie a populației se majorează, însă cu o rată descrescătoare. Indiscutabil, această tendință va avea influențe puternice asupra pieței muncii și pe viitor. Ponderea cea mai mare revine populației cu vârsta cuprinsă între 15-59 ani (1616,8 mii persoane), care reprezintă 60,3% din populația totală. Populația vârstnică (de 60 de ani și peste) deține 20,8% din populația totală. Persoanele din grupa de vârstă 30-34 ani dețin ponderea în populația totală de 8,2%, urmată de grupul de vârstă 55-59 ani cu o pondere de 7,5%. În contrast, adolescenții de 15-19 ani dețin o pondere semnificativ mai mică, de numai 5,2% în totalul populației cu reședința obișnuită. În ultimii ani, populația cu vârsta de 14-19 ani a scăzut cu - 58,2 mii persoane, iar ponderea acestei categorii în numărul total al tinerilor a scăzut de la 24,6% la începutul anului 2014 la 22,8% la începutul anului 2019.

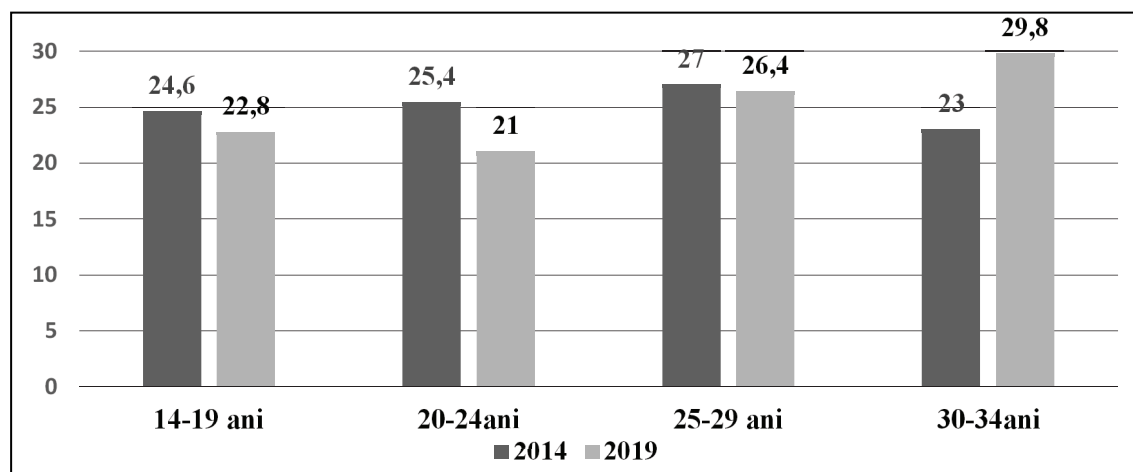

Fig. 1. Structura populației tinere pe grupe de vârstă, la 1 ianuarie 2014 și 2019

Sursa: BNS Banca de date: Populația și procesele demografice www.statistica.md

La fel și numărul persoanelor din categoria de vârstă 20-24 ani a scăzut cu 79,0 mii persoane sau cu 4,4 p.p. Numărul persoanelor cu vârsta cuprinsă între 25-29 de ani este, de asemenea, în scădere (-53,0 mii), iar numărul tinerilor cu vârsta cuprinsă între 30-34 ani a crescut cu +8,6 mii persoane sau +6,8 p.p.

În doar cinci ani (2014-2019) populația totală cu reședință obișnuită a scăzut cu aproximativ 7%. În scădere a fost și populația cu vârsta de peste 15 ani, cu aproximativ 8%. Dinamica este și mai alarmantă pentru populația din grupa de vârstă de 15 – 65 ani, cei care potențial pot fi mai activi implicați pe piața muncii. Numărul populației din această grupă s-a redus tocmai cu 12%. Astfel, potențialul forței de muncă în Republica Moldova este într-o continuă descreștere.

Participarea populației Republicii Moldova la activitatea economică. Numărul persoanelor active este caracterizat de o intensitate destul de mică, în 2019 a fost de 919,3 mii persoane³, cu o diminuare cu 98,9 mii (1018,1 mii persoane) în raport cu anul precedent. Rata de activitate calculată în baza populației cu reședință obișnuită, a atins valoarea de 42,3%, fiind în scădere în raport cu anul 2018 cu 3,6p.p. Acest indicator a atins valori mai înalte în rândul populației masculine (47,0%), în comparație cu cea feminină (38,2%), la fel și în mediul urban (49,4%) în comparație cu cel rural (37,6%).⁴

Cea mai joasă rată de activitate a fost înregistrată printre tineri, respectiv în cazul tinerilor în vârstă de 15-29 ani - 33,7%, iar în grupa de vârstă 15- 64 ani - 49,4%. Valoarea acestui indicator pentru populația în vârstă de muncă conform legislației naționale (16-58 ani pentru femei și 16-63 ani pentru bărbați) a fost de 52,6%.

Totodată, creșterea ponderii populației bătrâne a contribuit la modificarea structurii populației active și a celei ocupate în Republica Moldova. Mai mult decât atât, continuarea tendințelor demografice actuale va diminua semnificativ din oferta forței de muncă, în cazul dacă nu se va majora rata de activitate a populației în grupul de vârstă 55+ ani.

Modificarea structurii de vârstă și a procesului de îmbătrânire a acestora, precum și îmbunătățirea calității forței de muncă, având în vedere procesele menționate, rămâne a fi una din problemele cele mai stringente și actuale la moment.

Tabelul 2. Evoluția anuală a ratelor de activitate, ocupare și șomaj a persoanelor în vârstă aptă de muncă în anii 2014 – 2019, %

Populația cu reședința obișnuită	2015	2016	2017	2018	2019
Rata de activitate	44,5	44,8	44,1	45,9	42,3
Rata de ocupare	42,4	43,0	42,4	44,5	40,1
Rata șomajului	4,7	4,0	3,9	2,9	5,1

Sursa: BNS www.statistica.md

Cererea forței de muncă, estimată prin rata de ocupare a populației, a scăzut gradual în ultimul an. Rata de ocupare care măsoară gradul de ocupare al persoanelor în vârstă aptă de muncă reflectă totodată capacitatea pieței muncii de absorbție a forței de muncă. După criza economică din 2009 nu a avut loc o restabilire semnificativă a cererii și rata de ocupare a stagnat în jurul ratei de 42,4% în anul 2015. Conform

³ În anul 2019 au fost realizate o serie de modificări în metodologia Anchetei Forței de Muncă: includerea în cadrul persoanelor ocupate doar a celor care desfășoară activități de producere a bunurilor sau de prestare a serviciilor pentru plată sau profit și neinclusiunea persoanelor ocupate în gospodăria auxiliară (de pe lângă casă) cu producerea produselor agricole pentru consumul propriu al gospodăriei; utilizarea numărului populației cu reședință obișnuită (locul în care persoana a trăit preponderent în ultimele 12 luni indiferent de absențele temporare) în locul celei stabile; un nou eșantion de gospodării casnice și o nouă schemă de rotație. Aceste modificări determină datele din 2019 și cele până în anul 2018, inclusiv cu privire la forța de muncă să nu fie deplin comparabile.

⁴ http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN2019_

datelor AFM calculate în baza populației cu reședință obișnuită, rata de ocupare s-a majorat până la 44,5% în anul 2018, dar a coborât din nou la 40,1% în 2019, cu o descreștere de 4,4p.p. în raport cu anul 2018, fiind departe de atingerea țintei majore (42,4%) stabilite pentru acest indicator de către Strategia Națională Privind Ocuparea Forței de Muncă pentru anii 2017-2021⁵.

Rata de ocupare în anul 2019 a înregistrat valoarea de 40,1% a populației în vârstă aptă de muncă, a populației în vârstă de 15-64 ani – 46,8%, iar în categoria de vârstă 15-29 ani acest indicator a înregistrat valoarea de 30,9%. Valorile acestui indicator sunt în creștere (0,7p.p.) în raport cu țintele majore stabilite pentru anul 2019 de către Strategia Națională privind Ocuparea Forței de Muncă pentru anii 2017-2021. Analiza ratelor de ocupare pe grupe de vârstă scoate în evidență cele mai mari discrepanțe la persoanele de 25-34 ani, atât pe sexe (cu 15,9 p. p. mai mari pentru bărbați), cât și pe medii de reședință (cu 17,6 p.p. mai mare pentru persoanele ocupate din mediul urban). În distribuția pe medii de reședință, acest indicator a avut valori de 47,0% în mediul urban și 35,6% în mediul rural, având valori mai ridicate pentru persoanele ocupate de sex masculin (44,2%, față de numai 36,6% în cazul femeilor).

Situația pe piețele muncii regionale variază semnificativ de la o regiune la alta, dar discrepanțele dintre ele doar se amplifică pe parcursul timpului. Cea mai înaltă activitate economică a populației este în mun. Chișinău, sunt în scădere pe parcursul ultimului deceniu. În perioada analizată, rata de activitate din mun. Chișinău a coborât până la 49%, procesul accelerându-se în ultimii ani. Rata de ocupare a avut o intensitate mai sporită în mun. Chișinău (30,6%), regiunea de dezvoltare Nord (29,8%), zona de Centru (25,0%) și cea mai mică rată de ocupare a fost înregistrată în regiunea de dezvoltare Sud (14,6%). Analiza repartizării ocupării după activitățile economice relevă faptul că sectorul servicii predomină în toate regiunile statistice, înregistrând valori cuprinse între 42 și 77%. O comparație dintre rata activității economice și rata de ocupare indică o situație mai defavorabilă a ocupării față de activitatea economică în municipiul Chișinău, în timp ce cea mai favorabilă situație este valabilă pentru regiunea de dezvoltare Centru (Fig.2).

Schimbările structurale din ultimii ani au dus și la modificarea importanței diferitor activități economice în ocuparea forței de muncă. Diminuarea producerii și schimbările ce au avut loc în complexul agricol, precum și lipsa rețelelor de desfacere a producției agricole, restricțiile introduse la exportul acesteia de către Rusia, desfacerea gospodăriilor fermierilor mari în gospodării mici, sporirea impozitelor etc. Toate acestea au contribuit la diminuarea ponderii producției agricole în PIB și respectiv la diminuarea ocupării în acest sector. Astfel, rata de ocupare în agricultură a înregistrat valoarea de 21% în 2019 față de 22% în anul 2018. În pofida acestei diminuări, agricultura rămâne unul din sectoarele – cheie ca volum al cererii pentru forța de muncă. Un volum echivalent al ocupării este doar în sectorul public (Administrația publică,

⁵ Pentru anul 2019 ținta stabilită a ratei de ocupare a populației a fost de 40,4%. Tabelul 2 din Anexa 1 la Strategia națională privind ocuparea forței de muncă pentru anii 2017-2021, Hotărârea Guvernului nr. 1473 din 30.12.2016, pag. 34. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=369765>

învățământ, sănătate și asistență socială), aici au fost antrenate în jur de o cincime din populația ocupată. Un nivel al ocupării comparabil cu sectoarele menționate, de asemenea în creștere, este în „Comerț cu ridicata și amănuntul, hoteluri și restaurante”, deși în ultimii ani numărul total de ocupați în această activitate s-a diminuat. Structura ocupării pe activități economice în anul 2019, calculată în baza populației cu reședință obișnuită, nu a suferit schimbări semnificative în comparație cu 2018 [3].

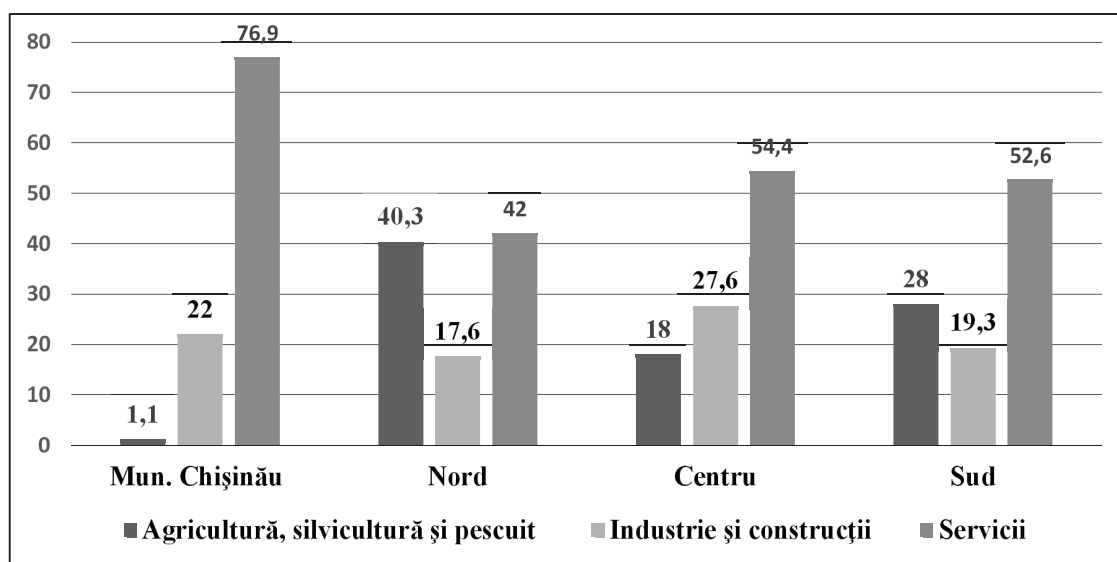

Fig. 2. Populația ocupată pe activități economice și regiuni statistice în anul 2019,%

Sursa: <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617>

În ramurile non-agricole în anul 2019, persoanele ocupate se regăseau în proporție de 79,0%. Ponderea persoanelor ocupate în sectoarele industriei și construcțiilor a fost de 14,7% și 7,0% cu modificări esențiale (11,8% și respectiv 4,7%) față de anul 2018. În sectorul servicii au activat mai mult de jumătate din totalul persoanelor ocupate (de la 47,4 la 57,3%). Dintre toate activitățile non-agricole, sectorul servicii înregistrează cele mai înalte discrepanțe în populația ocupată în funcție de sexe (cu 21,4 p.p. mai mare pentru femeile ocupate) și pe medii (cu 34,4 p.p. mai mare pentru populația ocupată din mediul urban).

O provocare adițională pentru piața muncii este incapacitatea întreprinderilor din sectorul formal al economiei de a genera locuri de muncă. În ultimul deceniu, numărul angajaților în întreprinderile din sectorul formal al economiei este în continuă scădere. În anul 2019, în sectorul informal al economiei activau 16,8% din totalul persoanelor ocupate în economie, iar 23,1% au avut un loc de muncă informal. Persoanele subocupate⁶ au reprezentat 3,9% din totalul persoanelor ocupate (6,8% în 2014), numărul persoanelor subocupate în anul 2019 constituind 34,1 mii

⁶ Persoane care au avut un loc de muncă, al cărui număr de ore efectiv lucrate, în total, în timpul perioadei de referință, a fost mai mic de 40 de ore pe săptămână, care au dorit și au fost disponibile să lucreze ore suplimentare

persoane (80,1 mii în 2014). Din numărul persoanelor ocupate informal salariații au alcătuit 26,0%. În sectorul non-agricol ponderea ocupării informale a constituit 12,2%. Din totalul salariaților 7,7% aveau un loc de muncă informal. Salariu „în plic” primeau 7,8% din salariați, iar cele mai mari ponderi ale acestora se estimează pentru activitățile din agricultură (50,6%), comerț (15,3%), construcții (14,2%) și industrie (6,6%).⁷ Astfel, în ultimii ani, cererea față de forța de muncă a provenit preponderent din sectorul informal al economiei, ce a compensat reducerea cererii din partea întreprinderilor din sectorul formal.

Nivelul șomajului, deși este important ca și indicator social și economic, analiza lui este una dintre cele mai dificile și mai importante părți ale analizei dezvoltării socioeconomice.

Diminuarea numărului șomerilor se observă atât în datele BNS calculat conform metodologiei BIM, cât și în datele administrative privind șomajul înregistrat de către Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă (ANOFM), ceea ce confirmă tendința descendentă a șomajului din ultimii ani (Fig. 3).

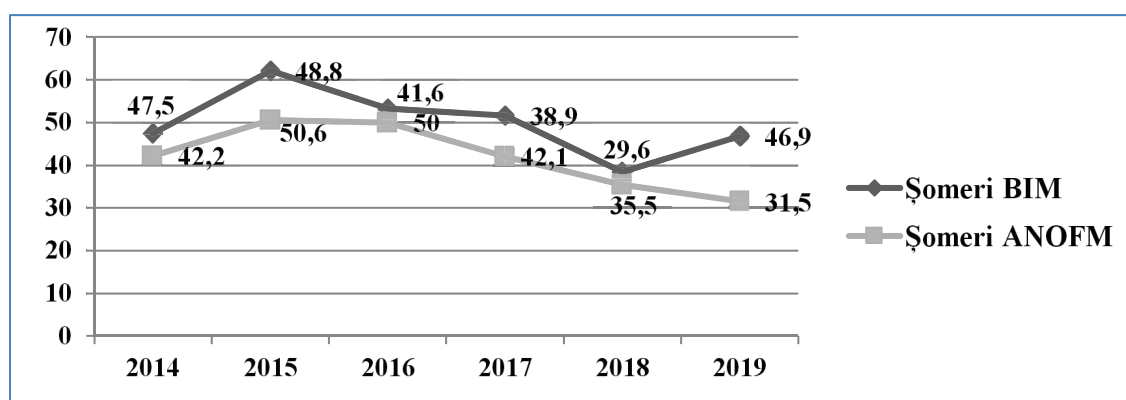

Fig. 3. Evoluția numărului șomerilor raportați de BNS în baza AFM și înregistrați la ANOFM, mii persoane

Sursa: www.statistica.md și anofm.md

Numărul și rata șomajului estimat conform definiției BIM. În 2019, numărul șomerilor a fost de 46,9 mii persoane, iar rata șomajului a constituit 5,1%. Rata șomajului la bărbați a fost de 5,8%, iar la femei - de 4,4%. Din punctul de vedere al distribuției șomajului dintre cele două medii, numărul șomerilor din mediul urban este de 4,9%, cea din mediul rural - 5,3% (în 2019 diferența fiind de doar 0,4 p.p.).

Nivelul scăzut al ratei șomajului reflectă capacitatea de a echilibra cererea cu oferta de muncă, evident pe fondul unei economii consolidate care are capacitatea de a oferi locuri de muncă durabile și de a absorbi forța de muncă existentă [4].

De fapt, tinerii sunt unicul grup al populației care este cel mai afectat, șomajul în rândul lor explodând în timp. În anul 2019, cea mai înaltă rată, de 10,4%, a fost

⁷ https://mei.gov.md/sites/default/files/document/attachments/studiu_piata_muncii_md.

înregistrată la tinerii de 15-24 ani, atât pe sexe (11,1% pentru bărbați și 9,4% pentru femei), cât și pe medii de reședință (10,7% la orașe și 10,1% la sate). În categoria de vârstă 15-29 ani acest indicator a avut valoarea de 8,5%, valorile indicatorului dat fiind mai mare cu 1,5p.p decât ținta majoră estimată pentru anul respectiv (7%) de către Strategia Națională privind Ocuparea Forței de Muncă pentru anii 2017-2021.

Un rol extrem de important pentru creșterea gradului de participare la piața muncii revine sistemului de educație și implicării instituțiilor publice în a facilita accesul la educație, mai ales în rândul categoriilor defavorizate, tinerilor și femeilor.

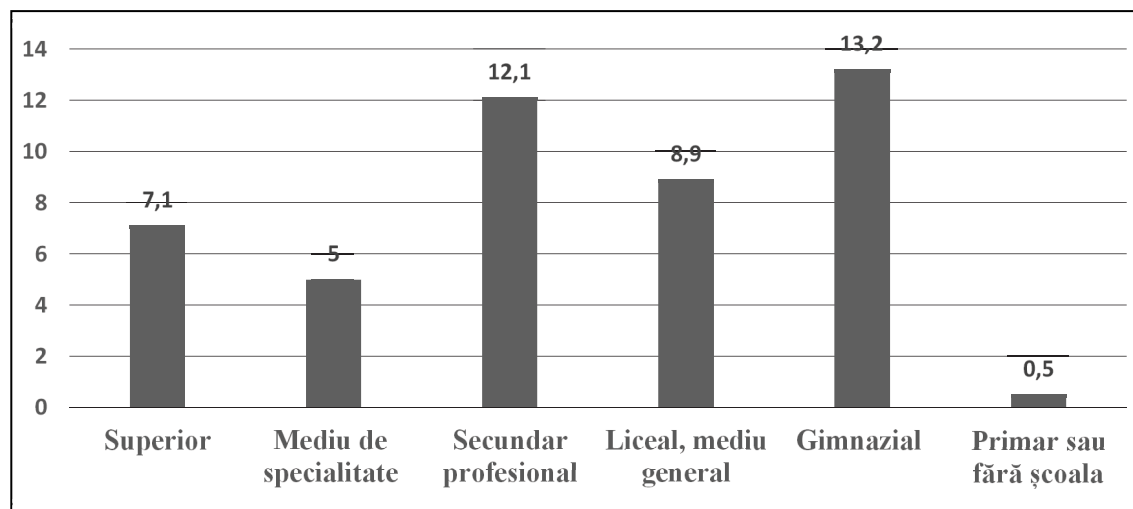

Fig. 4. Distribuția șomerilor BIM după nivelul de educație, în anul 2019, mii persoane

Sursa: http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN2019_

Schimbările structurale în cererea forței de muncă au dus și la modificări esențiale în structura ofertei după nivelul de instruire, care au fost însă destul de dezechilibrate. La nivelul anului 2019, ponderile cele mai mari în totalul șomerilor le dețineau șomerii cu pregătire gimnazială (28,1%), absolvenții învățământului gimnazial constituiau 25,8%, iar 18,9 % erau șomeri absolvenți ai liceelor. În totalul șomerilor, absolvenții învățământului superior dețineau o pondere de 15,1%.

Repartizarea pe sexe și medii a șomerilor relevă că, în anul analizat, preponderența în numărul total al șomerilor erau persoanele de sex masculin (58,6%), pe medii, ponderile au fost diferențiate (55,4% în rural față de 44,6% în urban). Din distribuția șomerilor pe grupe de vârstă se constată că tinerii (15-24 ani) dețineau o pondere de 13,9% în totalul șomerilor, cea mai mare pondere o deține grupa de vârstă 25-34 ani - 28,4%, grupa de vârstă 35-44 ani are o pondere de 25,6%⁸.

Nivelul relativ mic al șomajului este complementat cu un nivel extrem de mare al populației inactive, care în anul 2019 a constituit 1255,9 mii persoane. Printre factorii

⁸ https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN2019__MUN060/MUN160200.px/?rxid=2345d98a-890b-4459-bb1f-9b565f99b3b9

care au generat această creștere a populației inactice se numără îmbătrânirea populației și migrația internațională a forței de muncă. În cadrul populației inactive cea mai mare pondere, peste 45,1%, revine categoriei de pensionari. Aceștia sunt urmați de grupa persoanelor care îngrijesc de familie (persoanele casnice) (12,9%) și grupa elevilor și studenților(12,8%). În rândul altor persoane inactive se mai regăsesc persoanele care nu lucrează și nu caută un loc de muncă în Moldova, deoarece deja au un loc de muncă (permanent sau sezonier) peste hotare, sau care planifică să plece peste hotare (11,2%). Migrația forței de muncă afectează caracteristicile calitative ale pieței forței de muncă prin scăderea potențialului profesional și de calificare a resurselor de muncă.

Totodată, Republica Moldova înregistrează o rată înaltă a tinerilor (NEET) inactive care nu urmează nici un program de educație, de formare și nici nu au un loc de muncă. Numărul tinerilor din grupul NEET a crescut și poate servi drept o potențială sursă pentru forța de muncă. Un factor important în amplificarea numărului tinerilor din grupul NEET a fost migrația externă. În aceeași perioadă, numărul tinerilor implicați în migrația externă s-a majorat cu 18%. Dacă excludem factorul migrației, atunci ponderea tinerilor NEET se reduce semnificativ, dar tot a înregistrat o tendință ascendentă de la 19,5% la 30,8%. Detalierea pe subcategorii în cadrul grupului NEET arată că majoritatea sunt antrenați în lucrul casnic sau îngrijirea familiei (46%), în timp ce restul de 25,4 % sunt tineri care nu doresc să lucreze în țară, ci peste hotare.

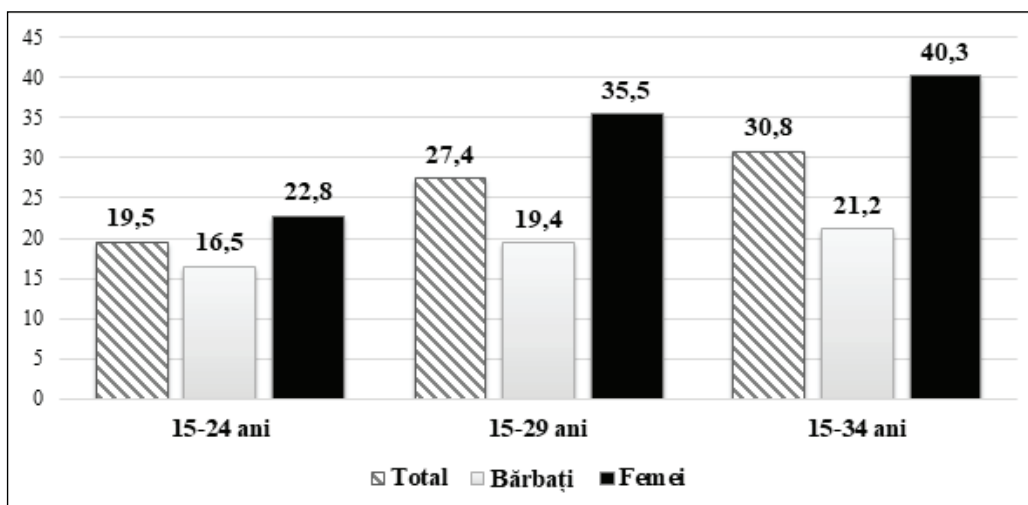

Fig. 5. Ponderea tinerilor NEET pe grupe de vârstă și sexe, 2019,%

Sursa: <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6617>

Dacă privim Fig.6, putem constata că în toate aceste grupe de vârstă femeile sunt mai expuse la inactivitate în comparație cu bărbații, femeile în vârstă de 15-34 ani neimplicate pe piața muncii, exprimată în procente, a fost de 40,3% față de 30,8% la bărbați.

Un alt indicator important, care ajută la identificarea unui potențial dezechilibru între calificări și disponibilitatea celor ce vor să se angajeze și cei solicitați de către

angajatori, este rata privind locurile vacante (RLV). Aceasta măsoară proporția tuturor locurilor vacante exprimate prin următoarea formulă:

$$\text{Rata locurilor vacante} = \frac{(\text{Numărul locurilor vacante})}{(\text{Numărul total de locuri de muncă})} * 100.$$

Astfel, reieșind din această formulă, indicatorul menționat pentru Republica Moldova în anul 2019 a constituit:

$$\text{RLV} = \frac{42190}{808210} * 100 = 5,2\%$$

Conform datelor BNS, numărul locurilor de muncă vacante la finele anului 2019 a înregistrat o tendință de creștere cu 45% în raport cu anul 2014. Deci, rata locurilor de muncă vacante urmează tendințe similare, crescând de la 3,9% în anul 2014 până la 5,2% în anul 2019.

Tabelul 3. Numărul și rata locurilor de muncă vacante în anii 2014-2019⁹

		2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Locuri de munca la începutul anului	725634	739 062	736 834	732 779	790 766	807 763
2	Locuri de muncă create pe parcursul anului	88435	63 123	50 058	57 671	76 547	58 551
3	Locuri de muncă lichidate pe parcursul anului	80770	74 422	58 458	55 402	63 165	58 104
4	Locuri de munca la finele anului	733299	727 763	728 435	735 048	804 148	808 210
5	Locuri de munca vacante (din locuri de munca la sfârșitul anului)	28950	29 403	31 336	33 101	37588	42 190
6	Rata locurilor de muncă vacante, % (col.5:col.4x100)	3,9	4,0	4,3	4,5	4,7	5,2

Sursa: BNS, Cercetarea statistică, „Mobilitatea salariaților și locurile de muncă”. Calculele autorului în baza datelor din Banca de date. www.statistica.gov.md

Potrivit activităților economice, pe primul loc se situează locurile de muncă vacante în administrație publică și apărare (7789 locuri), urmată de industria prelucrătoare (7499), sănătate și asistență socială (6767 locuri). Structura locurilor de muncă a avut evoluții diferențiate pe activități economice. Pe parcursul anului 2019, în sectorul comerț cu ridicata și amănuntul au fost create 11749 locuri de muncă și 9794 locuri de muncă lichidate, iar sectorul industria prelucrătoare a obținut un sold pozitiv de 462 mii locuri de muncă în anul 2019.

Datele pentru acești indicatori trebuie să fie comparabile metodologic, deci nu este relevant de comparat numărul șomerilor estimați în baza AFM și numărul locu-

⁹ În 2015-2017 datele sunt obținute de la unitățile economice și sociale cu 4 și mai mulți salariați și toate instituțiile bugetare, indiferent de numărul de salariați.

Începând cu anul 2018, datele nu sunt comparabile cu anii precedenți.

Începând cu anul 2018, datele includ unitățile economice și sociale și instituțiile bugetare cu 1 și mai mulți salariați.

Pentru anii 2015-2017, datele includ unitățile economice și sociale cu 4 și mai mulți salariați și toate instituțiile bugetare, indiferent de numărul de salariați.

rilor vacante înregistrate administrativ, sau este cel mai relevant de comparat dinamica șomerilor și a locurilor vacante înregistrate la ANOFM.

Nivelul șomajului înregistrat la ANOFM reflectă capacitatea pieței muncii de a absorbi forța de muncă disponibilă și este unul dintre principalii indicatori ce caracterizează piața forței de muncă și care, împreună cu alți indicatori, pot furniza o imagine completă și reală asupra evoluției fenomenelor conjuncturale.

Conform datelor administrative ale ANOFM, numărul șomerilor înregistrați în 2019 a fost de 31,5 mii persoane, în descreștere cu 11% față de anul 2018 și cu 17,4% în raport cu 2014, iar numărul locurilor de muncă vacante înregistrate - 34,3 mii. Discrepanța dintre numărul locurilor de muncă vacante și numărul de șomeri este legată atât de nivelul de calificare profesională, cât și de infrastructura existentă în context regional, fapt confirmat și de datele reale ale ANOFM, majoritatea locurilor de muncă vacante se află în zonele urbane, în timp ce majoritatea șomerilor locuiesc în mediul rural. Din totalul șomerilor înregistrați, 53% au constituit bărbații, tendință similară manifestată și în anul 2018, iar ponderea femeilor constituind 47%.

Ponderea cea mai ridicată se regăsește în segmentul șomerilor cu nivelul de instruire primar și gimnazial - cca 51%, urmat de cei cu studii secundar profesionale - 19%, și studii liceale și medii de cultură generală - 16%. În termeni absoluți, deci a numărului total de locuri vacante, creșterea a fost resimțită pentru locurile de muncă ce necesită studii secundar generale. Astfel, dacă să luăm anul de referință 2015, atunci către finele anului 2018 se resimțea un deficit de aproximativ 4600 persoane cu studii secundare generale și aproximativ 650 persoane cu studii superioare. Către finele anului 2019 acest deficit s-a diminuat ne semnificativ, inclusiv și din cauza scăderii numărului de locuri noi vacante înregistrate. [5]

Analizând structura șomerilor pe grupe de vârstă, se constată că cei mai mulți șomeri sunt din intervalul de vârstă 30-49 ani cu o pondere de 49%, urmați de cei cu vârsta 50-65 ani (29,5%) și cei de 16-29 ani cu 21,5%. Comparativ cu anul 2018, a crescut cu 4% ponderea șomerilor cu vârsta 50-65 ani și a scăzut a celor de 16-29 ani cu 4%, ponderea celor de 30-49 ani a rămas la același nivel. În 2019 se observă o tendință de scădere a persoanelor tinere și o creștere a celor mai în vârstă (50-65 ani) față de 2018. Aceasta se datorează faptului că persoanele tinere își găsesc mai ușor un loc de muncă, având mai multe abilități și posibilități de căutare a unui loc de muncă și nu necesită suport din partea subdiviziunilor teritoriale de ocupare a forței de muncă.

Deși în ultimul timp se înregistrează o pondere ridicată a locurilor libere de muncă, ponderea șomerilor susținuți la angajarea în câmpul muncii constituie doar 36% (SNOFM 2017-2021 prevede - 60%), fiind în descreștere cu 5 p.p. față de anul 2018 (41%), ceea ce denotă faptul că plasarea în câmpul muncii în ultimii ani a devenit mai dificilă. Dat fiind faptul că 67% din șomerii înregistrați nu au o calificare profesională, iar 70% au numai studii primare/gimnaziale/liceale, ne demonstrează că segmentul respectiv este cu probleme de integrare profesională și care necesită măsuri permanente de îmbunătățire în acest domeniu, pentru a face mai ușoară plasarea lor în câmpul muncii. Or, sunt persoane care se adresează la ANOFM doar pentru a beneficia de

careva înlesniri din partea statului și sunt foarte greu de angajat în câmpul muncii, în cele mai frecvente cazuri chiar nu doresc să se angajeze.

Analizând structura șomerilor plasați conform studiilor, se atestă că mai ușor se angajează persoanele cu studii superioare (38%), urmate de cei cu studii secundar-profesionale (37%), medii speciale (36%) și liceale, primare/gimnaziale a câte 35%. Nivelul de instruire a persoanelor care apelează la serviciile ANOFM este mai scăzut, ceea ce face dificilă plasarea lor în câmpul muncii.

Conform vârstei, cel mai ușor se angajează persoanele cu vârsta cuprinsă între 16-24 ani (44%), urmați de cei cu vârsta de 25-29 ani (42%), 30-49 ani (37%) și 50-65 ani (29%). Cu o pondere de 32% s-au angajat persoanele care erau pentru prima dată în căutarea unui loc de muncă. După medii de reședință, persoanele din mediul rural s-au angajat cu o pondere de 35%, iar cele din mediul urban cu 38%. Cea mai răspândită formă de șomaj, pe parcursul perioadei analizate, a fost cel de scurtă durată. În 2019, în acest tip de șomaj s-au aflat 30,5% din totalul șomerilor înregistrați (18,0% până la 3 luni și 12,5% de la 3 la 5 luni). Șomerii care s-au aflat în șomaj de lungă durată (12 luni și peste) au reprezentat 17,7% din totalul șomerilor, iar persoanele aflate în șomaj pe termen lung (de 24 de luni și mai mult) au constituit 4,8%, fiind în descreștere cu 5,3 p.p. față de anul 2014. Din numărul total de șomeri de lungă durată (>12 luni – 6905 persoane) au fost plasate în câmpul muncii 12% [5].

După cum vedem din Fig.6, în perioada 2014 – 2019 numărul total de șomeri înregistrați a scăzut gradual, iar numărul locurilor vacante disponibile și care nu au fost completate a crescut. Analiza situației pe piața muncii indică și o relație aleatorie dintre locurile de muncă vacante și numărul șomerilor, spre exemplu, conform datelor ANOFM, în 2014 s-a înregistrat compatibilitatea numărului de șomeri și de locuri de muncă vacante (41,5 mii șomeri, 42,2mii locuri vacante), în pofida acestui fapt, fenomenul șomajului nu a fost eliminat, situație similară și în anul 2019, când oferta locurilor de muncă vacante constituia 1,1 la un șomer. Astfel, către finele anului 2019, pe piața muncii se simțea un deficit al forței de muncă la nivel agregat (vezi Fig.6).

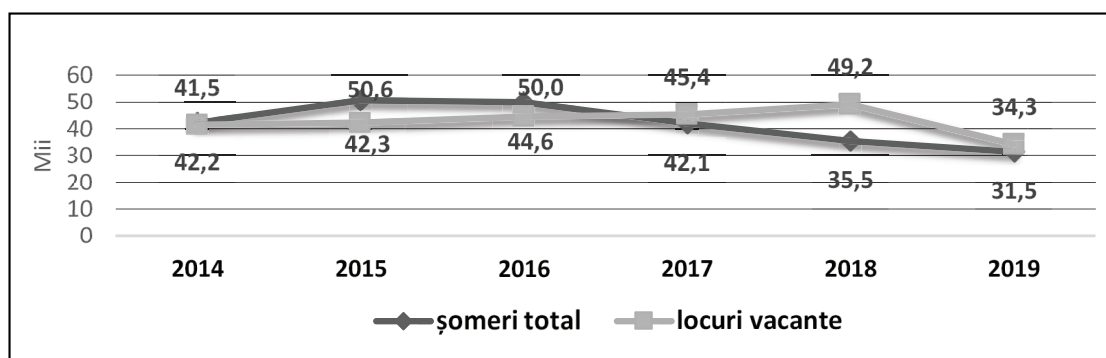

Fig. 6. Evoluția numărului locurilor vacante și șomerilor înregistrați de ANOFM în anii 2014-2019

Sursa: Banca de date administrative, Raportul statistic lunar și trimestrial, site www.anofm.md

În perioada analizată, locurile de muncă vacante au înregistrat o traiectorie pozitivă practic în toți anii analizați, excepție fiind anul 2019. Conform bazei de date a ANOFM, pe parcursul anului 2019 au fost înregistrate 34,3 mii locuri vacante de la cca 4 mii de angajatori, fiind cel mai mic număr de locuri de muncă vacante din ultimii șase ani. Comparativ cu anul trecut, s-a micșorat numărul de locuri vacante cu 30%, iar numărul agenților economici de la care au fost înregistrate locurile vacante cu 27%, a fost înregistrată o descreștere a numărului de locuri de muncă vacante cu cca 23,0% față de 2014, în pofida acestui fapt, în ultima perioadă a devenit tot mai dificilă ocuparea locurilor de muncă vacante.

Acest lucru poate fi observat în cererea de muncitori calificați și operatori la mașini și instalații; asamblori de mașini și echipamente, care au depășit oferta disponibilă, a crescut cu 5,4 p.p și respectiv cu 7,5 p.p., fapt ce semnaleză o sporire a solicitării acestor ocupații pe piața muncii. Pe când cererea de muncitori necalificați, dimpotrivă, s-a diminuat cu 2,1 p.p. față de 2014. În același timp, locurile de muncă vacante pentru tehnicieni și alți specialiști cu nivel mediu de calificare arată o reducere cu -8,7 p.p. față de 2014, ceea ce denotă o diminuare semnificativă a cererii la aceste ocupații.

Analiza locurilor de muncă vacante conform activităților economice ne permite identificarea deficitului de forță de muncă pe anumite sectoare. Cele mai multe locuri vacante au fost înregistrate în industria prelucrătoare și extractivă (35,2%), comerț cu ridicata și amănuntul, alte activități și servicii etc. (vezi Fig.7).

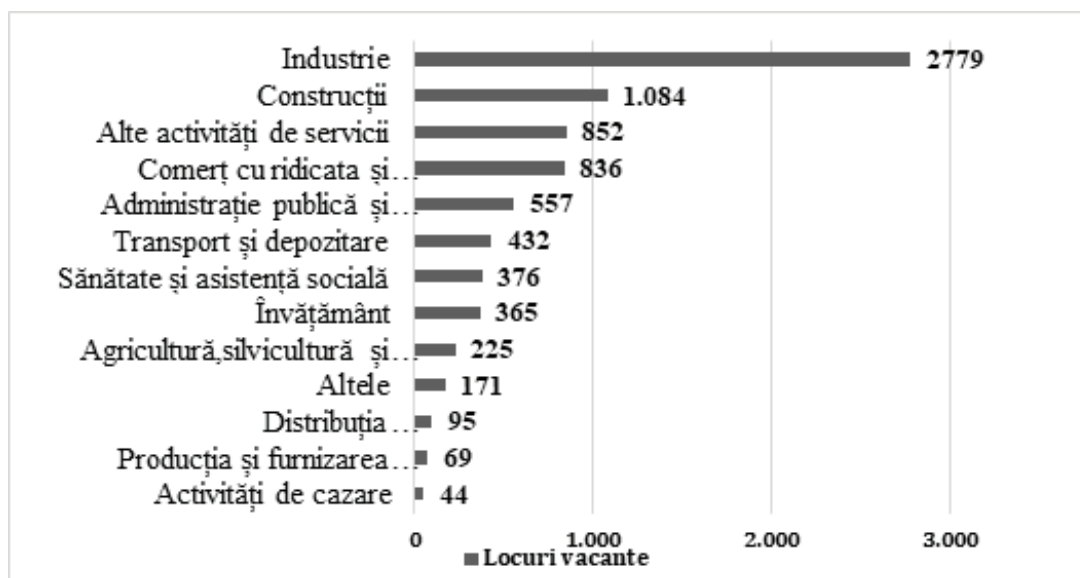

Fig. 7. Locuri vacante în evidență la finele anului 2019 conform activităților economice, unități

Sursa: Bianca de date administrative, Raportul statistic lunar și trimestrial, site www.anofm.md

Cele mai multe locuri de muncă vacante au fost identificate ca urmare a fluctuației de personal sau 81% dintre locurile de muncă vacante declarate de angajatori, în timp ce doar 19% au fost locuri vacante nou-create. Mai multe locuri de muncă vacante au fost la întreprinderile micro, mici și mijlocii – 94%, iar 6% la întreprinderile mari cu

un număr de personal ce depășește 250 de angajați. O mai mare pondere a locurilor de muncă vacante a fost la întreprinderile micro – 48%, urmate de cele mici – 27% și mijlocii – 19 %.

Piața muncii din Republica Moldova a cunoscut o creștere mai rapidă a cererii decât a ofertei forței de muncă în ultimii ani. Către 2019, stocul locurilor vacante în economia națională a crescut tocmai cu 68,6% față de 2015, iar numărul șomerilor înregistrați a scăzut la un nivel minim din ultimele două decenii. Aceste tendințe au dus la excedentul cererii față de ofertă în mărime de aproximativ 5500 locuri vacante. Totodată, cererea s-a concentrat doar în câteva activități economice (auto, comerțul și tehnologia informației) și geografic crescând în continuare importanța mun. Chișinău.

De asemenea, excedentul cererii la nivel agregat este pentru locurile de muncă ce nu necesită un nivel avansat de studii, deci pentru competențe joase. Din totalul locurilor de muncă vacante înregistrate, majoritatea au constituit cele oferite muncitorilor – 74,4%, predominând în așa domenii ca: industria ușoară, comerț, transport, alimentația publică, etc. Pe parcursul ultimilor ani, meseria cea mai solicitată de către angajatori, rămâne a fi cea de cosător /cusătoreasă, care a constituit 23% din numărul total al locurilor vacante aflate în evidență la finele anului. Iar pentru specialiști locurile de muncă vacante au constituit doar -25,6%, solicitările angajatorilor au fost orientate cu preponderență spre domeniile: medicină, finanțe, tehnologii informaționale, etc. Conform mediilor de reședință, ponderea locurilor vacante în mediul rural a constituit valoarea de cca 1/14 din numărul total de locuri vacante înregistrate, ceea ce arată că cererea de forță de muncă continuă a fi solicitată preponderent în mediul urban (89%).

Ca și în anii precedenți, ponderea șomerilor a fost superioară în rândul populației din mediul rural – circa 67%, însă locurile de muncă vacante în acest sector a reprezentat doar 15% din totalul locurilor de muncă vacante înregistrate, deci marea majoritate a locurilor de muncă vacante au fost înregistrate din sectorul urban sau circa 86% din totalul locurilor de muncă vacante înregistrate (34282).

Din numărul de șomeri în evidență la finele anului (16645 persoane) – 72% (11984 persoane) erau din localitățile rurale, iar locurile de muncă vacante constituiau 11% (832 locuri) din numărul de locuri vacante în evidență (7894 locuri vacante) (Fig. 9).

O discrepanță între cerere și ofertă pe piața muncii se atestă în aspect de medii rural/urban.

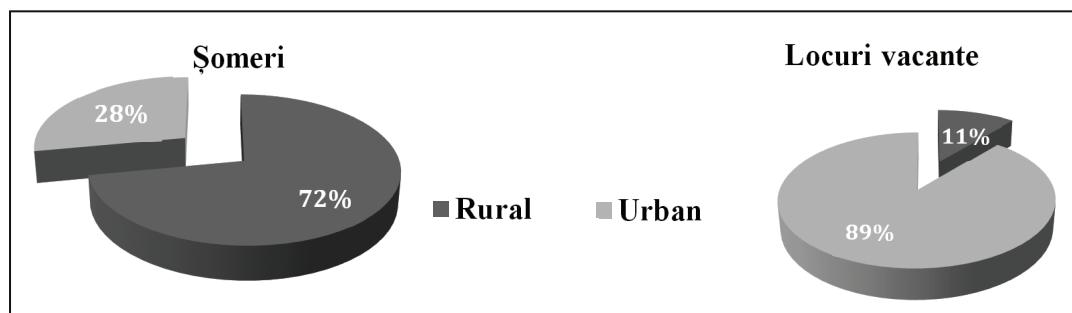

Fig. 8. Cererea și oferta forței de muncă la finele anului 2019 pe medii de rezidență

Sursa: Banca de date administrative, Raportul statistic lunar și trimestrial, site www.anofm.md

Ponderea locurilor de muncă vacante care au rămas neocupate la finele anului, raportat la numărul total de locuri vacante înregistrate într-un an, la fel a fost în ascendență, majorându-se cu 5,3 p.p. în 2019 față de anul 2014. Aceasta denotă că ocuparea locurilor vacante a devenit mai dificilă, motivul de bază fiind lipsa forței de muncă calificată solicitată de angajatori.

În perioada anilor analizați, în țară a avut loc crearea și lichidarea a unui număr mare de locuri de muncă. Drept urmare, atât angajații, cât și locurile de muncă sunt deplasate între diferite ramuri ale economiei naționale, precum și în diferite regiuni economice. (Vezi *Tab.4*)

Crearea și lichidarea locurilor de muncă întotdeauna merg în paralel. Crearea și lichidarea locurilor de muncă generează mișcarea angajaților - forța de muncă și modificările structurale ale ocupării forței de muncă. În anul 2019, în sectoarele mari și mijlocii din țară au fost create 58,6mii (în 2018-76,5mii) de noi locuri de muncă, fapt ce a dus la extinderea ocupării forței de muncă în unele întreprinderi, aproximativ același număr a fost reduse și din alte întreprinderi. Astfel, vom efectua analiza creării nete a locurilor de muncă, deoarece anume aceasta reflectă oportunitățile de creștere a ocupării forței de muncă.

Tab. 4. Indicatori absoluți ai mișcării locurilor de muncă în întreaga economie, anii 2014-2019

		2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Numărul mediu de locuri de muncă la începutul anului Total, unități	725634	739062	736834	732779	790766	807763
2	Numărul de locuri de muncă noi create de la începutul anului, unități	88435	63123	50059	57671	76547	58551
3	Numărul de locuri de muncă lichidate de la începutul anului, unități	80770	74422	58458	55402	63165	58104
4	Numărul de înlocuire a locurilor de muncă (crește sau descrește) comparativ cu anul precedent (sold negativ/pozitiv), unități	7665	-11299	-8399	2269	13382	447
5	Rata de creare a locurilor noi de muncă,%	12,19	8,54	6,79	7,87	9,68	7,25
6	Rata de lichidare a locurilor de muncă,%	11,13	10,07	7,93	7,56	7,99	7,20
7	Balanța locurilor de muncă % (sold negativ/pozitiv)	+1,06	-1,53	-1,14	+0,31	+1,69	+0,05

Sursa: www.statistica.md Cercetarea statistică „Mobilitatea salariaților și locurile de muncă”. Calculele autorului în baza datelor din Banca de date www.statistica.gov.md

Crearea și lichidarea locurilor de muncă pe activități economice în perioada anilor analizați a avut evoluții diferențiate, inclusiv în anii 2014, 2017 - 2019, numărul locurilor de muncă noi create a depășit numărul locurilor de muncă lichidate, în timp ce în 2015 și 2016 a fost înregistrat o lichidare netă a locurilor de muncă, înregistrând un sold negativ de -11299 și respectiv -8399 locuri de muncă. Totodată, din calcule se observă că coeficientul creării locurilor noi de muncă în anul 2019 a fost de 7,25%, înregistrând o descreștere cu 4,94p.p. față de anul 2014(12,19%), pe când

coeficientul de lichidare a locurilor noi de muncă a fost de 7,20%, în descreștere cu 3,93p.p. (11,13%). De aici reiese că schimbarea finală a ocupării forței de muncă în anul 2014 a fost de +1,06%, înregistrând un sold pozitiv de +7665 locuri de muncă, pe când în 2019 de doar +447 locuri de muncă, cu o balanță a locurilor de muncă de doar +0,05%. Acest fapt este important ținând cont că crearea locurilor de muncă reflectă oportunitățile de creștere a ocupării cât mai depline a forței de muncă.

În pofida creșterii economice și a evoluțiilor structurale favorabile, economia națională nu a generat destule locuri de muncă productive și calitative în toate domeniile. Astfel, în ultimii ani a avut loc o involuție în această privință – creșterea economică a fost însoțită și de o creștere netă a ocupării totale, însă majoritatea locurilor create erau informale (Fig.9), iar 2/3 din locurile informale au fost create în sectorul agricol, urmat de comerț, industrie hotelieră, restaurante și construcții. Din acestea, 50% erau concentrate în gospodării care practicau agricultura pentru consum propriu. Pe parcursul transformărilor structurale ale economiei naționale au loc și lichidarea locurilor de muncă sau a unităților economice, precum și calamități naturale, restricții asupra exportului producției agricole, optimizarea sectorului social etc.. Cele mai multe locuri de muncă lichidate în anul 2019 au fost înregistrate în sectorul agricultură, silvicultură și pescuit –10748 locuri, înregistrând un sold negativ de (-1911 locuri), învățământ – 4245 locuri (-1349 locuri), transport și depozitare – 3267 locuri (-341 locuri), sănătate și asistență socială (-225 locuri), etc.

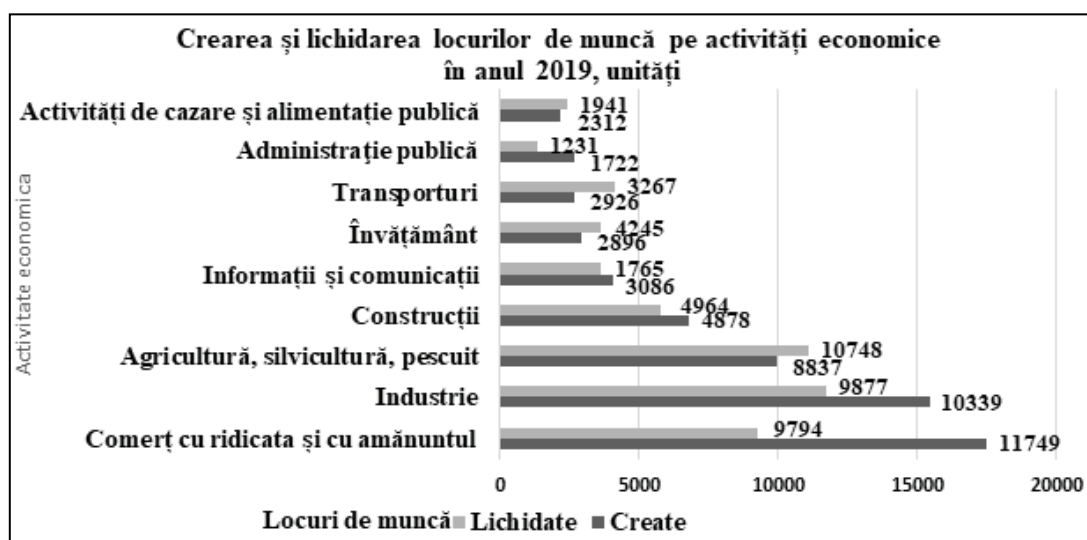

Fig. 9. Ilustrează corelația dintre numărul de locuri de muncă noi create și numărul de locuri de muncă lichidate

Sursa: BNS, Cercetarea statistică, „Mobilitatea salariaților și locurile de muncă”.

Deși au fost lichidate un număr impunător de locuri de muncă, la nivel dezagregat pe ramuri economice au fost înregistrate evoluții semnificative în ceea ce privește procesul de creare a locurilor de muncă calitative. Astfel, în unele sectoare au fost create mai multe locuri noi de muncă, față de cele lichidate, astfel, înregistrând

un sold pozitiv în așa domenii ca comerțul cu ridicata și cu amănuntul, (+1955 locuri), informații și comunicații (+1321 locuri), administrație publică(+491 locuri), activități de cazare și alimentație publică (+371 locuri), etc., precum și se observă o anumită creștere a ocupării calitative și productive în aceste sectoarele economice.

Concluzii

Tendențele demografice actuale și modificările structurale ale populației din ultimele decenii au un impact negativ asupra formării ofertei de muncă din Republica Moldova, indicând o diminuare constantă a numărului populației în vârstă aptă de muncă.

În ultimii ani, piața muncii din Republica Moldova a cunoscut o creștere mai rapidă a cererii decât a ofertei forței de muncă. În pofida creșterii economice și a evoluțiilor structurale favorabile, economia națională nu a generat destule locuri de muncă productive și calitative în toate domeniile. Astfel, în ultimii ani a avut loc o involuție în această privință – creșterea economică a fost însoțită și de o creștere netă a ocupării totale. Către 2019 stocul locurilor vacante în economia națională a crescut tocmai cu 68,6% față de 2014, iar numărul șomerilor înregistrați a scăzut la un nivel minim din ultimele două decenii. Din totalul locurilor de muncă vacante înregistrate, majoritatea au constituit cele oferite muncitorilor – 74,4%, cererea s-a concentrat doar în câteva activități economice (auto, comerțul și tehnologia informației), geografic crescând în continuare importanța mun. Chișinău. Schimbările structurale în cererea forței de muncă au dus și la modificări esențiale în structura ofertei după nivelul de instruire, care au fost însă destul de dezechilibrate.

Pentru o analiză mai profundă a cererii și ofertei forței de muncă a fost analizată dezvoltarea pieței muncii, utilizând datele cu privire la locurile de muncă vacante, șomajul, crearea și lichidarea locurilor de muncă, au fost calculați coeficientul creării locurilor noi de muncă (în 2019 - 7,25%), coeficientul de lichidare a locurilor noi de muncă (7,20%) și balanța locurilor de muncă, care în anul 2019 a înregistrat un sold pozitiv de doar +0,05%, în descreștere cu 1,64 p.p. față de anul 2018, etc. calculate de BNS conform metodologiei BIM și acumulate de ANOFM. Acest fapt este important, deoarece ținând cont că crearea locurilor de muncă reflectă oportunitățile de creștere a ocupării cât mai depline a forței de muncă.

Rata de ocupare s-a majorat până la 44,5% în anul 2018, dar a coborât din nou la 40,1% în 2019, pe când rata șomajului a crescut de la 4,9% în 2015 până la valoarea de 5,1% în anul 2019, în creștere cu 0,2 p.p. față de 2018. Această tendință a fost confirmată și de datele administrative ale ANOFM.

Partea pozitivă este tendința de scădere în ultimii cinci ani a ratei ridicate a tinerilor NEET. Dacă excludem factorul migrației, atunci ponderea tinerilor NEET se reduce semnificativ – de la 19,5% la 30,8% în 2019, dar tot a înregistrat o tendință ascendentă.

Republica Moldova trebuie să se asigure că resursele de forță de muncă de care dispune sunt utilizate cât mai productiv posibil. În vederea reanimării pieței muncii autohtone se propun așa măsuri ca:

- Atragerea și menținerea populației economice active pe piața forței de muncă prin: facilitarea creării locurilor de muncă, inclusiv în zonele rurale; instruirea la locul de muncă; adaptarea locurilor de muncă pentru persoanele cu dizabilități etc.
- Creșterea nivelului ocupării forței de muncă și a calității acesteia, identificarea rezervelor interne de atragere a forței de muncă, sporirea competitivității forței de muncă.
- Asigurarea unui grad mai mare de incluziune pe piața muncii.
- Stimularea economică și acoperirea deficitului forței de muncă, inclusiv prin accesul pe piața muncii a persoanelor reîntoarse din străinătate, a mamelor cu copii de vârstă preșcolară, a tinerilor care actualmente nu sunt antrenați în câmpul muncii, prin prelungirea vieții economice active a persoanelor în vârstă etc.,
- Elaborarea prognozelor viabile privind cererea și oferta forței de muncă pentru înlăturarea dezechilibrului dintre cererea și oferta forței de muncă, precum și a deficitului de forță de muncă calificată.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Studiul pieței muncii din Republica Moldova. Chișinău, 2020 https://mei.gov.md/sites/default/files/document/attachments/studiu_piata_muncii_md_.
2. Strategia Națională privind Ocuparea Forței de Muncă pentru perioada 2017-2021. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 07.04.17, nr.109-118, art. 272.
3. Biroul Național de Statistică, www.statistica.md Ancheta Forței de Muncă BNS.
4. www.anofm.md
5. Raportul analitic privind ocuparea forței de muncă și tendințele pieței muncii 2019, www.anofm.mdhttps://anofm.md/files/elfinder/Raportul%20analitic%202019final%2811%29.pdf.

REFRAȚIA FILOSOFICĂ A PROBLEMELOR DIN SOCIETATE ÎN DOUĂ DECENII DE SECOL XXI

PHILOSOPHICAL REFRACTION ON THE SOCIETY ISSUES INTO TWO DECADES OF THE XXI CENTURY

Ana PASCARU, *doctor habilitat în filosofie,*
Institutul de Istorie,
apascaru2010@gmail.com

Rezumat

Problematica articolului reprezintă o continuare a aprofundării cercetărilor filosofiei privind problemele cu care se confruntă societatea. Probleme pe care domeniile filosofiei le facilitează nu doar cunoașterea naturii lor, dar și la regândirea reperelor sistemice, sinergiilor ce sparg și frontierele societale și se integrează contrar principiului ambiental. În articol se subliniază rolul instrumentarului filosofiei în demonstrarea nivelului de sensibilizare, dar și de pregătire a actorilor sociali. De asemenea se identifică modul în care se tratează problemele evenimentelor din procesele declanșate. Se susține necesitatea acțiunilor complexe, care în noile realități se reînnoiește continuu și nu segmentar, concomitent raportându-se la nevoile și necesitățile membrilor comunității.

Cuvinte-cheie: filosofie, refracție, problemă, eveniment, proces. societate, pandemie, mediu.

Summary

The inquire of the article represent a continuation of the deepening of the philosophy research on the problem faced by society. Problems that the fields of philosophy facilitate not only the knowledge of their nature, but also rethinking of systemic landmarks, synergies that break and societal boundaries and integrate contrary to the principle of environmental. Thus, the instrumentation of philosophy demonstrates the level of awareness and preparedness of social actors to identify and deal with the problems of change through complex actions. It is also argued that the complex nature in the new realities is continuously renewed and not segmented at the same time in relation to the needs and necessities of community members.

Keywords: philosophy, refraction, problem, event, process. society, pandemic, environment, renew.

Multitudinea de probleme vertiginos dezlănțuite care au luat prin surprindere societatea și mediul la început de secol XXI în mare se datorează deceniilor anterioare. Decenii în care problemele se acutizau continuu, dar departe n-au fost asociate sau legate cu evenimentele care aglomerau și influențau nu doar societatea. Nu s-a conștientizat că problemele sunt o reflecție a evenimentelor, încărcătură care nu era una particulară și nu se înscriau în abordarea cu care se opera. În timp ce manifestările evenimentelor se refractau în probleme ce erau la interferență, interacțiune și interdependență nu doar între ele, dar și în relaționările cu mediul înconjurător, inclusiv societatea. Nu s-a sesizat nici apartenența lor drept parte a unui întreg în plină constituire, deoarece evenimentele în calitatea lor de componentă reprezintă nu atât procesele existente, cât cele declanșate și prin contribuția lor. Întregul în cazul dat concentrează și evidențiază delimitările care au între procese, cu precădere

dintre cele intra societale și inter-societal-regional-mondial declanșate în peisajul comunitar, ca urmare a deschiderilor Erei Informaționale. De asemenea s-a întârziat și la capitolul sensibilizării importanței deschiderilor de noi orizonturi, care n-au minimalizat, ci au sporit cumulul disproporționalităților. Disproporționalități proliferate și peste problemele stringente s-au conturat fulminant în efectul pandemic din societatea contemporană. Astfel se explică urgențele cu care societatea caută căi viabile pentru a diminua impactul pandemiei și a canaliza cât mai rezonabil energiile care nu pot fi restricționate continuu. Printre aceste căi se identifică și cele propuse de domeniile filosofiei, reflecția instrumentarului căreia facilitează valorificarea și utilizarea deopotrivă a accesului nelimitat la informația științifică și mediatică, dar și sensibilizarea actorilor sociali că lucrurile și ființele sunt înlănțuite de conexiuni și rigori pe toate palierele comunitare/ enviromentale ce se impun a fi luate drept axiome în toate domeniile de activitate.

Este un fapt, pentru care se realizează o radiografie hermeneutică privind implicarea domeniilor filosofiei în clarificarea și interpretarea stării de lucruri în cetate. Implicare reîncetățenirea căreia ajută comunitatea să conștientizeze responsabilitatea ce le revine tuturor odată cu accesul nelimitat la produsele deschiderilor EI. Implicarea domeniilor filosofiei evidențiază caracterul schimbărilor și nevoia de reevaluare a educației în raport cu provocările timpului, în care reflexia filosofiei optează pentru elaborarea de programe educaționale la interferență cu alte domenii în baza reperelor axiologice, în care accentele din formare și instruire a omului să se axeze pe dezvoltarea continuă a capacității sinergice, aplicând și menținând în balanță înlănțuirile dintre lucruri în acțiunile întreprinse. Menținerea și promovarea acestora constituie chitesența perpetuării nu doar a condiției umane, dar și enviromentale, parafrazându-l pe M. Foucault, pierderea înlănțuirilor dintre lucruri și ființe conduce la diminuarea ponderii lor în realitatea socială, iar elaborarea celui mai performant sistem devine inutil [1]. Deoarece deschiderile de noi orizonturi ale EI instantaneu nu aduc și implementează modelul de organizare și cadrul legal pe potriva provocărilor, în care subsistemele beneficiază de comunicarea necesară în interacțiunile și interdependențele ce se intensifică continuu. Cu atât mai mult cu cât intensificarea semnifică o regândire strategică asupra pregătirii tuturor actorilor sociali axată pe elemente de sinergie. Elemente probate și susținute de filosofie în procesul *reînnoiri*, [2] care i-a facilitat valorificarea potențialului propriu, grație deschiderilor EI. În această ordine de idei, valorificarea potențialului din domeniile filosofiei facilitează și contextualizarea schimbărilor produse, dar și că *reînnoirile* sub incidența oportunităților EI s-au revărsat peste toate domeniile de activitate. Este un dat care necesită a fi luat drept axiomă și dezvoltat în acțiunile ce se impun a fi realizate. De asemenea, acest dat presupune o reevaluare a acțiunilor din toate domeniile în vederea identificării rețelelor și nodurile centrale care se proliferază. Proliferări care ulterior susțin edificarea și încetățenirea elementelor responsabile de menținerea capacității sinergice, adică de autoorganizare[3].

Dezvoltând subiectul, reliefăm că *reînnoirile* din filosofie spre lumea înconjurătoare sub incidența oportunităților EI aduc în prim-plan prezența lor în schimbările cu care se confruntă și societatea și mediul. *Reînnoirile* care înseamnă identificarea de oportunități privind elaborarea de mecanisme, cunoașterea problemelor și soluțiile optime pentru cele primordiale, edificarea unui echilibru în relația dintre utilizare și valorificare a deschiderilor de noi orizonturi. Discutăm de faptul că optica, odată reînnoită cu instrumentarul filosofiei, demonstrează că evoluții s-au produs și pe interiorul EI. Drept exemplu, schimbările survenite în conceptul societatea bazată pe cunoaștere componentele căruia s-a completat cu alte noi gen descentralizarea axiologică și sistemul TIC, transformându-se în concepte-teorii [4]. De asemenea, se ordonează și apartenența deschiderilor și oportunităților care depășesc frontierele societății bazate pe cunoaștere și sunt încadrate în EI. Concomitent semnalăm că societatea bazată pe cunoaștere, odată cu trecerea la concepte -teorii îndeplinește un rol foarte important – devine liantul relațiilor dintre civilizație și cultură[5].

Un alt efect descoperit prin *reînnoirile* din domeniile filosofiei este cel al ordonărilor din cadrul EI legat de proliferarea inconvenientelor noțional-ideatice apărute și dezvoltate în toate domeniile de activitate. În acest sens se remarcă tangențele noționale, monitorizarea cărora denotă că acestea nu fac decât să minimalizeze și orizonturile deschiderilor, dar și beneficiarii lor. Mai mult decât atât, se constată că sinonimul semnificației dintre societate și societatea bazată pe cunoaștere constituie o prezență notorie din majoritatea proiectelor privind dezvoltarea lumii, inclusiv Uniunea Europeană [6]. Este un exemplu de substituiri periculoase nu doar de noțiuni, ci și de repere axiologice, antropologice, cultural-spirituale, biologice etc. Pe de o parte, vorbim de o înțelegere insuficientă a diferențelor dintre oportunitățile EI și concepte-teorii ale societății bazate pe cunoaștere, care a condus la aceste imixiuni grave și care nu facilitează acțiunile derulate. Pe de altă parte, ne confruntăm cu intervenții severe în câmpul cultural și cel al cunoașterii deopotrivă, deoarece cunoașterea științifică devine prioritară nu numai în raport cu celelalte forme ale cunoașterii, iar tot ce nu se înscrie în tiparele acesteia sunt marginalizate. Totodată, sub incidența consecințelor cade și cunoașterea științifică, care fiind lipsită de reperele culturale din care își asigură seva își subminează sursele din care se alimentează. În acest sens, filosofia a fost printre primele surse de la care s-a renunțat în pregătirea și formarea specialiștilor, înlocuindu-se cu alte discipline cerute de economia de piață. Lipsa și insuficiența acestor surse explică acutizarea problemelor cu care se confruntă mediul comunitar și mediul, deoarece în multitudinea de acțiuni produsele obținute atât în centrele de cercetare, cât și în întreprinderile producătoare de departe n-au respectat protocoalele și investigațiile ce se impun [7]. Cu remarcă că, în efervescența căutărilor privind vaccinul COVID-19 ambițiile personale și dividendele politice vor fi minimalizate.

În contextul dat, investigarea *reînnoirilor* străduie a demonstra că apanajul lor a depășit frontierele filosofiei și s-au extins peste toate domeniile de activitate, inclusiv cele particulare ale științei[5], fapt care impune tuturor domeniilor o reevaluare a potențialului propriu și o comunicare suficientă între ei, deoarece oportunitățile

Erei Informaționale prin deschiderile de noi orizonturi de departe nu favorizează pe nimeni și fiecare își va avea locul său în dependență cum își înțelege perpetuarea între valorificare și utilizare a rezultatelor obținute. Considerăm ca anume înțelegerea fragmentară ascunde o bună parte din acutizările problemelor, evenimentelor și proceselor, inclusiv cele mondiale. De ce? Deoarece oportunitățile EI au facilitat *reînnoirea* nu doar a filosofiei, ci și a tuturor domeniilor de activitate în dependență de cât de pregătiți au fost actorii sociali și cât de mult le-a reușit să valorifice și nu doar să consume. Drept exemplu, ponderea economiei sociale, care a crescut în ultimele decenii în cuantumul dezvoltării economiei în general și contribuția domeniilor științei. Se atestă că, domeniile particulare, marginalizându-le pe cele ale filosofiei și renunțarea la instrumentarul ei, și-au promovat în mare propriile rezultate și insuficient s-a ținut cont de respectarea rigorilor privind rezultatele obținute și conexiunile dintre ele. Modificări care în procesul cunoașterii reorganizează relaționările dintre întrebări și probleme, cunoașterea comună și științifică, dar și re poziționarea fundamentelor cunoașterii. Modificările în procesul cunoașterii au adus în prim-plan necesitatea schimbării de optică a domeniilor științei în raport cu filosofia și rolul acesteia în condițiile deschiderilor. Cu atât mai mult cu cât, cu ajutorul instrumentarului filosofiei, are loc o regândire a conexiunilor și acribiei privind valorificarea oportunităților EI. Or, așa cum susținea R.K.Merton, cercetătorul continuă să poarte răspunderea pentru produsul cercetării și atunci când acesta a părăsit spațiul laboratorului [8]. Astfel s-ar explica întârzierile de până acum refractate în plină pandemie și de ce rezultate obținute în sistemul TIC n-au fost implementate la interferență dintre domenii, pentru a schimba optica de priorități în conformitate cu nevoile și necesitățile stringente. Altfel spus, de ce societății, având posibilități, nu i-a reușit să le conecteze și reorganizeze pentru a diminua impactul inconvenientelor majore[5].

Indubitabil manifeste în toate domeniile, *reînnoirile* contextualizează o comunicare neînsemnată dintre actorii sociali și acțiunile ce se derulează. Gen de comunicare care conduce la derapaje severe în valorificarea deschiderilor pentru soluționarea problemelor urgente, pedalându-se pe utilizare și consum în exces. Stare de fapt explodată în pandemie, deoarece încercările societății de a face față intemperiilor anterioare așa și nu s-au ridicat la nivelul cerințelor, ceea ce evidențiază o înțelegere fragmentară, care de-a lungul timpului s-a valorificat în perpetuarea societății și patrimoniului cultural și ambiental, dar actualmente a devenit una mai mult formală. În această ordine de idei, revenirea la înțelegere din cadrul noțional-ideatic nu este deloc întâmplătoare, deoarece[8] în condițiile deschiderilor tot mai frecvent este doar utilizat și rarism valorificat. Vorbim de oportunitățile deschiderilor, care facilitează accesul la produse de la cele mai simple până la cele sofisticate, independent de pregătirea individului sau instituțiilor, care doar printr-o atingere a unui program la un PC cu informația pentru care a apelat, chiar dacă rămâne înțeleasă precar. Precaritate care o aduce în prim-plan și cea mai succintă radiografie privind soluțiile înaintate pe parcursul celor două decenii de sec. XXI propuse pentru problemele

stringente cu care se confruntă nu doar societatea și membrii ei, dar și care îi alterează și modifică indiferent de vrerea lor. Un alt exemplu, modul în care au fost înțelese măsurile de prevenție după primele informații privind epidemia de COVID-19 cu care s-a confruntat la sfârșitul anului 2019 o regiune din societatea chineză, indică atitudini diverse dar în fond toate se înscriu într-o înțelegere formală și nu de fond. De ce? Deoarece contextualizarea deciziilor la care s-a recurs nu s-au bazat pe o înțelegere adecvată a pericolului ce se contura, n-au fost reorganizate pe potriva pericolului consiliile cu reprezentanți din instituțiile vizate, din domenii adiacente, dar și cei ai factorilor de decizie. La nivel de societate consiliile ar fi stabilit relații cu cele din vecinătate și ulterior indicațiile reprezentanților Organizației Mondiale a Sănătății ar fi fost luate drept recomandare și nu adevăr în ultima instanță.

Înțelegerea presupunea o conexiune și rigoare în detaliu a factorilor care au declanșat-o, rapiditate cu care oportunitățile Erei Informaționale le vor răspândi, dar și necesitatea încetățenirii ei în acțiunile sociale și ambientale. Consemnăm că, criza pandemică cu care societate și membrii săi s-au ciocnit induce nevoia de a *reînnoi* înțelegerea[9] schimbărilor din structura și sistemul social, dar și relațiile cu mediul care au suferit deopotrivă. Pe de o parte, înțelegerea contextului că schimbările s-au revărsat peste toți actorii sociali și că devine important contribuția tuturor în minimalizarea efectului pandemiei. Pe de alta, educarea actorilor sociali prin introducerea în comportament prioritatea sănătății proprii pentru protejarea nu doar celor din comunitate, dar și mediul. De asemenea, că în structura societății se constituie grupuri sociale ponderea cărora era mult mai mică până la pandemie și înțelegerea rolului acestora pe viitor devine impetuos necesară. Este vorba de grupuri care își organizează activitățile doar on-line și membrii lor pot fi din societăți, regiuni și continente diferite sau cele care au fost impuse de situația creată. Grupuri cu care se comunică la toate nivelurile societății și ținute în vizorul factorilor de decizie pot elabora împreună soluții veritabile privind situația post pandemie. Totodată, un alt gen de divizare este cel intra și intergrupală, adică dintre cei care optează pentru activități de la distanță, majoritate cu vârsta până în 40 de ani, dar și dintre cei ce țin la comunicarea corporativă, pe viu. Și nu în ultimul rând, grupul vârstnicilor care a fost redus la tăcerea socială, considerându-se că acest virus este unul iminent pentru ei cel mai periculos.

Sunt deschideri care prin oportunitățile specifice au impulsionat evenimentele proceselor, acutizând problemele la un alt nivel și au provocat energii ce au depășit canalizările existente în mediul social. Se întrevide că energiile care după intensitatea lor intra și extra comunitară și cel ambiental nu doar cumulează, dar și reliefează incertitudinile, întârzierile și nereușitele din acțiunile actorilor sociali. Este vorba de energiile provocate de evenimentele proceselor care acutizează și aprofundează problemele pe toate palierele vieții sociale și ambientale și rarism acestea corespund cerințelor. Or, acțiunile întreprinse de actorii sociali în mare nu facilitează, ci complică identificarea oportunităților și împiedică găsirea de soluții sustenabile,

și nu contra cronometru. Stare de lucruri care evidențiază o înțelegere mai degrabă segmentară decât una complexă încetățenită și proliferată în acțiunile actorilor sociali. O succintă demonstrație în acest sens, modul în care se tratează problemele stringente care de fapt reprezintă adevărate complexe de înlănțuiri între ele și care *nolens volens* transformă realitățile, sub asediul continuu al evenimentelor din procesele în derulare. În consecință, abordarea segmentară a problemelor și procesualității evenimentelor susținute de deschiderile Erei Informaționale intră în conflict cu nivelul de sensibilizare și pregătire a mediului social și ambiental. Se atestază refracția conflictului din problemele stringente, care devine mult mai evident nu doar în raport cu mediul înconjurător, ci și în raport cu mediul social și ambiental. Se cunoaște doar partea vizibilă, inclusiv schimbările climatice. În timp ce în societate acutizarea din nou are loc prin aceleași oportunități ale EI, care facilitează răspândirea diverselor nu doar maladii și transformarea unora dintre ele în pandemie. Remarcăm, pandemia actuală COVID-19 nu doar a luat prin surprindere mapamondul, dar a evidențiat gravitatea întârzierilor în identificarea căilor optime privind prioritatea domeniilor pentru investiții, sinergia gestionărilor, dar și lacunele în depășirea ei[3].

În studiu nu s-a renunțat și la elucidarea cauzelor care au alimentat starea respectivă de lucruri, efectele și consecințele. Or, din punctul de vedere al filosofiei, e impetuos necesar să reținem că lucrurile și ființele comunică între ele indiferent de nivelul de conștientizare. Nivel care se impune a fi nu doar sensibilizat, dar și pregătit pentru cunoaștere, deoarece are o altă cromatică în deschiderile de noi orizonturi ale Erei Informaționale. Cu atât mai mult cu cât timpul social privind modul în care se impun evenimentele proceselor în problemele comunitare și ambientale denunță statutul de sine stătător și indică apartenența acestora la un tot întreg, semnificația căruia, filosofic vorbind, încorporează de la particular, fapt social, tendință până la proces și în care evenimentele au același statut cu celelalte componente. Concomitent, evenimentele proceselor îndeplinesc și rolul de a înlănțui atât pe interior, cât și pe exterior părțile întregului. Și nu în ultimul rând, înlănțuirile dintre evenimente, începând cu a doua jumătate a sec. XX, au catalizat procese care au depășit frontierele naționale, regionale și continentale devenind globale[5]. De asemenea, datorită deschiderilor Erei Informaționale, depășirile respective au condus la schimbări profunde și dezlănțuirea de alte procese privind organizarea sistemului social, structurii societății, condiției umane și habitatului ambiental. Se constată că oportunitățile deschiderilor au impulsionat toate domeniile de activitate atât la nivel social, cât și ambiental, dar abordarea segmentară și nu cea complexă a evenimentelor în acțiunile desfășurate sunt vizibil utilitariste/consumeriste, se fac responsabile de proliferarea și cumulara de probleme stringente[9]. Astfel, se probează urgentarea implementării caracterului complex în acțiunile ce se preconizează sau deja sunt în curs de desfășurare în vederea depășirii animozităților care s-au încetățenit în comportamentul actorilor sociali, în timp ce căile identificate

pentru aceste depășiri vor conduce la stabilizarea echilibrului dintre utilizare și valorificare. Cu condiția că accesul la informația mediatică și științifică, rezultatele științifice vor fi conștientizate nu doar cunoscute și încetățenite în mediul comunitar de programe educaționale sustenabile.

Un alt aspect al înțelegerii ține de reperele privind facilitările legăturii dintre cât cunosc și accesul necontrolat la celelalte forme ale cunoașterii prin produsele cu care se ia contact. Discutăm de o hermeneutică a problemelor evenimentelor ce s-au agravat datorită legăturii prin prisma înțelegerii. Și nu oricum, ci înțelegerea contextualizată privind esența problemelor, evenimentelor și întregului de care acestea aparțin. Deoarece asistăm la o stare de lucruri ce necesită a fi reorganizate, or soluțiile propuse de departe nu se ridică nici la nivelul cerințelor, disproporționate în raport cu așteptările, dar și contra cronometru. Susținem că evenimentele din spatele problemelor deopotrivă indică urgentarea unei abordări complexe și renunțarea la cea segmentară. De ce? Deoarece astfel se facilitează înțelegerea realităților care se schimbă mult mai rapid decât pregătirea actorilor sociali pentru a face față nevoilor și necesităților. Înțelegerea realităților presupune o reevaluare și nu doar o alternare a mecanismelor utilizate în soluționarea problemelor și corespunderea acestora rigorilor înaintate. Cu atât mai mult cu cât alternanța poate fi și ea una contracronometru, deoarece evenimentele problemelor nu doar se reproduc și se acutizează, dar și că sparg toate frontierele obișnuite, bulversând lumea contemporană. Altfel spus, identificarea și implementarea de mecanisme cu grad sporit de sinergie, autoorganizare și profesionalism devine chintesența valorii acțiunilor ce necesită a fi derulate temeinic.

Studiind acțiunile ce se întreprind, evidențiem că conținutul lor nu este altceva decât reliefaarea nivelului de pregătire și de a demonstra capacitatea actorilor sociali ce le-au declanșat. Totodată, reliefează acest conținut al acțiunilor modul în care sunt consolidate eforturile actorilor pentru a le asigura colaborarea între ele. În acest sens, ne-am axat pe acțiunile considerate la interferența dintre domeniile științei și cele sociale, care asigură și sinergia cunoașterii schimbărilor ce se impun. Chiar dacă acțiunile axate pe aprofundarea cunoașterii schimbărilor și produselor obținute prin cercetare vor menține echilibrul dintre valorificare și utilizare, ținându-se cont de recomandările lanțului de probe și toate măsurile de prevenție în acest sens. Or, evenimentele declanșate prin problemele cu care se confruntă societatea și environmentul necesită a se regăsi în acțiunile întreprinse. Cu atât mai mult cu cât sursele ce alimentează problemele marginalizează nu doar cauzele și efectele, ci pun în dificultate și acțiunile. Astfel se explică intransigență și persistență cu care se reproduc evenimentele din procesele declanșate, acutizând problemele pe toate palierele societale și environmentale, dar și întârzierile în lanț. Se certifică că problemele evenimentelor impun un timp restrâns pentru găsirea de soluții, totodată evidențiază și adâncesc întârzierile și vulnerabilitățile din acțiunile actorilor sociali. Întârzieri care îngreuiază procesul de cunoaștere a problemelor, caracterul evenimentelor ce le-au influențat,

dar și le multiplică prezența lor, deoarece societatea, instituțiile responsabile au fost luate pe nepregătite. Acest decalaj perpetuat și în sec. XXI, iar încercările de a găsi căi optime peotriva problemelor acutizate de evenimente au fost mai degrabă denunțate decât implementate de efectul pandemiei. Or, problemele evenimentelor fiind avansate de procesul globalizării, fenomenelor însoțitoare datorită deschiderilor Erei Informaționale au schimbat structural și sistemul existent de relaționare. Spre regret, schimbările care s-au dezvoltat mai degrabă segmentar, adică pe domenii unde frecvent se descoperă neconcordanțe sau prăpastie greu de depășit. Deoarece înseși schimbările indică asupra necesității regândirii nu numai a modelelor de relaționare, dar și dintre modele, atât pe orizontal, cât și pe verticală. Concomitent, problemele acutizate de evenimente și cu încercări modeste ale acțiunilor privind soluționarea lor nu reprezintă decât partea vizibilă a *aisbergului* manifest într-o lume în plină interacțiune, interdependență și intercomunicare. Partea invizibilă a *aisbergului* cere o abordare complexă nu doar între acțiunile care se desfășoară și pe plan local, dar și pe cele din regine, continent sau global. Cu atât mai mult cu cât acțiunile privind efectele epidemiilor din 2002 și 2012 denotă o înțelegere pragmatică și segmentară, dar care explică efervescența proliferării pandemiei peste tot, dincolo de statutul societății prospere în curs de dezvoltare sau Nordul bogat și Sudul sărac din punct de vedere geopolitic în 2020. Cu remarcă că, înțelegerea necesității încetățenirii acțiunilor complexe în post pandemie nu se vor solda cu reactualizarea acelor divergente și redemitizarea proceselor centrifuge într-o lume în plină globalizare.

Fundamentul demersului cercetării în cunoașterea problemelor acutizate de evenimentele proceselor și fenomenelor declanșate îl constituie instrumentarul filosofiei la interferență cu metodologiile particulare. De ce? Deoarece reevaluările întreprinse facilitează înțelegerea, devine din punctul de vedere al filosofiei hârtia de turnesol în cunoașterea problemelor. Or, cunoscându-le, se facilitează identificarea și modelarea rețelelor privind găsirea căilor optime privind problemele, chiar dacă soluționarea obținută nu echivalează și cu sintagma pentru totdeauna. Ulterior însă aspectele ce rămân în probleme constituie un alt cap de afiș în declanșarea de noi revendicări. Iar în condițiile EI și oportunitățile ei aceste declanșări ale aspectelor din cadrul problemelor se permanentizează și influențează atât societatea, cât și mediul. Este vorba de un alt aspect al înțelegerii – cel referitor la sensibilizarea și pregătirea actorilor sociali de a face față inerenței provocărilor din problemele evenimentelor. Provocări care se impun a fi înțelese diferit de până acum, deoarece înglobează cumulul de procese extrasocietale/regionale/globale din problemele evenimentelor ce se impun a fi cunoscute, iar mecanismele de soluționare să corespundă. În caz contrar se proliferază întârzierile, care împiedică înțelegerea nu doar a complexității problemelor declanșate de evenimente, ci și contribuția lor la constituirea de noi realități. Contribuții care se realizează, comunică cu alte elemente în edificarea realității în care problemele declanșate de evenimentele proceselor manifest în mediul social și ambiental în lipsa obișnuitelor frontiere. Iar oportunitățile EI facilitează nu doar

spargerea instantaneu a frontierelor, ci și identificarea de căi optime în desemnarea altor diferite de cele existente. Cu condiția că procesul de desemnare a frontierelor diferite nu se va solda cu reactualizarea celor divergente și redemitizarea proceselor centrifuge într-o lume în plină globalizare.

În contextul dat, înțelegerea problemelor declanșate de evenimentele proceselor evidențiază un alt aspect privind necesitatea regândirii acțiunilor ce încearcă să le întreprindă actorii sociali. Regândire care înseamnă redimensionarea opticii și a căilor privind cunoașterea de facto a naturii și impactului evenimentelor prin intermediul problemelor în societate și mediul. De rând cu înțelegerea evenimentelor prin prisma valorificării și utilizarea problemelor concomitent cu revizuirea și elaborarea de mecanisme în vederea identificării căilor optime privind soluțiile la care se recurge pe toate palierele vieții sociale și mediului. În cazul în care soluțiile propuse întrunesc condițiile de echilibru între valorificare și utilizare a oportunităților pe care problemele evenimentelor le deschid și acestea se perpetuează în complexitatea și sustenabilitatea acțiunilor și nu oricum, ci susținute de Era Informațională. Cu atât mai mult cu cât perpetuarea evenimentelor prin problemele declanșate înseamnă nu doar aglomerări, dar și o succedere fără precedent de rapidă în prioritizarea urgențelor. Este vorba de faptul că succederea rapidă minimizează timpul social necesar pentru găsirea de oportunități viabile pentru acțiunile necesare. Or, atunci când instituțiile sociale întârzie în luarea deciziilor, problemele distorsionează realitatea ce necesită a fi schimbată. Se atestă că modelarea este și ea una rapidă asupra societății și mediului și deopotrivă ca parte a implicării evenimentelor rămân insuficient cunoscută și nu beneficiază de o înțelegere pe potrivă din partea actorilor sociali. Concomitent se evidențiază rolul succesiunii evenimentelor în catalizarea energiilor, caracterul cărora și el fiind o necunoscută pentru mediul social. Se remarcă că energiile respective conduc la declanșarea de procese pentru care societatea și instituțiile ei de asemenea nu sunt pregătite în vederea monitorizării și valorificării lor. Se constată că întârzierile privind cunoașterea proceselor respective de departe nu facilitează evidențierea modificărilor ce au loc în sursele responsabile de alimentarea funcționalității întregii triade *cauze-efect-consecințe*. Or, concomitent cu disponibilitățile funcționale se disting și cele ale destabilizării în deficitul drum al căutărilor de posibilități optime privind menținerea și perpetuarea echilibrului în canalizarea energiilor sociale și mediului. Cu atât mai mult cu cât, odată declanșate evenimentele prin procese, continuă să rămână *terra incognita* pentru a fi monitorizate și estimate, deoarece nu este o noutate despre influența lor în raportul dintre factorul intern și cel extern din societate, care asigură răsturnarea de prioritate în favoarea celui extern. Înțelegerea evenimentelor declanșate în procese și surse facilitează identificarea originii lor. Origine în spatele căreia se află deschiderile de noi orizonturi susținute de oportunitățile cu niveluri multiple ce aparțin Erei Informaționale.

Indubitabil, evenimentele în succesiunea lor, grație oportunităților EI cu niveluri multiple, înregistrează interdependențe și interacțiuni de așa natură încât se regăsesc

și în procesul mondializării, și participă la schimbările din tabloul lumii contemporane. Vorbim de evenimente cu o prezență manifestă care perpetuă și înlănțuirile dintre ele se modifică continuu, reliefându-se în spargerea obișnuitelor frontiere: în/dintre societăți, dintre societăți și environment; în/dintre domenii etc. Concomitent se certifică că în locul schimbărilor care au provocat spargerea obișnuitelor frontiere vin *reînnoirile* care aduc în locul spargerii căi de edificare a altor frontiere în raporturile în/dintre entități pe potrivea noilor provocări. În această ordine de idei, cunoașterea căilor optime de înțelegere a succesiunii evenimentelor și rapiditatea *reînnoirilor* lor devine hârtia de turnesol prin care fie se confirmă, fie se infirmă capacitatea construcțiilor teoretice de a se alia la modificările ce se derulează și completa cu implicații pragmatice. Totodată are loc evidențierea capacității actorilor sociali de a înțelege urgența ridicării lor la cerințele pe care le înaintează nivelurile multiple ale *reînnoirilor*, astfel conformându-se realităților în devenire. Drept exemplu, multiplicitatea *reînnoirilor* care au loc în câmpul cunoașterii gen relația dintre problemă și întrebare sau re poziționările în/dintre fundamentele cunoașterii etc. argumentează necesitatea și facilitează căutările de soluții și identificarea acestora. Cu remarca, *reînnoirile* fundamentează diminuarea gradului de segmentarism și induce necesitatea abordării în complex a acțiunilor care urmează a fi derulate.

În loc de corolar, dimensiunea refracției filosofice privind înțelegerea nu se referă doar la cunoașterea naturii evenimentelor, ci la totalitatea implicațiilor pe care acestea le au asupra tuturor domeniilor de activitate socială și environmentală, *reînnoindu-le* sau dimpotrivă. Or, înțelegerea evenimentelor însemnând de la deschiderile de noi orizonturi care le-au provocat, modul lor de raportare la noile realități, menținerea echilibrului dintre formă și conținut, dintre nevoi și necesități până la cel dintre valorificare și utilizare a *reînnoirilor* produse. Totodată, înțelegerea *reînnoită* a evenimentelor contribuie la sensibilizarea actorilor sociali și pregătirea acestora în condițiile actuale. Deoarece sensibilizarea, dar și pregătirea actorilor sociali sunt în stare încât să dea sens necesității urgente reorganizării activităților tuturor instituțiilor societății și elaborării într-un timp cât mai rezonabil de mecanisme viabile privind menținerea echilibrului dintre valorificare și utilizare.

Și nu în ultimul rând, că o înțelegere *reînnoită* a evenimentelor din experiența acumulată reliefează nevoia redimensionării reperelor axiologice și renunțarea la tratamentul clasic al provocărilor. Pentru că ceea ce scapă sau mai degrabă lipsește din tratamentul respectiv este faptul că înțelegerea *reînnoită* a evenimentelor se înglobează în schimbările ce le produc, atrăgând în orbita lor toate domeniile de activitate socială și environmentală, inclusiv însăși înțelegerea. Atragere care semnifică redimensionări și regândiri substanțiale ale acțiunilor, conducând la un nivel sporit de intercomunicare, interacțiune și interdependență dintre toate domeniile, atât societal, cât și environmental, și care urgentează necesitatea de a fi cunoscute. De ce? Deoarece nivelul respectiv în timp s-a transformat în ceea ce tot mai mult se enunță rețele/ network-ul dintre tot și toate. Rețele care au adus cu sine prin evenimentele declanșate și o altă viziune privind căile de dezvoltare și găsirea de soluții și pentru

mediul social, dar și pentru cel ambiental. Dezvoltare în care de rând cu produsele cercetării o componentă indispensabilă devin și formele cunoașterii. Registrul invocat nu este altceva decât o invitație la meditație asupra necesității revenirii și la cunoașterea implicită, chiar dacă continuă pedalarea pe cunoașterea explicită.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Foucault M. Arheologia cunoașterii. București: Rao, 2011. 283 p.
2. Florian M. Recesivitatea structurii lumii. București: Editura Pro, Vol. 1, 2003, 559 p; Vol. II, 2004, 491 p.
3. Barabasi A-L Linked - noua știința a rețelelor. Timișoara: Editura Brumar, 2017. 314 p.
4. Biriș I. Conceptele științei. București: Editura Academiei Romane, 2010. 364 p.
5. Pascaru A. Prospectări epistemice privind societatea bazată pe cunoaștere. În: Integrarea tradițiilor filosofiei în societatea bazată pe cunoaștere. Chișinău: Tipogr. Artpoligraf, 2019, pp. 7-74, 457 p.
6. www.ncsd.ro/documents/national_strategy_for.../SNDD_2008_RO.pdf; www.fundatia.ro/.../Strategia%20Nationala%20de%20Dezvoltare%20durab
7. Fukuyama F. Second thoughts. The last man in a bottle. The National Interest, Summer, 1999, p.1-20.
8. Merton R K. Social theory and social structure. New York: Free Press, 1949. 423p
9. Hadot P. Filosofia ca mod de viață. București: Editura Humanitas, 2019. 264 p.
10. Taylor Ch. Societatea în era pluralității. Project Syndicate/Institute for Human Sciences, 2010 www.project-syndicate.org/

STRATIFICAREA OBIECTULUI EXPERIENȚEI VIZUALE ÎN CONTEXTUL DIGITALIZĂRII COMUNICĂRII UMANE

THE STRATIFICATION OF THE OBJECT OF VISUAL EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF THE DIGITALIZATION OF HUMAN COMMUNICATION

Andrei PERCIUN, *doctor în filosofie*
Institutul de Istorie,
undreaperciun@gmail.com

Rezumat

Instaurarea unei noi ordini sociale vine ca o reacție firească la răspândirea vertiginoasă a noului tip de Coronavirus. Această nouă ordine socială pornește de la operarea unor restricții ce țin de modul în care membrii societăților actuale interacționează unii cu alții. În câmpul acestor schimbări, unele concepte, precum ar fi ideea interacțiunii sociale cu o componentă fizică diminuată, ideea realității în cadrul comunicării virtuale sau ideea dreptății și priorității bunăstării sociale, care, anterior pandemiei, în mare parte, erau privite prin prisma altor condiții decât cele impuse de pandemie. Regândirea și explicitarea șirului de probleme generate odată cu instaurarea unei noi ordini, dar și a structurilor coabitării sociale în timpul pandemiei, reprezintă o necesitate esențială – întreținerea unei vieți sociale favorabile.

Cuvinte-cheie: fenomenologie, comunicare, fotografie, tehnică, natură, cultură, funcție de semnificare, cotidianitate, subiectivitate, intersubiectivitate.

Summary

The establishment of a new social order comes as a natural reaction to the dizzying spread of the new type of Coronavirus. This new social order starts from the operation of restrictions related to the way in which the members of the current societies interact with each other. Among these changes are concepts such as the idea of social interaction with a diminished physical component, the idea of reality in virtual communication or the idea of justice and the priority of social welfare, which before the pandemic were seen through other conditions than those imposed by pandemic. Rethinking and explaining the series of problems that arose with the establishment of a new order, but also of the structures of social cohabitation during the pandemic is an essential necessity to maintain a favorable social life.

Keywords: phenomenology, communication, photography, technique, nature, culture, function of meaning, everydayness, subjectivity, intersubjectivity.

În filosofia socială a stoicilor este jinduită o unică ordine mondială – Cosmopolisul, care se baza pe respectarea principiilor de bază ale rațiunii, cea mai mare autoritate în ultimă instanță. În acest polis mondial aspectul omogen al egalității între oameni este omis, fiind calificat ca irelevant. Ceea ce rămâne cu adevărat pertinent pentru stoici este modul în care fiecare om este în stare să-și asume angajamentul de a-și subordona acțiunile unui regim de operaționalitate rațională. *Pneuma* universală a rațiunii reprezintă elementul de bază al prosperității sociale. În realitățile noastre cele mai recente s-a făcut posibil instaurarea unui așa-zis Cosmopolis, doar că centrul de greutate al acestuia se relevă în prefixul *pan-* din epidemia de COVID-19. Un pericol ce se manifestă în mod ubicuu și pretutindeni, care poate afecta pe oricine, indiferent de statut, bunăstare, talent sau putere. Acest pericol ne omogenizează și ne apropie de iminența sfârșitului din care sunt prelevate valori pentru cea mai cotidiană viață. Prefixul *pan-* nu indică doar scara globală la care a ajuns această epidemie, dar și respectarea unor reguli valabile pentru toți fără excepție.

Etosul pandemic se manifestă în aceeași manieră ca și vălul ignoranței din teoria dreptății a lui John Rawls. Riscul contaminării îi vizează pe toți, iar virusul nu este o entitate instituțională, o organizație sau un individ cu care ar fi posibil de întreținut negocieri, de inițiat tratative sau chiar de corupt. Disonanțele sociale se omogenizează în fața acestui risc de infectare, întrucât este ignorată suma inegalităților rezultate din diferențele de statut și bunăstare. Prin urmare, problema reevaluării conceptului de dreptate socială bazată pe o colaborare între membrii unei comunități iese pe prim-plan.

La fel, în condițiile distanțării sociale devine sensibil și subiectul interacțiunii sociale. Mediile virtuale au devenit mai solicitate ca niciodată, iar majoritatea activităților cotidiene au trecut în regim *on-line*. Dat fiind acest fapt, comunicarea socială este adusă în sfera interacțiunilor virtuale. În acest context, comunicarea necesită o clarificare în vederea unei înțelegeri mai bune și utilizării mai eficiente a mediilor în care aceasta se operează.

O analiză a fluctuațiilor și transformărilor din cadrul sferei de semnificații cu certitudine va contribui la clarificarea și înțelegerea modului în care se perindă viziunile și abordările din diverse domenii sociale. Habitusul mediului ambiental, ce servește omului drept o *lume la îndemână*, este pătruns de transformări importante în acest timp scurt în care s-a declanșat pandemia. Lucrurile din proximitatea noastră imediată nu se mai reduc doar la componenta lor fizică, mai mult decât atât, această componentă se află pe un plan secund lipsit de importanță cotidiană, dar care capătă o valoare deosebită în urma unor izolări teoretice.

Lucrurile își capătă sens și valoare ca rezultat al utilizării lor intersubiective pe terenul extins al mediilor virtuale. Aflat într-un raport strâns cu facticitatea vieții umane, stratul de sens se face disponibil într-un mediu al manifestării sale. În așa mod fiecare persoană se raportează la prezentul și la trecutul său prin prisma acestui strat de semnificații oferit de percepțiile sociale în care se conturează identitatea unor anumite concepte, precum ar fi democrația, dreptatea, comunicarea și libertatea, sau a unor gesturi, precum ar fi al pictării și al fotografierii.

Pe lângă accețiunea vagă a mediului, care necesită și ea o clarificare, mediul capătă sensul unei platforme în care sunt concentrate multiplele posibilități de arătare și manifestare a sensului. În societatea contemporană se găsesc numeroase medii de manifestare a sensului, ceea ce corespunde cu o flagrantă învederare a sinelui uman aflat în autoizolare.

Schimbările accelerate de dezvoltarea tehnicii contemporane influențează direct sensul de utilizare în societate a unor lucruri. Dacă de la începutul secolului XX produsele tehnice și obiectele redimensionate de tehnică erau privite de unii gânditori, printre care și Martin Heidegger, prin prisma unor suspiciuni întemeiate pe aspectul inautentic al tehnicii, ceea ce venea în opoziție cu proiectul modern iluminist în care se vehicula convingerea în conformitate cu care omul domina natura cu ajutorul științei și tehnicii, atunci în realitățile contemporane ar fi eronată acuzația de intruziune în mediul autentic al omului a tehnicii. În mod deosebit, această imersiune a

tehnicii în viața privată a omului se resimte în condițiile actuale ale pandemiei de COVID-19. Aceasta se dovedește prin faptul că tehnică a devenit o componentă indispensabilă a mediului cotidian din prezent, iar ambianța genuină a omului nu mai poate fi reflectată într-o predominantă componentă naturală.

O atenție deosebită în acest context o merită și ideea realității raportată la nivelele virtuale de comunicare. În ce măsură suntem îndreptățiți să ne încredințăm în ceea ce vedem pe canalul unui video-chat? Capacitatea omului de a se concentra pe un strat cultural sau pe unul fizic al unui obiect pune în lumină conceptul libertății. În tot cuprinsul libertății umane se degajă travaliul deliberării în care își face apariția și minciuna. Doar atunci când există posibilitatea de a trata, nefondat, un lucru sau o situație, atribuindu-le înțelesuri trucate, se face simțită minciuna. Prin urmare, minciuna este un produs al puterii omului de a delibera în vedere a unui simulacru, de a decide dintre minim două opțiuni, precum ar fi o relatare despre un lucru, care nu corespunde cu habitusul acestuia. În gestul minciunii se vede destul de clar tendința de a devansa ceva ce se dă drept *ceva anume* și de a-l lega de cu totul altceva decât este.

Secțiunea realității în care obiectele sunt luate drept ceea ce apar într-o întâlnire directă a lor este o secțiune de manifestare a sensibilului și se definește ca un câmp al fenomenalității. Obiectul fizic, brut, întâlnit direct este o componentă dintr-un ex-pozeu în care dincolo de acest substrat material se dezvăluie conținutul de sens și de esență. Sigur într-o privire naturalistă despre un obiect nu vom putea spune mai mult decât ceea ce el apare într-o percepție originară. Și, fără îndoială, ne putem concentra să tratăm obiectul anume din această viziune. Or, nu se poate omite nici acea parte a realității ce se dă peste apariția brută a obiectului. Câmpul semnificațiilor, ce este direct proporțional cu cel cultural, se determină în funcția de indicare a obiectelor. Funcția de referire este simetrică cu definiția clasică a simbolului din care recurge o conexiune dintre două obiecte ce nu au nimic în comun dintr-un punct de vedere natural. Așadar, un obiect trimite către un cu totul alt obiect, idee sau semnificație. Capacitatea de a delibera a omului se face evidentă în posibilitatea de a diferenția aceste straturi luate împreună focusându-se pe unul sau pe altul.

În percepția vizuală a unei imagini fotografice întâlnită pe o rețea virtuală de socializare, în care este dat în experiență un bărbat grizonat, este experimentată nu doar imaginea bărbatului propriu-zis, dar și ideea generală a senilității către care trimite acesta. Astfel, în acest caz vom distinge o referință în trei nivele, dintre care primul este (1) substratul material al fotografiei, imaginea căreia trimite către (2) bărbatul grizonat ca atare, habitusul căruia trimite către (3) ideea generală a senilității.

Cu toate acestea, nu doar fotografia se descrie în felul acesta, nu doar o entitate de tipul ei trimite către un alt obiect diferit de cel care se arată. Facultatea de a indica și de a se referi la altceva decât este se aplică tuturor obiectelor ce se manifestă în perimetrul sensibilului, motiv pentru care nu întâlnim doar apariții de gradul întâi al percepției, în care obiectul se referă exclusiv doar la ceea ce poate fi perceput la nivelul materialității brute. Într-o optică reflexivă aceste obiecte sunt *golite* de sens prin obiectivare. În mod curent, aceste apariții sunt impregnate cu sens și trimit către

obiectele lor de referință. În cele din urmă, simultan apariției sale, un obiect se face inteligibil prin fixarea semnificației sale.

Zilnic ne confruntăm cu diverse persoane, dispoziția cărora o înțelegem fără nici o dificultate, dat fiind faptul că aparițiile fizionomice ale acestora ne sunt inteligibile. În mod cert, aparițiile primare ale mimicii din cauza măștilor de protecție sunt voalate. Cu toate acestea, în mare parte, înțelegerea dispoziției *mascate* nu este stânenită, datorită capacității noastre de *a percepe*, adică de a merge mai departe decât apariția din primul strat al obiectului. Într-un mod puțin mai diferit stau lucrurile în cazul imaginilor percepute într-un regim on-line. Fără îndoială, o imagine fotografică este mereu mai mult decât o imagine. În maniera imaginii fotografice se pot trata și conexiunile de comunicare dintr-un video-chat. Dincolo de apariția de pe ecranul calculatorului se prevede sau se caută constant inteligibilul. Scrutarea manifestării sensibile în vederea surprinderii inteligibilului rezultă din exigența de a numi și de a înțelege ceea ce apare în experiență. Această exigență persistă, după Giorgio Agamben [2], mai cu seamă și în fotografia din conținutul căreia se revendică neconținut numele subiecților săi. Numirea se apropie de înțelegere, prin urmare, numind ceva, înțelegem ce este și ce sens are.

Tensiunea internă sau *intentio* despre care vorbește Agamben scoate din sine obiectul. Obiectul explodează rar într-o zonă a fenomenalității, în care își face loc și comunicarea on-line. Aparițiile *scipitoare* ale obiectului corespunde cu existența sa. Atât cât se lasă văzut în plinul fenomenalității sale obiectul își etalează și, totodată, își confirmă ființa. Șirul continuu de arătări scoate în vileag identitatea, sinele, esența sa. Viziunea asupra acestei manifestări devine crasă din moment ce după una sau câteva arătări se judecă despre esență. Această viziune se corectează într-o perspectivă holistică asupra fluxului neîntrerupt de arătări, ceea ce deschide accesul către esență. Arătările fragmentate totuși nu sunt de neglijat, întrucât doar în ele se relevă și se exprimă esența. Rămâne eronată extragerea prin privilegierea unei singure arătări dintr-o totalitate. În consecință sinele și esența nu are cum să se reveleze doar într-o singură arătare. La nivel de fundament există o cooperare între cel care percepe și aparentă. Judecând sinele după o singură arătare, scoatem obiectul din cursul vital al manifestării necurmăte a sinelui său.

Viața la cel mai cotidian nivel este o viață sensibilă, o existență într-un domeniu al manifestării de sine, într-o zonă a fenomenalității. Ne este extrem de complicat să ne închipuim o lume sechestrată de această zonă a fenomenalității în care este revelat sinele. Chiar și ideile abstracte sunt manifestabile, fiind atestabile într-o experiență a conștiinței. Ceva ce se arată deschide o cale de acces către propriul eidos, propria esență, propriul sine.

Punându-ne în acord cu Immanuel Kant [8], nu am putea vorbi despre un lucru în sine decât în cazul în care acesta ar fi fost dat într-o experiență, fiind experimentabil pentru conștiință. Probabil, într-un mod similar pentru filosofi școlăști natura în totalitatea ei se dă ca o arătare continuă a divinității, i.e. a esenței. Natura în fiecare clipă este susținută de esența ei divină. La fel dacă vom echivala divinitatea cu

ființa sau cu viața ne vom da seama, fără mari dificultăți, că acestea sunt cele ce se manifestă în fluxul neîntrerupt al arățărilor. Respectiv, în raportul dintre *substanță* și *specie*, cea din urmă o înfățișează pe cea dintâi, ne fiind identică cu ea, întrucât *specia se definește ca ceea ce i se întâmplă posesorului unei substanțe*. Spunând despre un obiect că este mare, nu spunem decât că acesta apare ca fiind mare. Specia, în opinia lui Agamben [2, p. 44], nu este o formă, ci o aparență a unei forme. Un subiect nu poate, așadar, să fie caracterizat ca lung sau lat în sine, ci ca apărând lung sau lat. Simpla înșiruire a părților componente ale trupului nu ne aduce nicidecum la viață – esența acestuia. Din alinierea pielii, cărnii și a oaselor nu se compune viața. Doar puse împreună aceste elemente trimit către viață.

În aceeași măsură stau lucrurile și în analiza kracaueriană a fotografiei [9]. Dimensiunea sensului uman nu este etalată pe șleau în suprafața vizibilă a fotografiei. Ceea ce este dat privirii se rezumă la o înșiruire de obiecte ce se tratează dintr-o prismă naturalistă, a căror înțeles se condensează pe aspectul lor vizibil. Cu scopul de a ilustra și dezvolta mai departe această idee, Kracauer optează pentru o fotografie a unei splendide doamne, care după o scurgere ireversibilă a timpului se stinge din viață, iar nepoții acesteia sunt surprinși de chipul din fotografie, ne având probe experiențiale pentru a recunoaște că tânăra din poză este de fapt bunica lor. Bunica din amintirile nepoților nu are nimic în comun cu femeia din poză. Fără îndoială, nepoții pot afla de la părinți că persoana din fotografie este bunica lor de când era tânără. Dar cu toate acestea, pentru nepoți doamna din poză este o persoană străină. Pornind de la ideea că semnificațiile se croiesc pe seama experiențelor trăită de om, nepoților nu le rămâne decât să graveze în preajma datelor vizibile, care ies în prim-plan. Ceea ce apare în fața nepoților sunt obiectele din care s-a extirpat orice urmă de sens viu, iar ceea ce rămâne este fundamentul natural brut.

Din aceasta se disting cel puțin două idei, din care una ține de activitatea cotidiană a conștiinței în care se generează orizontul de semnificații acordat obiectelor, iar alta ține de baza naturală a obiectelor care există indiferent dacă au fost sau nu decorate cu sens. Fotografia, după Kracauer, scoate în evidență anume această bază naturală a obiectelor. De obicei, aceasta trece neobservată, luându-se în considerație în primul rând câmpul de semnificații în care obiectele devin inteligibile. Având la dispoziție baza naturală a obiectelor etalată în fotografie, peste care se aplică sensul, omul devine capabil să reformateze și evalueze dintr-o perspectivă diferită conținuturile experienței sale. Este evident că Agamben tratează ființa specială – *specia* – în consonanță cu ideile lui Kracauer. De asemenea, la Emanuele Coccia [3] întâlnim haina, a cărei semnificație cu mult depășește atât conformația sa naturală de stofă, cât și segmentul utilitarist al acesteia și care se prezintă ca un loc de manifestare de sine – ca un mediu. Obiectele culturale, cum le numește Lester Embree [5], la fel își depășesc dimensiunile lor naturaliste și fiziciste.

A fi mai mult decât prezența vizibilității rudimentare, înseamnă a dezvălui coordonatele lumii invizibile întregite într-o plasă de semnificări. Ceva apare și se arată drept ceva anume, depășind astfel aparența sa brută manifestă într-o obiectualitate

reică. În funcție de modul în care accentul se schimbă, prevalența uneia dintre aceste două dimensiuni alternează. În lume vizibilul, adică sensibilul, este mereu însoțit de o fâșie invizibilă a semnificațiilor, adică a inteligibilului. În natură, iar în fotografie acest aspect al ei se vede mai pronunțat, vizibilul nu este mai mult decât vizibil. În măsura în care ne propunem să tratăm doar segmentul fizic al vizibilului, vom descoperi obiectul dincoace de stratul său de semnificare, ca un obiect ce ni se dă în plinătatea prezenței sale naturale. Dat fiind acest fapt, în interpretarea lui Kracauer a fotografiei, obiectele se dau anume în acest mod, ca fiind circumscrise exclusiv în statutul vizibilității ce se dă direct privirii. Astfel se întâmplă și atunci când lăsăm la o parte funcția de utilizare, de exemplu, a unui pahar și încercăm să-i descoperim conținutul reic în care ni se dă, enumerându-i într-un registru ontic părțile din care este compus și care se fac vizibile. Din înșiruirea și însumarea acestor componente ale paharului, nicidecum ne se va surprinde nici gestul de a bea ca atare și nici sensul cotidian investit de o ființa umană concretă cu care acest pahar împarte o istorie comună. Pe de altă parte, dacă ne propunem să explorăm zona invizibilului, stratul material își va pierde din relevanță. În pofida acestui fapt, nu e deloc cazul să disecăm tranșant vizibilul de invizibil, din simplul motiv că vizibilul ne ajută să vedem invizibilul. Acestea două vin într-o singură garnitură, apoi într-o privire reflexivă acestea se pot desprinde una de alta, însă fără să-și întrerupă corelările.

În raportul cu mediul său omul este capabil să întrerupă relația de acaparare din care animalul nu are posibilitatea să iasă [1]. În acaparare animalul nu are altă opțiune decât aceea ce-i este prescris de natura sa. Animalul acționează într-o indigență de alternative, care sunt limitate în număr și sunt predeterminate de propriile propensiuni ale animalului. Până într-un anumit moment și omul este acaparat și acționează în funcție de declanșatorii care îi iese în cale și care îi accesează seriile de comportamente compatibile cu un declanșator sau altul. Însă, cu toate acestea, omul este în stare să acceseze registrul posibilități de a întrerupe relația de acaparare cu declanșatorul, care este indisponibil pentru animal. Aceste moduri diferite de raportare circumscriu hotarul dintre *natură* și *lume*, în sensul lor heideggerian. Factorul vieții umane este cel care primează în lume.

În lume, ca și în natură de fapt, ne întâlnim cu diverse apariții ale entităților de orice tip. Aparițiile din lume nu sunt niște simple apariții prin care se confirmă prezența a ceva ce ocupă un loc în spațiu, deoarece lor li se mai adaugă și o funcție de indicare prin care se conectează două obiecte ce, adesea, nu au nimic în comun dintr-un punct de vedere natural. Dat fiind acest fapt, într-adevăr, pentru filosofi din Evul Mediu nu era deloc problematic să enunțe o conexiune directă între natură și divinitate, în care natura în splendoarea aparițiilor sale trimite către o esență divină [4]. În acest mod, aparițiile capătă o dimensiune ideatică în care este surprins sinele, esența a ceva.

Specia, aparența, habitusul, imaginea se constituie ca o parte vizibilă a unei manifestări și care ne ajută să accedem către sinele ce se manifestă astfel. Chiar dacă sinele se lasă simțit și ușor de recunoscut, el nu se identifică cu o apariție singulară

și, respectiv, nu are cum să fie ambalat într-o haină imuabilă de protocol. Plus la asta, aparițiile nu sunt obiecte, ci procese ce li se întâmplă obiectelor, în care acestea se fac sensibile, manifeste și gata pentru a fi percepute. În virtutea acestui fapt, obiectele se percep într-un flux continuu de apariție în care se dezvăluie sinele acestora, motiv pentru care sinele se interpretează în contextul acestui flux și nu în afara lui, ultimul fapt ar duce la o *devivificare* a sinelui. Sinele se pierde fiind extras din fluxul aparițiilor sale și captat într-una singură ruptă din acest flux.

Acesta este și contextul în care Martin Heidegger [7] afirmă că ființa unei ființări nu este o ființare, ceea ce înseamnă pentru noi că sinele este un ansamblu de manifestări corelate între ele. Aceste apariții ce li se întâmplă obiectelor, din câte deja am văzut, se mai pot numi și specii. De exemplu, dacă ceva apare ca înalt, aceasta nu înseamnă că obiectul ar poseda categoria cantității, ci doar că o ilustrează fiind o specie a sa. Așadar, ceva se manifestă și apare ca fiind înalt într-o situație concretă dată fără să conțină în structura sa categoria cantității, dar, cu toate acestea, trimițând spre ea. Esența unui obiect se manifestă într-o specie, care însă nu se poate identifica ca fiind esența însăși.

Stratul material al unei apariții poate fi interpretat și prin prisma privirii naturaliste. Sub această privire obiectul apare ca ceea ce-l prezintă stratul său material, astfel încât funcția indicării este sistată. Dacă din percepția unei fotografii se sustrage câmpul trăirilor și al amintirilor ce-l leagă pe cel care percepe obiectul reprezentat în imaginea fotografică, atunci se vor sesiza obiectele propriu-zise în prezența lor naturală.

Fotografia este un caz particular al speciei, din care rezultă și existența altor cazuri particulare. Capacitatea de a se face văzut, i.e. de a deveni sensibil, transpune un obiect în sfera speciei. Ar fi trivial să afirmăm că pendulăm în fiecare zi între specii și ne-specii. Mai curând am putea spune că experiența noastră nu a ajuns deocamdată la unele arătări sau că ar exista o incompatibilitate la nivel de arătare și receptare. Câtă vreme prin mediu înțelegem un loc de deschidere fenomenală, formele sensibile – speciile – vor fi definitorii atât pentru obiectul ce se relevă, cât și pentru fluxul de trăiri al unei conștiințe ce se lasă afectată de aceste expoziții. Indiferent de cine se raportează la ea, manifestarea sensibilă rămâne aceeași. Manifestare care poate avea loc implicit și într-un spațiu virtual. Să luăm drept exemplu modul în care se arată o pădăie. Albina ar fi acaparată ca urmare a manifestării sensibile a pădăiei. Astfel încât albina se prinde *cum trebuie* să acționeze întâlnind în cale o pădăie. Activitatea insectei corespunde cu colectarea nectarului de pe această plantă meliferă. Disonanța cu privire la receptarea unei arătări se atestă în cazul muștei care se zbate de sticla unui geam. Mediul natural al unei muște este împărțit în suprafețe netransparente sau opalescente, pe care ar fi cazul să le ocolească ca să evite posibilele coliziuni, dar și pe care se poate așeza, și eterul, a cărui proprietate este transparența, în care musca își efectuează zborul. Sticla unui geam este transparentă, motiv pentru care musca nu e în stare să realizeze prezența unui obstacol în față, ceea ce aduce la neîntrerupte coliziuni cu sticla geamului.

Ceea ce tocmai a fost spus despre modul în care o albină se raportează la manifestarea unei pădăii, cu o schimbare de accent poate fi spus și despre modul omu-

lui de a se corela la aceasta. Din câte am aflat de la Heidegger, omul are puterea de a sista legătura strânsă de acaparare a unui declanșator precum ar fi pădădia din exemplul nostru. Deși, nu prea putem spune multe lucruri despre modul în care ar reacționa omul în starea sa de o eventuală acaparare în fața unei pădăii, însă odată cu manifestarea unei pădăii omului i se deschide un spațiu extins de posibilități. Pădădia îl poate conecta la un șir de semnificații din care sunt scoase la iveală multe alte obiecte. În manifestarea pădădiei, omul găsește posibilitatea de a cabla la un loc mai multe flori în vederea confecționării unei diademe. Același pădădie îl poate trimite spre senzația plăcută obținută după lectura cărții lui Ray Bradbury *Dandelion wine*. Heideggerian vorbind, această pădădie scoate din umbră anumite semnificații întrețesute într-o *istorie*. Chiar dacă animalul nu se bucură de aceeași flexibilitate ca și omul în aprecierea unei manifestări – specii –, totuși el dispune de o lume. Deschiderea lui în mediu se face în maniera unei acaparări, fapt pentru care lui i se atribuie o indigență de lume. În orice caz, atât omul, cât și animalul se deschid într-o lume.

Captată într-o fotografie, pădădia nu încetează să se manifeste. Oricine ar putea să spună că vede în poză o pădădie, chiar dacă aceasta este întâlnită indirect pe seama altui obiect (de ex. hârtia fotografică sau ecranul computerului). În aceeași măsură ca și într-o întâlnire directă, pădădia din poză de pe un dispozitiv digital îi poate declanșa privitorului o multitudine de semnificații. Dar dacă ne vom permite să suspendăm acest monolit de semnificații pentru a aborda tot ce rămâne după acesta, vom avea oare de a face cu o lume?

Componentele ce apar în câmpul fotografiei după sistarea corelărilor de semnificare sunt supuse unei parități barbare. Nu mai există nici un fel ierarhizare făcută pe baza valorificărilor conținute în preferințele produse de viața unui om. Pădădia este limitată la elementul ei natural, la simpla ei apariție. Această platitudine aplicată manifestărilor definește conceptul de natură. După cum susține Kracauer, aceeași structură de omogenizare proprie naturii o vom urmări și în cazul tehnicii, în care stratul cultural este posibil doar fiind plasat de către om și este menținut atâta timp cât omul ia uz de semnificație și sens. Aranjamentul naturii expulzează din conținutul ei orice judecată de valoare, orice semnificație umană. Astfel încât ceea ce în lume ar erupe într-o diversitate vastă de aprecieri valorice – în maniera în care despre ceva s-ar crede că este bun, rău, adevărat, fals, frumos, urât, mare, mic, onest, corupt etc. – în natură se află pe același picior de egalitate cu restul manifestărilor.

Reziduul rămas în urma suspendării stratului de valorificări corespunde cu ceea ce se poate numi natură. Această fisionare este posibilă doar cu implicarea actului reflexiv. Ceea ce se înlătură ar fi, în limbajul lui Embree, totalitatea poziționărilor – valorificare, credință, voliție, ce se acordă obiectului experimentat. Mediul natural constituie un loc de deschidere pură a fenomenului, la fel cum ar fi *khora*, ce se definește ca un spațiu disponibil pentru arătare. La fel diversele platforme de comunicare on-line se manifestă drept loc prielnic de apariție și manifestare de sine. Ceea ce rămâne în urma barării afluxului de semnificări definește cu desăvârșire arătarea în plina ei manifestare.

Existența se încorporează întru totul în aparența patentă a obiectului. Obiectele etalate în formele lor sensibile cele mai primare sunt ceea ce se arată că sunt.

Indiferent de calificările ce i se acordă, natura, ca o entitate unitară, își continuă existența. Ceea ce se identifică ca temă centrală într-un discurs ce de-a dreptul pretinde să fie ecologic, este în fapt calitatea vieții umane dusă într-un mediu. Poluarea și încălzirea globală îi afectează în primul rând pe oameni. Dăunând mediului numit natură, omul în realitate se sugrumă pe sine. Un discurs ecologic adevărat se dovedește a fi un discurs umanist, un discurs în care se consolidează grija față de om. Devenind umanistă, ecologia nu are cum să se distanțeze de natură. Natura poate fi comparată cu un copil răcit, care strănută și are rinoree, însă în pofida acestui fapt acesta în continuare își menține dispoziția de joacă. O altă tangență poate fi făcută în legătura cu trupul uman, a cărui funcționalitate în nici un mod nu se va lăsa afectat de preferințele axiologice ale subiectului său. Cu certitudine, cineva poate să-și facă un tatuaj sau intenționat să-și mutilizeze un braț, dar asta îl vizează în primul rând pe om, pentru că el este acela care suferă, iar dacă deciziile omului accelerează apropierea sfârșitului letal, atunci cel care intră în zona nesimțirii este omul, și nu trupul său, care pur și simplu se descompune. Trupul, ca și natura în întregul său, este nepăsător în ceea ce privește conceptele ce i se acordă. Diferențele dintre oameni devin evidente în aria vieții culturale umplută de concepte și semnificații, la treapta naturii toți oamenii sunt la fel.

Acest ecart îndeosebi se lasă remarcat în fotografiile vechi de epocă, a căror grad de semnificație cotidiană nu mai este vivace. Pătrunderea în istoriile de viață ale oamenilor din fotografiile de epocă este dificil de înfăptuit. Cu siguranță, în unele cazuri aceste istorii, în care se revelează *cum*-ul omului viu din poză, pot fi recuperate apelând la izvoare și mărturii ce se raportează la epoca din care vine. Totuși, această recuperare nu va corespunde cu o reconstituire în plinul sens al cuvântului, întrucât, în primul rând, nu va fi realizată de la fața locului, ci pe cale indirectă, iar în al doilea rând, va fi efectuată din prisma formelor de sens valabile în prezentul celui care încearcă să înfăptuiască această recuperare.

Într-un mod similar stau lucrurile și în cazul artefactelor descoperite de arheologi. Semnificațiile și funcționalitățile vestigiului sunt neprietenoase. Scoaterea lor la suprafață este dificilă, dacă nu chiar imposibilă. Ceea ce se menține la suprafață este aspectul vestigiului, ce se consumă și se limitează la stratul material, obiectual, în care acesta se identifica cu ceea ce apare. Munca anevoioasă a arheologului constă în depistarea înțelesurilor și utilizărilor pe care le avea un vestigiu sau altul. Pentru o persoană din afara domeniului un ciob din ceramică va rămâne un ciob de ceramică, în timp ce pentru un arheolog acesta ar putea fi o părticică a unui vas dintr-o cultură arhaică destinat unui tip anume de ritual, fiind în folosința sacerdoților. Tot aici se înscriu veșmintele și bijuteriile, care cu mult își depășesc statutul lor de decor simplu, ne mai vorbind de sistemele de scriere nedescifrate, precum ar fi liniarul A din Creta și transparența căruia avansează exact până la liniile drepte și curbate din care e format. Lucrurile devin și mai complexe din momentul în care avem de a face cu un om din trecut.

Fotografia ne ajută să luăm act cu privire la această bază naturală a omului, din care ulterior se pot conjuga alte semnificații, diferite față de cele care au preexistat anterior divizării stratului reic de cel al semnificării. Punctul cardinal din care fotografia și pictura încep să se deosebească una de alta își află locul în chestiunea raportului dintre spațializare, formalizare, expunere, aparență, pe de o parte, și sens, idee, înțeles, pe de altă parte. Pictorul tinde să transpună pe o suprafață bidimensională o idee sau o trăire formată din urma unei experiențe personale în lume. Într-o pictură este reprezentată intenția celui care a produs. În fotografie este urmărită aceeași intenție, însă grație conformării sale, fotografia păstrează un grad mare de reflectare trans-subiectivă, pe seama căreia desprinderea cadrului natural devine mai ușor de realizat. Într-o fotografie de epocă sau în una în care nimic nu ne este cunoscut sensul este produs pe seama obiectelor formalizate într-un spațiu bidimensional. Cu alte cuvinte, în primul prag al fotografiei ne confruntăm cu aspectul brut al obiectelor, ca mai apoi să le prindem într-o semnificație. Ceea ce vine opus modului în care se dă sensul în pictură. Cum se exprimă Vilém Flusser [6], revoluția fotografiei constă în inversarea raportului dintre *fenomenul concret și ideea noastră de fenomen*. Ceea ce ar însemna că în pictură omul însuși construiește o idee pentru a o captura pe o suprafață, or, în fotografie fenomenul, adică obiectul, își produce propria idee pe o suprafață destinată omului. Cel din urmă nu face altceva decât să consolideze și să sintetizeze datul din fotografie pentru a dezvălui un sens.

Percepția vizuală, manifestată pe filiera unei platforme virtuale, are un caracter fragmentar raportat la o imagine sau la o serie de imagini ce se comportă în structură ca *specie* a obiectului, ca un mod de a fi al obiectului, ca la ceva ce i se întâmplă, la care acesta nu-și poate reduce întreaga lui esență. În consecință, apariția online, și nu numai, subînțelege a percepția obiectului în care sunt depășite datele fragmentare rezultate dintr-o singură experiență. Problema realității din spațiul on-line distinge straturile fenomenale în care obiectul este experimentat. Fiind suspendată sau chiar restricționată dimensiunea fizică, fondatoare pentru o percepție directă, este înlocuită cu experiența indirectă a obiectului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Agamben G. Deschisul. Omul și animalul. București: Humanitas, 2016. 120 p.
2. Agamben G. Profanări. Cluj: Tact, 2010. 77 p.
3. Coccia E. Viața sensibilă. Cluj: Tact, 2012. 114 p.
4. Eckhart M. Întrebări pariziene și alte scrieri. Iași: Polirom, 2013. 396 p.
5. Embree L. Analiză reflexivă. O primă introducere în investigația fenomenologică. Cluj: Casa cărții de știință, 2007. 190 p.
6. Flusser V. Pentru o filosofie a fotografiei. Cluj: Ideea Design&Print, 2003. 128 p.
7. Heidegger M. Ființă și timp. București: Humanitas, 2012. 676 p.
8. Kant Imm. Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință. București: Humanitas, 2014. 263 p.
9. Kracauer S. Ornamentul maselor. Cluj: Tact, 2016. 427 p.

**ESTETICA TOTALITARISMULUI:
REALISMUL SOCIALIST – PROIECTUL IDEOLOGIC AL PUTERII (II)*
THE AESTHETICS OF TOTALITARIANISM:
SOCIALIST REALISM – THE IDEOLOGICAL PROJECT OF POWER (II)**

**Lidia TROIANOWSKI, doctor în filosofie,
Institutul de Istorie,
troianowski_lidia@yahoo.fr**

Rezumat

În articol este cercetat fenomenul istorico-cultural al realismului socialist ca orientare ideologică a artei oficiale. Se demonstrează că realismul socialist este un proiect al puterii instrumentalizat în scopul reprezentării simbolice a aspirațiilor și realizărilor statului socialist sub egida Partidului Comunist. Se accentuează că în contextul monocromiei ideologice și politice realismul socialist ajunge să se înalțe până la nivel de tip de cultură și stil de viață cultivate și controlate cu tenacitate de regimul totalitarist.

Cuvinte-cheie: *realism socialist, ideologie, estetică, totalitarism, politică culturală, teoria non-conflictului.*

Summary

In article there is investigated the historical-cultural phenomenon of socialist realism as an ideological orientation of official art. The researcher demonstrated that the socialist realism is a project of power, instrumentalized in order to symbolically represent the aspirations and achievements of the socialist state under the aegis of the Communist Party. The author emphasized that in the context of ideological and political monochrome, the socialist realism reached the level of culture type and lifestyle, which was cultivated and tenaciously controlled by the totalitarian regime.

Keywords: *socialist realism, ideology, aesthetics, totalitarianism, cultural policy, non-conflict theory.*

Intenționând o evaluarea a esteticii totalitarismului sovietic, este necesar să elucidăm că aceasta se configurează către începutul anilor '30 ai sec. XX. Privit ca una din formele cele mai eficace de aplicare în practică a planurilor strategice, totalitarismul capătă expresie în domeniul economic și cel politic. Astfel, sunt monopolizate toate întreprinderile și instituțiile care devin tezaur al statului, în sfera politică se instituie monopartitismul. Următorul pas întreprins reprezintă propaganda ideologica menită să asigure controlul asupra media și a mentalului social. Un loc aparte în statul totalitarist este rezervat eforturilor de a monopoliza "violența legitimă în scopul asigurării ordinii sociale" prin apel la „mecanismul alegerii unor reguli, pe de-o parte, și a impunerii respectării lor, pe de alta”[1]. Garant al respectării necondiționate a legilor în statul sovietic constituie sistemul juridic completat de cel penitenciar. Primele lagăre de muncă corecțională sunt instituite către sfârșitul anilor '20 ai sec. XX, convențional identificate prin conceptul SLON (Северные лагеря особого назначения/ *Lagărele nordice cu scopuri speciale*), subordonate direct

* Începutul vezi în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice nr. 2, 2020.

OGPU-ului, printre cele mai cunoscute fiind Usevlon, Sevlag, Sevlon și Soloveț. Ultimul - Soloveț - în 1937 este reorganizat în închisoare, anume acesta a fost un deschizător de drumuri al GULAG-ului, reliefând-se în macabra istorie a sistemului penitenciar din URSS, ca „un spațiu de muncă silnică și de tortură pentru cei considerați dușmani ai noii orânduiri”[2]. GULAG-ul (*Главное Управление исправительно-трудовых лагерей / Administrația Generală a Lagărelor de muncă forțată*) rămâne în istoria totalitarismului pagina cea mai sinistă, or anume aici au pierit peste 20 milioane de oameni, practic toți nevinovați, unele statistici vorbesc de 97%. Atenționăm, spre deosebire de statele democratice în care sistemul penitenciar are menirea de asigurare a securității și integrării inculpatului în contextul vieții sociale, în cele totalitare, ca în cazul URSS, accentul se pune pe reeducarea deținutului. În statele totalitariste procesul de reeducare poartă un caracter specific, care în mare se reduce la „forțarea deținutului de a gândi în niște șabloane prestabilite împotriva naturii sale”[3].

Insolită în această ordine de idei se configurează cadrul teoretico-metodologic, care devine ax director în procesul de așa-numita reeducare comunistă, fundamentată pe aliajul rigorilor ideologiei comuniste și principiilor pedagogice ale lui A. Makarenko [4]. În opoziție cu principiile pedagogiei occidentale, capitaliste axată pe individ, cea promovată de A. Makarenko și adoptată de ideologia comunistă este centrată pe colectiv. Un loc aparte se rezervă procesului de reeducare, care, spre deosebire de cel de educare perceput ca o evoluție moral-spirituală de lungă durată, se realizează” doar printr-o așa-numită explozie, un șoc care să-i spulbere vechile principii și să-l facă ușor influențabil pentru inocularea unor noi idei”[5]. În vasta sa operă, A. Makarenko formulează argumentat legea vieții colectivului, identifică principiile de dezvoltare a colectivului și conturează teoretic etapele de dezvoltare a grupului. Tot el elaborează teoria educației în mediul de grup, pe care o corelează cu fundamentele pedagogiei prin muncă. Privilegiul imperativ al muncii, susținea A. Makarenko, rezidă în crearea valorilor, în caz contrar ea nu poate fi acceptată ca factor pozitiv al educației.

Printre elemente cardinale manifeste propagandei ideologice elucidăm nu numai efortul consacrat de monopolizare a controlului asupra CMI, dar și intențiile de implementare a unui sistem de învățământ unic pentru toți, indiferent de națiune sau tradiții, fapt ce condiționează omogenizarea culturală și spirituală a tuturor prin negarea propriei memorii cultural-sociale.

O retrospectivă asupra trecutului comunist determină evidențierea unei lucrări care la momentul oportun a avut un impact deosebit asupra culturii și mentalului colectiv, pregătind prin esența mesajului etalat terenul pentru afirmarea totalitarismului. *Istoria Partidului Comunist(b) al Uniunii Sovietice. Curs scurt* a permis rescrierea și regândirea istoriei partidului în maniera suscitată de inițiatorul acestui proiect, adică Stalin. Această enciclopedie și ideologie a stalinismului poate fi percepută ca un act ideologic stimulat de motive propagandistice și politice, care avea și o adresă concretă - pătura intelectuală. Deși avea un destinatar concret – inteligența, aptă să pătrundă mesajul acestui opus, lucrarea se dorește de a deveni biblie a tuturor. Nu întâmplător apariția și reeditarea ei era însoțită de vaste activități propagandistice,

poziționată fiind de propagandă ca o lucrare excepțională menită să instruiască și să educe în mentalul colectiv importanța activităților ideologice.

Sistemul politic stalinist se fortifică prin aportul ideologiei, care are în calitate de ax director lucrarea la care și-a adus contribuția Stalin [6]. Lucrarea respectivă permite în mare să ne dăm seamă despre rolul ideologiei și propagandei în viața socială, realitate pe care trebuie s-o desprindem din interpretările subiective ale șabloanelor și stereotipurilor istoriografice staliniste. Nu ne propunem o analiză a istoriei apariției *Cursului scurt* a rolului lucrării până la Congresul XX, schimbarea de accente în abordarea lucrării după februarie 1956, și mai ales după căderea regimului totalitar. Simptomatic faptul, grupul de istorici P. Pospelov, V. Knorin și E. Ieroslavski au lucrat la elaborarea *Cursului scurt*, având ca punct de reper proiectul și schema periodizării propuse de Stalin. Lucrarea a fost publicată în ziarul *Pravda*, simultan, conținutul ei a constituit platformă de discuții în publicațiile *Komsomolskaia Pravda* și *Izvestia*. Este editată cu un tiraj fabulos de 6 milioane de exemplare, pe care îl considerăm exagerat, chiar dacă luăm în considerație nu numai spațiul URSS, dar și a întregului lagăr socialist. În scopul extinderii impactului ideatic al lucrării, aceasta este tradusă în mai multe limbi străine. Timp de zece ani a cunoscut mai multe ediții și traduceri în toate limbile lumii, astfel, conform editorialului publicației *Культура и жизнь* din 30 septembrie 1948, în segmentul acestui deceniu au fost editate 34 milioane 219 mii exemplare.

Istoria Partidului Comunist(b) al Uniunii Sovietice. Curs scurt a fost lucrarea care trebuia să devină una de referință pentru ideologia și propaganda stalinistă. În contextul monocromiei ideologice, imparțial și tendențios, erau prezentate premisele, etapele principale, evenimentele principale și personalitățile de referință care au contribuit la apariția, configurarea și prosperarea Partidului Comunist. Lucrarea enunțată, în mod cert, este una tributară regimului ideologic, axată pronunțat pe ideea egalitaristă, una de anvergură pentru discursul totalitarist. Opusul *Istoria Partidului Comunist(b)...*, supranumit *biblia stalinismului*, structurată din douăsprezece capitole, un *Preambul* și *Încheiere*, imediat după moartea lui Stalin a cules critici din cele mai acide, chiar și din partea elitei politice N. Hrușciiov, A. Mikoian, A. Jdanov ș.a. Departe de a se configura ca o lucrare insolită, mai degrabă una tradițională discursului canonic oficial, în *Preambul* este prezentat de autori, și nu de Stalin cum se pretindea, că în lucrare este analizată „...istoria celor trei revoluții... a răsturnării țarismului și capitalismului...a fundamentării statului Sovietic și societății socialiste”[7], pe acest temei, se demonstrează argumentat că studiarea și cunoașterea istoriei Partidului Comunist al bolșevicilor „facilitează experiența muncitorilor și țăranilor în lupta pentru socialism; pătrunderea istoriei luptei cu dușmanii marxism-leninismului, asigură vigilența politică; înarmează cu cunoștințe despre lupta politică și forțele motrice ale revoluției; fortifică persuasiunea în victoria finală a cauzei partidului lui Lenin-Stalin și victoria comunismului în întreaga lume”[8].

Impetuozitatea unei astfel de lucrări a fost dictată de necesitățile regimului totalitarist, prin urmare, aceasta se configurează ca una imperativă din mai multe considerente:

- tendința de înlocuire în memoria socială a unor mituri vechi cu altele noi menite să afirme ideologia marxist-leninistă;
- subiectivarea rolului unor lideri de partid care în momentul apariției lucrării au fost exterminați fizic;
- configurarea și afirmarea lui Stalin ca lider revoluționar alături de Lenin, prin excluderea celorlalți (N.Buharin, L.Troțki);
- regândirea și rescrierea Istoriei Partidului Comunist, menită a deveni idol pentru prosternare, însă falsificată și integral subiectivă etc.

Se poate discuta mult pe marginea acestui opus realizat în maniera și stilul de catehism, lucrare care după căderea regimului totalitar a constituit subiect al criticilor denigratoare. Rămâne cert faptul că pe parcursul mai multor decenii, în special perioada stalinistă, miturile expuse în *Istoria Partidului Comunist(b)*...practic ignoră adevărul istoric, din cauză că colectivul de autori au urmărit nu realizarea veridică a realității prin reprezentarea factologică a materialului, ci a indicațiilor lui Stalin. În așa-numita *biblie a comunismului*, Stalin a urmărit : 1. implementarea în mentalul colectiv a ideii despre doi lideri revoluționari, dar nu unul, cum anterior era perceput Lenin; 2. realizarea și promovarea unei lucrări preconizată ca fundamentală despre istoria, evoluția, perioadele, evenimentele și reprezentanții de seamă ai Partidului Comunist, simultan, poziționată ca una canonică, care prin esență ar bagateliza importanța altor opere cu subiect similar și, în special, ar repudia cu asperitate alte viziuni sau abordări ale segmentului ideatic respectiv.

O analiză atentă a materialului pe care-l găsim expus în douăsprezece capitole, *Prefață și Încheiere* permite să elucidăm mai multe curențe de ordin teoretico-metodologic, pe care le atestăm nu ca rezultate ale incompetenței autorilor, ci mai degrabă a implicațiilor stângace ale lui Stalin, care a redactat lucrarea și a insistat asupra unui format deosebit de prezentare și realizare, chiar dacă acesta falsifică adevărul istoric. Exemplu incontestabil poate servi subcapitolul *Despre materialismul dialectic și istoric* din capitolul IV, intitulat *Menșevicii și bolșevicii în timpul reacției stolâpiniste. Fuzionarea bolșevicilor în Partidul marxist independent(1908-1912)*, scris personal de Stalin, care prezintă teoria marxistă succint și selectiv sub formă de teze. Aceeași manieră de interpretare este aplicată alături de concepția teoretică a lui V. Lenin, *verbi causa* capitolele I, II și III ale lucrării. Au fost orientat denaturate aspectele ce vizau evenimentele legate de războiul civil și confruntările teoretico-ideologice din sânul partidului bolșevic.

Lucrarea, deși este poziționată ca o cercetare fundamentală a istoriei partidului, menționăm caracterul ei selectiv- fragmentar și propagandist – poziția partidului este unica adevărată, iar rolul lui în viața societății este incontestabil de important. În mai multe capitole descoperim cifre și statistici despre succesele și victoriile poporului sovietic dirijat de PC, dar sunt omise datele despre foame, represii, eșecuri de ordin economic și social. Intența configurării unei imagini de succes a vieții socialiste devine indispensabilă perioadei totalitarismului, migrând și în concepțiile diferitor proiecte culturale ale epocii comuniste, ca de exemplu cel al doctrinei realismului socialist.

Un loc eminent în contextul perioadei totalitarismului revine realismului socialist. Acesta se reliefează ca o foaie distinctă a memoriei regimului comunist, a esteticii totalitarismului, a istoriei artelor și propagandei ideologice. Abordarea realismului socialist în estetica epocii totalitariste suscită o cercetare interdisciplinară și pluridimensională din mai multe perspective, și anume, pe post de metodă, stil, orientare, doctrină și fenomen artistic. De fapt, constatăm că toate aceste ipostaze nu numai că pot fi investigate în parte, dar mai ales complementar. În mod cert, realismul socialist a fost manifest nu numai ca doctrină oficială și suverană a artei sovietice, dar s-a produs ca realitate și canon artistic subordonat și controlat de ideologia comunistă. Pe acest temei, ne propunem o abordare integrală, în măsura în care ne permite spațiul acestui articol, cu condiția că ne vom axa cu preponderență pe perspectiva estetică, menită să deconspire imaginea veridică a regimului totalitarist. Chiar dacă se configurează ca metodă, stil, orientare și fenomen artistic, realismul socialist este eminent în perioada 1930-1991 nu prin calitățile și prioritățile sale artistice, ci prin cele sociale, politice și ideologice. Însuși mesajul, maniera cum este formulat conceptul realismului socialist, trădează prisosința elementului politic și ideologic care cu dezinvolt le plasează în inferioritate pe cele artistic și estetic. În contextul monocromiei ideologice și politice, realismul social ajunge să se înalțe până la nivel de tip cultural, cultivat cu tenacitate de regimul totalitarist prin toate instrumentele accesibile. Discursul realismului socialist fundamentat ca o componentă imperativă a politicii oficiale capătă dezvoltare inaugurală în contextul dezbaterilor din cadrul *Congresului I al scriitorilor sovietici din Uniunea Sovietică (1934)*. În cadrul acestui for este fundamentată și declarată suveranitatea infailibilă a metodei realismului socialist, care ”îmbină cu abilitate veridicitatea și autenticitatea istorică, care artistic sunt îmbinate cu sarcinile de instruire ideologică și educare a oamenilor muncii în spiritul socialismului”[9]. Adoptarea sistemului estetic al realismului socialist, care nu admite alternative, adică pluralism estetic, dar mai ales artistic, determină, dar mai ales divulgă caracterul angajat ideologic. Până la urmă, realismul socialist nu este decât un proiect al puterii instrumentalizat în scopul fundamentării teoretico-artistice și reprezentării simbolice a statului socialist sub egida Partidului Comunist.

Deși literatura întotdeauna a fost oglindă a frământărilor sociale și expresie a aspirațiilor și idealurilor nobile ale omului, totuși lecturarea proiectului stenogramei *Congresului I al scriitorilor...* demonstrează explicit intenția poziționării literaturii sovietice în antagonism cu cea identificată prin conceptul burgheză, ultima expresie concludentă a crizei, decăderii și degradării a orânduirii capitaliste. Construindu-și raportul pe afirmații tranșante care nu admit alte opinii sau adevăruri, A. Jdanov subliniază ca pe un succes faptul că „literatura sovietică este cea mai ideologizată, cea mai avansată și cea mai revoluționară”[10], și aceasta în pofida faptului că acestea i se impută caracter tendențios. Conștient de faptul că atât literatura, cât și arta expresie a esteticii realismului socialist este strâns mulată pe corpul ideologiei comuniste, A. Jdanov ripostează că în epoca luptei de clasă literatura nu-și poate permite luxul de a fi netendențioasă sau apolitică[11]. În alocuțiunile dezbătute în ședințele

congresului se accentuează patetic prioritatea literaturii sovietice(vezi a realismului socialist), care rezidă în faptul că: slujește cauzei construcției socialismului, viitorului ideal; subiectele ei expiră de entuziasm și eroism; protagoniștii operelor literare sunt oamenii noi, făuritorii vietii noi. Scriitorul M. Gorki în vasta și complexa sa alocățiune înaintează o ofertă către scriitori, ca prin intermediul metodei realismului să creeze artă cu caracter epic ce ar elucida noua cultură și sistemul moralei socialiste, aptă să regleze relațiile dintre oamenii eroici, constructorii societății comuniste[12]. Instrumentalizarea conținutului ideatic al mesajelor prezentate în cadrul evenimentului la care replicăm (M. Gorki, A. Jdanov, I. Ierenburg, Iu. Oleșa, A. Fadeev, M. Klimkovici, N. Tihonov, B. Pasternak ș.a.) permite să afirmăm că zona de interes în care se focusează eforturile delegaților congresului este nu atât identificarea și elaborarea teoretico-metodologică și canonic-estetică a realismului socialist ca metodă artistică, ci accentele au fost deplasate în zona ideologicului și politicului ca elemente constitutive ale acestuia. În procesul de apreciere a creației imperative devin funcțiile social-ideologice și agitațiunile-propagandistice ale literaturii/arte, dar nu cele estetic-artistice.

Implementarea canonului realismului socialist, cât și implicarea directă a politicii oficiale în procesul creației prin coordonarea tematicii subiectelor, aprecierea, sau dimpotrivă, critica operelor care nu se raportau la principiile metodei date, devine tradițională pentru estetica totalitarismului. În acest context, semnalăm, că după Congresul XX al PCUS lucrurile puțin se modifică, însă literatura și arta rămân strict controlate de cenzură. Interesul imuabil al politicii oficiale față de artă, literatură, cinematografie devine simplu de conceput, dacă luăm în considerație următoarele momente cardinale:

- ♦ în cultura socialistă acestea sunt percepute ca instrumente de influență politică, în așa fel arta în general, dar mai ales literatura și cinematografia se considera că trebuie să fie expresie a directivelor și principiilor politicii oficiale de partid;
- ♦ grație funcțiilor sale, literatura este privită ca instrument eficace de promovare a directivelor ideologice, pe acest temei, subliniem, că în perioada comunistă literatura/arta poartă mai întâi de toate caracter ideologic propagandist, și apoi secundar estetic;
- ♦ funcția ideologică abordată ca imperativă în estetica realismului socialist implică o atenție exagerată a cenzurii și organelor de partid față de literatură, cinematografie și artă;
- ♦ realismul socialist se configurează ca o dominantă nu numai a artei, literaturii, cinematografiei, ci și ca o invariabilă structurală a propagandei și ideologiei totalitariste;
- ♦ adoptarea monistă a esteticii realismului socialist a determinat eliminarea din câmpul spiritual- artistic al altor metode alternative de creație decât cea oficială de partid;
- ♦ cercetarea paradigmei realismului socialist a canoanelor și principiilor acesteia implică abordarea nu din perspectiva tradițională a unei simple metode artistice, dar ca a unui complex cultural-filosofic și politico-ideologic;

- ♦ în conformitate cu canoanele realismului socialist, valabile și viabile erau doar o categorie de aspecte ideatice menite să condiționeze succesul operei artistice.
- ♦ dictatul cenzurii poziționează două elemente general acceptabile destinate a constitui fundamentul ideatic și problematico-ideologic al operei artistice – *fenomenul omului nou* și *inevitabilitatea viitorului ideal*(comunismul) pentru întreaga umanitate etc.

Configurându-se ca opoziție la tendințele ideilor despre amurgul luptei de clasă, teoria non-conflictului își propune în calitate de ax director promovarea ideii despre caracterul militant al artei și metodei realismului socialist. Teoria non-conflictului vine să accentueze că, deși conflictul ca element nu este particular societății comuniste, or antagonismul dintre clase este o prezență proprie orânduirii capitaliste, totuși peremptoriu se reliefează antagonismul dintre cele două lagăre (capitalism – socialism), inclusiv pe vastul teritoriu al URSS se mai păstrează exponenții vechii orânduriri ce împărtășesc o mentalitate dușmănoasă. Intențiile de a fructifica subiecte ce elucidează *conflictul artificial*, care ar pune într-o lumină proastă viața și realitatea din URSS, devin ținta criticii. De fapt, prin însăși ideea de *conflict artificial* se subînțelege multitudinea de situații care puteau fi atestate la tot pasul proprii realității socialiste, însă care nu trebuiau fi elucidate în artă, pentru a nu afecta imaginea generală a vieții creată și supravegheată cu persistență de ideologie.

Pentru a nu se crea o impresie că în realitatea socialistă ideologia este un impediment major în translarea veridicității vieții, se încearcă evidențierea rolului satirei ca gen publicistic-artistic, care prin intermediul diferitor mijloace comice (ironia, grotescul, alegoria parodia, sarcasmul) ar critica tot ce constituie impediment realizărilor comuniste. Deși se declară că literaturii îi revine misiunea nobilă de a satiriza cele mai negative a vieții și societății și, mai ales, a educa omul prin istoriile și exemplele ilustrate, totuși lesne să ne dăm seama că la categoria elementelor negative puteau fi ilustrate doar evenimente și situații care prin esență n-ar submina „imaginea de succes” a URSS. Altfel spus, artiștii și scriitorii erau puși într-o situație destul de precară, puteau reprezenta conflicte inter- și intra personale nesemnificative, însă în niciun caz realitatea socialistă. Erau încurajate subiectele ce criticau orânduirea și moravurile capitaliste, lipsa dezideratului de acceptare a modului de viață socialist.

Consemnăm, dictatul canonic al anumitor principii în realizarea subiectelor au lăsat o amprentă negativă asupra creației altor tipuri de percepere artistică decât cea realismului socialist, cum ar fi estetica abstractă sau obiectivismul academic. Cel mai sensibil impact - *teoria non-conflictului*, l-a avut asupra artei dramatice, cinematografiei și, bineînțeles, asupra literaturii, integral determinate să afirme poziția oficială a statului(considerată obiectivă) ca unica veridică, prin negarea rigidă a concepției individuale asupra lumii. Superficialitatea pe care o puneau în reprezentarea realității modifica semnificativ tabloul pluridimensional și veridic al atmosferei socialiste, prin urmare, cele mai actuale și stringente probleme ale societății(sărăcia materială și spirituală, persecuțiile, cenzura etc.), conform teoriei non-conflictului, nu constituiau subiect de inspirație. În arta anilor '50, or anume de acest segment temporal legăm

evoluția teoriei non-conflictului, în vogă erau subiectele ce descriau conflictul dintre bine și superb, mai rar dintre bine și rău. Prin urmare, atestăm că estetica totalitaristă stimulează caracterul de paradă al tipului de viață prosper a unei realități trunchiate și sever simplificate, care n-avea nici o afinitate cu cotidianul socialist. Decorul exagerat al realității determină prezența persistentă a subiectelor, unde eșecurile în așa-numita luptă pentru comunism erau tratate ca întâmplări accidentale și neînsemnate. Cenzura prin intermediul presei vehiculează și optează pentru „...o literatură festivă, capabilă să înalțe omul deasupra accidentelor și bagatelelor”[13].

Transformată în normă, teoria estetică la care replicăm a influențat negativ canoanele metodei realismului socialist, ultimul, *teoretic*, opta pentru caracterul veridic al realității reprezentate. O trecere în revistă a titlurilor și mesajelor rapoartelor prezentate în plenul Congresului II al Scriitorilor din Uniunea Sovietică (*Proza artistică sovietică* (K.Simonov), *Dramaturgia sovietică* (A.Korneiciuk), *Cinematografia dramatică* (S.Gherasimov), *Literatura progresivă contemporană* (N. Tihonov) etc., lesne să descifrăm ecuația relațiilor dintre oamenii de creație și organele de conducere de partid din domeniu, care poziționau opinia oficială de partid ca pe cea a cititorilor.

În mod indubitabil, teoria estetică enunțată, chiar în perioada anilor ' 50 ai sec. XX se configurează ca una controversată, care animează discuții incitante pe marginea principiilor etalate. Anii din imediata apropiere a morții lui Stalin în media și la înaltele foruri (*Congresul II al Scriitorilor din URSS*) devin arena de dezbateri vizavi de aspectul calitativ al creației realizată în aria concepției estetice a teoriei non-conflictului. În pofida faptului că activitatea literară rămâne strict reglementată de ideologie, în primii ani ai perioadei identificată convențional *dezghețul*, devin pronunțate criticile pe marginea următoarelor momente estetice ale caracterului nociv pentru libertatea creației a teoriei non-conflictului:

- ◆ intenția orientată de a crea tablouri false despre realitate, prezentată ca una ideală;
- ◆ ignorarea problemelor de conflict, proprii vieții rurale, cât și cele urbane;
- ◆ situațiile de conflict intra- și interpersonal, antagonismele sociale au fost și rămân o componentă indispensabilă a vieții, astfel trebuie să devină zonă de interes pentru artiști;
- ◆ veridicitatea și autenticitatea realității trebuie să constituie o componentă a temelor canonice și a modelelor reprezentate;
- ◆ simplificarea și standardizarea modelelor și caracterelor implică apariția unor eroi inerti și inhibați, capabili doar să trăiască liniștit sau să accepte calm (în maniera epicuriană) destinul, fără entuziasm de implicare sau contracarare a conflictului;
- ◆ potențialul social și moral al cetățeanului ce constituie model destoinic pentru dramele literare rezidă nu în capacitatea de a trăi sau aspira la realitatea fără conflicte, ci în disponibilitatea și pasiunea de a le depăși etc.

Semnificativ, în estetica dezghețului atenția față de teoria evocată este una mai mult decât lapidară, or, schimbul de accente la nivel de ideologie oficială de partid

în mod nemijlocit a influențat asupra politicilor culturale ale regimului totalitarist. Chiar dacă viața culturală și artistică este controlată de ideologia oficială, totuși, deja, în 1955 în editorialul revistei teoretice și politice a Comitetului Central al PCUS *Коммунист* atestăm tendințe de liberalizare a creației artistice și activității artistului[14]. Anume literaturii de partid îi revine inițiativa criticii severe a principiilor esteticii *teoriei non-conflictului*, care este declarată defectuoasă spiritului realismului socialist. Prin urmare, operele realizate în conformitate cu principiile esteticii teoriei non-conflictului, unele menite să voaleze realitate prin inventarea unei *vieți festive* “nu numai că nu mobilizează, ci demobilizează oamenii sovietici”[15], simultan au compromis și discreditat artiștii și scriitorii care au adoptat cu dezinvolt canoanele teoriei date. O funcție comună artei, literaturii, cinematografeiei constă în realizarea și susținerea adevărului, noului, inovațiilor, dar nu ilustrarea pretins edulcorantă a vieții, problemelor și frământărilor eroilor.

Topos al propagandei comuniste, realismul socialist prin caracterul său ideatic complex deconspiră facil aliajul dintre estetic, artistic și directivele de partid, ultimele „direct proiectate asupra procesului de creație literară”[16]. Concepția unui format monist al literaturii, cât și a altor genuri artistice, a condus inevitabil, mai ales în perioada stalinistă, la sterilitatea calitativ- ideatică și simplist- intelectuală a discursului egalitarist adoptat de realismul socialist. Sărăcită semantic, ca rezultat al criteriilor ideologice după care a fost configurată, literatura realismului socialist este concentrată pe poetizarea *viitorului ideal* și identificarea locului în această ambianță a *omului nou*, a comunistului. Semnificativ, în retorica memoriei oficiale literatura este completată și controlată de propaganda ideologiei comuniste, care suscită declarat prezența elementelor normative ca vectori constitutivi și imuabili ai creației artistice. Astfel elementul normativ devine o categorie principială a creației artistice, care tradusă prin descifrarea și contrapunerea caracterelor și moravurilor eroilor, a conflictelor de ordin material, moral și spiritual al acestora este tratată de critică și cenzură nu din perspectiva pur estetică, ci ideologică. Normativismul politic, începând cu anii '20 ai sec. al XX. devine o dominantă nu numai a narațiunii literare, dar și a discursului egalitarist al puterii. În astfel de circumstanțe, criteriul calitativ-cantitativ care stă la baza percepției și aprecierii critice a creației este deplasat din segmentul tradițional estetic la cel politic. Experiența respectivă se păstrează pe întreg segmentul temporal identificat cu estetica totalitarismului. În artă, știință și, nu în ultimul rând, în filosofie concepțiile care „aserveau scopului revoluției erau apreciate ca utile, instructive, demne de atenție și sprijin... Tot ce nu era orientat către acest țel, dar nu era contradictoriu, valoarea acestora era tratată cu indiferență. Ideile care etalau pericol vădit pentru cauza revoluției erau persecutate și supuse interdicției publice”[17].

Precizări conceptuale și cadru teoretic privind natura idealului și altruismului în socialism depistăm în lucrările *Teoria valorii în opera lui Marx, Etica nihilismului și Fundamentele spirituale ale societății* semnate de profesorul Academiei de Filosofie și Religie din Berlin S. Frank. O problemă centrală abordată de S. Frank în *Etica nihilismului* este cea a rolului și menirii păturii intelectuale în societate și destinul

ineleganței ruse în contextul revoluțiilor și evenimentelor din sec. XX. Analizele pluridimensionale pe care filosoful le pune la baza argumentării manierei de percepere și acceptare a conceptelor *ideal* și *fericire* în socialism deconspiră caracterul iluzoriu și confuz al acestora în optica de operare și implementare conforme politicilor culturale proletcultiste și comuniste. În baza acestui exercițiu de explorare a conceptelor de ideal și fericire pe care le raportează la realitățile societății, la starea de criză spirituală și depreciere a valorilor umane îi permite filosofului să concluzioneze că conceptul unui “ideal abstract al fericirii absolute în viitorul îndepărtat ucide atitudinea morală a omului față de om”[18]. Chiar dacă ia în calcul complementaritatea dintre cele două noțiuni, modul de poziționare și implementare a fericirii este unul controversat și ambiguu, or socialistul se declară luptător pentru fericirea umanității, subliniază S. Frank, dar el nu iubește oamenii vii, ci doar ideea sa despre fericirea comună. Mai mult, pentru atingerea acestui scop, el, socialistul, este gata să jertfească nu numai propria viață, dar cu dezinvolt sacrifică viața altora. În reprezentările despre rău ale socialistului, vulnerabilitatea contemporanilor săi atinge cote maxime, deoarece ei simultan sunt identificați ca jertfe ale răului general- uman și ca animatorii acestui rău. Dualitatea fundamentului psihologic al vieții socialistului, consemnează S. Frank, determină ca „marea dragoste față viitorul umanității să genereze într-un mare dispreț față de oameni, iar pasiunea de a construi Paradisul pe Pământ să se transforme în pasiunea devastării...”[19]. Idiosincraziile de speță spiritual- morală, identificate și complex analizate de S. Frank, rămân manifeste pentru întreaga epocă a totalitarismului, or eforturile partidului de a asigura un viitor luminos și prosper pentru toți au fost complementare și cu prigonirile, represiile, lagărele și închisorile, cu secularizarea religiei și detraditionalizarea culturilor naționale.

Odată cu afirmarea *cultului personalității*, rămășițele unui pluralism cultural care se mai păstrase în cultura sovietică sunt stârpite cu asprime. Negarea trecutului rămâne a fi unul din vectorii politicii culturale a comunismului. Eforturile concertate de configurare a culturii socialiste determină precipitarea câtorva fenomene importante, particulare epocii totalitarismului. Unul din acestea ar fi *cortina de fier*, care tradițional o percepem ca pe o segregare de ordin nu numai geopolitic, dar mai ales cultural-spiritual de restul lumii care nu împărtășea idealurile doctrinei comuniste.

Expresie a fenomenului dat, îl atestăm nu numai în raport cu lumea din exteriorul URSS, ci și față de o categorie din interiorul ei, aici el etalează caracter spiritual-cultural și național. În intenția de detașare de la trecutul țarist, în vizorul puterii cad reprezentanții, exponenții acestei perioade nefaste –intelligenția prerevoluționară, artiștii, savanții, care în mod cert aveau opinia proprie cu privire la politicile culturale animate de puterea sovietică. Toți acei care nu împărtășeau valorile doctrinei comuniste au fost represați și exterminați fizic[20]. După represiile din anii '30, puțini exponenți ai vechii intelligenții au mai rămas în viață, chiar și din numărul celor care a demonstrat deschidere pentru principiile comuniste. Noua pătură de intelectuali, care *volens nolens* trebuia să completeze acest gol format în urma represiilor, a fost cultivată în conformitate cu directivele de partid – persoane fără verticalitate politică

și morală, inapți de a gândi sau crea liber, pregătiți și să adopte și accepte tacit orice momente normative dictate de partid.

Un tribut dezolant de tragic a fost adus pe altarul terorii comuniste de către intelectualitatea din spațiul național, situație care s-a făcut remarcabilă prin dureroase acte de protest manifestate prin sinuciderea unor personalități ale culturii. *Verbi causa*, istoria pedagogului A. Oatu și a ziaristului D. Remenco, fapta cărora rămâne să ne amintească chiar după opt decenii despre necesitatea păstrării demnității, limbii și tradițiilor naționale, atribute fără care un neam nu mai este neam. Primele două decenii postbelice sunt marcate în spațiul național de mai multe evenimente cu caracter cultural, care poartă o peremptorie amprență ideologică, de altfel, ca și întreaga cultură sovietică. Important să consemnăm că în teritoriul republicilor naționale, politica culturală a Kremlinului era concentrată îndeosebi pe tensiunile de omogenizare culturală, prin impunerea flagrantă nu numai a unor principii social-morale de conviețuire, dar și a limbii și culturii ruse. În scopul atingerii unui caracter operant de control asupra păturii intelectuale din spațiul național și, simultan, a implementării politicii culturale sovietice sunt întreprinse mai multe măsuri de ordin administrativ, legislativ și normativ. Exemplu indubitabil poate servi Hotărârea Sovietului de Miniștri din URSS din 11 aprilie 1953 cu numărul 1011, care transmitea Ministerului Culturii din RSSM, inclusiv două direcții care până la intrarea în vigoare a deciziei se aflau sub jurisdicția Sovietului de Miniștri al RSSM, și anume: *Direcția pentru instituțiile de iluminare culturală și Direcția pentru edituri și industrie poligrafică*.

Efectele regimului dictatorial de sorginte comunistă asupra culturii naționale a spațiului istoric al Republicii Moldova le atestăm traduse prin multiple acțiuni, care în mare au avut un efect negativ asupra intelectualității, cel puțin asupra unei părți majore. Însă după cum ne demonstrează istoria, nici numărul celor care s-au conformat politicii culturale comuniste și idealurilor marxism-leninismului n-a fost mic.

Pornind de la ideea că limba este haina identității naționale, mijloc de comunicare și socializare, un loc aparte în politica culturală comunistă a fost consacrată acțiunilor de omogenizare lingvistică prin impunerea celei rusești, de bagatelizare a importanței limbii românești pe care M. Eminescu o identifica ca pe „floarea sufletului etnic al românimii” [21]. Contrapunerea dintre cele două limbi – rusă și română, prima, utilizată ca vector funcțional de opresiune și control al realizărilor, operelor și tradițiilor neamului românesc, s-a configurat ca o prezență indispensabilă a regimului comunist. Deși anexarea Basarabiei din 28 iunie 1940 era declarată ca un act de eliberare a populației, care urma să fie tradusă prin numeroase libertăți și facilități de ordin social-politic și cultural-economic, „în realitate regimul bolșevic promova o politică întru totul contrară: deznaționalizare, colonizare, deportări, rusificare etc.”[22] Pentru a nu admite dispoziții naționale, proromânești, limba română este declarată una de salon, produs al spiritului burghez. Cei care nu împărtășeau opinia puterii oficiale și n-au demonstrat obediență și aservire au avut de pătimit în închisori sau exil, numai în vara anului 1941 au fost deportați în Siberia peste 22 648 de concetățeni[23]. Printre

cei deportați evidențiem și câteva personalități redutabile ale culturii naționale: poetul B. Baidan, publicistul N. Costenco, scriitorii E. Gane și M. Curicheru.

Politica culturală a Kremlinului în spațiile naționale a fost implementată prin introducerea în instituții și școli a alfabetului rus, fructificarea artificială unei imagini de înrudire culturală dintre cele două popoare prin apel la exemple singulare, punerea în circuit a operelor clasicilor ruși și marxism-leninismului; instituirea unui tabu tacit a operelor scriitorilor, dar mai ales a cercetărilor din domeniul filosofiei, istoriei, sociologiei și culturii românești; cu persistență se promova antiromânismul și se persecutau cu asperitate orice intenții de etalare sau demonstrare a identității culturale comune. În același context al exercițiului dirijat de prejudiciere a identității culturale și naționale este vehiculată teoria eronată despre existența și diferențele dintre limba moldovenească și cea română; în scopul alterării memoriei istorice naționale sunt închise muzeele și bibliotecile din țară; literatura care nu exprima principiile comuniste era arsa (după exemplul Evului Mediu și ale Germaniei fasciste), acest vacuum spiritual fiind completat din abundență cu opusuri ideologice și de propagandă. Monopolul politicii oficiale nu numai asupra creației, dar și al cercetărilor științifice, și, în special, asupra istoriei care este denaturată prin inventarea unui trecut fals, chemat să corupă vechile repere cultural-valorice. Instrumentalizarea acestor date false despre memoria culturală națională aveau să devină repere imperative în procesul de învățământ și vehiculare în media, orientate spre rusificarea vieții. Forme distructive de mitologizare a memoriei naționale au fost suficient de multe și eficace pentru ca în scurt timp limba rusă să devină limbă oficială, cu statutul de limbă de stat, ca din biblioteci, școli și alte instituții să fie sechestrate cărțile și operele scriitorilor români, să apară școli cu studiere în rusă, sau mixte, iar în instituturile de cercetări științifice temele să fie dictate de același partid. Crima însă cea mai nerecuperabilă din punct de vedere spiritual a fost făcută cu privire la limbă și alfabet. Probabil, va trebui să treacă mulți ani pentru ca mentalitatea națională să se elibereze de efectele memoriei mitologizate de speță comunistă. Fenomenul de subminare a culturii naționale, de dezmoștenire culturală, pretențiile de omogenizare valorică și cea spirituală, de afirmare a unor principii și idealuri străine mentalității naționale, de manipulare politică, ideologică, culturală și azi după trei decenii trezește sentimente de anxietate și disconfort moral la cea mai mare parte a societății noastre.

Politica culturală sovietică în spațiile republicilor naționale se remarcă prin acțiuni concertate menite să afecteze, submineze și să masacreze valorile, tradițiile, limba și istoria, care se încearcă a fi substituite prin altele de origine rusă și valență ideologică. Colonizarea spațiului istoric al Republicii Moldova presupunea politici de manipulare a mentalului social-național menit să parcurgă într-un “sroc scurt procesul deșteptării comuniste” [24]. Proiect, voalat prin așa-numite măsuri de optimizare a vieții sociale și culturale a populației și economiei țării, includea o structură de pași rigidă și stereotipizată de măsuri, elucidate pe larg în presa oficială de partid, ne referim la ziarul *Pravda* (20 septembrie 1940): “lichidarea înapoierii deobște culturale a satului, a înrâuririi religiei, cu rămășițele și retrăirile naționalismului în

conștiința oamenilor ”[25]. Editorialul din *Pravda*, de fapt ca și toate documentele de partid publicate în acest ziar, este preluat de către *Moldova Socialistă/Молдова Социалистэ(1930-1991)* – organul Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei, al Sovietului Suprem și Sovietului Miniștrilor ale RSS Moldovenești. Această practică de publicare a documentelor oficiale de partid este proprie pentru întreaga epocă a totalitarismului.

În linii mari, atunci când identificăm ce este politica culturală, elucidăm o complexitate de orientări generale și adecvate dezvoltării culturii. Conform UNESCO, conceptul politică culturală este perceput ca „un set de principii operaționale, activități și proceduri administrative și financiare care oferă bază pentru activitatea guvernului în domeniul culturii”[26]. Printre alte trăsături manifeste ale culturii politice înregistrăm: mijloc de corelare a intereselor participanților la procesul cultural: artistului, publicului, societății, statului, unde interesele pot coincide, sau pot avea caracter diametral opus[27]; „scopul - tendința de a păstra sau modifica imaginea lumii a oamenilor în așa fel încât să corespundă intereselor subiectului culturii politice”[28] ș.a. Dacă în societatea democratică politica culturală este rezultatul unor proiecte ajustate de opinii și obiective colective vizavi de dimensiunea culturii a contextului social, atunci în societatea totalitară aceasta adoptă un limbaj dublu[29], etalează o evidentă dimensiune ideologică, tinde să aservească politic puterea oficială, să controleze procesele ce se desfășură în societate, însă imperativul major reprezintă formarea societății noi, omului nou, sau mai simplu, modificarea mentalului social.

O lozincă politică a perioadei totalitariste etalează legătura ideatică dintre cele două componente ale operei - conținutul și forma. În mare, consemnăm că acest spectru ideatic a constituit subiect pentru acerbe confruntări și polemici nu numai pentru cultura rusă, mai reprezentativ în acest context se prezintă sec. XIX-XX. În spațiul național, problema primordialității conținutului sau formei a concentrat atenția celor mai reductabile personalități ale spiritualității românești. Ponderea de a revizui valorile și modelele stăine și impactul lor *pro sau contra* asupra spiritualității, culturii, politicii, economiei naționale rămâne intrinsecă operei celor mai remarcabile personalități ale națiunii: M. Kogălniceanu, B.P. Hașdeu, Gh. Asachi, T. Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, G. Ibrăileanu, C. Stere, N. Iorga, C. Rădulescu-Motru, E. Lovinescu etc. Actualitatea teoriei *formelor fără fond* [30] și pentru acest început de Mileniu III rămâne una incontestabilă, la fel cum rămâne stringentă securitatea valorilor, tradițiilor și identității naționale.

Considerat un element important al inspirației și creației artistice, criteriul național a poziționat estetica realismului socialist ca o invariabilă a substratului ideatic al operei, care urma a fi îmbrăcat în conținutul politic. O operă artistică pentru a concorda principiilor discursului realismului socialist era necesar să utilizeze întregul spectru al specificului gândirii, valorilor și tradițiilor naționale, care aveau să reliefeze opera una națională ca formă și afiliată ideologic ca conținut. Exemplu elocvent servește cel al arhitecturii, care în totalitarism nu numai că devine unul din cele mai în vogă genuri artistice, alături de literatură și cinematografie, afirmându-se pentru

posteritate prin caracterul monumental. Fastul și grandoarea monumentală a edificiilor administrative și culturale erau completate cu decor ce exprima specificul culturii naționale, sau se apela la elementele tradiționale ale arhitecturii locale. Stilul stalinist, care îmbină monumentalismul cu elementul specific național, este materializat în așa edificii din Chișinău ca: Biblioteca Națională, clădirea Academiei de Științe, cinematografele *Patria* și *Gaudeamus* ș.a.

În narațiunea oficială a timpului, naționalul este poziționat ca o formă de existență și manifestare a internaționalului. Astfel, „arta sovietică este socialistă prin conținutul său unic...internațională prin spirit și multinațională prin formă...”[31]. Un exemplu concludent despre maniera în care erau instrumentalizate artele plastice în spațiul autohton de către instanțele totalitare ne servește lucrarea *Realismul socialist și problemele dezvoltării artei în Moldova*[32]. Lucrare care permite să ne facem o imagine clară despre metodele de implementare și păstrare a principiilor realismului socialist, cât și maniera de contracarare a așa-numitului formalism în artele plastice din RSSM. Mai elocvent prin limbajul, maniera de operare cu concepte, principii canonice și date sterile menite să afirme credibilitatea și suveranitatea necondiționată a realismului socialist și a politicii culturale totalitariste se prezintă articolul semnat de autoarea L. Toma - *Noi tendințe în pictura moldovenească contemporană a anilor 60-70* din culegerea enunțată

Fundamentul teoretic și ideologic al esteticii realismului socialist despre corelația bilaterală dintre național și internațional, caracterul și specificul culturii, fondul internațional al culturii socialiste etc. este inspirat din lucrarea *Revoluția socialistă și dreptul națiunilor la autodeterminare* a lui V. Lenin. În lucrarea la care replicăm, V. Lenin demonstrează că forma națională a culturii socialiste este o totalitate de mijloace și tipuri de expresie speciale ale fondului internațional al culturii socialiste a unei națiuni, anume aceasta o deosebește de variantele și mijloacele culturii altor națiuni. Cât privește proiectele de internaționalizare a culturii, Lenin afirma că, deși diferențele dintre popoare, inclusiv cele culturale vor exista încă mult timp, totuși “scopul socialismului rezidă nu numai în apropierea națiunilor, ci și în fuzionarea lor”[33], situație care poate fi asigurată doar prin „eliberarea completă a tuturor națiunilor oprimate, inclusiv, a libertății lor de secesiune”[34].

Preocupat de configurarea și reglarea unei noi infrastructuri social-politice, Lenin conștientizează impactul culturii în viața umană, pe acest temei, alături de teoria evocată mai sus fundamentează conceptul de *partiinost*/*partinitate* în cultură, și identifică detaliat criteriile și principiile care trebuie să constituie fundamentul criticii și aprecierii activității artistice a artistului. În lucrarea *Organizația de partid și literatura de partid* fundamentează conceptul *partinitate*, care în estetica realismului socialist avea să devină unul din principiile dominante. În această lucrare, una de referință pentru estetica și filosofia artei marxist-leniniste proprie epocii totalitarismului, Lenin configurează argumentat principalele criterii pentru creația literară, de fapt, pentru întreaga creație, inclusiv cea științifică. Adică, sunt elaborate niște principii care într-un stil categoric sunt canonizate și percepute în calitate de norme pentru artist/

scriitor/cercetător, situație care deconspiră tendințe vădite de reglementare ideologică a culturii și creației. Din moment ce artistul trăiește în societate, subliniază Lenin, el *volens nolens* devine o componentă a mediului social, prin urmare, conștient sau nu în operele sale reflectă și apără interesele unei anumite clase. Socialiștii trebuie să opteze nu pentru o literatură și artă liberă de principiul de clasă, dar pentru una liberă, care reflectă real viața proletariatului. Scriitorul e obligat ca prin toate formele accesibile specificului acestui gen să etaleze incurabilitatea ipocriziei și ignoranței literaturii burgheze. Literatura trebuie să devină una de partid, glosează el, “proletariatul socialist trebuie să adopte principiul literaturii cu caracter de partid, să dezvolte acest principiu și să-l traducă în viață într-o formă mai complexă și mai integră”[35]. Lenin desemnează un șir de particularități menite să configureze literatura, care eventual va avea statutul de literatură cu caracter de partid, dominantă a căreia va fi, dacă să-l prezentăm în maniera lui L. Hoberman[36] - *principiul partinost*. Fără să se limiteze doar la identificarea principiului partinostității, Lenin cedează tentației de a coborî până la ideologie, astfel destul de laconic înaintea un set de cerințe față de literatura:

- să devină o componentă a activităților generale proletare, mai ales a muncii organizate, planificate și unificate a muncii de partid social-democratice;
- să fie expresie a muncii și activității de partid, astfel “ziarele să devină organe ale organizațiilor de partid scriitorii să ajungă membri ai acestor organizații”[37];
- editurile, bibliotecile, librăriile supuse unui control sever pentru a nu se admite practica din perioada țaristă: *scriitorul scrie, iar cititorul, citește*;

Materializându-și aserțiunile pe marginea libertății presei și literaturii capitaliste, a carierismului și individualismului burghez-anarhic, Lenin proiectează teze ambigue vizavi de libertatea cuvântului și creației, declarând că fiecare e liber să scrie cum dorește și despre ce dorește, însă “orice organizație de partid sau uniune de creație e liberă să izgonească din rândurile ei pe cei care nu împărtășesc principiile de partid”[38]. Într-o etalată manieră mesianistă demonstrează dușmanilor de clasă că concepția despre libertatea totală a creației este nu numai ipocrizie, dar și minciună. Literatura, în opinia lui, trebuie să reflecte idealurile proletarilor și să devină impuls și armă de luptă. Artei, literaturii, presei le revine misiunea de a educa masele largi prin exemple care vor fi artistic fructificate și pe larg promovate. Din discursul său cu privire la rolul, locul și menirea artei în societate, care nu este atât de complex ca și cel de ordin economic sau social politic propriu creației sale, depistăm intenția de configurare și a altor principii menite a particulariza statutul operelor literare și artistice, care devin canonice pentru estetica realismului socialist: *ideinost*/*ideologic*, *klassovost*/*de clasă*, *narodnost*/*caracterul popular*.

Alături de principiul partinostității (poziționarea adevărului de partid care rezidă în realizarea și reprezentarea viitorului ideal, a luptei revoluționare pentru făurirea omului și vieții noi), canonul realismului socialist întrunește pe cel *ideologic*(elucidarea vieții liniștite și prospere a oamenilor, a relațiilor și succeselor acestora sub egida doctrinei marxist-leniniste), *de clasă*(accent se pune pe conștiința de clasă a eroilor și anti-

eroilor; prezența elementului victoriei proletariatului asupra capitaliștilor exploatare) și *caracterul popular* (eroii reprezentanți ai păturilor de jos – muncitori sau țărani). În așa fel, respectarea acestor rigori canonice conducea la faptul ca artistul să reprezinte nu realitatea adevărată, dar cea care a fost promisă de doctrina socialistă.

O implicare complexă în operele realizate în spiritul canoanelor estetice ale realismului socialist, cât și cercetările teoretico-metodologice cu privire la această metodă artistică particulară pentru arta și literatura URSS (1930-1990) și țărilor din lagărul socialist, permite să identificăm încă câteva elemente principiale care la fel conturează substratul ideatic-semantic al operelor: *concretismul* (elucidarea voalată a realității proceselor istorice, reprezentarea fenomenelor vieții din perspectiva materialismului istoric), *veridicitatea* (principiu care deconspiră o tangențialitate parțială cu cel al concretismului și partinității, care presupune etalarea unui adevăr specific, afiliat doctrinei comuniste). Important să subliniem că în *Enciclopedia Sovietică Moldovenească* (1975) și *Literatuara și Arta Moldovei. Enciclopedia* (1986), în articolul în care este cercetat realismul socialist sunt menționate trei principii: partinitatea, caracterul popular și umanismul socialist, specificându-se că “principiile ideologico-estetice de bază ale realismului socialist s-au afirmat pe parcursul dezvoltării artei și literaturii” [39], tot ele “prezentând cele mai optime perspective de dezvoltare” [40] a domeniilor amintite.

În lucrarea *Atlantida Roșie: cultura comunistă în absența comunismului*, J. Hoberman, unul dintre redevabilii criticii de artă contemporană, profesor a Universității din New-York și Universității Harvard în care abordează efectele și fenomenele comunismului din aria metodologică, noțională și conceptuală a esteticii, identifică încă două principii particulare pentru metoda realismului socialist despre care în cercetările teoretico-metodologice ale perioadei monopolului puterii totalitare nu se amintea: 1. *tipicnost* (tipizarea, universalizarea vieții particulare a individului); 2. *paranoidnost* (sentimentul *feed-back*-ului instant și supravegherii totale manifestă pentru creațiile realismului socialist). Subliniem, reflecțiile pe marginea principiului *paranoidnost* determină o stare de confuzie, până în momentul trecerii în revistă a exemplelor cu care operează criticul. J. Hoberman insistă asupra faptului că mai ales în perioada identificată ca stalinistă, cetățenii URSS trăiau o permanentă stare de frică determinată de aresturi, represii, deportări, lipsa de acces la informație, controlul vieții și cotidianului de către organele de securitate, care n-au putut să nu se strecoare cel puțin parțial în artă. Ținut captiv în limitele dominantelor, principiilor canoanelor estetice ale realismului socialist, pe care le cercetează strict în contextul social-politic, ghidându-se de metoda deconstrucției a izvoarelor teoretice și artistice, J. Hoberman rezumă că operele realizate în stilul la care replicăm „fac parte din același discurs multimedia: unic, autoreferențial, intertextual și autonom” [41], pe acest temei ele nu pot fi considerate obiecte autonome.

Fără a ne lansa în multiple speculațiuni privind statutul realismului socialist în societatea comunistă, care lejer deconspiră imixtiunea politicului, ideologicului în literatură, de fapt în toate genurile artistice, consemnăm că operele realizate în con-

formitate în acest stil reflectă mai întâi de toate un tipar specific de mentalitate. Artă realismului socialist poartă caracter de masă, devine dominantă în raport cu cea de elita, tinde să depășească tiparele vechi, tradiționale, transformându-se în instrument de agitație și propagandă. Aici, nu întârziem să amintim de caracterul monu-mentalist al arhitecturii perioadei respective menit să satisfacă pretențiile esteticii totalitarismului. Fundamentele ideologice ale realismului socialist se realizează nu numai ca un proiect al politicii oficiale de partid, menit să realizeze conceptul despre *omul nou* și locul lui în *viitorul ideal*, dar mai degrabă a totalității de dispoziții estetice ale acestuia. Astfel, chiar acele subiecte care aveau ca ax director eroismul, patriotismul, dreptatea, sinceritatea menite să confere prestație fondului ideatic și valoric pe care o reliefează, constatăm, în urma fluctuației de accente dictate de contextul cultural-estetic devin prioritare principiile: partinitatea, caracterul popular și umanismul socialist, declarate și râvnite în aliaj cu temele enunțate, dar nu modul de realizare artistică a subiectului.

În artă realismului socialist, artisticul este secundar ideii, ultima fiind expresie a ideologiei comuniste. Astfel de creații însumează particularități comune: acțiuni și gândire stereotipizată, comportament și fapte etalon pentru ceilalți, menite a manipula mentalul social. Încă o particularitate importantă pe care o atestăm creației literare și cinematografice realizată în conformitate cu canonul realismului socialist este aceea că eroii nu demonstrează capacitatea critică de analiză a situațiilor și fenomenelor, impuls pentru meditații și activitate servindu-le lozincile de partid și aspirațiile spre *viitorul ideal*.

Chiar și în pofida faptului că artă/artistul era obligată să adopte aceste scheme, construcții ideologice, artiștii se străduiau să evite tot ce imprima artificialism și schematism semantic și ideatic. Destul de concludent în acest context se prezintă principiul care reprezenta vectorul director în procesul creației artiștilor: *linia partidului – linia noastră*. În caz contrar, partidul avea la dispoziție toate instrumentele de control și influență pentru aducere pe calea cea dreaptă a oilor rătăcite mai ales când “în goană după inovații false se desprind de cerințele și gustul artistic al poporului sovietic, s-au închis într-un cerc restrâns de specialiști și gurmanzi muzicali, au bagatelizat rolul social al muzicii și i-au minimalizat semnificația, limitând-o la satisfacerea gusturilor perverse ale individualiștilor estetizanți” [42]. În această Hotărâre a Biroului de Partid al CC al PCUS[43] este abordată problema situației în domeniul muzicii și creației compozitorilor A. Hacıaturean, S.Prokofiev, Dm. Șestakovici, V. Muradeli, care în goană după originalitate și inovații lunecă spre un peremptoriu formalism, „prin negarea fundamentelor a operei muzicale... preferându-se muzica similară celei moderne burgheze a Europei și Americii, care este expresie a marasmului culturii burgheze, a negării totale a artei muzicale, a morții ei”[44]. În contextul monocromiei ideologice, unde dominantă rămâne estetica realismului socialist, creațiile redutabililor compozitori A. Hacıaturean, S.Prokofiev, D. Șestakovici, V.Muradeli opera cărora va deveni una de referință în lumea întreagă, este criticată dur pentru epigonism, perversiunile formaliste, tendințele antidemocratic și antipopulare în

muzică, insolite poporului sovietic și gustului artistic al acestuia. Oamenii de creație, elita intelectuală era percepută de către organele de partid ca elemente de promovare a politicii culturale oficiale, un gen de PR. Nu întâmplător elita intelectuală creatoare era identificată prin sintagma *inginerii sufletelor umane*, una utilizată adesea de Stalin cu privire la rolul artiștilor, scriitorilor și compozitorilor în societate. Anume elita intelectuală avea misiunea de a forma cultura sovietică, a păstra integritatea ei prin promovarea ideologiei de partid, prin urmare, anume ei îi este rezervat rolul de element complementar al propagandei, ultima orientată atât în exterior, cât și în interior.

Arta este privită ca un instrument eficace în confruntarea războiului rece, or operele erau chemate să reflecte nu atât realitatea adevărată, ci mai degrabă o existență ideală mult râvnită. Cenzurii în aceste condiții îi revine un rol major în controlul asupra produsului final al creației, indiferent de genul artistic. Abordată ca o componentă importantă a cauzei proletare, dar mai ales expresie a ei, arta, literatura, pe lângă făurirea și cântarea *omului nou și viitorului ideal, patriotismul, internaționalismul*, era obligată să creeze o imagine de succes a vieții sovietice. Or, reprezentarea realității adevărate era apreciată ca intenții provocatoare de discreditare a orânduirii comuniste. Pe întreg parcursul perioadei totalitariste, literatura oficială a creat sub presiunea culturii politice și propagandei “mitul vieții ideale a unei vieți iluzorii, în care reprezentările ideologice trebuiau să se transforme în tablouri realiste ale vieții” [45]. Și dimpotrivă, operele care descriau starea reală de lucruri prin negarea elementelor constitutive ale culturii oficiale erau interzise și distruse de cenzură, prin motivul că mesajul lor ideatic-subiectiv subminează și discreditează imaginea URSS. Un element imperativ constitutiv al culturii oficiale îl reprezintă ideea conducătorului puternic (*vojdismul*), care generează în cultul lui Stalin, fiind completată de cea a statului imbatabil.

Nu mai puțin spațiu în estetica realismului socialist este acordat și părinților marxism-leninismului: K. Marx, F. Engels și V. Lenin, ultimul constituind subiect de inspirație în perioada totalitarismului comunist pentru sute de mii de opere artistice. Mai mult, anume aici ideologia și propaganda, completate de cenzură, percepeau numeroase exigente care trebuiau respectate de către acei artiști care se învredniceau de onoarea de a-l reprezenta pe Lenin. *Verbi causa*, pentru organizarea expoziției jubiliare *O sută de ani de la nașterea lui Lenin* la Chișinău în 1968, perioadă a dezghețului, când s-ar părea că atenția și controlul cenzurii ar trebui să nu fie atât de sever, identificăm un document oficial emis de către Ministerul Culturii al RSSM, în care sunt stipulate un set de rigurozități pentru operele ce urmau a fi selectate pentru eventuala expoziție [46]:

- operele să reflecte ideea unității organice a Partidului Comunist, cu poporul, oglindindu-se segmentul imens al lui Lenin – savant, cugetător, propagandist, organizator al Partidului Comunist și al primului în lume Stat Socialist...;
- evenimentul oferă posibilități mari pentru creația artiștilor plastici...se propun astfel de teme: activitatea partidului și bolșevicilor în ilegalitate și al *Iskrei* leniniste la Chișinău; rolul lui Lenin în crearea și organizarea tipografiei ilegale...legăturile lui cu lucrătorii tipografiei..;
- elucidată activitatea bolșevicilor în Moldova anului 1917...

- organizată galeria cu portrete ale comandanților Armatei Roșii...originari din Basarabia..;
- un loc deosebit pentru prezentarea în expoziție a răscoalelor de la Tatarbunar, Hotin și Bender...crearea seriilor de opere consacrate activității revoluționare a organizațiilor și conducătorilor de partid și Komsomol...

Credibilitatea doctrinară a realismului socialist devine eminentă prin următoarele sugestii programatice cu statut normativ, pe care le desprindem din același document[47]:

- ...artiștii trebuie să se conducă de ideea leninistă despre rolul educativ activ și transformator al artei realismului socialist;
- omul sovietic- constructor al societății comuniste, poate fi arătat în toate manifestările vieții...(consacrat- n.n) marelui nostru scop;
- ...sarcina cea mai importantă a artistului plastic va fi descoperirea lumii interioare a omului noii societăți, a noilor relații între oamenii formați de morala comunistă;
- atenție...temelor solidarității internaționale a muncitorilor și lupta împotriva imperialismului... etc.

Apelul la acest document, care peremptoriu elucidează cultura politică de la sfârșitul anilor '60 ai secolului trecut, n-a fost unul accidental, însă am urmărit să demonstrăm că:

- discursul realismului socialist, după 15 ani de la epoca stalinistă, rămâne a fi dominant în cultura sovietică, a republicilor naționale și cea a țărilor din lagărul socialist;
- estetica realismului socialist(invariabilă și extraordinară) devine normă pentru creațiile artistice și viața cultural-spirituală din întreg spațiul URSS;
- politica culturală este domeniul de influență a ideologiei, ea este controlată și dictată prin acte normative;
- realismul socialist devine componentă indispensabilă a istoriei culturii, artei și spiritualității regimului sovietic, inclusiv RSSM;
- estetica ideologizată a culturii politice comuniste a exclus și persecutat sever orice manifestări alternative în artă și cultură (avangardismul, disidenții, conceptualismul) etc.

Sistemul estetic al realismului socialist pune în valoare, simultan valorifică două elemente care reprezintă o unitate binomică a două fenomene – *omul nou* și *autorul nou*. Ambele cad sub incidența controlului, mai precis a modului de realizare ideatic-artistică în opere a omului nou ca adresă permanentă a artei realismului socialist, și autorul nou, ca expresie a specificului artistic al culturii politice generate de regimul sovietic. Prin sintagma *artistul nou* se subînțelege acel om de creație care necondiționat respectă directivele politicii culturale oficiale. În cazul concret problema talentului, măiestriei artistice în estetica realismului socialist, în mod tacit, devine una secundară. O analiză a documentelor înserate în antologia *Власть и художественная интеллигенция. Документы ЦК РКП(б)-ВКП(б)- ВЧК-ОГПУ-НКВД о культурной политики 1917-1953*, la fel și, anumite acte normative[48], fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova și Arhivei Organizațiilor Social

Politice a Republicii Moldova vin să deconspire un moment care, în opinia noastră, trebuie să rămână imperativă în creație și aprecierea acesteia. Ne referim la problema talentului și măiestriei artistice în realizarea și reprezentarea lumii reale, aspecte care devin secundare pentru perspectiva ideologică a realismului socialist, la fel și pentru *Glavlit* și *Direcția de propagandă și agitație*.

Concludente în acest context se prezintă aserțiunile cercetătorului B. Fileac despre rolul cenzurii nu numai în procesul creației, dar și a destinului în general al scriitorului, or anume ea, în cultura totalitară îndeplinește funcția de observator unic, instanță care decide „vizibilitatea actorului cultural”[49]. Obligația cenzurii în totalitarism se reduce nu numai de a stabili cine nu publică și ce nu ajunge pe masa cititorului, dar de „a hotărî cine urmează să publice și ce tip de literatură urmează să fie citită”[50]. Vorbind despre cenzură ca un fenomen manifest regimului totalitar prin actele de control și interdicții în viața artistică, cultura-socială și politică a omului sovietic, consemnăm că aceasta nu a fost o premieră pentru regimul comunist. Cenzura dintotdeauna a fost „un atribut al puterii” (exemple concludente atestăm în toate epocile culturale), mai mult nu există repere temporale certe care să permită constatarea apariției și evoluției acesteia, astfel „practica examinării și interzicerii scrierilor identificându-se cu istoria culturii și civilizațiilor”[51].

Realismul socialist ca paradigmă culturală a epocii totalitarismului, creatură a politicii comuniste, determină, chiar impune, un anumit tip de comportament al artiștilor care încercau să se acomodeze cerințelor ideologice, prin urmare, să intuiască pretențiile ideatice de ordin social, politic și estetic. Un moment specific al criticii și cenzurii afiliate politic regimului comunist era ca prin actele normative și directivele de partid nu să elucideze canonic cum trebuie să fie o operă care să corespundă rigorilor, ci cum nu trebuie să fie realizată aceasta. Critica din perioada respectivă poate fi identificată ca un „document de intenție instructivă”[52], care veghează ca miturile și stereotipurile ideologizate să devină prezență constantă a operelor, mentalității sociale și a vieții.

Analiza esteticii realismului socialist, natura și esența căruia a fost dictată de politica oficială, permite să identificăm diferențe de ordin artistic și canonic manifeste pentru anii 70-80 ai sec.XX, care permit identificarea a două tipuri de realism socialist. Primul, propriu perioadei staliniste, cel de-al doilea tip, manifest pentru segmentul temporal de după Congresul XX al PCUS și până la căderea regimului totalitarist. Dacă modificări principiale canonice nu atestăm pentru estetica realismului socialist particular anilor 60-80, principiile declarate la Congresul I al scriitorilor din Uniunea Sovietică rămân valabile, atunci, remarcăm, scade din intensitate controlul cenzurii. Deși arta, creația perioadei *dezgețului* și *postdezgețului* poartă în continuare amprenta caracteristică a discursului totalitar, reprezentând artistic și estetic concepțiile poetice despre omul nou și viitorul ideal, totuși se conturează eforturi concentrare de implementare a inovațiilor cu privire la criteriile de realizare și reprezentare artistică a mentalului și empatiei umane, a capacității critice de percepere a fenomenelor inter- și intrapersonale, a pătrunderii valorice și morale a vieții societale. Tendințele de idealizare și romantizare a realității și relațiilor umane, înrădăcinate ca atribute reclamate

de cenzura perioadei staliniste (a primului tip de realism socialist, completat de teoria non-conflictului), nu reprezintă deja o componentă constitutivă valorică și estetică în arta ultimelor două decenii ale epocii regimului comunist.

Politica culturală totalitaristă prin instrumentele de control, intimidare, cum ar fi ideologia, cenzura critică, propaganda, ajunge să confere culturii caracter conformist, egalitarist și monodimensionalist, situație care elocvent reflectă efectele dictaturii ideologice. Realizăm cât de drastică n-ar fi fost teroarea politică asupra culturii și artei atât în spațiul național, cât și în general în URSS, de altfel, în întreg lagărul socialist au existat savanți, artiști, scriitori – personalități cu verticalitate și demnitate civică care s-au produs în conflict cu sistemul comunist apropiind căderea regimului totalitar.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bădilă C. Sistemul de Represiune și detenție din România Comunistă. https://www.academia.edu/2243007/Sistemul_de_Represiune_și_Detenție_din_România_Comunistă (accesat 12.08.2020).
2. Pripon A. Solovăț – mănăstirea unde s-a inventat GULAG-ul. În : Lumina, 2008, 28 iulie.
3. Bădilă C. Op.cit.
4. Макаренко А. Педагогическая поэма. Москва: Издательство АСТ, 2018; Макаренко А. Педагогические поэмы. Флаги на башнях. Марш 30 года. ФД-1. Москва : Издательство ИТРК, 2013; Макаренко А. О воспитании. Москва: Издательство политической литературы, 1990.
5. Stănescu M. Reeducarea în România comunistă. București: Editura Polirom, 2010, vol.1, p.27.
6. История Всесоюзной коммунистической партии (большевики). Краткий курс. https://zabolshvizm.files.wordpress.com/2013/04/stalin_iosif_kratkiy_kurs_istorii_vkpb_lib2you-ru.pdf (accesat 21.05.2019).
7. Ibidem, p.2.
8. Ibidem, p.2-3.
9. Речь секретаря ЦКВКП(б) А.А. Жданова. Первый всесоюзный съезд советских писателей 1934 г. Стенографический отчет. Москва: Государственное издательство Художественная литература, 1934, p.4.
10. Ibidem, p.3.
11. Ibidem, p.4
12. Доклад А Горького о советской литературе. Первый всесоюзный съезд советских писателей 1934 г. Стенографический отчет. Москва: Государственное издательство Художественная литература, 1934, p.17.
13. Эльяшевич А. Будни или праздники? În: Звезда, 1954, nr.10, p.184.
14. К новому подъёму идейно-художественного уровня советской литературы. Приветствие ЦК КПСС Второму Всесоюзному съезду советских писателей. În: Коммунист, 1955, nr.1, p.19.
15. Idem.
16. Голубков М. Утраченные альтернативы: Формирование монистической концепции советской литературы. 20-30-е годы. Москва: Наследие, 1992, p.5.
17. Введенский А.И., Лосев А.Ф., Радлов Э.Л., Шпет Г.Г. Очерки истории русской философии. Свердловск: Издательство Урал, 1991, p. 254.
18. Франк С. Этика нигилизма. p.177. <https://bookshake.net/r/etika-nigilizma-semen-lyudvigovich-frank> (accesat 21.07.2020).
19. Idem.
20. Naimark N. Stalin's genocides. New Jersey: Princeton University Press, 2010; Ragsdale H. The Russian tragedy: the burden of history. M.E.Sharpe, 1996; Vizer B. Economia și starea socială a populației din Moldova (anii 40-80 ai sec. XX). Chișinău: Editura Știința 2012; Cașu I. Fără termen de prescripție. Aspecte ale crimelor comunismului în Europa. Chișinău, Cartier, 2011; Ursu V. Politica culturală în RSS Moldovenească, 1944-1956. Chișinău: Editura Pontos, 2013; Земсков В. К вопросу масштабных репрессий в СССР. În: Социологические исследования, 1995, nr.9; Куртуа С., Верт Н., Панне Ж-Л., Пачковский А., Бартошек К., Марголин Дж-Л. Чёрная книга коммунизма. Москва: Издательство Три века истории, 2001; Тоталитаризм в Европе XX века: из истории идеологий, движений, режимов и их преодоления. Москва : Институт всеобщей истории РАН, 1996; ГУЛАГ: Главное управление лагерей. 1918—1960. Москва : Издательство МФД, 2000 etc.
21. Eminescu M. Fragmentarium. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 369.
22. Beșleaga V. Conștiința națională sub regimul comunist-totalitar (RSSM 1956-1963). În: Contrafort, 2005,

- nr.3-5. <http://www.contrafort.md/old/2005/125-127/>(accesat 11.02.2020)
23. Vizer B. Economia și starea socială a populației din Moldova(anii 40-80 ai sec. XX). Chișinău: Editura Știința, 2012,p.57.
 24. Deșteptarea politică a noilor cetățeni sovietici. În: Moldova Socialistă, 24 septembrie,1940.
 25. Ibidem.
 26. Cultural policy: A preliminary study. UNESCO, Paris, 1969, p. 7.
 27. Левшина Е. Механизмы поддержки художественной культуры в контексте культурных парадигм. În: Художественная жизнь России 1970-х годов как системное целое. Москва: Алетейя, 2001, p.103.
 28. Жидков В., Соколов К. Десять веков российской ментальности: Картина мира и власть. Москва: Алетейя, 2001,p.130.
 29. Ostrovschi F. Cenzura comunistă- scurtă abordare teoretică. Biblio.rev, nr.14. <https://www.bcuculuj.ro/bibli-orev/arhiva/nr14/carte2> (accesat 15.08.2020).
 30. Maiorescu T. În contra direcției de azi în cultura română. Opere.București:Minerva,1978,vol.I; Zeletin Ș. Teoria formelor fără fond.București:Minerva,2007; Lovinescu E. T. Maiorescu. București:Minerva,1972; Hașdeu B.P. Caracterul naționalității române ca bază a legislațiunii sale. În: Scrieri literare, morale și politice. București: Fundație Regală pentru Literatură și Artă,1937,vol.2 ; Lovinescu E. Istoria literaturii contemporane române. // https://ro.wikisource.org/wiki/Istoria_literaturii_romane_contemporane etc.
 31. Литература ши Арта Молдовой. Енциклопедие. Кишинэу: Редакция Принчипалэ а Енциклопедией Советиче Молдовенешть, 1986, vol.2, p.77.
 32. Социалистический реализм и проблемы развития искусства в Молдавии. Кишинэу: Штиинца, 1982.
 33. Ленин Н.(В. Ульянов) Социалистическая революция и право наций на самоопределение. În: Собрание сочинений Национальный вопрос(1910-1920 гг). Москва: Государственное издательство, 1925, vol.XIX, p.158.
 34. Ibidem.
 35. Ленин В.И. Партийная организация и партийная литература. Полнрое собрание сочинений. Москва Издательство Политиздату 1971. Издание 5,vol.12,p.100.
 36. Hoberman J. The Red Atlantis: Communist Culture in the Absence of Communism. Philadelphia: Temple University Press, 1998.
 37. Ленин В.И. Партийная организация и партийная литература, p.101.
 38. Ibidem,p.102.
 39. Литература ши Арта Молдовой. Енциклопедие. Кишинэу: Редакция Принчипалэ а Енциклопедией Советиче Молдовенешть, 1986, vol.II, p. 180-181.
 40. Енциклопедия Советикэ Молдовеняскэ. Кишинэу: Редакция Принчипалэ а Енциклопедией Советиче Молдовенешть,1975, vol.V, p.429.
 41. Hoberman J. The Red Atlantis: Communist Culture in the Absence of Communism. Philadelphia: Temple University Press, 1999, p. 16.
 42. Постановление Политбюро ЦК ВКП(б). Об опере Великая дружба В. Мурадели, 10 февраля 1948. Власть и художественная интеллигенция. Документы ЦК РКП(б)-ВКП(б)- ВЧК-ОГПУ-НКВД о культурной полтики 1917-1953.Москва: Издательство МирКниг сом,1999р.632.
 43. Постановление Политбюро ЦК ВКП(б). Об опере Великая дружба В. Мурадели Ibidem, p.630-634.
 44. Ibidem,p.631.
 45. Olteanu A. Sovietland. Patria omului sovietic. Târgoviște: Cetatea de scaun, 2019, p.347.
 46. ANRM, Fondul 2939, inv.1, d.307, f.27-30.
 47. Ibidem.
 48. Cultura Moldovei Sovietice în documente și materiale, 1944-1991. Chișinău: Pontos, 2012; Культура Молдавии за годы Советской Власти. Сб. документов в 4-х томах. Т. 2, часть 1 и 2. Кишинёв: Штиинца, 1984-1985; Большая цензура. Писатели и журналисты в Стране Советов, 1917-1956. Документы. 1917-1953. Москва: Международный Фонд «Демократия», 2005.
 49. Ficeac B. Cenzura comunista si formarea omului nou. Bucuresti: Editura Nemira, 1999, p.12.
 50. Ibidem.
 51. Petcu M. Puterea si Cultura. O istorie a cenzurii. Iași: Editura Polirom, 1999, p.11.
 52. Романенко А. Образ риторика в советской словесной культуре. Москва: Издательство Флинта, 2003, p.121.

NOI PERSPECTIVE ÎN EPISTEMOLOGIILE RAȚIONALISTE DIN SEC. XX

NEW PERSPECTIVES IN THE RATIONALIST EPISTEMOLOGIES OF THE 20th CENTURY

Iulia INGLIS, *doctorand,*
Universitatea de Stat din Moldova,
iuliainglis@gmail.com

Rezumat

În acest articol sunt analizate reliefarea fundamentelor teoretico-metodologice ale epistemologiei și metodologiei științei din perspectiva raționalismului integral al lui G. Bachelard și neoraționalismului dialectic la Șt. Lupașcu; identificarea interpretărilor problematice ale raționalității științifice în cadrul filosofiei științei și altor științe sociale; valorificarea și descrierea modalităților de abordare a cunoașterii științifice; analiza obstacolelor științifice în coordonare cu impactul lor asupra progresului științei; aplicarea cadrului metodologic din perspectiva raționalismului integral al lui G. Bachelard și neoraționalismului dialectic la Ștefan Lupașcu ca aspecte inovatoare în metodologia științei contemporane.

Cuvinte-cheie: epistemologie, gnoseologie, raționalitate științifică, psihologie, obstacol epistemologic, logică, sistem, structură, principiu, istoria științei, spiritul științific.

Summary

In this article analyzes highlighting the theoretical and methodological foundations of epistemology and methodology of science from the perspective of full rationalism of G. Bachelard and dialectical neorationalism of Șt. Lupașcu; identifying problematic interpretations of scientific rationality in the history of philosophy and other social sciences; recovery and description of approaches to scientific knowledge; scientific analysis of obstacles in coordination with their impact on the progress of science; applying the methodological framework from the perspective of G. Bachelard full rationalism and dialectical neorationalism to Ștefan Lupașcu as innovative methodology of contemporary science issues.

Keywords: epistemology, gnoseology, scientific rationality, psychology, epistemological obstacle, logic, system, structure, principle, history of science, scientific spirit

Pentru a determina perspectivele epistemologiilor raționaliste ale sec. XX vom analiza problematica filosofiei științei, care a fost influențată de teoria cunoașterii pe parcursul istoriei filosofiei universale. Vom prezenta specificul epistemologiilor istorice:

Știința *preclasică*:

- epistemologia dialectic-spontană a lui Heraclit,
- epistemologia logismului naiv al eleaților,
- epistemologia naiv – materialistă a lui Democrit,
- epistemologia relativistă a sofistilor,
- epistemologia socraticilor,
- epistemologia elenistică greacă a scepticismului antic,
- epistemologia realismului moderat a scolasticii medievale.

Știința *clasică*:

- epistemologia secularizată la epistemologia construcțiilor empirice a lui F. Bacon,
- epistemologia realismului raționalist a dogmatismului metodologic cartezian,
- epistemologia fizică ipotetico-deductivă a lui Galilei-Newton,
- epistemologia sensualismului materialist a lui J. Locke,

- epistemologia echibrului perfect a lui G. Leibniz,
- epistemologia sensualismului idealist a lui J. Berkeley,
- epistemologia scepticismului modern a lui D.Hume,
- epistemologia kantiană a relativismului construcțiilor apriorice,
- epistemologia optimismului gnoseologic a lui I. Fichte,
- epistemologia dialectic-idealistică hegeliană,
- epistemologia dialectico-materialistă marxistă.

Știința neclasică și cea postneclasică cercetează cunoașterea *nu ca stare*, dar *ca proces*. Știința evoluează permanent, iar orice esență a obiectului pe care știința încearcă să o fixeze este în devenire, iar la întrebarea: Ce este cunoașterea? știința răspunde în *mod dinamic*, ceea ce este confirmat de specificul și problematica epistemologiilor științei neclasice și postneclasice:

Știința **neclasică**:

- epistemologia voluntaristă,
- epistemologia intuiționistă,
- epistemologia antiintellectualismului bergsonian,
- epistemologia psihanalitică freudistă,
- epistemologia fenomenologiei antipsihologice husserliene,
- epistemologia fenomenologică existențialistă,
- epistemologia empiriocriticismului, a relativismului psihologist,
- epistemologia pragmatismului,
- epistemologia neopozitivistă, a empirismului fenomenist ale relativismului idealist

Știința **postclasică (postpozitivă)**:

- epistemologia raționalist-critică a lui K. Popper
- epistemologia programelor științifice de cercetare a lui I. Lakatos,
- epistemologia pluralismului metodologic a lui P. Feyerabend,
- epistemologia istorico-evoluționistă a lui T. Kuhn,
- epistemologia antropologiei filosofice a lui S. Toulmin.

Știința **postclasică (neoraționalistă)**:

- epistemologia neoraționalistă umană a lui A. Koyre, G. Canguillem, M. Foucault,
- epistemologia “deschiderii la experiență” a lui F. Gonseth,
- epistemologia genetică, a constructivismului dialectic al lui J. Piaget,
- epistemologia istorică, a supraoraționalismului al lui G. Bachelard,
- epistemologia neoraționalismului dialectic al lui Ș. Lupașcu.

Se observă că în știința neclasică nu există nici un principiu care nu și-a schimbat forma și conținutul său, reorganizându-se permanent și reflexiv noțiunile și metodologiile științifice, iar legile și principiile stabilite strict au devenit relative, ocupând un loc nou în sistem.

Se modifică obiectul de cercetare din cadrul epistemologiilor raționalismului integral al lui G. Bachelard și neoraționalismul dialectic al lui Șt. Lupașcu, care abordează sisteme cu noi niveluri de organizare și autodezvoltare, ceea ce implică modi-

ficarea metodologiei de cercetare, apariția interconexiunilor interdisciplinarității complexe, la constituirea programelor complexe de cercetare, cu participarea specialiștilor din diferite domenii ale științei. Se formează un sistem de cercetare a științelor aplicative, fundamentale și experimentale, utilizând norme și metode din diferite domenii ale cercetării științifice. În cadrul epistemologiilor contemporane se aplică metodologia filosofică, fiind analizate aspectele: ontologice, gnoseologice, metodologice, axiologice etc.

Actuală devine și problema dezvoltării cunoștințelor științifice, a creativității științifice. Se efectuează cercetarea psihologică și sociologică a genezei și elaborării noilor cunoștințe. În domeniul epistemologiei contemporane s-au realizat cercetări privind elaborarea teoriei creativității în cadrul căreia s-a studiat creația individuală și socială de producere a noului la nivel individual, determinând progresul social. S-au efectuat cercetări în ce privește analogia dintre *creația umană* și *inteligenta artificială*, precum și cercetări cu privire la *creativitate* și *creație științifică ca proces* și *produs*; relația dintre *logic praxiologic* în producerea *noului*, dintre *discursiv* și *intuitiv*, *rațional* și *irațional*, *constant* și *inconstant*, de asemenea, și cercetări ce analizează interdependența dintre logică, psihologie, sociologie, politica științei, etica științei, istoria științei, ce vor sintetiza cercetările acestor discipline în domeniul creației, căutând cele mai noi metode de inovare, iar în domeniul metodologiei științei s-au analizat procedeele, regulile de inovare ce se dezvoltă în euristică ș.a.

Activitatea științifică presupune cunoașterea realității înconjurătoare, de aceea, examinând esența cunoașterii științifice, se analizează cunoașterea ca *proces condiționat*. Scopul cunoașterii științifice este de a evidenția legile obiective ale realității prin evidențierea specificului esențial al obiectelor și atingerea adevărului obiectiv prin intermediul metodologiei științifice și filosofice.

Scopul cunoașterii științifice poate fi atins prin obținerea unei obiectivități prin două aspecte: *adecvarea la obiect* și *direcționarea spre construirea subiectului epistemic*. Cunoașterea științifică se definește ca un proces de cunoaștere a ideilor prin acțiunea subiectului epistemic asupra obiectului epistemic, încât rezultatul acestei acțiuni are un conținut exprimat sub forma unui limbaj și prezintă obținerea unei obiectivități din ce în ce mai precise. Cunoașterea este analizată ca o formă a activității umane exprimată prin totalitatea ideilor ce reprezintă însușirea teoretică a obiectelor în care subiectul acționează, având rezultatul unui conținut determinat de obiect în aceeași măsură în care obiectul este însușit din punct de vedere cognitiv.

Componentele cunoștințelor științifice se prezintă ca construcții mintale (sugestii, concepte etc.) sub forma unei anumite activități realizate sau viitoare, determinate de un anumit limbaj, formule matematice etc. Aceste elemente reprezintă produsul activității individuale, fiind reproduse sub formă lingvistică a lumii obiective, ce se transformă sub aspect practic într-un produs.

Se elaborează modurile specifice de fundamentare a veridicității cunoștințelor ca sistemicitatea, fundamentalitatea etc. Știința aplică metodele activității științifice, abordând metodologia ca domeniu special al cercetării științifice, destinată de a ghida cercetările științifice ce formează un sistem de valori orientat spre căutarea

adevărului obiectiv, evidențierea mecanismelor cunoașterii științifice și a funcțiilor ei. Examinând mecanismul realizării cunoașterii științifice, menționăm, știința pre-clasică și cea clasică prezintă cunoașterea ca *stare*, dar nu ca *proces*.

Cercetătorii studiază în activitatea umană conexiunea dintre obiect epistemologic și subiect epistemologic, fiind imposibilă separarea deplină a fenomenului și obiectului observat de observator. Cercetarea științifică presupune intervenția activă a cercetătorului în cunoașterea științifică, îmbinând parametre gnoseologice și axiologice ale cunoștințelor științifice. Obiectul de cercetare este studiat de pe pozițiile istorismului, autoorganizării materiei, ireversibilității, integrității la macro- și micronivel de epistemologiile raționalismului integral al lui G. Bachelard și neoraționalismul dialectic al lui Șt. Lupașcu. Se aplică modelul de cunoaștere ce abordează natura ca un organism viu, integrat. Realitatea este examinată în dezvoltare, schimbare indeterminată. Se utilizează conceptele, cum ar fi stabilitatea și nestabilitatea, ordinea și haosul, determinarea și indeterminarea în cadrul neoraționalismului dialectic al lui Șt. Lupașcu.

În epistemologiile raționalismului integral al lui G. Bachelard și neoraționalismul dialectic al lui Șt. Lupașcu se analizează problema referitor la esența, funcțiile și scopul cunoașterii științifice, se va accentua studiul esenței, mecanismului de realizare și funcțiile ei, problemele raționalității cunoașterii științifice, precum și a adevărului științific ca scop al cunoașterii științifice. Practica social-istorică de acumulare și dezvoltare a cunoștințelor, perfecționarea și reproducerea raportului dintre obiectul epistemic și subiectul epistemic sunt problemele fundamentale ale epistemologiei raționalismului integral al lui G. Bachelard și epistemologiei neoraționalismului dialectic al lui Șt. Lupașcu.

Vom mai menționa la fel contribuția adusă de Șt. Lupașcu în ce privește fundamentarea teoretică a funcțiilor novatoare ale demersului logic și matematic. El a examinat deosebirea dintre abordarea psihologică și cea logică a problemei inovării aprofundând dimensiunea logică a procesului creației în genere. S-au realizat cercetări ce abordează creativitatea ca structură multilaterală și dinamică. Aceste cercetări evidențiază mecanismele cercetării științifice, urmărind la fel și funcțiile cunoașterii științifice, ca ex: funcțiile de descriere și explicare și legătura lor cu previziunea.

Examinând problema privitor la structura și dezvoltarea cunoștințelor științifice, se va ține cont de structura, nivelul, componentele cunoștințelor științifice, limbajul lor, bazelor lor științifice pe analiza idealului clasic și cel neclasic al științificității cunoștințelor, rolul paradigmelor și programelor științifice de cercetare în dezvoltarea cunoștințelor științifice. Examinând structura, nivelurile și componentele cunoștințelor științifice, se va analiza nivelul empiric și teoretic, structura lor, cât și nivelul metodologic și cel filosofic al cunoștințelor științifice, limbajul lor.

Știința contemporană este organizată sub forma disciplinelor (exacte, sociale etc.) și constă din diferite domenii ale cunoștințelor științifice ce interacționează între ele și, în același timp, au independență relativă, prezentată ca un sistem complex în dezvoltare, care generează subsisteme relativ autonome. În fiecare domeniu al științei (fizică, chimie etc.) putem evidenția o multitudine de forme de cunoștințe diferite: fapte empirice, legi, ipoteze, teorii de diferit tip și grad de generalitate etc.

În structura cunoștințelor științifice putem evidenția *trei niveluri*:

- a) cunoștințele locale, ce cuprind teoriile ca atare;
- b) cunoștințele ce constituie un domeniu științific întreg (științele naturale, umanitare etc);
- c) cunoștințele ce prezintă știința ca atare.

În domeniul local, putem evidenția nivelul empiric și nivelul teoretic, cărora le corespunde două feluri de activități de cunoaștere: cercetare empirică și cercetare teoretică. Menționăm la fel și treptele senzoriale și raționale de cunoaștere. Cunoștințele științifice sunt exprimate prin limbaj. Evidențiem o dependență complexă a senzorialului și raționalului. Afară de datele observațiilor, cunoașterea empirică presupune și un tip deosebit de cunoaștere - faptul științific ce apare ca rezultat al prelucrării raționale complexe a datelor observațiilor - conștientizarea, interpretarea, înțelegerea lor prezentate ca *primul nivel* al științei.

Al doilea nivel este cel teoretic. Teoria are menirea de a descrie, sistematiza și a explica întreaga varietate a datelor nivelului empiric, de a descrie în mod nemijlocit obiectele ideale (de exemplu, punctul material, pendulul ideal, corpul absolut negru etc.), ce au un anumit număr finit de proprietăți. În teorie sunt prezentate și raporturile dintre obiectele ideale descrise de legi. Deosebim obiecte ideale *primare* și *secundare*. La nivelul teoretic, deosebim teorii fundamentale, teorii dezvoltate, modelele teoretice și legile teoretice particulare. În teoria dezvoltată, toate modelele și legile teoretice particulare se generalizează, astfel că ele se prezintă ca urmare a principiilor și legilor fundamentale ale teoriei. Se evidențiază de asemenea și nivelul metateoretic al cercetărilor, unde se analizează procesul cercetării, continuitatea procedurilor cognitive, mijloacele de cercetare și specificul individual al cercetătorului, care pot fi utilizate sub aspect metodologic. Prin urmare, abordările metodologice (filosofice, științifice etc.) sunt calitativ deosebite de cele empirice și cele teoretice. Principiile metateoretice (conceptuale, științifice, socioculturale, filosofice,) devin metodologice. Corespunzător la nivelul metodologic (metateoretic) deosebim patru subnivele: *conceptual, științific, sociocultural și filosofic*. Subnivelul filosofic îl constituie premisele filosofice, ce conțin reprezentări despre realitate și procesul de cunoaștere, exprimate în sistemul noțiunilor, legilor, principiilor filosofice. Vorbim de subnivelul premiselor filosofice, care este legat de stilul gândirii unei anumite epoci istorice.

Următorul nivel structural al cunoștințelor este cel disciplinar, ce cuprinde un domeniu științific întreg. Unitatea științei trebuie de văzut nu în reducția absolută a cunoștințelor, dar în evidențierea interlegăturilor complexe dintre diferite sisteme de abstracții. În știință, totdeauna se manifestă funcția ei *integrativă*. Scopul științei contemporane ca formă a activității spirituale a oamenilor, orientată spre producerea cunoștințelor științifice despre natură, societate, om, și are ca scop obținerea adevărului, fundamentarea legilor obiective pe baza generalizărilor faptelor pentru previziunea tendințelor dezvoltării și evoluția realității.

Raportul dintre *subiectul epistemic* și *obiectul epistemic* evidențiază judecăți asupra valorii de adevăr. Se pun întrebări pentru a înțelege aceste concepte, dacă este

posibilă formarea reprezentărilor și noțiunilor despre lumea reală ca o imagine justă a realității. Înainte de a prezenta evoluția calitativă a conceptului de adevăr pe parcursul istoriei filosofiei universale, vom menționa că specificul acestui concept este determinat de diferite modalități de abordare a adevărului prin prisma logică, metodologică și epistemologică. [1]

Logica caracterizează adevărul formal și determină condițiile formale ale adevărului factual. Prin urmare, cercetarea logică încadrează conceptul de adevăr în cadrul unor sisteme semantice, limbaje elaborate special. Metodologia abordează adevărul ca valoare ce reglementează raportul dintre teorii și ipoteze cu experiența: confirmare, verificare, testare și selectarea ipotezelor științifice pentru validarea experimentului.

Problemele epistemologice cu privire la rolul adevărului în știință evidențiază specificul cunoașterii științifice. Criteriile conform cărora se constituie tipologia adevărului sunt diverse. Primul criteriu de bază este modalitatea fundamentală a cunoașterii:

- a) adevărul cunoașterii științifice
- b) adevărul cunoașterii filosofice
- c) adevărul cunoașterii comune
- d) adevărul religios
- e) adevărul artistic etc.

În cadrul cunoașterii științifice, adevărul se clasifică în dependență de știința studiată: logic, matematic, istoric etc. Adevărul științific poate fi clasificat în formal/factual, concret/universal, relativ/absolut, analitic și sintetic etc. Pentru a înțelege specificul conceptului de adevăr, vom aborda aspectul istorico-filosofic al teoriei adevărului. [10]

Sofistul Protagoras menționa că “omul este măsura tuturor lucrurilor, acelora ce sunt și a celor ce nu sunt, că nu sunt”, evidențiind relativitatea noțiunii de adevăr prin subiectivitatea lui. Platon, reprezentantul idealismului naiv, afirma că adevărul este o proprietate a ideilor. Pentru Aristotel, definiția clasică a adevărului este determinată ca o corespondență a enunțului cu starea reală de lucruri. Apoi acest mod de a determina adevărul a fost preluat de Toma d'Aquino, reprezentantul scolasticii medievale, care considera că a enunța că ceea ce nu este este, sau că ceea ce este nu este constituie o propoziție falsă; dimpotrivă, o enumerare adevărată este aceea în care spun că este ceea ce este și că nu este ceea ce nu este, că calea adevărului aparține celui care socotește drept despărțit ceea ce este în realitate despărțit, și ca unit, ceea ce este unit precum este în eroare acela care gândește contrar de cum sunt lucrurile în realitate. În epoca modernă, contribuții epistemologice o aduc Fr. Bacon și R. Descartes, care au fost influențați de dezvoltarea științelor sub aspect practic. Dominarea asupra naturii se pune pe prim-plan ca acțiune eficientă. Apoi empirismul a evaluat în relativism și scepticism, iar raționalismul clasic - la dogmatismul formelor și al normelor înnăscute ale rațiunii. Im.Kant, reprezentantul idealismului clasic german, a încercat să evalueze viziunea sa prin descoperirea activității sintetice creatoare a subiectului epistemic, iar cercetarea științifică se va desfășura în limitele

unor forme a priori constitutive. Criteriile adevărului se aplică formelor a priori la datele experienței, prin constituirea lumii ca fenomen. Din punct de vedere epistemologic, realitatea se constituie prin cunoașterea subiectului creator, iar adevărul se deosebește, în aprecierea kantiană, sub forma acordului a două universuri paralele: gândirea subiectivă și lumea în sine. Im.Kant a elaborat viziunea unde formele a priori sunt nu numai necesități subiective ale minții omenești, dar și necesități obiective ale naturii pe care o cunoaște. G. W. Hegel a abordat adevărul absolut, care se prezintă ca un imperativ al concordanței cu sine, iar gândul este totodată și lucrul în sine în-suși. Logica hegeliană ne prezintă un sistem al conceptelor în formă pură a gândirii, parcurgând un drum pur, care nu încorporează în dialectica sa nimic exterior.

Epistemologia contemporană a prezentat imposibilitatea gândirii “pure” de a putea decide asupra valorii sale de cunoaștere, deosebind teorii non-epistemice (sau realiste) și teorii epistemice (sau antirealiste) ale adevărului, teorii ce în diferite moduri încearcă să lămurească calitatea de a fi adevărat prin formularea în termeni conceptuali a ceea ce este considerat în mod întemeiat ca adevăr. Însă ideea recurgerii la acțiune nu furnizează în mod automat mijloacele adecvate ale fundării legitimării cunoașterii. Ea nu se aplică uniform și invariabil, ci în dependență de nivelul la care ne situăm, de scara la care operăm, în funcție de specificul disciplinei, a orizontului ei, a mijloacelor ei de exprimare. Cercetările epistemologice au ca scop elaborarea procedurilor specifice de testare (respingere), confruntare sau verificare a enunțurilor științifice. Se iau în considerație trăsăturile logice, epistemologice ale diferitor tipuri de teorii (naturale, sociale etc.).

La etapa contemporană, conceptul de adevăr este explicat și în logica științei în cadrul unor sisteme de analiză a cunoașterii special dezvoltate, adică limbajele cu o structură specifică, formulându-se probleme filosofice cu privire la natura și rolul adevărului în știință și cunoaștere în general. Relativitatea caracteristică noțiunii de adevăr, formulată în cadrul logicii științei, se opune generalității conceptului epistemologic de adevăr. Astfel, o structură teoretică organizată se formează prin raport la diferit nivel de complexitate având specific universal.

Se deosebesc următoarele teorii epistemologice asupra naturii sau structurii adevărului: *teoria corespondenței*, *teoria coerenței*, *teoria pragmatică*, cât și concepția instrumentalistă. [10]

Conform *teoriei corespondenței*, adevărul demonstrează acordul cunoștințelor științifice cu realitatea sau faptele la care acestea se referă, adică un enunț se consideră adevărat dacă el corespunde faptelor pe care le reprezintă. Se cunosc teorii ale adevărului ce au ca presuposiție generală înțelegerea adevărului ca o corespondență sau adecvare dintre limbaj și realitate. O altă abordare de concepere a valorii cunoașterii este cea pragmatică, unde adevărul desemnează în această concepție nu o corespondență statică, iar realitatea e privită ca o “realitate experimentală”.

În cadrul cunoașterii științifice, adevărul joacă un rol dublu: constituitiv și regulativ. Atât participarea la determinarea și definirea structurii interne a sistemelor teoretice, cât și la stabilirea funcțiilor lor, precum și la determinarea relațiilor lor cu

realitatea extraconceptuală și în experiență. Pe baza adevărilor logice existente, într-un sistem teoretic se constituie structura deductivă și unitatea sintetică, elemente necesare pentru constituirea teoriilor științifice ca sisteme integrate de cunoaștere. Acest mod de a considera lucrurile deschide posibilitatea reconsiderării valorii științifice a adevărului în condițiile abordării metodologice a științei, ceea ce determină valoarea epistemologică a adevărului științific ca scop al cunoașterii științifice.

Una din *problemele importante ale epistemologiei contemporane* este și problema dezvoltării și evoluției cunoștințelor științifice, rolul paradigmatelor și a programelor științifice de cercetare în acest proces. În lucrarea *Structura revoluțiilor științifice*, pentru T.Kuhn paradigma reprezintă tendințele științifice recunoscute de întreaga asociație științifică, care temporal evidențiază modelul principal al problemelor științifice și al rezolvării lor.

Analizând paradigma ca mod de activitate a asociației, s-a propus modelul procesului istorico-științific, iar istoria științei a devenit sursa concepțiilor epistemologice. Paradigma reprezintă valorile și metodologia științifică acceptată de asociația științifică, ce asigură existența unei tradiții științifice, unind membrii comunității științifice. Factorii care determină dezvoltarea științei sunt experiența cercetătorului, stilul individual, faptele științifice pe care-i bazează activitatea asociației etc. Se consideră că activitatea științifică a savanților se bazează pe unele și aceleași principii, metodologii și standarde ale activității științifice. Metodologia utilizată de savant determină modul de acțiune într-o situație concretă pe diferite nivele.

Pe parcurs are loc perfecționarea teoriei pe calea reformulării și reconceptualizării ei. Cu admiterea paradigmei de către asociația științifică, se concep și se folosesc diferite și variate metode și norme ale activității științifice. Se evidențiază caracteristici cantitative și calitative. Și perfecționarea teoriilor existente prin crearea a noi teorii admise de paradigma acceptată. Teoriile noi sunt acceptate cu rezervă de paradigma dominantă. Nu se admit descoperiri radicale ce pot genera o nouă paradigmă, însă această determinare nu este strictă, observându-se o libertate pentru creativitatea rezolvării problemelor inițial propuse considerate dificile. Apariția variantelor concurente noi, apelarea la filosofie și discutarea tezelor fundamentale este considerată ca etapă pentru trecerile de la cercetarea nominală la descoperirile științifice. Studiind descoperirile, se observă aspectul axiologic. Această trecere de la cercetarea nominală la cea extraordinară duce la rezultate imprevizibile, fiind un proces îndelungat și complicat. Astfel apare situația de criză, ce se rezolvă prin apariția unei noi paradigme, creându-se condiții pentru funcționarea activității științifice.

Realizată prin revoluția științifică după terminarea crizei, paradigma nouă este calitativ necomensurabilă cu cea anterioară, elaborându-se un nou tablou științific al realității. Crearea unei noi paradigme include nu numai înaintarea a noilor teorii, metode, modele, dar și căutarea a noi criterii de raționalitate, generând progresul științific. În structura cercetărilor științifice din a doua jumătate a sec. XX s-au produs schimbări esențiale, deoarece a avut loc trecerea de la noțiunea de tradiție științifică, care evidențiază o anumită continuitate dintre teoriile științifice noi și cele vechi, la

noțiunea de paradigmă. T.Kuhn abordează noțiunea de paradigmă în raport cu noțiunea de matrice disciplinară. Componentele matricei disciplinare pot fi considerate:

- a. generalizările simbolice, exprimate printr-un aparat formal necesar pentru exprimarea generalizărilor de bază, acceptate de toți membrii comunității științifice, ce permit în limitele matricei date de a scrie și de a transmite legile, ipotezele, datele empirice;
- b. paradigmele metafizice formulate prin sistemul principiilor filosofico-metodologice ce determină cercetarea științifică în perioada crizelor și revoluțiilor;
- c. etica profesională și axiologia respectate de membrii comunității științifice;
- d. sistemul de modele general-recunoscute ce determină structura cunoștințelor științifice.

Dezvoltând această abordare, se include în calitate de elemente sistemul nu numai al principiilor metodologico-filosofice, dar și al celor general-științifice, socioculturale și conceptuale prin aplicarea anumitor determinări valorice. Considerând descoperirea teoretică fundamentală ca rezultat al acțiunii atât a principiilor filosofice, cât și a celor general-științifice, conceptuale și socioculturale, prin selecția din diversitate de opțiuni realizate în cadrul metodologiei aprobate de comunitatea științifică. [3]

Principiile metodologice se aplică diferențiar pentru diferite discipline științifice și la diferite etape ale dezvoltării științei. În acest sistem pot fi incluse principiile:

- a. *conceptuale*: local și regional, linearitate și nelinearitate, caracterul finit și infinit, simplitate, aspecte axiologice;
- b. *științifice*: observabilitatea, constructibilitatea, simetria, asimetria;
- c. *socioculturale*: unitatea cunoștințelor, corespondența, suficiența verificării experimentale;
- d. *filosofice*: obiectivitate, ascensiune de la abstract la concret, cercetare multilaterală, analiză și sinteză, determinism și cauzalitate etc.

La formarea idealurilor științifice asupra cercetării științifice influențează principiile metodologice. Principiile metodologice se prezintă ca un mecanism de dezvoltare a științei format din anumite metode și tehnici de teoretizare a cunoștințelor creând norme de construire a teoriilor științifice pentru o anumită viziune a lumii. Acest mecanism funcționează ca un sistem de cercetare pentru rezolvarea problemelor și determinarea cunoștințelor științifice. El poate fi reprezentat și de strategiile de cercetare ca factor ce integrează diferite domenii ale științei.

G. Bachelard menționează că orice concepție metodologică trebuie să funcționeze ca istoriografică și că aprecierea e posibilă prin critica acelei reconstrucții raționale a istoriei științei pe care ea o propune. Se analizează dezvoltarea științei ca o concurență a cunoștințelor științifice și a strategiilor de cercetare, înlocuindu-se un program științific de cercetare prin altul. Se determină problemele pentru cercetare, evidențiindu-se nivelul de apărare al ipotezelor. Se prevăd anomaliile și se ordonează în exemple de confirmare a lor. Cercetarea științifică se poate dezvolta în mod progresiv, când dezvoltarea teoretică duce la precizarea a noi fapte și cunoștințe științifice, și în mod regresiv, când nu se explică fapte prezise de descoperirile științifice noi.

Cercetarea științifică poate include o serie de presupuneri de dezvoltare a variantelelor modernizate ale modelelor ce trebuie de elaborat, pentru lărgirea domeniului de aplicare a teoriilor științifice.

Cercetarea științifică are ca scop important completarea cunoștințelor științifice noi și previziunea faptelor științifice noi. Studiind legitățile dezvoltării științei, accentul se pune pe formarea, dezvoltarea și interacțiunea teoriilor științifice noi. Sursa principală a dezvoltării științei o constituie nu interacțiunea teoriei și a datelor empirice, ci concurența teoriilor științifice, având ca scop descrierea și explicarea mai bună a fenomenelor observate, cât și de a prevedea noi fapte. Or orice teorie științifică trebuie să fie apreciată împreună cu ipotezele noi, condițiile inițiale și teoriile alternative. Pentru progresul în știință este necesar ca teoriile științifice noi prezentate trebuie să constituie fapte care să depășească conținutul teoriei științifice precedente confirmat empiric.

Aplicând această idee la sistemul (sau „energia”) care este cunoașterea științifică, am putea spune că antagonismul, sau tensiunea energetică specifică acestuia, se consumă între cercetarea cercetătorilor și metodologie (reguli, criterii, standarde, norme, obiective, idealuri etc). Metoda este forța omogenizantă; ea tinde să supună, să disciplineze cercetarea. Cercetarea este forța eterogenizantă, dinamismul care are tendința să producă diversitate. Din felul în care este gândit acest raport de forțe, acest antagonism, se nasc trei modele ale dezvoltării științei, trei tipuri de teorii metodologice, care cuprind trei variante ale raționalității științifice corespunzătoare celor trei logici și trei modele ale comportamentului științific, similare celor trei etici.

Logica omogenului pe care o distinge Ștefan Lupașcu este specifică unui dinamism disimetric în direcția omogenizării, dinamism care se traduce în actualizarea constantă a omogenității, în detrimentul eterogenității. Paradigma sa este dinamismul materiei macrofizice. Pe scurt, logica omogenității este logica unui antagonism dezechilibrat în favoarea omogenizării energiei. Corespunzător, există o etică a omogenizării, care reprezintă o conduită în direcția realizării omogenizării. O astfel de etică este specifică omului de știință care lucrează cu materia macrofizică. Ea este prezentă în toate acele moduri de gândire care promovează actualizarea omogenității și ștergerea specificului sau particularului, cum sunt teoriile totalitare.

În filosofia științei, credem, activează o logică și o etică omogenizante, acele teorii ale științei, sau teorii metodologice, care consideră că știința se produce și se dezvoltă prin aplicarea constantă a „metodei științifice”. Este vorba de concepțiile epistemologice ce susțin o „imagine rațională” a științei, care dezvoltă un „model rațional” al cunoașterii științifice. Iată descrierea sintetică a unui asemenea tip de mentalitate: „comunitatea științifică [...] este considerată a fi în posesia a „ceva” ce se numește „metodă științifică”, care generează o „logică a justificării” și care asigură o tehnică pentru aprecierea obiectivă a meritelor teoriilor științifice. În plus, se afirmă că metoda științifică include o „logică a descoperirii”, care asigură procedee utile omului de știință pentru descoperirea noilor teorii”. Teoriile raționaliste fixează un scop al științei (producerea de teorii de un anumit fel) și un set de principii metodologice, cri-

terii, standarde și proceduri care să conducă cercetarea la atingerea lui. Metoda este considerată independentă de cercetare (studiul metodologic fiind separat), neutră și invariabilă, apriorică și anistorică. Cercetarea științifică este supusă aceluiași criterii și norme metodologice, independent de istorie. Metoda științifică, fie ca metodă de descoperire, fie ca metodă de justificare, acționează ca o forță omogenizantă, supunând cercetarea regulilor, criteriilor, standardelor și normelor ei. Presiunea regulilor și criteriilor metodologice omogenizează produsele cunoașterii și contracarează forța eterogenizantă a cercetării. Cercetătorii știu cum trebuie să arate o teorie științifică acceptabilă, ce criterii trebuie să îndeplinească pentru a fi admisă. În felul acesta, cercetării științifice i se impune o raționalitate totală. Cunoașterea se desfășoară pe linia identității. Metoda solicită teorii de un anumit tip, fixate prin scop și principii metodologice. Ca atare, ea asigură continuitate în știință și progres constant. Chiar și schimbările științifice profunde sunt raționalizate printr-o logică a justificării.

Cel care susține un model rațional al cunoașterii științifice adoptă el însuși, ca teoretician al științei, o etică de tip omogenizant. Astfel, în spatele diversității cercetării pe care istoria științei o dezvăluie, el pune o invarianță metodologică, raționalizând eterogenitatea. Se includ în această categorie teoriile „clasice” ale științei, care țin de tradiția de gândire, ce pleacă, cel puțin, de la Francis Bacon și René Descartes.

Logica eterogenului (și a diversității) pe care o promovează Ștefan Lupașcu corespunde dinamismului specific materiei biologice, un dinamism antagonist disimetric în direcția eterogenității, realizându-se prin actualizarea constantă a eterogenului, în detrimentul omogenului (care este potențializat), a variației (în defavoarea invariantului), a non-identicalului, a noului, în detrimentul monotonului. În felul acesta, lumea biologică evoluează în direcția diferitului și discontinuuului, care sunt produse prin acest dinamism. În esența sa, logica eterogenului stă la baza acelor dinamisme care se definesc prin actualizarea constantă a eterogenului în defavoarea omogenului.

Etica ce corespunde energiei biologice eterogenizante o propune Șt. Lupașcu cercetătorului științific care lucrează în domeniul științelor biologice, pentru o abordare adecvată a faptelor ce i se prezintă spre cercetare.

Există în filosofia științei din sec. XX concepții asupra dezvoltării științei care promovează o etică științifică de tip eterogenizant. Este vorba de acele teorii și de acei gânditori care se opun raționalismului metodologic clasic, modelelor raționale ale științei, care aduc în prim - plan cercetarea. Ca reprezentanți sunt menționați Gaston Bachelard, Ferdinand Gonseth, Thomas Kuhn și Paul Feyerabend.

Cercetarea are propriile ei legi de dezvoltare, independent de normele metodologice care i-ar asigura legitimitatea. Raționalitatea științifică este plurală. Cercetarea științifică își are raționalitatea ei, care nu este unică în istoria științei și nu poate fi redată printr-un model rațional unic, nu poate fi subordonată unei teorii metodologice normative. Știința se dezvoltă printr-o logică eterogenizantă, de tip biologic, prin activarea unui fel de principiu al diversificării, al neomogenității. Scopurile și metodele se schimbă periodic, fără ca aceste schimbări să poată fi supuse unei metode invariabile. [4]

În *Epistemologia non-carteziană*, Gaston Bachelard vorbește despre un proces permanent de uzură a metodelor cunoașterii. Spiritul științific are nevoie, pentru a progresa, să creeze metode noi. Metodele sunt în funcție de domeniul experienței. Întreaga gândire științifică trebuie să se schimbe în fața unei experiențe noi. O metodologie, respectiv „un discurs asupra metodei va fi un discurs de circumstanță, nu va fi o descriere definitivă a spiritului științific”. [1, p.227]

În *Les fondements des mathématiques*, Ferdinand Gonseth afirmă, contra filosofilor (sau metodologiilor) clasice (normativiste și raționaliste), opțiunea sa filosofică prioritărea, aceea de a pune sistematic în valoare mărturia cercetării: „Cel mai sigur model al unei cercetări este acela al cercetării științifice. Iar instanța de legitimitate cea mai autentică la care se poate apela pentru sau împotriva unui rezultat al cercetării este tot cercetarea științifică [...]. Cercetarea științifică devine o instanță privilegiată de excludere, de judecată și decizie. O instanță care nu are nimic absolut, dar care se distinge de altele prin faptul de a fi investită cu facultatea de a se autocorecta fără a trebui să se supună unei alte instanțe de legitimitate”. Cercetătorul este liber, stăpân și responsabil de alegerile sale chiar și în situații de criză, cercetarea științifică este singurul model de cercetare eficace, fără ca aceasta să însemne că, prin natura ei, s-ar afla în posesia unei metode definitive. Cercetarea e supusă evoluției, transformării. [4]

Thomas Kuhn deconstruiește, și el, mitul „metodei științifice” de pe pozițiile istoriei științei, susținând că știința se desfășoară și se schimbă fără acțiunea a ceva de genul „metodei științifice”. Cercetarea se desfășoară printr-o normativitate imanentă, ghidată de paradigme, sau modele concrete de cercetare științifică, iar nu prin reguli de metodă. Nu există reguli, criterii, standarde de științificitate transcendente, neutre, exterioare cercetării și invariabile istoric care să prezideze producerea științei și justificarea schimbărilor teoretice. Schimbările de paradigmă sunt rezultatul unei evoluții specifice a cercetării, procesualității ei interne, neputând fi produse sau justificate prin aplicarea unei metode, a unui set de criterii și reguli. Thomas Kuhn susține că, dacă noile teorii ar fi judecate, în faza inițierii lor, după criterii metodologice clasice, este complicat de valorificat schimbările științifice. Schimbările noi sunt posibile prin potențializarea, neactivarea metodologiei în sensul clasic. Metodologia este imanentă cercetării și se schimbă odată cu aceasta. Noile paradigme aduc nu doar o nouă concepție asupra naturii, ci și o nouă concepție asupra științei, noi criterii, standarde și norme de cercetare științifică. [3]

Slăbirea forței raționalizatoare a metodei științifice produce eterogenitate. Teoriile noi sunt diferite de cele vechi și chiar incomensurabile cu acestea. Compatibilitatea (corespondența) cu teoriile anterior admise este frântă. Evoluția științei este marcată de discontinuitate. Este un proces însoțit de proliferarea specializării științifice, multiplicarea domeniilor, scopurilor și teoriilor etc. Reluându-l pe G. Bachelard, Feyerabend susține valabilitatea limitată a regulilor metodologice de tip clasic, generale, apriorice și anistorice. Respectarea exigențelor unei metodologii normative, aprioriste, generale ar avea consecințe dezastruoase asupra științei, blocând progresul cunoașterii. Iată ce spune, în acest sens, Feyerabend: „Argumentele mele sunt îndreptate

împotriva metodologiilor filosofice care pretind a fi „raționale” și, în același timp, „universal valide”. Ele spun că regulile unei asemenea metode vor împiedica progresul și că singura regulă care este în același timp generală și nu interferează cu progresul științific este la fel de vidă și nefolositoare ca și „merge orice”. Ele spun, de asemenea, că deciziile metodologice pe care noi le luăm în anumite circumstanțe concrete instituie raționalitatea, mai degrabă decât că ele ar fi ghidate de canoane preexistente de raționalitate, și că ele nu pot fi restrânse dinainte în nici un fel, nici chiar de regulile logicii formale”. Împotriva regulilor metodologice clasice, Feyerabend formulează contra-reguli, care ne recomandă să acționăm contrar prescripțiilor metodologice, iar sursa din care le extrage este istoria științei. Feyerabend susține că raționalitatea științifică ce se instituie în cercetare este una contextuală. Istoria științei arată că schimbările științifice progresive s-au produs tocmai pentru că cercetarea nu s-a supus unor reguli de metodă. Ele au fost posibile tocmai prin suspendarea raționalismului metodologic, prin negarea regulilor și impunerea de noi reguli, noi standarde, noi criterii. „Cercetarea însăși stabilește după ce standarde trebuie să se desfășoare și, când este necesar, să schimbe aceste standarde”, încât „trebuie să inventăm proceduri complet noi, standarde noi, o nouă logică, în domenii noi. Criteriile care ghidează invenția unor noi standarde, unor noi reguli de procedură, unei noi logici vor depinde de natura noului domeniu, astfel încât ele nu vor putea fi judecate prin standardele sau logicile deja existente”. Așadar, orice standard poate fi revizuit în lumina noilor experiențe științifice. Criteriile de raționalitate sunt imanente cercetării.

Corespunzător acestei logici și eticii ei aferente, ar trebui să deosebim un model al dezvoltării științei, în care dinamica și progresul ei să se realizeze în echilibrul antagonist simetric, în contradicția dintre forța omogenizării și cea a eterogenizării. Ar fi un model în care tensiunea dintre metodologie și cercetare ar fi păstrată în echilibru.

Ideea unei conceperii dialectice a dezvoltării științei se găsește în momentele de negare a metodologiei lor normative și revin la o judecată constructivă asupra situației dezvoltării științei. Nici metodologia, nici cercetarea nu au prioritate, ci se dirijează reciproc. Metodologia se constituie prin deschidere la experiența cercetării și, la rândul ei, întemeiază și îndrumă cercetarea. Nici una, nici alta nu domină absolut sau preponderent, ci sunt păstrate într-un gen de semiactualizare și semipotentializare. Rămân într-o tensiune permanentă, care solicită o reflecție metodologică activă constantă din partea cercetătorilor și filosofilor, cerând ca omul de știință să fie totodată și filosof (cu o conștiință metaștiințifică dezvoltată, o cunoaștere a propriei cunoașteri, o conștiință a antagonismului permanent dintre metodă și cercetare), iar filosoful să fie deschis la experiența științifică, la mersul cunoașterii. Ferdinand Gonseth numește acest nou tip de raționalitate a cercetării științifice „raționalism dialectic”, iar G. Bachelard vorbește despre o metodologie activă, conștientă, în direcția unui „raționalism deschis”. [1, p.227] În acest sens, C. Noica venea cu aprecierea că „încercarea de a reuni filosofia cu știința, pe care gânditorul de origine română Ștefan Lupașcu o întreprinde [în Occident] de 50 de ani, sub ochii unei huni surprinse să vadă că are tot mai multe cunoștințe și tot mai puține înțeleșuri, reprezintă o impresionantă provocare adusă gândirii contemporane”. [2, p.5]

Cine are rolul major în progresul cunoașterii și al civilizației? Gândirea filosofică sau gândirea științifică? Gândirea filosofică este generală, globală, atitudinală, interogativ-reflexivă; cea științifică este, preponderent, obiectivă, mentală axiologic, cumulativă, graduală. Prin încercarea de reunire a lor, Ștefan Lupașcu realizează un instrument mai complex de cunoaștere a existenței, sub toate aspectele ei. [9]

Ștefan Lupașcu afirmă că „tocmai rezistența relativă a sistemelor de evenimente, ele însele raporturi energetice - rezistență impusă de diverse forțe de legătură, ca cele de coeziune, de valență de schimb, inerente însăși evenimentelor, este cea care conferă reprezentării noastre sensibile impresia de realitate fizică consistentă și opacă numită de noi materie“. [2, p.23] Dar aceeași consistență și opacitate caracterizează și corpul uman, care receptează prin cele cinci simțuri realitatea exterioară, după care construiește o realitate interioară, ce prezintă alte caracteristici, fapt pe care Lupașcu îl exprimă astfel: „La drept vorbind, cercetarea științifică nu se pronunță asupra naturii acestui enigmatic agent energetic pe care se vede obligată să-l postuleze: el nu este experimentabil și inferențele sale nu pleacă decât de la manifestările sale, în fond de la comportarea evenimentelor“. [2, p.25] Este cert faptul că, prin introducerea conceptelor de potențializare și actualizare, Ștefan Lupașcu așează dialectica pe noi baze, așa cum realizează noi deschideri în etică, logică și în alte domenii ale cunoașterii.

„Într-o civilizație științifică ...nu voi încheia acest capitol fără a sublinia importanța lecturii [...], a meditației și reflecției, a stăpânirii cunoașterii, adică a cunoașterii cunoașterii [...], căci cine stăpânește contradicția stăpânește lumea“. Se poate constata că intuirea dialectică a mecanismului dinamicii universului, pe care o sugerează Ștefan Lupașcu prin logica sa dinamică a contradictoriului, a fost confirmată de spiritul dialectic mai nou (am putea spune posthegelian), sugerat nu numai de speculația dialectic-filosofică din ultimele decenii (în maniera lui Constantin Noica, de exemplu), ci și, mai ales, de argumentarea dialectică născută. Din perspectiva științei contemporane. Asemenea cercetări interdisciplinare și-a construit Ștefan Lupașcu modelul său dialectic, el părăsind tradițiile speculative ale ontologiei clasice, în care domina conceptul de ființă (concepută abstract și situată dincolo de limitele rațiunii) și insistând în direcția construirii unei ontologii dialectice, în care domină conceptul de existență, abordată pe căi raționale și în directă concordanță cu pozitivitatea și spiritul analitic al gândirii contemporane. Logica micro-fizicii, ca și logica macro-fizicii, logica proceselor biologice sau a celor psihice (în aceeași măsură și dinamica vieții sociale) sunt moduri de manifestare particularizată a unei logici mai generale, respectiv a logicii dinamice a contradictoriului, inițiată de Ștefan Lupașcu la jumătatea sec. XX - o logică sugerată din perspectivă ontologică, în raport cu care logica clasică a non-contradicției, operațională la nivelul gândirii formale, apare ca un caz particular (și, totodată, ca o limită). De altfel, și orientările mai noi din logică (polivalente, sistemele deontice, cele teleologice și, în general, logica acțiunii și logica schimbării) atestă limitele logicii formale și nevoia actuală de corelare a logicului cu ontologicul. În rezumat, Ștefan Lupașcu menționează în această privință: dacă există energie, există antagonism, contradicție și sistem“. [2, p.62]

Menționăm că epistemologiile raționaliste din sec. XX: raționalismul integral al lui G. Bachelard și neoraționalismul dialectic la Ștefan Lupașcu au abordat diferite aspecte ale filosofiei științei: analiza logică a limbajului științific, etica deontologică a savantului, raportul: știința-savant - societate; istoria științei, psihologia descoperirii științifice etc. [10]

Prin urmare, este propus un nou model al științei contemporane, știința nu numai că descrie realitatea, dar și o construiește. Totul devine funcțional: obiectul și subiectul. Funcțiile subiectului cunoscător și ale obiectului de cunoscut devin corelative. Pentru a realiza această transmutare a valorilor de simplitate trebuie ca spiritul științific să se detașeze progresiv atât de obiectul unic, imediat, cât și de subiectul conform unui punct de vedere unic.

Epistemologia contemporană trebuie să distrugă sistematic limitele pe care filosofia tradițională le impusese savantului. „Noi cerem ... ca filosofia științifică să renunțe la realul imediat și să ajute știința în lupta sa împotriva intuițiilor prime. Filosofia care vrea să servească cunoașterii științifice trebuie mereu să-și reexamineze și să-și modifice bazele, întrucât „orice experiență asupra realității deja informate de știință este în același timp o experiență asupra gândirii științifice”, menționează Gaston Bachelard, reprezentantul raționalismului integral.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bachelard G. Dialectica spiritului științific modern, Vol.I. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, 560 p.
2. Lupașcu Șt. Logica dinamică a contradictoriului. Cuvânt înainte Noica C. București: Editură Politică, 1982, 439 p.
3. Coandă Sv. Metodele și formele cunoașterii științifice. Chișinău: Universitas, 1991.
4. Rumleanski P. Epistemologie. Chișinău, 2002. 284p.
5. Țapoc V. Aspecte ale interacțiunii dintre filosofie și știință. În: Integrare prin cercetare și inovare, 26-28 septembrie 2013, Chișinău: CEP USM, 2013, p. 45-47.
6. Țapoc V., Capcelea V. Cercetarea științifică. Manual pentru facultățile socioumanistice. Chișinău: ARC, 2008, 311 p.
7. Țapoc V., Dumitraș T. Constituirea epistemologiei economice. În: Filosofie economică (Note de curs) Chișinău: CEP ASEM, 2013, p.254-304.
8. Țapoc V., Rumleanski P. Creația științifică: aspecte filosofice. În: Revista de Filosofie și Drept, 1993, nr. 2, p.3-11
9. Țapoc V. Cunoaștere filosofică – cunoaștere științifică: identitate, rivalitate sau complementaritate. În: Analele științifice ale USM. Seria Științe socioumanistice. vol. 3. Chișinău: 2002, pp. 13-16.
10. Țapoc V., Teoria și metodologia științei contemporane: Concepte și orientări. Chișinău: CEP USM, 2005. 213 p.

ALEXANDRU BABII ȘI GRIGORII BERGHINER: REVERSUL MITULUI DESPRE OM

ALEXANDRU BABII AND GRIGORII BERGHINER: THE REVERSE OF THE MYTH ABOUT MAN

Rezumat

În articol sunt analizate concepțiile cercetătorilor Al. Babii și Gr. Berghiner cu privire la izvoarele, natura, particularitățile și rolul existențialismului în cultura și filosofia sec. XX. Se dă apreciere tendințelor gândirii filosofice proprii perioadei totalitarismului și se accentuează importanța reinterpretării moștenirii filosofice naționale.

Cuvinte-cheie: existențialism, filosofie burgheză, ideologie, om, umanism.

Summary

In this article analyzes the conceptions of researchers Al. Babii and Gr. Berghiner regarding the sources, nature, peculiarities and role of existentialism in the culture and philosophy of the XX century. The tendencies of the philosophical thinking proper to the period of totalitarianism are appreciated and the importance of reinterpreting the national philosophical heritage is emphasized.

Keywords: existetialism, bourgeois philosophy, ideologi, man, humanism.

Valorificarea moștenirii comuniste la etapa actuală, mai mult ca oricând, rămâne a fi un proiect valorizator important pentru cultura națională posttotalitară, astfel acțiunile de reconciliere cu trecutul necesar să devină impuls catalizator pentru înțelegerea și acceptarea acestei părți dezolante a memoriei noastre. Pe acest temei, consacându-ne eforturile în vederea reprocesării, regândirii operelor care cad sub incidența conceptului *perioadă sovietică*, lucrări tributare discursului de partid, elucidăm impetuoșitatea unor analize obiective, dar totodată flexibile, pentru a nu adopta maniera stilului cenzurii comuniste.

Dacă în perioada stalinistă subiecte ale valorificării critice erau curentele și paradigmele artistice, la fel, marile orientări occidentale apreciate constant ca manifestări ale decadenței și putrefacției ideologiei burgheze[1], atunci evenimentele din februarie 1956, când în cadrul Congresului XX al PCUS este prezentat raportul *Despre cultul personalității și consecințele sale*[2], care intră în uz ca *discursul secret*, constituie punct de plecare pentru politica de dezgheț promovată de PCUS. Precizăm, după 1953, atât în URSS, cât și în țările lagărului socialist, cultura în general, știința, cercetările din domeniul filosofiei sunt plener influențate de această reorientare a politicii dominante. Astfel, acele practici de „valorificări și cercetări critice” ale așa-numitei ideologii burgheze, inclusiv a orientărilor, curentelor, școlilor filosofice occidentale nu dispăre, însă treptat încep să fie poziționate ca unele de circumstanță sumară și superficială. Consemnăm în aceeași ordine de idei, că rolul central în afirmarea „caracterului obiectiv” al ideologiei totalitariste devine o componentă indispensabilă și majoră prevăzută de

competențele institutelor de cercetări științifice, activitatea cărora cu rigiditate era controlată de cenzura ideologică de partid.

O lucrare care se înscrie parțial în numărul considerabil acelora ce se raportează la formulele stereotipizate și stereotipizatoare ale cadrului ideatic al catehismului PCUS este și cea semnată de cercetătorii Al. Babii și Gr. Berghiner *Закат еще одного буржуазного мифа о человеке / Apusul încă unui mit burghez despre om*[3]. În mare, lucrarea este expresie a politicii culturale vizavi de științele sociumane chemate să adopte în calitate de direcție imperativă a formării concepției științifice despre lume „lupta împotriva ideologiei burgheze”[4].

Simptomatic faptul, în maniera tradițională a științei perioadei sovietice, Al. Babii și Gr. Berghiner în *Prefața* lucrării nominalizate vin cu argumente despre confruntarea ideologică dintre cele două sisteme sociale – socialism și capitalism, luptă de idei, identificată ca una ce nu admite compromis sau neutralitate. Pe acest temei, este critic desemnată acțiunea participativă a filosofiei burgheze în calitate de instrument ideologic în conflictul etalat, știință care prin caracterul său reacționar încearcă să compromită marxism-leninismul. Tot aici, autorii subscriu[5], elucidând calitatea de antipod a filosofiei burgheze perseverent concertată să: escamoteze geneza și istoria filosofiei marxism-leninismului; să critice caracterul ei ideologic și cultural-uman; să bagatelizeze caracterul și prestația ei internațională; să nege caracterul științific al marxismului și să falsifice materialismul istoric, care, în opinia lor, este redus la subiectivism și fatalism. În conformitate cu metodologia filosofiei marxist – leniniste, în preliminarii sunt accentuate așa-zisele eforturi ale filosofiei burgheze de dezavuare a comunismului ca sistem social, testate imputațiile că acesta îngreșește libertatea de dezvoltare a personalității, transformă omul într-o componentă neînsemnată a colectivului și socialului, că este inapt de a proteja individul de alienare, că nu-i sprijină drepturile și libertățile. Categorical sunt criticate de către autori opiniile „reacționare” despre faptul că filosofia marxist-leninistă nu etalează caracter umanist.

Ineluctabil faptul, practic toate lucrările din perioada epocii totalitariste au aceeași trăsătură comună, precizăm, aceasta se referă nu numai la disciplinele sociumane, ci absolut la toate domeniile – medicină, agricultură, tehnică etc. Tradițional pentru lucrările din perioada totalitarismului este că în prefață autorii fac referință la operele clasicilor marxism-leninismului, la documentele de partid, care direct sau indirect elucidează aspecte din tema propusă pentru abordare. Semnalăm acest lucru nu accidental, ci pentru a explica că referințele autorilor Al. Babii și Gr. Berghiner la clasicii marxism-leninismului, materialele congreselor, discursurile liderilor de partid, mai ales în *Prefață*, nu era un simplu mof, ci pretenție percepută de cenzură. În rest, lucrarea ne prezintă o analiză consistentă a existențialismului, pe care autorii au compartimentat-o în patru capitole, intenționând să răspundă la un set de întrebări referitoare la istoria, natura, esența, caracterul original al existențialismului, să explice cauzele succesului de care s-a bucurat acest curent, și, evident, anumite motive calitativ-cantitative pe care le invocă cu privire la declinul acestui *mit despre om*. Demersul axat pe problema existențialismului suscită să-l atestăm ca pe o „mișcare culturală și filosofică

ce s-a dezvoltat în Europa Occidentală, între cele două războaie mondiale, care pune în prim-plan redescoperirea existenței, înțeleasă ca mod de a fi tipic și problematic al omului, în singurătatea sa vie”[6].

În scopul unei comprehensiuni adecvate a resorturilor filosofice ale existențialismului, în lucrare se realizează o analiză a particularităților concepțiilor a celor mai reprezentativi exponenți ai curentului: J. P. Sartre, A. Camus, S. de Beauvoir, M. Heidegger, S. Kierkegaard ș.a. Derivând din scopul enunțat de cercetare, autorii lucrării își polarizează atenția asupra filosofiei universale a concepțiilor și operelor în care rolul central este rezervat omului, a posibilităților, potențialului, necesităților și idealurilor acestuia. Un alt set ideatic al filosofiei, consemnează autorii, a fost problema omului și umanismului, a fericirii și libertății, a satisfacției morale și destinului, a menirii, rolului acestuia în societate și natură, a pesimismului și optimismului în raport cu viitorul etc. O retrospectivă asupra concepțiilor filosofice universale a permis celor doi cercetători ai Secției Filosofie și Istorie a AȘM – Al. Babii și Gr. Berghiner, să identifice și să evidențieze caracterul optimist al viziunilor filosofice vizavi de existența umană, manifestă pentru opera lui F. Bacon, D. Diderot, C. Helvetius. În aceeași ordine de idei, sunt elucidate concepțiile filosofice antice, ce etalează atitudine pesimistă cu privire la existența umană a imposibilității acestuia de a trăi fericirea.

Articulând particularitățile viziunilor lui Heraclit, Seneca și Marc Aureliu, cercetătorii insistă pe analiza unor concepții particulare ale filosofiei moderne și contemporane, astfel angajându-se în examinarea problematicii cadrului ideatic al gândirii filosofice a lui A. Schopenhauer, K. Hartmann, F. Nietzsche, unde problemele crizei umane, *verbi causa*, degradarea morală și cea intelectuală o conferă impactului proceselor manifeste ale capitalismului.

Remarcăm, problema existenței umane, a atributelor acesteia, reprezintă o componentă a cercetărilor lui Aristotel, R. Descartes, B. Spinoza, G. Leibniz, Im. Kant, G. Hegel. Ultimul secol, subiectul acesta a constituit impuls de inspirație pentru investigații vizavi de problematica enunțată și pentru A. Schweitzer, E. Spranger, K. Mannheim, T. Parsons, E. Hartshorne ș.a. Complexitatea și subiectivismul naturii umane, plurivalența calităților naturale și sociale pe care aceasta le înglobează, interrelația dintre om și realitatea obiectivă, atributele distructive ale conștiinței umane, deschiderea către valorile morale, sociale și religioase, voința, libertatea, fericirea etc. sunt problemele care au căpătat abordare pluridimensională și interdisciplinară în teoriile filosofice ale sec. XX, inclusiv ale existențialismului.

Subsemnăm la cele identificate și evidențiate de către Al. Babii și Gr. Berghiner, completând că cercetătorii se arată preocupați de geneza existențialismului francez, impactul filosofiei germane, arealul problematic, rolul și locul omului în zona de interes a curentului desemnat, mai mult se încearcă o diferențiere structural – ideatică dintre existențialismul german și cel francez. Emergența cercetărilor cu privire la geneza existențialismului francez conduce la identificarea unor momente prioritare ce au determinat evoluția și ascendența lui. Alături de G. Marcel(*Jurnalul metafizic*), Al. Babii și Gr. Berghiner îl nominalizează pe B. Pascal, concepțiile căruia, deși nu

au o tangențialitate vădită cu existențialismul, totuși, cercetătorii țin cont de faptul că mai mulți reprezentanți ai curentului enunțat, și anume, G. Marcel, M. Heidegger, J.P.Sartre, S. Beauvoir etc., fac referință la autorul lucrării *Cugetări*(1670) ca la unul din predecesorii existențialismului. Argumentat este demonstrat aportul incomensurabil la constituirea antropologiei existențialismului a celui care a formulat categoria imperativă a concepției *existența*, S. Kierkegaard.

Simptomatic faptul, cei doi cercetători abordează și testează manifestările celor două tipuri ale existențialismului ateist și religios, mai mult se arată tentați de aspectul politic al diferențelor dintre cele două variante de existențialism. Pe lângă faptul că Al. Babii și Gr. Berghiner etalează particularități specifice de ordin cultural-politic și social în care se configurează existențialismul, demonstrează că anume aceste circumstanțe au favorizat existențialismul să se manifeste mai divers, astfel să influențeze mai multe pături sociale și să satisfacă cele mai contradictorii dispoziții ale oamenilor în cruda societate burgheză. Beneficiind de o informație temeinică despre subiectul dezbătut în *Apusul încă unui mit burghez despre om*, autorii lucrării vin cu considerații ajustate teoretic pe marginea rolului existențialismului în cel de-al Doilea Război Mondial. Notabil, confruntarea armată a constituit impuls generator pentru acceptarea filosofiei existențialismului atunci când omul se ciocnește de această situație - limită în care este aruncat de război, *Rezistență*, și în momentul capitulării în fața armatei fasciste, mulți se pătrund de ideile legitimității revoltei umane și a caracterului absurd, tragic și incognoscibil al vieții.

Al. Babii și Gr.Berghiner vin cu numeroase argumente despre aportul concret al lui J.P. Sartre și A. Camus în lupta împotriva cotropitorilor germani, ca de exemplu, piesa *Muștile* și romanul *Ciuma*, care au exaltat spiritele patriotice ale francezilor. Urmând traseul evoluției concepției existențialiste proprii lui J.P. Sartre și S. de Beauvoir, autorii lucrării *Apusul încă unui mit...* pe un ton aproape patetic înregistrează transformările de ordin ideatic care se profilează în viziunile celor doi gânditori sub impactul atrocităților războiului. Sunt apreciate tendințele de adoptare a principiilor umanismului de către J.P. Sartre și S. de Beauvoir. Simptomatic faptul, atât în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, cât și în perioada de după, J.P. Sartre și S. de Beauvoir etalează constant în viziunile și lucrările lor principiile umanismului, chiar dacă acesta avea un caracter iluzoriu și abstract, adică, nu avea nimic comun cu umanismul adevărat.

Existențialismul francez a demonstrat potențial în organizarea maselor în lupta de Rezistență împotriva ocupației fasciste, consemnează Al. Babii și Gr. Berghiner, făcând un peremptoriu efort de a declara și etala apariția unui tip nou de filosofie despre om, „una aptă să explice omului propria existență și să descifreze cauzele angoasei, să-i reîntoarcă locul binemeritat în lume, asigurându-i libertatea, în așa fel și posibilitatea de luptă împotriva cotropitorilor”[7]. În sens univoc, G. de Ruggiero, evaluând concepția despre om în lucrarea *Existențialismul: dezintegrarea sufletului uman* (1943), remarcă dezvoltarea patologică a elementului individual și contingent al existenței, care este ridicat într-o poziție conducătoare majoră și declarat măsură a tuturor valorilor. Cât privește incertitudinea, suferința omului, la fel ca și” preocuparea, angoasa, eșecul,

ascensiunea sau în nimic sau în viața de dincolo, au devenit criteriul de judecată absolute, fără a se lua în considerație către ceea ce individul aspiră cu adevărat în trecerea sa prin viață” [8].

Păstrând hotarele aceluiasi context ideatic, remarcăm că Al. Babii și Gr. Berghiner excelează în analiza lapidară a povestirii autobiografice *Cuvintele* a lui J.P.Sartre și *Mitul lui Sisif* a lui A. Camus. Abordarea celor două lucrări enunțate, concretizează cei doi cercetători, este subordonată unui scop concret, a demonstra că atât Sartre, Camus, cât și G. Marcel și S. de Beauvoir au reușit prin creația artistică să imprime filosofiei existențialismului o nouă dimensiune. Or, anume prin intermediul modelelor literare este realizată teza existențialistă despre absurdul și contingenta existenței umane, alienarea și tembelismul omului, conflictul dintre interesele personale și cele sociale, izolarea și *existența pentru sine a individului* etc. Plauzibil să decelăm că analiza altor două romane - *Ciuma* lui A. Camus și *Greața* de J.P. Sartre, pe lângă subiectele valorizatoare distincte relevă, în primul caz, simbolul răului existențial, în al doilea caz, pe lângă lipsa de sens a realității, este conturată solitudinea individului și conflictul interior cu lumea străină și absurdă.

Complicitatea dintre filosofia existențialistă și literatură în procesul de configurare și reprezentare a coordonatelor de bază ale existențialismului este percepută și chiar justificată de către Al. Babii și Gr. Berghiner. Abdicând de la evaluări arbitrare, cei doi cercetători demonstrează că în contextul unei ample crize, manifestă pentru toate domeniile vieții provocată de războiul din 1939-1945, scriitorii sunt puși în situația abordării problematicei enunțate dintr-o perspectivă nu strict filosofică. Subiectele dominante ale scriitorilor existențialiști, susțin autorii, reprezintă problemele filosofice despre existența umană, absurditatea vieții și lumii, solitudinea și alienarea individului, libertatea și responsabilitatea alegerii etc., care în mod arbitrar sunt transferate în zona eticii, astfel existențialismul își afirmă declarat monopolul asupra problematicei cu caracter predominant etic și moral. Conectarea tematicii filosofice în operele literare rămâne nu numai o realitate, dar la timpul oportun a fost o necesitate imperativă, conchid Al.Babii și Gr. Berghiner, or în așa fel orizontul ideatic al romanelor, dramelor devenea mai accesibil și mai facil asimilabil pentru masele largi.

Fără a forța o diminuare a importanței existențialismului, abordat și ca „o etichetă pentru o seamă de revolte sensibil diferite împotriva filosofiei tradiționale” [9], autorii lucrării *Apusul încă unui mit burghez despre om* demonstrează explicit inconveniențele cu care se confruntă cercetarea existențialismului: reprezentanții curentului nu și-au definitivat și sistematizat viziunile; există contradicții între aserțiunile diferitor autori; mare din filosofii existențialiști au trecut prin mai multe etape de constituire a concepțiilor, care în anumite circumstanțe au fost revăzute și reconceptualizate. Prin urmare, susțin cei doi cercetători, problemele cu privire la caracterul continuității viziunilor existențialiste, la fel și a faptului dacă acesta reprezintă un sistem filosofic unitar, suscită cercetări complexe și diferențiate.

Contribuțiile la aprofundarea conceptului existențialismului sunt completate de către Al. Babii și Gr. Berghiner prin informații menite a reliefa evoluția concepțiilor,

divergențele ideatice în funcție de diferite etape ale creației lui J.P. Sartre. Cele selectate sunt destul de concludente pentru a ne desemna că autorii lucrării *Apusul încă unui mit...* au etalat mai mult interes pentru dimensiunea politică a vieții lui Sartre și mai puțin pentru complexa și prolifică operă filosofică a gânditorului: polemica cu comunismul; viziunile despre rolul proletariatului; impactul ideologiei în activitatea partidului; rolul scriitorului/omului de creație în viața societății; subiectivismul poziției față de socialism. Într-o manieră similară este realizată și analiza concepțiilor scriitoarei S. de Beauvoir, care este apreciată mai mult în ipostaza de scriitoare decât a celei de filosof și om politic.

Investigația comună *Apusul încă unui mit...* realizată de către Al. Babii și Gr. Berghiner este o lucrare care prin materialul consistent, analiza concentrată pe zone este menită să deconspire informații importante despre izvoarele, natura, particularitățile existențialismului, operele și reprezentanții prolifici ai curentului. Autorii au emis numeroase judecăți îmbinate într-o analiză coerentă și plurivalentă cu privire la dominantele și locul existențialismului în mișcarea de idei filosofico-estetice și social-politice ale sec.XX. Autorii au reușit să fixeze concludent particularitățile cardinale ale cadrului filosofic și literar al existențialismului. Chiar dacă s-a insistat vădit în unele momente asupra elementului politic, aceasta nu minimalizează rezultatele și valoarea investigației. *Apusul încă unui mit burghez despre om* rămâne până în prezent una dintre cele mai consistente cercetări filosofice naționale din perioada totalitarismului consacrată existențialismului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Flonta M. Drumul meu spre filosofie. București: Humanitas, 2016 <https://books.google.md/> (accesat 21.05.2020).
2. О культуре личности и его последствиях. Доклад Первого секретаря ЦК КПСС товарища Хрущева Н.С. XX съезду КПСС. În: Известия ЦК КПСС, 1989, nr.3.
3. Бабий А.И., Бергинер Г.В. Закат еще одного буржуазного мифа о человеке. Кишинев: Штиинца, 1982.
4. Материалы XXVII съезда Коммунистической Партии Советского Союза. Москва: Политиздат КПСС, 1986, p.165.
5. Критика фальсификаторов истории и марксистской ленинской философии. Москва: Издательство Высшая школа. 1979.
6. Enciclopedia de Filosofie și Științe umane. București: Editura All Educațional (DeAgostini), 2007, p.317.
7. Бабий А.И., Бергинер Г.В. Op.cit., pp.31-32.
8. Ruggiero G.de. Existentialism: Disintegration of Man's Soul. Michigan.: Kessinger Publishing, 2004, p. 13.
9. Kaufmann W. Existentialism from Dostoevsky to Sartre. New-York: Meridian Books, INC, 1960, p. 132.

**Lidia TROIANOWSKI, doctor în filosofie,
Institutul de Istorie,
troianowski_lidia@yahoo.fr**

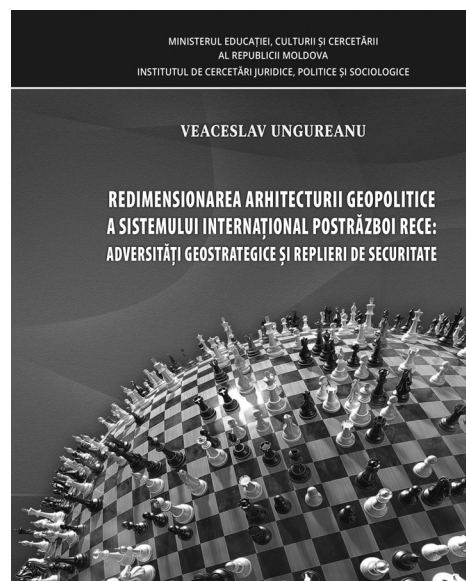
Veaceslav UNGUREANU. Redimensionarea arhitecturii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece: adversități geostrategice și replieri de securitate. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2020. 236 p.

Cercetările științifice ale subiectului securității pe dimensiunea internațională și națională, centrată pe investigarea comportamentului actorilor statali în anumite situații geopolitice, pe analiza exercitării puterii de către marile puteri în sfera de influență, precum și pe examinarea relațiilor de cooperare și confruntare ale actorilor majori în diferite regiuni geostrategice ale mapamondului, determinând arhitectura geopolitică a sistemului internațional postrăzboi rece, au trezit întotdeauna un interes deosebit pentru specialiștii din diverse domenii: securitologiei, geopoliticii, relațiilor internaționale, politicii externe etc. Abordarea problemei securității din perspectiva geopoliticii reprezintă chintesența monografiei, fiind desăvârșită de o configurare teoretico-metodologică originală și de un grad înalt de comprehensiune a fenomenului cercetat în perioada postrăzboi rece.

Actualitatea temei cercetate rezidă din amploarea și caracterul proceselor geopolitice care și-au păstrat rolul fundamental în realizarea politicilor externe ale marilor puteri și ale puterilor regionale, menținându-și totodată și importanța semnificativă în relațiile de rivalitate dintre actorii majori cu aspirații geopolitice globale, configurând atât sistemul de securitate internațională, cât și securitatea națională a actorilor statali. În această ordine de idei, „polul” reflectă realitățile structural-geopolitice ale sistemului internațional postrăzboi rece, deoarece lui îi revine un statut conceptual și organizațional în explicare și înțelegere a conținutului relațiilor internaționale postrăzboi rece. Autorul a reușit să justifice readucerea importanței gândirii geopolitice și necesității aplicării acesteia în analiza reconfigurării sistemului internațional, pronunțându-se în favoarea utilizării termenului de „pol” de sorginte geopolitică ca element fundamental de organizare structurală a arhitecturii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece, precizând că, conceptul geopolitic exprimă o viziune mai complexă și extinsă, care înglobează dimensiuni ce demonstrează actualitatea subiectului abordat.

În acest context, valoarea unui studiu științific consacrat securitologiei, cu predilecție pe coordonata geopolitică, se dovedește a fi benefică și oportună în înțelegerea fenomenului securității, fiind interpretat de fiecare stat în mod individual, în dependență de interesul, valoarea și puterea geopolitică exercitată, prin a-și asigura propria securitate și pe cea colectivă. Lucrarea este fundamentată pe o bază teoretică solidă și relevantă, fiind prezentate atât conceptele și teoriile clasice, cât și cele contemporane, ce au asigurat o cercetare empirică substanțială, structurată logic și coerent, cu o expunere rațională a aspectelor teoretico-aplicative care au fost supuse cercetării științifice, realizând consecutiv sarcinile stabilite în atingerea scopului propus.

Monografia doctorului Veaceslav Ungureanu constituie un studiu fundamental de cercetări complexe în domeniul securitologiei, care include investigarea științifică a trei blocuri de probleme: fundamente de abordarea sistemică a procesului de reconfigurare a intereselor geopolitice ale marilor puteri și reperele teoretico-metodologice de remodelare a structurii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece; evoluția situației geopolitice regionale din Europa de

Sud-Est după încheierea războiului rece în contextul reconturării mediului securității regionale și procesul de afirmare geopolitică a Republicii Moldova între oportunități și constrângeri de securitate; exercitarea influenței geopolitice de către marile puteri asupra procesului de fortificare a securității politice și militare a Republicii Moldova în condițiile extinderii provocărilor asimetrice, convenționale și hibride și mecanismul de realizare a consolidării politicilor de diversificare a surselor de asigurare a securității energetice a Republicii Moldova.

Primul capitol este dedicat valențelor de cercetare sistemică a intereselor geopolitice ale marilor puteri și de analiză teoretico-metodologică a remodelării structurii geopolitice a sistemului internațional în perioada postrăzboi rece, care servesc în calitate de suport necesar pentru elucidarea subiectelor ce au fost supuse investigației științifice. Primul subcapitol cuprinde studiul reconfigurării intereselor geopolitice ale marilor puteri prin identificarea, realizarea și apărarea acestora în diferite regiuni ale mapamondului, edificând zone de interes și sfere de influență, care determină procesul de redimensionare a arhitecturii geopolitice mondiale a sistemului internațional postrăzboi rece. Autorul exprimă convingerea că dinamica redimensionării intereselor geopolitice ale marilor puteri a determinat reconfigurarea arhitecturii geopolitice mondiale, care, la rândul său, a influențat procesul de reedificare a sistemului internațional postrăzboi rece. După încheierea războiului rece, gradual s-a constituit o structură unipolară-policentristă a sistemului internațional, ce a fost zdruncinată de anexarea Crimeii de către Federația Rusă și de conflictul armat din regiunea Donbas din Ucraina în 2014, marcând trecerea spre multipolaritate. În același timp, marile puteri urmăresc în continuare extinderea și realizarea intereselor geopolitice atât pe contul altor actori majori, cât și în arealul unor agenți de factură medie și mică. Cercetătorul subliniază că gradul de stabilitate/instabilitate sistemică depinde în mare măsură de procesele geopolitice de conflict ce se produc pe arena mondială, determinate de nivelul de complexitate și de antagonizarea intereselor geopolitice ale marilor puteri promovate într-un spațiu geopolitic regional, fiind degajate oportunitățile și constrângerile de caracter geopolitic. Tiparul de ordine mondială s-a caracterizat, în linii mari, prin stabilitate relativă și nivel acceptabil de cooperare între actorii majori, interesele lor geopolitice fiind concentrate în Eurasia, care a rămas un spațiu disputat geopolitic. Al doilea subcapitolul încorporează baza epistemologică și suportul teoretico-metodologic de realizare a investigațiilor, reliefând elaborările științifice în domeniu care examinează evoluția remodelării structural-geopolitice ce a determinat procesul de reedificare a sistemului internațional postrăzboi rece. Autorul punctează că aranjamentele din cadrul sistemului internațional sunt impulsionate de structura geopolitică a sistemului și de trăsăturile mediului de securitate internațională, care sunt: procese, pentru că se manifestă prin succedarea în plan istoric a diferitor configurații geopolitice ale relațiilor internaționale; este o stare, deoarece se exprimă în forma unor interese și valori internaționale sau naționale, cuprinzând totalitatea actorilor care prin acțiunile și interacțiunile lor formează structura. Mai multe teorii ale sistemelor internaționale atribuie structurii, acestui element abstract, rolul definitoriu, însă tradițiile realiste sunt preocupate preponderent de dimensiunea ei politică/geopolitică, iar elaborările neomarxiste se canalizează pe aspecte economice, puține fiind intențiile de a le integra. Vom accentua că cercetătorul consideră ierarhia globală componenta determinantă în managementul sistemului internațional postrăzboi rece asigurat de actorii majori, în contextul că hegemonia sectorială este realizată nu numai de state, dar mai ales de asociațiile lor comercial-economice, corporațiile multinaționale și de piețele financiare globale, cu precizarea că primele două ocupă numai anumite segmente ale economiei, iar influența ultimelor este cu adevărat globală. Asigurarea securității internaționale și menținerea păcii continuă să rămână cauza actorilor majori și a alianțelor politico-militare, contrar mai multor supoziții, ambii subiecți și-au păstrat tendința de a-și extinde sferele de influență geopolitică, astfel determinând rolul factorului politico-militar care nu și-a pierdut decisiv din relevanță.

Capitolul al doilea conține cercetarea problematicii privind procesele de transformare geopolitică regională din Europa de Sud-Est după încheierea războiului rece și de afirmare geopolitică

a Republicii Moldova în perioada postrăzboi rece în condițiile determinării stabilității mediului securității regionale din Europa de Sud-Est de către nivelul de rivalitate geopolitică dintre marile puteri. Primul subcapitol este dedicat investigației particularităților situației geopolitice regionale din Europa de Sud-Est și analizei reconturării mediului securității regionale, determinată de relațiile de securitate dintre marile puteri, exercitând și un impact asupra securității naționale a statelor din regiune. Autorul acreditează opinia că evoluția situației geopolitice regionale din Europa de Sud-Est, manifestată prin acțiuni de reconfigurare a arhitecturii geopolitice regionale determinând contextul geopolitic internațional, este impulsionat de concurența intereselor geopolitice ale actorilor majori pentru sferele de influență, acestea exercitând un impact asupra relațiilor de securitate dintre marile puteri și statele din regiune, asupra relațiilor de securitate dintre un grup de state vecine aflate într-o zonă geopolitică, asupra securității naționale a statelor regionale și, în final, asupra mediului general al securității regionale. Autorul precizează în contextul cercetărilor realizate că evenimentele geopolitice regionale și globale, în condițiile redimensionării arhitecturii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece, rămân a fi pertinente pentru reflecțiile privind asigurarea securității naționale a micilor puteri și stabilității mediului securității regionale, dat fiind faptul că marile puteri, manifestându-se geopolitic pe plan regional, intensifică dinamica mediului de securitate regională și își amplifică propria autoritate în procesul decizional de realizare a politicilor de asigurare a securității naționale a statelor din regiune. Subcapitolul al doilea include cercetări relevante ale procesului de afirmare geopolitică a Republicii Moldova, fiind identificate oportunitățile și constrângerile de asigurare a securității naționale, evidențiind necesitatea modificării statutului de neutralitate permanentă ca factor de consolidare a dimensiunii geopolitice în contracararea provocărilor de ordin geopolitic la adresa securității naționale a Republicii Moldova. Autorul afirmă că sistemul național de securitate și apărare al Republicii Moldova parcurge un proces plurivalent de identificare a reformei potrivite pentru fortificarea acestuia, dat fiind că se confruntă cu o multitudine de provocări de ordin geopolitic. Arealul sud-est european a devenit zona de confluență a intereselor geopolitice ale unor mari puteri care exercită presiuni asupra statelor din regiune și le determină politicile interne de securitate, precum și direcțiile de realizare a acestora, consolidând factorul geopolitic în regiune prin atribuirea rolului primordial în asigurarea securității naționale. Cercetătorul exprimă opinia că dimensiunea geopolitică a securității naționale a Republicii Moldova necesită o abordare academică permanentă, deoarece interesele geopolitice ale marilor puteri din cadrul sistemului internațional au un caracter fluctuant, determinând nivelul de stabilitate/instabilitate al mediului de securitate regională și declanșând apariția provocărilor geopolitice în adresa securității naționale. Nivelul capacității Republicii Moldova de a depăși pe cont propriu amenințările geopolitice este unul redus, alternativa fiind examinarea oportunității combaterii colective a acestora, care trebuie să devină un imperativ în realizarea intereselor vitale ale Republicii Moldova și o chestiune fundamentală pentru asigurarea securității naționale.

Capitolul al treilea înglobează cercetarea problemelor de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova, accentuând investigarea evoluției geostrategice la interferența spațiilor geopolitice rivale. În primul subcapitol este examinată influența geopolitică asupra procesului de fortificare a securității politice, evaluând riscurile și amenințările generate de conflictul din raioanele de est ale Republicii Moldova care periclitează atât securitatea politică a Republicii Moldova, cât și securitatea regională, ce necesită a fi abordate în termeni geopolitici, precum și asupra consolidării securității militare a Republicii Moldova, reliefând *războiul hibrid* drept o amenințare majoră în condițiile extinderii provocărilor asimetrice și a celor convenționale. Autorul specifică, Republica Moldova are nevoie imperios de reglementarea durabilă a conflictului din raioanele de est în interes național, care presupune asigurarea independenței, suveranității și integrității sale teritoriale. Realizarea acestui deziderat de semnificație strategică depinde, în mare măsură, de evoluția relațiilor geopolitice dintre marile puteri, la baza cărora se află interesele geostrategice regionale din Europa de Sud-Est. Evaluarea riscurilor și ame-

nințării, generate de conflictul din raioanele de est, demonstrează că acestea periclitează atât securitatea politică a Republicii Moldova, cât și securitatea regională, asigurarea cărora impune reflecții geopolitice pentru toți subiecții implicați în soluționarea acestui conflict înghețat. Un rol substanțial în procesul de identificare a soluțiilor de reglementare a conflictului transnistran revine locului pe care îl va ocupa Republica Moldova în cadrul aranjamentelor de securitate regională, care vor contribui, în final, la redimensionarea statutului geopolitic al Republicii Moldova din consumator în furnizor de securitate regională. Incontestabil este însă că, în lipsa reglementării conflictului din raioanele de est, Republica Moldova nu-și va definitiva procesul devenirii sale ca stat suveran și independent. Cercetătorul este de părere că noua formă de amenințare la adresa securității militare a Republicii Moldova, care se manifestă ca un război militar complex și multidimensional, pe care o definește drept război neoconvențional de tip hibrid, fundamentat pe componenta convențională, care, în pofida diminuării rolului simetric și de aplicare clasică în cadrul unui război, și-a păstrat importanța militară, fiind completată cu multiple elemente operaționale de ordin tactic cu caracter dinamic și cu abilitatea de utilizare a acestora, ceea ce determină apariția unei noi paradigme militare în cadrul unei noi etape de organizare și desfășurare a războiului contemporan. Subcapitolul al doilea se axează pe investigarea posibilității de asigurare a securității energetice a Republicii Moldova prin realizarea politicilor de diversificare a surselor, diminuând dependența energetică de un singur furnizor, valorificând oportunitățile oferite de conjunctura geopolitică energetică regională. În condițiile dependenței excesive a Republicii Moldova de importul resurselor energetice, cu predilecție al gazului natural, și a lipsei unei alternative fezabile pe termen scurt, autorul se pronunță în favoarea necesității de a valorifica toate oportunitățile oferite de statutul de membru al Tratatului Comunității Energetice Europene și de a prioritiza acțiunile în funcție de capacitățile și posibilitățile de care dispune. Vulnerabilitățile energetice, având un impact major asupra asigurării securității naționale, pot să depășească cu mult resursele pe care este în măsură să le investească Republica Moldova pentru managementul riscurilor și amenințărilor pe coordonata energetică. Astfel, eliminarea tuturor elementelor vulnerabile ale sistemului național energetic va contribui la consolidarea dimensiunii energetice a securității naționale a Republicii Moldova.

Monografia *Redimensionarea arhitecturii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece: adversități geostrategice și replieri de securitate* reprezintă o cercetare fundamentală, de o semnificație teoretico-metodologică deosebită, cu valențe fezabile și elemente pertinente de analiză și sinteză empirică, constituind un vast material teoretic și factologic, care este combinat cu o serie de concluzii raportate la problematica abordată și bazată pe o bogată sursă bibliografică. În acest context, se poate concluziona că lucrarea dată constituie o elaborare științifică și didactică ce are menirea să completeze fondul de carte și de cunoștințe din Republica Moldova în domeniul securitologiei, dar prezintă și un vădit interes științific, fiind extrem de utilă studenților, masteranzilor și doctoranzilor, experților și specialiștilor în domeniul securitologiei, geopoliticii, relațiilor internaționale și politicii externe, factorilor de decizie și funcționarilor din cadrul instituțiilor și autorităților publice centrale și locale, precum și tuturor celor care manifestă un vădit interes față de problemele cercetate în cadrul acestui studiu științific.

Lucrarea în cauză reprezintă o dovadă elocventă că cercetătorul științific coordonator, doctorul Veaceslav Ungureanu, posedă o capacitate deosebită de expertiză și competență pentru a aborda problema asigurării securității naționale a Republicii Moldova într-un context geopolitic internațional și regional, elucidând cele mai importante procese structural-geopolitice din cadrul sistemului internațional postrăzboi rece, contribuind, astfel, la o mai bună cunoaștere și înțelegere a influenței factorilor geopolitici în procesul de determinare a politicilor de asigurare a securității naționale a micilor puteri.

**Cristina EJOVA, doctor în științe politice,
Universitatea de Stat din Moldova**

Maria DIACON.
POLITICA EDUCAȚIONALĂ ȘI DE FORMARE PROFESIONALĂ
A UNIUNII EUROPENE.

Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2020. 152 p.

Lucrarea reprezintă o incursiune în analiza conținuturilor, obiectivelor și finalităților politicii educaționale și de formare profesională a Uniunii Europene adoptate și implementate prin instituții de resort în statele membre și în statele terțe. În debutul lucrării autorul menționează că educația de calitate reprezintă mult mai mult decât o investiție economică. Este esențială pentru dezvoltarea personală, socială și profesională, precum și pentru capacitatea de inserție profesională de-a lungul vieții. Și poate fi una dintre cele mai eficiente modalități de combatere a inegalităților socioeconomice și de a promova incluziunea socială. Pentru a îndeplini aceste obiective, sistemele de educație trebuie să fie accesibile, să ofere șanse egale tuturor, indiferent de mediul din care provine o anumită persoană, și să producă rezultate de înaltă calitate.

Lucrarea oferă o analiză detaliată a acțiunilor instituțiilor europene cu atribuții în domeniul educației, în special ale Comisiei Europene în parteneriat cu guvernele statelor membre, care sunt canalizate spre îmbunătățirea calității formării profesionale, cu referire la educația inițială și dezvoltarea continuă, eficientizarea pregătirii cadrelor didactice, a formatorilor și a altor profesioniști din acest sector, precum și adaptarea cursurilor de formare și specializare la piața muncii. Este reliefat faptul că miniștrii Educației din statele membre ale Uniunii Europene identifică continuu domeniile prioritare care necesită a deveni puncte de reper pentru agenda întâlnirilor la nivel european. Iar Parlamentul European discută continuu despre reformele care contribuie la îmbunătățirea calității sistemelor educaționale și a atractivității învățământului superior în Europa, prin armonizarea învățământului superior, oferind sisteme de asigurare a calității la recunoașterea diplomelor.

În materie de cercetare și inovare, în concordanță cu strategia Uniunii pentru cooperare internațională, autorul menționează că Horizont 2020 este deschis participării cercetătorilor din întreaga lume, asigurându-se surse de idei noi și expertiză și posibilitatea ca cercetătorii europeni să colaboreze la nivel mondial cu cei mai buni experți în domeniu. În domeniul educației, fiecare țară din Uniunea Europeană răspunde de sistemele sale de educație și formare, politica Uniunii Europene având rolul de a veni în sprijinul măsurilor luate la nivel național și de a ajuta la soluționarea provocărilor comune, cum ar fi îmbătrânirea populației, lipsa lucrătorilor calificați, evoluțiile tehnologice sau concurența mondială.

Lucrarea este structurată în trei capitole, fiecare capitol fiind partajat în două subcapitole care cuprind subiecte diferențiate de analiză, dar ancorate la domeniul politicii de educație și formare profesională la nivelul Uniunii Europene.

Capitolul I conține două domenii relevante de analiză - evoluția ideilor de unificare europeană: fundamente filosofice și coordonate istoriografice, abordări instituționale și evolutive

ale politicii europene de educare și formare profesională. În primul subcapitol sunt abordate etapele construcției europene ca proces conștient de formare a unității economice, politice și instituționale, cu accentele plasate pe cultivarea sentimentului de identitate europeană și de apartenență la un sistem comun de valori. Subcapitolul al doilea reliefează implicația instituțiilor europene în educația și formarea profesională, prin participarea activă a tuturor statelor membre, care devin responsabile de organizarea și conținutul sistemelor de edificare și formare, dezvoltând avantajele cooperării la nivel comunitar.

În capitolul II, autorul analizează două domenii distincte - politicile și programele Uniunii Europene în domeniul cercetării și educației, și priorități de politică educațională a Uniunii Europene, în concordanță cu programe și bune practici pentru Republica Moldova. Astfel, în primul subcapitol sunt analizate acțiunile realizate pentru dezvoltarea și motivarea cercetării și inovării, devenind vital ca Europa să aibă acces la cei mai buni cercetători și la cele mai bune centre de cercetare din lume. Subcapitolul 2 abordează dimensiunea educației și formării profesionale, prin programele și platformele Uniunii Europene pentru schimbul de bune practici, recunoaștere reciprocă a calificărilor, colectarea și difuzarea de informații, instrumente funcționale și sprijin în favoarea reformelor.

Capitolul III este dedicat provocărilor actuale și viitoare ale educației și formărilor profesionale și viziunea globală pentru educație în 2025. În primul subcapitol autorul pune în lumină situația actuală a educației și formării profesionale în statele Uniunii Europene. Provocările economice, politice, sociale, migraționale își manifestă impactul și asupra educației, dar soluțiile sunt ancorate pe investiții masive în educație, creșterea mobilității academice și crearea condițiilor optime de angajare în câmpul muncii. În subcapitolul al doilea autorul prezintă viziunea globală a Uniunii Europene asupra educației și formării profesionale, domeniu în care este necesar să se faciliteze tranzițiile de la învățare și formare către viața profesională, precum și de la un loc de muncă la altul, oferind servicii integrate de orientare (servicii de ocupare a forței de muncă și servicii de consiliere) și competențe de gestionare a carierei, atât pentru tineri, cât și pentru adulți.

În concluziile lucrării *Politica educațională și de formare profesională a Uniunii Europene*, autorul menționează că investițiile în educație și formarea profesională pentru dezvoltarea competențelor sunt esențiale în stimularea creșterii economice. Competențele determină capacitatea Europei de a crește inovarea, productivitatea și economia. Ele pot stimula lanțul valoric, concentrarea de rezultate înalte și pot șlefui viitoarea piață a forței de muncă.

**Valentin CONSTANTINOV, *doctor habilitat în științe istorice,*
*Institutul de Istorie***

Лилия БРАГА.
ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА.
Chişinău: ÎS FEP «Tipografia Centrală», 2020. 336 с.

Изучение политической культуры, складывающейся в Республике Молдова в условиях развития процессов демократического реформирования, представляет собой одно из наиболее актуальных исследовательских направлений политической науки, позволяющих дать глубокую качественную оценку происходящим в стране политическим изменениям. Однако серьезный интерес со стороны исследователей к указанной теме в последние годы несколько угас, несмотря на распространенное в научной среде убеждение в исключительной важности развития культуры демократии для становления полноценного демократического общества. Монография «Политическая культура в Республике Молдова», подготовленная Л. Брага, призвана восполнить образовавшийся пробел в исследовательской практике, представляя собой опыт комплексного изучения проблемы и попытку ее системного изложения.

В отличие от широко распространенной в научной среде трактовки проблемы политической культуры, располагающей данный политический феномен по существу над функционирующей политической системой, автор стремится отойти от ее просветительской интерпретации, рассматривая складывающиеся в стране ориентации людей на политические действия как продукт общеполитического развития страны. Не ограничиваясь рамками узкой проблематики, автор анализирует изменения в области политической культуры в общем контексте перемен, тесно увязывая характер доминирующих в стране ориентаций на политические действия с качеством и глубиной процессов демократического реформирования. Уже во введении автор четко обозначает свою научную позицию, показывая, что Республика Молдова, развивающаяся в общем контексте цивилизационных перемен, в политическом плане на сегодняшний день представляет собой один из примеров постдемократического развития, политическая система которой, сохраняя демократический фасад, все больше «соскальзывает в авторитаризм», продуцируя и репродуцируя при этом массовую политическую культуру, соответствующую складывающемуся характеру политических взаимодействий. Данная научная установка прослеживается на протяжении всей монографии, разбитой на три главы, причем последняя из них специально посвящена изучению проблем, связанных с усилением авторитарной составляющей политического развития Республики Молдова и ее влияния на формирование политико-культурного климата в стране.

Предлагая рассматривать политические изменения, происходящие в стране, прежде всего, в контексте доминирующих тенденций глобально-исторической эволюции, подчиненной логике развития постиндустриального глобализирующегося мира, автор показывает, что система «фасадной демократии», выстраивающаяся в

Республике Молдова, будучи отражением в специфической национальной форме глобальных по своей природе процессов движения к постдемократии, ведет к разрушению ценностей, традиционно связываемых с демократией, формируя в обществе политическую культуру, призванную обслуживать функционирование мира политики в условиях его «сползания в авторитаризм». В результате основным отличием политической культуры современного молдавского общества становится политическая апатия, скептицизм по отношению ко всему, что относится к сфере политической жизни, дистанцированность от политики, закрепляющая за большинством граждан роль наблюдателя за развитием политических процессов, расколотость и негативизм, что является специфическим «культурным» проявлением различных форм социального стресса, сопровождающего процессы актуального общественно-политического развития в стране.

Важным достоинством монографии является то, что проблема политической культуры представлена автором в ее исторической эволюции, позволившей не только выделить определенные этапы в становлении массовых ориентационных установок в политике, но и вычленив многие характерные особенности, отличающие указанные этапы. Особую ценность работе придает также то, что монография включает в себя результаты исследований в области современной электоральной культуры, не только расширяющие представления о ее специфических особенностях в условиях сложившегося в стране кланово-олигархического режима элитной конкуренции, но и содержащий важный вывод об ограничении роли выборов/электоральной культуры в условиях усиления авторитарного крена в политике.

Выводы и рекомендации, сделанные в монографии, охватывают весь спектр выделенных в ней проблем, касающихся следующих аспектов: изложения концепции политической культуры, раскрывающей сущность данного феномена и демонстрирующей тесную взаимосвязь между характером функционирования демократической системы и культурой демократии; изучения политической культуры Республики Молдова в ее исторической эволюции; анализа особенностей развития политической культуры в условиях радикальных общественно-политических перемен и выявления ее наиболее характерных черт и признаков, позволяющих судить о качестве процесса демократического реформирования в Республике Молдова; освещения проблем, связанных с формированием гражданской культуры как условия эффективного функционирования системы демократии, а также проблем, связанных с изучением особенностей складывающейся в стране электоральной культуры как важнейшей части политической культуры общества, приобретающей решающее «культурное» значение для развертывания процессов демократизации в условиях «энтропии участия»; исследования проблем, касающихся объективных и субъективных условий формирования специфических ориентаций людей на политические действия, складывающихся в эпоху глобализации и постиндустриального развития и существенным образом предопределяющих политическое поведение людей.

Богатство научного материала, использованного в работе, а также доступная форма изложения делают монографию Л. Брага очень полезной специалистам в области политологии, философии, социологии, студентам и докторантам, а также всем тем, кто интересуется проблемами актуального политического развития в нашей стране.

**Пантелимон ВАРЗАРЬ, доктор хабилитат политических наук,
Институт Юридических, Политических и Социологических Исследований**

Vladimir STERPU.
CONTRIBUȚII ALE ORGANIZAȚIEI INTERNAȚIONALE INTERPOL LA
ASIGURAREA SECURITĂȚII. CAZUL REPUBLICII MOLDOVA.

Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală” 2020. 216 p.

Lucrarea Contribuții ale organizației internaționale INTERPOL la asigurarea securității. Cazul Republicii Moldova reprezintă o valoroasă contribuție la studiile de securitate. Autorul conștientizează provocările majore, căutând strategii alternative și modul în care acestea ar putea fortifica arhitectura de securitate. În acest sens pune la dispoziție o analiză amplă a contribuției Organizației Internaționale a Poliției Criminale INTERPOL la asigurarea securității.

Dr. Vladimir Sterpu este un autor deja afirmat în mediul academic prin reflectarea diverselor dimensiuni ale securității. Prezenta analiză vine să acrediteze și să valideze traiectoria autorului în dezvoltarea studiilor de securitate. În arealul investigativ autohton, rațiunea prezenței acestui studiu este determinată de caracteristicile distincte ale mediului de securitate intern, extern și transfrontalier al Republicii Moldova, emergența amenințărilor hibride ca rezultat al interferențelor geopolitice și geostrategice, a faptului că nu are adoptată o strategie de dezvoltare clar conturată a securității naționale, a rolului și locului pe care o are OIPC INTERPOL în conectarea poliției naționale la arhitectura de securitate globală.

Capitolul I sistematizează bibliografia cu referire la OIPC INTERPOL și evoluția cercetărilor în studiile de securitate axate pe organizațiile internaționale. Analiza bibliografiei listate permite autorului de a veni cu generalizarea potrivit căreia, pe de o parte, lipsa unei metodologii general acceptate pentru studierea și compararea organizațiilor internaționale, iar pe de altă parte, emergența și diversitatea organizațiilor internaționale, creează dificultăți în estimarea și identificarea indicatorilor de măsurare a dinamicii dezvoltării acestora. În pofida acestui fapt, s-a acumulat un substrat de abordări teoretice suficient de reprezentativ ce acordă atenție prioritară aspectelor sociale, politice, economice, juridice și ecologice ale organizațiilor internaționale, iar în ultimii ani și diferitor dimensiuni ale securității. În general, în literatura nord-americană, vest-europeană și cea din Federația Rusă studiul organizațiilor internaționale, inclusiv segmentul axat pe OIPC INTERPOL, a acumulat un volum considerabil de informație, însă latura analitică și comparativă a acestora este insuficient valorificată. Implicarea și contribuția autorilor autohtoni în elucidarea tematicii organizațiilor internaționale, în general, și a OIPC INTERPOL, în special, este în proces de acumulare a experienței de argumentare științifică.

Capitolul II reflectă reperele teoretico-metodologice de cercetare a organizației internaționale INTERPOL, cu accent pe caracterul instituțional-funcțional al organizației și cadrul metodologic de investigare. Organizațiile internaționale în contextul proceselor

ascendente de globalizare au un rol incontestabil în orientarea și reformarea sferei de securitate. Acestea, pe lângă funcțiile sale tradiționale de finanțare, consiliere, sensibilizare și formare, își asumă responsabilitatea reglementării și coordonării strategiilor și politicilor de securitate. Totodată, oferă un canal de comunicare între diferite țări, guverne și societăți, precum și între alte organisme internaționale și toți cei implicați în gestionarea, reforma și construirea unei noi arhitecturi a securității globale. Cooperarea asigurată de INTERPOL a devenit vitală pentru securitatea cetățenilor. INTERPOL-ul securizează lumea prin conectarea poliției la nivel global.

Conceptul metodologic aplicat în cercetare are un caracter interdisciplinar, fundamentat pe transferul de idei și abordări între asemenea discipline precum politologie, teoria relațiilor internaționale, studii de securitate, drept, sociologie, statistică și științe administrative. Interdisciplinaritatea se manifestă prin traversarea granițelor dintre disciplinele academice sau școlile de gândire, pe măsură ce apare nevoia explicării noilor paradigme în dezvoltarea relațiilor internaționale.

Capitolul III se axează pe fundamentele politico-juridice ale activității OIPC INTERPOL, analizându-se statutul politico-juridic în contextul cooperării internaționale, inclusiv strategiile și instrumentele aplicate în asigurarea securității. Apariția și dezvoltarea INTERPOL-ului este rezultatul unei realități concrete cu care se confruntă societatea umană. Autorul constată că nu există un hotar bine delimitat al parteneriatelor dezvoltate de organizație. Are loc un proces continuu de interacțiune dintre dimensiunile internațională, regională, subregională și națională. Se constată rezultate semnificative, unde legea națională este aplicată în funcție de bazele de date globale ale INTERPOL. Crima secolului XXI se derulează într-un context transnațional și necesită un răspuns global. Parteneriatele internaționale, regionale și naționale INTERPOL se construiesc în baza unor inițiative concrete de cooperare. INTERPOL, deși nu este o organizație de securitate, la scară globală se poziționează într-un mod unic, implementând strategii de securitate proactive împotriva fenomenului emergent al criminalității organizate și asimetrice.

Contextul de securitate mondial s-a schimbat fundamental în ultimii ani. Emergența amenințărilor non-tradiționale asupra securității poziționează INTERPOL-ul drept cel mai important actor internațional, capabil de a-și consolida capacitățile de cooperare și de a se concentra pe construirea și fortificarea arhitecturii de securitate globale. Inițiativele globale de securitate ale INTERPOL-ului pentru secolul XXI s-au materializat în proiecte și direcții strategice de dezvoltare la nivel global, regional, subregional și național.

Capitolul IV examinează aspectul asigurării securității Republicii Moldova prin dezvoltarea cooperării cu INTERPOL, identificându-se premisele aderării și consolidării cooperării. Arhitectura de securitate a Republicii Moldova este potențată semnificativ de statutul stat-membru al OIPC INTERPOL. Pe fundalul evoluțiilor provocărilor internaționale de securitate, conlucrarea Republicii Moldova cu OIPC INTERPOL acumulează în timp mai mult de un sfert de secol, reciproc colaborând pe proiecte și inițiative bilaterale și multilaterale, contribuind la menținerea securității globale, regionale, subregionale și naționale. Suplimentarea analizelor teoretice cu rezultatele generalizate ale investigațiilor empirice au identificat mai multe sugestii, ce pot fi direcționate spre consolidarea securității interne, externe și transfrontaliere. Componenta de securitate este esențială pentru Republica

Moldova. În acest sens, în noua Strategie de Securitate a Republicii Moldova autorul recomandă relevarea și definitivarea locului și rolului BNC INTERPOL Chișinău în sistemul național de securitate.

Concluziile și recomandările formulate de autor au la bază constatările prezentate în studiul monografic. Este incontestabilă valoarea științifică a informației, capacitatea autorului de a sintetiza și concentra informația, de a elabora, adapta și aplica o metodologie de cercetare interdisciplinară.

Referințele bibliografice acoperă un spectru geografic și lingvistic extins, potențând valoarea lucrării și confirmând că textul științific se încadrează în limitele domeniului de investigație.

Cercetarea poate susține disciplinele care sunt predate în programele de licență și master la specializările securitate și relații internaționale, inclusiv disciplinele conexe. Prezintă interes pentru specialiștii în domeniu din țară și de peste hotare. Segmentele de public preocupat de tematica abordată vor aprecia lectura și vor beneficia de conținutul cărții.

Lucrarea vine să partajeze noi informații și, de asemenea, avantajează completarea cercetărilor la nivel național, deschizând noi perspective pentru dezvoltarea de noi cunoștințe la subiectul abordat.

**Ion RUSANDU, doctor în filosofie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice**

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol este complementat de Bibliografie, la care se fac referiri în conținut - poate avea volumul între 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în ALTE reviste nu se acceptă.
2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.
3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

Perfectarea manuscrisului:

Manuscrisul se perfectează în Times New Roman (TNR), Font 12, cu 1,5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga – 3 cm, dreapta – 1.5 cm, sus și jos – 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii. Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, Font 14, BOLD CAPS, aligned left). La două intervale de la titlul central se indică Prenu-

mele și Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific și afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, Font 14, bold, aligned left). În titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul. În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, Font 12, bold, italic, aligned left). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul I) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie să fie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii – sub figură (TNR regular, Font 12, bold, italic, aligned left).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Sursele bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231]. Citarea prenumelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locului editării) se va face în STRICTĂ conformitate cu sursa de referință ÎN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri. La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR regular, Font 11).

PROCEDURA DE RECENZARE

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice va lua în considerare pentru publicare articole originale ale autorilor și nu copii ale unor lucrări publicate anterior. E nevoie ca articolul să fi fost depus spre publicare numai în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Articolul depus spre publicare în Revistă nu va fi publicat dacă a fost depus spre publicare anterior, fiind acceptat pentru publicare în altă parte.

Toate articolele prezentate sunt recenzate în conformitate cu normele de publicare în Revistă. Articolele care nu respectă cu strictețe aceste norme vor fi returnate autorilor în decurs de o lună fără o evaluare și recenzare științifică. Articolele admise pentru publicare care respectă normele de publicare în Revistă sunt examinate de Redactorul-șef, de Redactorul-șef adjunct sau de Secretarul Științific al publicației, care vor repartiza materialul pentru recenzare.

Articolele publicate în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice urmează o procedură de examinare dublu orb. Articolul nu trebuie să conțină nimic obscen, fraudulos sau ilegal, o calomnie sau informație care să demonstreze lipsă de respect sau să atenteze la demnitatea oricărei persoane. Utilizarea în articolul publicat a unor indicații geografice, denumiri de origine și specialități tradiționale garantate, a mărcilor comerciale etc., chiar dacă nu sunt specificate în mod clar, nu înseamnă că aceste obiecte ale dreptului de proprietate intelectuală nu sunt protejate de legile și normele juridice în vigoare.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice utilizează software-ul UNPLAG de analiză a textelor și unele servicii web pentru a verifica articolele în vederea combaterii plagiatului. Prin expedierea articolelor la Revistă, autorii își dau acordul ca lucrările lor să fie verificate la capitolul originalitate conform procedurilor de recenzare și publicare. Dacă recenzenții vor suspecta un anumit material depus pentru recenzare și publicare de plagiat, date false, conflicte de interese etc., aceștia vor aplica normele și procedurile operaționale COPE pentru soluționarea cazurilor date.

Redacția Revistei va finaliza procesul de revizuire în termen de cel mult zece săptămâni de la data depunerii materialului spre publicare. Dacă acest proces va dura în mod excepțional mai mult decât perioada indicată, autorii vor fi informați suplimentar despre motivele întârzierii. Redacția va întocmi o înștiințare oficială referitor la decizia respectivă conform comentariilor recenzenților, care va fi expediată autorului articolului. Dacă va fi necesar, autorul va fi rugat să editeze articolul conform normelor de publicare și/sau recomandărilor recenzenților în termen de două săptămâni.

POLITICA DE PLATĂ

Publicarea de articole în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este gratuită, precum și accesul la numerele revistei, în limita posibilităților tehnice disponibile.

ADRESA

Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The articles that are submitted to the *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind peer-review procedure.

2. Submitted papers must be clearly written in Romanian, Russian or English.

3. The preferred mode of submission is as MS Word (.doc, docx) by email attachment to: revista.iiesp.asm@gmail.com

4. The target length for an article is 6,000-10,000 words (20,000-46,000 characters with spaces). If your article is longer than this, please contact the editorial office.

5. The required style: fonts - Times New Roman (TNR), font size - 12, spaces - 1,5, format A4, margins: left – 3 cm, right – 1.5 cm, top & bottom – 2,5 cm. Tab - 1,25 cm.

6. It is suggested that figures, tables and formulae should be displayed with features of your software package (e.g. MS Word tools).

7. The list of Bibliography should appear at the end of the main text.

8. Bibliography of publications within the text should be as follows: [8, p. 231] in accordance with the number of the respective publication in the bibliographical list at the end of the main text.

9. Footnotes should be kept to a minimum and indicated by consecutive superscript numbers (TNR regular, Font 11).

10. Information about the author should include: author name, honorary or other degree(s) (if any); affiliation. Provide also the full postal address, including the country name, e-mail address and, if available, phone numbers (with country and area code). Contact details must be kept up to date by the corresponding author.

11. The abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results and major conclusions. The abstract should not be less than 200 words.

12. The abstract should also contain a short list of carefully chosen Keywords or content indicators (5-10 words).

13. Acceptance of manuscripts is based on originality and importance to the field as assessed by the Editors. Manuscripts are reviewed by the Editorial Board with ad hoc assistance of external reviewers (blind peer review). Publication decisions are made by the Editorial Board. Based on editorial judgment, some submissions are rejected initially without external review.

REVIEW PROCEDURE

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* considers for publication the articles on conditions that the articles are your own original works and are not copies of any other previously published works, including your own previously published work. The article has been given only for *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. The article should not be under consideration or peer review or accepted for publication elsewhere.

All articles should be presented in accordance with the journal's publication guidelines. Articles not adhering strictly to journal guidelines will be returned to authors without scientific evaluation within a month. Submitted articles adhering to the journal's guidelines are reviewed by the Chief Editor or the Editor, who will assign them to reviewers. The articles that are published in *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind reviewing procedure.

The article does not contain anything that is disrespectful, demeaning, libelous, obscene, fraudulent, or illegal. The use of general descriptive names, trade names, trademarks, and so forth in the publication, even if not specifically identified, does not imply that these names are not protected by the relevant laws and regulations.

Please note that the journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* uses text-matching software UNPLAG and some web-services to check your articles for plagiarism. By submitting your articles to the journal, you agree that your articles are checked for originality and have to undergo the peer-review and publication procedures. If the reviewers suspect plagiarism, fabricated data, conflict of interest, redundant (duplicate) publication etc., they follow the COPE Flowcharts for resolving such cases.

We aim to complete the review process, from submission date to decision date, within ten weeks. If this process takes longer than the given period, the authors will be informed additionally about the reasons of the timeline changes. The Chief Editor prepares a decision letter according to the reviewers' comments, which is sent to the author of article. If necessary, the author should edit your article according to the reviewers' recommendations within two weeks.

PAYMENT POLICY

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* provides publishing of articles for free as well as access to issues of journal.

ADDRESS

The manuscript will be presented at:

THE INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH
Ștefan cel Mare și Sfânt av., no. 1, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Bun de tipar 28.10.2020 . Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 15,5. Coli de autor 18,5

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46